

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

SEÇİM SİSTEMİ VE SİYASİ PARTİLER ARAŞTIRMASI

**CİLT II
ANA RAPOR**

**Kasım 2001
(Yayın No. TÜSİAD-T/2001-11/312)**

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2001, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISBN : 975-8458-28-0

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılabilecek ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

TÜSİAD tarafından hazırlatılan "Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması" başlıklı bu çalışma, Sosyal Araştırmalar Merkezi (SAM) tarafından, Anadolu Endüstri Holding A.Ş., Çukurova Holding A.Ş., Doğan Holding A.Ş., Doğu Holding A.Ş., Eczacıbaşı Holding A.Ş., Koç Holding A.Ş. ve Sabancı Holding A.Ş.'nin maddi katkıları ile gerçekleştirilmiştir.

Kasım 2001

Bu çalışma SAM Araştırma-Danışmanlık tarafından yapılmıştır.

PROJE YÖNETİCİLERİ

Mehmet Aközer

Ayla Ortaç

PROJE KOORDİNATÖRÜ

Cenap Nuhrat

PROJE EKİBİ

Dr. Ahmet Demirel

Dr. Ferhat Kentel

Şebnem Şahin Say

Tamer Coşar

Mustafa Narcı

Sanem Soyarslan

Uğur Canbilen

Nurdan Onat

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	9
A. Masabaşı Çalışması	11
B. Örneklem ve Yöntem	12
C. Uygulama	17
1. Derinlemesine Görüşmeler	17
2. Grup Tartışmaları.....	19
3. Pilot Anket	19
4. Genel Kamuoyu Anketi	20
D. Raporlama	22
II. DEMOGRAFİ.....	23
III. SİYASAL ETKİNLİK VE BİLGİ DÜZEYİ.....	29
A. Siyasete Katılım ve Gerekçeleri.....	31
1. Siyasete Katılım Biçimleri.....	31
2. Oy Verme Davranışı	38
B. Bilgi Düzeyi	50
1. Seçim Sistemine İlişkin Bilgi Düzeyi.....	50
2. Değişiklik Tartışmalarına İlişkin Bilgi Düzeyi.....	53
C. Siyasal Etkinlik ve Bilgi Düzeyi – Özet	55
IV. TÜRKİYE’DE YÖNETİM VE SİYASAL SİSTEM SORUNLARI	59
A. Siyasal Partilerle İlgili Sorunlar	70
1. Siyasal Partilerin İşlevi.....	72
2. Siyasal Partilerin Yapısı	75
B. Seçim Sistemiyle İlgili Sorunlar	79
1. Sistemin Uygulamadaki Sonuçları	82
2. Tek Parti İktidarı – Koalisyon Olasılığı	89
3. Temsilde Adalet – Yönetimde İstikrar.....	91
C. Türkiye’de Yönetim ve Siyasal Sistem Sorunları – Özet.....	98

V. TEMEL TUTUM VE EĞİLİMLER.....	105
A. Siyasal Partiler.....	107
1. Parti İçi Demokrasi.....	107
2. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	109
3. Seçmenin Milletvekili Adaylarını Tanıması	111
4. Partilere Hazine Yardımı	113
5. Partilere Bağışta Şeffaflık.....	119
6. Parti Kapatma Rejimi	120
7. Milletvekili Dokunulmazlığı	127
B. Seçim Sistemi	129
1. Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar	129
2. Ülke Barajı	138
C. Temel Tutum ve Eğilimler – Özet.....	143
VI. SEÇİM SİSTEMİ TERCİHLERİ	147
A. Bugünkü Sistem İçinde Düzenlemeler.....	149
1. Tercihli Oy	150
2. Seçim İttifakı	158
3. Ülke Seçim Çevresi.....	164
B. Değişik Sistemler	166
1. Dar bölge	168
2. İki tur.....	173
3. Alternatif Oy	175
C. Seçim Sistemi Tercihleri – Özet.....	177
VII. SONUÇLAR.....	181
A. Seçmen Kitlesinin Kümelenmesi	183
B. Seçim Sistemi Düzenlemelerinin Benimsenme Düzeyi.....	184
C. Tercihlerde Belirleyici Olan Etkenler	186
EKLER	197
EK I Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri	197
EK II Siyasi Partiler, Sivil Toplum Örgütleri ve Uzmanlarla Yapılan Görüşmeler.....	231

B Ö L Ü M

GİRİŞ

Türkiye’de seçim sistemi ve siyasal partilerin işleyişi konularında görüş ve eğilimleri saptamak üzere Haziran – Ekim 2001 tarihleri arasında bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmanın genel çerçevesinin çizilmesinde Dr. Seyfettin Gürsel’in, soru kağıdının son haline getirilmesi aşamasında gene Dr. Gürsel’in, Dr. Yavuz Sabuncu’nun ve Dr. Ersin Kalaycıoğlu’nun değerli katkılarından yararlanılmıştır.

Ayrıca teknik ve kuramsal terimleri ortaya koymaya yönelik bir masabaşı çalışması yapılmıştır. Yürütülen araştırmada hem kalitatif, hem de kantitatif tekniklerden yararlanılmıştır. Danışman katkıları ve masabaşı çalışmasının yanı sıra aşağıdaki uygulamalara yer verilmiştir:

- Grup tartışmaları
- Derinlemesine görüşmeler
- Pilot anket uygulaması
- Anket uygulaması

A. Masabaşı Çalışması

Araştırmanın hazırlık aşamasında iki konuda masabaşı çalışması yapılmıştır. Bunlardan biri genel olarak dünyadaki seçim sistemi uygulamalarını, öbürü ise Türkiye örneğini kapsamaktadır.

Birinci çalışmada bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde uygulanmakta olan seçim sistemleri sınıflandırılmış ve belli başlı alt gruplar incelenmiştir. Bu çalışmada dünya genelindeki seçim sistemleri çoğunluk esasına dayalı sistemler, nispi temsil esasına dayalı sistemler ve bu ikisinin bileşiminden oluşan karma sistemler olmak üzere üç ana grupta toplanmış ve bunların değişik uygulamaları on alt başlık altında ele alınmıştır.

İkinci çalışmanın konusu ise Türkiye’de çok partili dönemin başladığı 1945’ten bu yana yapılan 14 milletvekili genel seçimi, bu seçimlerdeki değişik sistem uygulamaları ve seçimlerin sonuçlarıdır. Tek dereceli seçimlerin benimsendiği, seçmen yaşının 22 olduğu, milletvekili adayları arasından tercih yapılabilirdiği, bir kişinin birden çok ilden milletvekili seçilebildiği 1946’dan bugüne kadar Türkiye’de liste usulü çoğunluk, nispi temsil, barajlı d’Hondt, milli bakiye, barajsız d’Hondt, çifte barajlı nispi temsil, kontenjan milletvekilliği, (Anayasa Mahkemesi’nce iptal edilen) ülke

seçim evresi ("Türkiye") milletvekilliği, tercihli oy gibi pek çok değişik sistem benimsenmiş, ikisi dışında her seçime değiştirilmiş bir seçim yasasıyla gidilmiş, seçimlere katılım oranının yüzde 64'e kadar düştüğü (1969), 11 milletvekilliği için 12 partinin yarıştığı (1986 ara seçimleri) görülmüştür.

Dünyadaki seçim sistemi uygulamalarını ve çok partili dönem boyunca sistem arayışı içinde görünen Türkiye'nin bu deneyimini özetleyen alışma EK I'de sunulmuştur.

B. Örnekleme ve Yöntem

Araştırma Türkiye genelindeki seçmenleri temsil etmek üzere çok aşamalı, tabakalandırmalı, tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş bir örnek kitleye yüz yüze anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Örnek kitle büyüklüğü 2.400 olarak saptanmıştır. Bu sayıda bir örnek kitle kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarının, kuramsal olarak, en kötü durumda (ana kitle varyansının en yüksek olması durumu) yüzde 95 güven aralığında $\pm$ yüzde 2,00 düzeyinde bir hata payı içermesi öngörülmektedir.

Örnekleme işlemlerinin birinci aşamasında seçmen kitlesi coğrafi temele göre yedi bölgeye ayrılmış ve her bölgenin içinde kırsal ve kentsel kesim ayrımına gidilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'in büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan yerleşim birimleri ise metropol alan olarak nitelendirilmiş ve her biri kendi içinde seçim bölgelerine (İstanbul 1, İstanbul 2, İstanbul 3, Ankara 1, Ankara 2, İzmir 1, İzmir 2) ayrılmıştır. 1999 seçmen kütükleri göz önünde bulundurulursa, seçmen kitlesinin (araştırmanın evreni) coğrafi bölgelere ve her bölge içinde kırsal ve kentsel alanlara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 1

Bölgeler	SEÇMEN KİTLESİ		
	Kentsel alan	Kırsal alan	Toplam
İstanbul 1 (Büyükşehir kentsel alan)	2.010.306	0	2.010.306
İstanbul 2 (Büyükşehir kentsel alan)	1.837.956	0	1.837.956
İstanbul 3 (Büyükşehir kentsel alan)	1.750.016	0	1.750.016
Ankara 1 (Büyükşehir kentsel alan)	982.570	0	982.570
Ankara 2 (Büyükşehir kentsel alan)	930.426	0	930.426
İzmir 1 (Büyükşehir kentsel alan)	858.130	0	858.130
İzmir 2 (Büyükşehir kentsel alan)	611.665	0	611.665
Akdeniz Bölgesi	2.676.619	1.999.264	4.675.883
Doğu Anadolu Bölgesi	1.293.809	1.309.610	2.603.419
Ege Bölgesi (İzmir'in çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	1.891.358	2.108.222	3.999.580
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1.619.775	1.071.932	2.691.707
İç Anadolu Bölgesi (Ankara'nın çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	2.421.096	1.962.507	4.383.603
Karadeniz Bölgesi	2.178.084	2.685.536	4.863.620
Marmara Bölgesi (İstanbul'un çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	2.788.362	2.444.287	5.232.649
Toplam (Türkiye geneli)	23.850.172	13.581.358	37.431.530

Araştırmada örnek kitlenin bölgelere ve kırsal, kentsel ve metropolitan alanlara göre dağılımının ana kitleye orantılı olması ilkesi benimsenmiş ve böylelikle 2.400 kişilik genel kitlenin bölgelere ve bölgeler içinde kırsal ve kentsel kesimlere göre dağılımı şu şekilde planlanmıştır:

Tablo 2

Bölgeler	ÖRNEK KİTLE		
	Kentsel alan	Kırsal alan	Toplam
İstanbul 1 (Büyükşehir kentsel alan)	128	0	128
İstanbul 2 (Büyükşehir kentsel alan)	118	0	118
İstanbul 3 (Büyükşehir kentsel alan)	112	0	112
Ankara 1 (Büyükşehir kentsel alan)	62	0	62
Ankara 2 (Büyükşehir kentsel alan)	60	0	60
İzmir 1 (Büyükşehir kentsel alan)	56	0	56
İzmir 2 (Büyükşehir kentsel alan)	40	0	40
Akdeniz Bölgesi	172	128	300
Doğu Anadolu Bölgesi	82	84	166
Ege Bölgesi (İzmir'in çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehirle bağlı ilçelerin köyleri dahil)	122	136	258
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	104	68	172
İç Anadolu Bölgesi (Ankara'nın çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehirle bağlı ilçelerin köyleri dahil)	156	126	282
Karadeniz Bölgesi	140	172	312
Marmara Bölgesi (İstanbul'un çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehirle bağlı ilçelerin köyleri dahil)	178	156	334
Toplam (Türkiye geneli)	1.530	870	2.400

Kentsel kesimde seçilen mahallelerde 10'ar, kırsal kesimde seçilen köy ve bucaklarda ise 20'şer anket yapılması ilkesi benimsenmiş, dolayısıyla buna bağlı olarak bazı yuvarlamalar yapılmış ve örnek kitle sayısı 2.400'den 2.420'ye çıkarılmıştır:

Tablo 3

Bölgeler	ÖRNEK KİTLE (UYARLANMIŞ)		
	Kentsel alan	Kırsal alan	Toplam
İstanbul 1 (Büyükşehir kentsel alan)	130	0	130
İstanbul 2 (Büyükşehir kentsel alan)	120	0	120
İstanbul 3 (Büyükşehir kentsel alan)	110	0	110
Ankara 1 (Büyükşehir kentsel alan)	60	0	60
Ankara 2 (Büyükşehir kentsel alan)	60	0	60
İzmir 1 (Büyükşehir kentsel alan)	60	0	60
İzmir 2 (Büyükşehir kentsel alan)	40	0	40
Akdeniz Bölgesi	180	120	300
Doğu Anadolu Bölgesi	80	80	160
Ege Bölgesi (İzmir'in çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	120	140	260
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	100	80	180
İç Anadolu Bölgesi (Ankara'nın çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	160	120	280
Karadeniz Bölgesi	140	180	320
Marmara Bölgesi (İstanbul'un çevre ilçelerinin kentsel ve kırsal alanları ve büyükşehire bağlı ilçelerin köyleri dahil)	180	160	340
Toplam (Türkiye geneli)	1.540	880	2.420

Araştırmanın yürütüleceği yerler her bir bölgede kırsal ve kentsel kesimler için ayrı ayrı seçilmiştir. Birincil örnekleme birimi (*primary sampling unit*) olarak metropollerde (İstanbul, Ankara ve İzmir) "mahalle", yedi coğrafi bölgenin geri kalan hem kentsel, hem de kırsal alanlarında "ilçe" kullanılmıştır.

Coğrafi Bölgeler – Kentsel Kesim: Yukarıda belirtildiği gibi, yedi coğrafi bölgenin metropol dışı kentsel kesiminde birincil örnekleme birimi olarak iller değil, illere göre daha homojen bir yapı gösteren ilçeler alınmıştır. Önce bütün bölgelerde bölge sınırları içinde yer alan ilçelerin tümünün kentsel kesimindeki (ilçe merkezindeki) seçmen sayıları hesaplanmış ve her bölge için bir ilçe listesi oluşturulmuştur. Ardından her bir ilçe merkezinde 1999'da gerçekleşen partilere göre oy dağılımına bakılmış ve buna göre ilçeler, Türkiye genelindeki oy dağılımına en çok benzeyen ilçe en başta, en az benzeyen ilçe ise en sonda olmak üzere sıralanmıştır. Bir sonraki aşamada ana kitle büyüklüğüne orantılı olasılıklı örnekleme yöntemiyle (*Sampling with Probability Proportional to Size – PPS*) araştırmanın yürütüleceği ilçeler seçilmiştir. Bu seçim işlemi sırasında, PPS yönteminin mantığı doğrultusunda, her bir ilçenin seçilme olasılığı, seçmen sayısına orantılı olarak artırılmakta ya da azaltılmakta, ayrıca oy verme davranışı açısından birbirlerinden farklı ilçelerin örneklem içinde yer almasına olanak sağlanmaktadır. PPS yönteminde, ilçelerin ağırlıkları baştan hesaba katıldığı için, teorik olarak, seçim işlemleri tamamlandıktan sonra, seçilen ilçelerin tümünde eşit sayıda anket yapılması gerekmektedir. Buna göre, seçilen her bir ilçe merkezinde 20 anket yapılması planlanmıştır. Her bölgede kentsel kesimde yapılması gereken toplam anket sayısı 20'ye bölünerek, seçilmesi gereken ilçe sayısına ulaşılmıştır. Seçilen her ilçede, gene PPS yöntemiyle ikişer mahalle seçilmiş ve böylece kentsel kesimde her mahallede 10 anket yapılmıştır.

Bir sonraki aşamada, seçilen mahallelerde, bütün sokakların listesi çıkarılmış ve bu sokaklar arasından tesadüfi yöntemle biri yedek olmak üzere toplam dört sokak seçilmiştir. Sokaklarda sistematik örnekleme yöntemiyle hanelere ulaşılmış, hanelerde de basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle anketin yapılacağı kişi seçilmiştir.

Metropoller: Metropol olarak kabul edilen İstanbul, Ankara ve İzmir'de ana örnekleme birimi olarak mahalleler alınmış ve doğrudan mahalle seçimi yapılmıştır. Seçim işlemleri İstanbul 1., İstanbul 2., İstanbul 3., Ankara 1., Ankara 2., İzmir 1. ve İzmir 2. seçim çevreleri için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Mahallelerde sokak seçimi, sokaklarda hane seçimi ve hanelerde kişi seçimi için "coğrafi bölgeler – kentsel kesim" başlığı altında açıklanan biçime uyulmuştur.

Coğrafi Bölgeler – Kırsal Kesim: Bölgelerin kırsal kesiminde de ana örnek-leme birimi ilçelerdir. Önce PPS yöntemiyle ilçeler seçilmiş, ardından seçilen ilçelere bağlı köy ve bucakların listesi çıkarılmış ve bunlar arasından PPS yöntemiyle araştırmanın yapılacağı köyler belirlenmiştir. Seçilen her köyde 20 anket yapılması benimsenmiş, doğrudan hanelere ve kişilere ulaşılmıştır.

Planlanan ve gerçekleşen anket sayılarının bölgelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4

Bölge	Planlanan	Gerçekleşen
İstanbul metropol	360	370
Ankara metropol	120	122
İzmir metropol	100	102
Akdeniz	300	296
Doğu Anadolu	160	168
Ege (metropol dışı)	260	251
Güneydoğu Anadolu	180	185
İç Anadolu (metropol dışı)	280	276
Karadeniz	320	315
Marmara (metropol dışı)	340	337
Toplam	2.420	2.422

C. Uygulama

Araştırma kapsamında yedi grup tartışması düzenlenmiş, 20 derinlemesine görüşme yapılmış, soru formu kesinleştirilmeden önce İstanbul'un dört ilçesinde pilot çalışma yürütülmüş ve sonunda Türkiye genelinde 2.422 yüz yüze anket uygulanmıştır.

1. Derinlemesine Görüşmeler

Seçim sistemi ve siyasi partiler yasasıyla ilgili olarak siyasal partilerin yanı sıra işçi, memur ve esnaf kitle örgütlerinin, ayrıca konuyla yakından ilgili bazı uzmanların görüşlerini almak amacıyla kalitatif bir çalışma yürütülmüştür. Bu amaçla başvuru- rulan siyasal parti ve kitle örgütlerinin hemen tümünün genel merkez düzeyindeki yetkilileriyle görüşme sağlanabilmiştir. Görüşme başvurusuna Ekim 2001 sonuna ka- dar olumlu yanıt vermeyen az sayıda kuruluşun yetkilileriyle görüşülememiştir.

Kalitatif çalışma kapsamında görüŖülen siyasal parti ve kitle örgütü temsilcileri ile uzmanlar aŖağıda verilmiŖtir:

Siyasal partiler:

- Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP): Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül
- Anavatan Partisi (ANAP): Seçim İşleri Başkan ı Bülent Akarcalı
- Büyük Birlik Partisi (BBP): Genel Sekreter Yardımcısı Erol Dok
- Demokratik Sol Parti (DSP): Bursa milletvekili Ali Arabacı
- Doğru Yol Partisi (DYP): Seçim İşleri Başkan Yardımcısı Sabri Güner
- Halkın Demokrasi Partisi (HADEP): Seçim İşleri Başkan ı Osman Özçelik
- İşçi Partisi (İP): Genel Sekreter Hasan Yalçın
- Liberal Demokrat Parti (LDP): Genel Sekreter Cem Toker
- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP): Seçim İşleri Başkan ı Ercüment Konukman
- Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP): Genel Başkan Yardımcısı Saruhan Oluç
- Saadet Partisi (SP): Genel İdare Kurulu üyesi Mustafa Kamalak

Kitle örgütleri:

- DİSK: Genel Koordinatör Ahmet Asena
- Hak-İş: Genel Başkanlık Danışmanı Osman Yıldız
- Kamu-Sen: Genel Teşkilatlandırma Sekreteri ve Türk İmar-Sen Genel Başkan ı Bayram Zengin
- KESK: Genel Sekreter Sevil Erol
- TESK: Genel Sekreter Naci Sulkalar
- Türk-İş: Genel Başkan Başkan ı Yıldırım Koç

Uzmanlar:

- Prof. Dr. Süheyl Batur: Anayasa Hukukçusu, Bahçeşehir Üniversitesi
- Tarhan Erdem: Araştırmacı, Demokratik Cumhuriyet Programı
- Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu: Siyaset Bilimci, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdoğan Teziç: Anayasa Hukukçusu, Galatasaray Üniversitesi

Derinlemesine görüşmeler standart bir tartışma rehberine dayanılarak yürütülmüştür. Siyasal parti ve kitle örgütlerinin yetkilileriyle yapılan görüşmelerde, bu kuruluşların konuyla ilgili resmileşmiş görüşlerinin açılanmasında ötesinde, resmileşmiş olmasa da temel eğilim ve tutumlarının irdelenmesine ağırlık verilmiştir. Kaldı ki söz konusu kuruluşların büyük bölümü, görüşmeler kapsamında irdelenen konu başlıklarının çoğu ya da bir bölümü üzerinde henüz resmi görüşler oluşturmuş değildir. Bununla birlikte, yapılan görüşmeler sonucunda ilgili kuruluşların, seçim sistemi ve siyasal partiler mevzuatında yapılabilecek yeni düzenlemelerle ilgili temel eğilim ve tutumları konusunda araştırmaya ışık tutacak bulgular elde edilebilmiştir.

Söz konusu bulgular ilk aşamada soru formunun hazırlanmasında değerlendirilmiştir. Bu raporun ilgili bölümlerinde ise kamuoyunun çeşitli konulardaki eğilimleri ile kalitatif çalışma kapsamında görüşülen kuruluşların ve uzmanların eğilimleri arasındaki örtüşme ya da farklılıklar değerlendirilmektedir. Ayrıca görüşmelerin toplu raporu EK II'de sunulmuştur.

2. Grup Tartışmaları

İstanbul'da beş, Diyarbakır ve Burdur'da birer olmak üzere toplam yedi grup tartışması yapılmıştır. İstanbul'da düzenlenen toplantılarda katılımcılar sosyo-ekonomik statü (SES), yaş grubu ve/veya cinsiyete göre ayrıştırılmış, Diyarbakır ve Burdur toplantıları ise 25-45 yaş grubundan yalnızca erkek seçmenlerin katılımıyla düzenlenmiştir.

Tartışma gruplarının oluşturulmasında katılımcıların siyasal eğilimleri de dikkate alınmış, "oy vermeme" de dahil olmak üzere her siyasal eğilim en az üç grupta temsil edilmiştir.

Grup tartışmalarının bulgularından temelde soru formunun tasarımı ve sorularda kullanılacak ifadelerin belirlenmesinde yararlanılmıştır. Böylece seçmen kitlesine yönelik anket sorularının ortalama seçmen açısından anlamlı açıklama ve anlatımlarla oluşturulması yoluna gidilmiştir.

Günlük dildeki bu sorularla toplanan verilerin analizi bu raporun izleyen bölümlerinde yer almaktadır.

3. Pilot Anket

Kalitatif çalışmaların ve danışmanlarla görüşmelerin sonucunda oluşturulan soru formunu sınamak amacıyla 5 Eylül 2001'de pilot anket yapılmıştır. İstanbul'un

dört ilçesinde yürütülen bu pilot çalışmanın sağladığı girdilerle soru formu son haline getirilmiştir.

4. Genel Kamuoyu Anketi

Türkiye genelinde 18 yaşının üzerindeki seçmenleri temsil etmek üzere yukarıda açıklanan çok aşamalı tabakalandırmalı tesadüfi yöntemle 2.400 kişilik bir örneklem seçilmiştir. Bu örneklem temelinde seçilen ve Türkiye'nin 39 iline dağılmış olan 81 ilçe'deki saha çalışması 13 Eylül – 3 Ekim 2001 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Uygulamada toplam 2.422 yüz yüze anket yapılmıştır. Anketlerin yüzde 36'sı kırsal kesimde, yüzde 64'ü ise kentsel alanlarda uygulanmıştır. Metropollerin (İstanbul, Ankara ve İzmir büyükşehir sınırları) örneklem içindeki oranı yüzde 25 kadardır.

Tablo 5

Yerleşim	Sayı	%
KIR	873	36,0
KENT (metropol hariç)	955	39,4
METROPOL	594	24,5
Toplam	2422	100,0

Seçilen ilçelerde uygulanan anket sayıları ve anketlerin bu ilçelerin yer aldığı illere göre sayısal ve oransal dağılımı izleyen tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6

İl	İlçe	İlçe Sayı	İl Sayı	İl %
ADANA	SEYHAN	41	41	1,7
ANKARA	AYAŞ	19	141	5,8
	ÇANKAYA	31		
	GÖLBAŞI	20		
	MAMAK	10		
	ALTINDAĞ	10		
	KEÇİÖREN	21		
	Y. MAHALLE	30		
ANTALYA	MERKEZ	38	57	2,4
	ELMALI	19		
AYDIN	SÖKE	40	40	1,7
BALIKESİR	MERKEZ	39	119	4,9
	SAVAŞTEPE	38		
	BANDIRMA	42		
BİNGÖL	MERKEZ	44	44	1,8
BURSA	YENİŞEHİR	40	80	3,3
	OSMANGAZİ	40		
ÇANAKKALE	LAPSEKİ	35	35	1,4
DENİZLİ	SERİNHİSAR	38	38	1,6
DİYARBAKIR	ÇINAR	45	45	1,9
ESKİŞEHİR	MERKEZ	41	41	1,7
GAZİANTEP	NİZİP	37	37	1,5
GÜMÜŞHANE	MERKEZ	42	42	1,7
HATAY	İSKENDERUN	41	41	1,7
İÇEL	MERKEZ	42	81	3,3
	SİLİFKE	20		
	TARSUS	19		
İSTANBUL	KADIKÖY	31	370	15,3
	KARTAL	20		
	MALTEPE	8		
	PENDİK	23		
	TUZLA	20		
	ÜMRANİYE	11		
	ÜSKÜDAR	21		
	BAYRAMPAŞA	12		
	BEYOĞLU	20		
	BEŞİKTAŞ	11		
	FATİH	20		
	GOPAŞA	28		
	KAĞITHANE	10		
	SARIYER	9		

İl	İlçe	İlçe Sayı	İl Sayı	İl %
İSTANBUL	ŞİŞLİ	12	(370)	(15,3)
	AVCILAR	20		
	BAĞCILAR	22		
	BAHÇELİEVLER	22		
	BAKIRKÖY	10		
	ESENLER	20		
	GÜNGÖREN	10		
	K. ÇEKMECE	10		
İZMİR	TİRE	35	137	5,7
	BUCA	19		
	KONAK	31		
	NARLIDERE	11		
	BORNOVA	20		
	KARŞIYAKA	21		
K. MARAŞ	EKİNÖZÜ	38	38	1,6
KARABÜK	MERKEZ	59	59	2,4
KAYSERİ	SARIOĞLAN	38	58	2,4
	KOCASİNAN	20		
KİLİS	MERKEZ	40	40	1,7
KOCAELİ	GEBZE	21	21	0,9
KONYA	SELÇUKLU	41	41	1,7
MALATYA	DOĞANŞEHİR	38	81	3,3
	MERKEZ	43		
MANİSA	MERKEZ	60	99	4,1
	SOMA	39		
MUĞLA	FETHİYE	39	39	1,6
MARDİN	MİDYAT	21	63	2,6
	MERKEZ	42		
MUŞ	BULANIK	43	43	1,8
NİĞDE	BOR	38	38	1,6
ORDU	MERKEZ	59	59	2,4
OSMANİYE	MERKEZ	38	38	1,6
RİZE	ARDEŞEN	39	39	1,6
SAKARYA	MERKEZ	42	42	1,7
SAMSUN	TEKKEKÖY	38	38	1,6
SİVAS	MERKEZ	43	43	1,8
TEKİRDAĞ	ÇORLU	40	40	1,7
TOKAT	REŞADİYE	37	37	1,5
YOZGAT	YENİFAKILI	36	36	1,5
ZONGULDAK	ALAPLI	41	41	1,7
Toplam		2422	2422	100,0

Kuramsal olarak araştırmanın hata payı, ana kitle varyansının en yüksek olması (en kötü olasılık) durumunda yüzde 95 güven aralığında yüzde $\pm 2,00$ düzeyindedir.

D. Raporlama

Araştırmanın kantitatif yöntemle ulaşılan bulguları bu raporun izleyen bölümlerinde beş ana başlık altında sunulmakta, sonuç bölümünde de bu beş ana konunun toplu analizine yer verilmektedir. Raporun ana başlıkları şöyledir:

- Demografi
- Siyasal Etkinlik ve Bilgi Düzeyi
- Türkiye’de Yönetim ve Siyasal Sistem Sorunları
- Temel Tutum ve Eğilimler
- Seçim Sistemi Tercihleri

Bu bölümlerin "Demografi" dışında her biri ilgili bulguların sunulduğu ve tartışıldığı alt başlıklara ayrılmış, her bölümün sonunda da bir özete yer verilmiştir. Bölüm özetlerinde konu genel olarak tekrar ele alınırken bu konuda istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanan ilişkilerin de toplu değerlendirmesi yapılmaktadır. Özel bir istatistik programı kullanılarak yapılan bu son değerlendirmede belirli bir tercihi ya da eğilimi etkileyebilecek cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik statü, bölge ve oy verme davranışı gibi değişkenler topluca analize sokulmakta ve önem sırasına göre kademelenmiş anlamlı etkenler dizisi elde edilmektedir.

Araştırmanın kalitatif yöntemlerle elde edilen bulguları ile masabaşı çalışmasının sonuçları bu raporun eklerinde yer almaktadır. Bu bulgulara ayrıca raporun ilgili bölümlerinde değinilmektedir.

B Ö L Ü M

DEMOGRAFI

Görüşülen kişilerin cinsiyete göre dağılımı izleyen tabloda gösterilmiştir. Cinsiyetin yerleşim yerine göre dağılımında önemli farklar yoktur. Yalnızca kadın denekler metropollerde, erkek denekler ise kırsal kesimde ortalamadan bir puan kadar fazla temsil edilmiştir.

Tablo 7

Cinsiyet	Sayı	%
KADIN	1189	49,1
ERKEK	1233	50,9
Toplam	2422	100,0

Deneklerin yaş grubuna göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Örneklemenin yaş ortalaması 36'dır. Erkeklerin ortalama yaşı (37,6), kadınlarınkinden (34,4) biraz yüksektir.

Tablo 8

Yaş grubu	Sayı	%
18-24	543	22,4
25-44	1255	51,8
45+	624	25,8
Toplam	2422	100,0

Örneklemenin eğitim durumu, en son bitirilen okul düzeyine göre, örneğin üniversite öğrencileri "lise mezunu" olarak gösterilmiştir.

Tablo 9

Eğitim durumu	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
OKUMA YAZMA BİLMEZ	97	8,2	14	1,1	111	4,6
OKUR YAZAR	52	4,4	22	1,8	74	3,1
İLKOKUL MEZUNU	570	47,9	491	39,8	1061	43,8
ORTAOKUL MEZUNU	106	8,9	218	17,7	324	13,4
LİSE MEZUNU	271	22,8	345	28,0	616	25,4
ÜNİVERSİTE MEZUNU	90	7,6	136	11,0	226	9,3
MASTER/DOKTORA EĞİTİMLİ	3	0,3	7	0,6	10	0,4
Toplam	1189	100,0	1233	100,0	2422	100,0

Görüşülen kişilerin evlerine giren toplam aylık gelirin önceden belirlenmiş gelir dilimlerine göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Örneklem içinde 26 kişi bu soruya yanıt vermek istememiştir.

Tablo 10

Aylık hanehalkı geliri	Sayı	%
100 MİLYON TL'DEN AZ	367	15,2
101-200 MİLYON TL	802	33,1
201-300 MİLYON TL	510	21,1
301-400 MİLYON TL	276	11,4
401-500 MİLYON TL	185	7,6
501-750 MİLYON TL	126	5,2
751 MİLYON -1 MİLYAR TL	77	3,2
1 MİLYAR TL'DEN ÇOK	53	2,2
YANITSIZ	26	1,1
Toplam	2422	100,0

Ev kadınları dışarıda tutulduğunda, örneklemin iş ya da mesleğe göre dağılımında en büyük ağırlık "esnaf, zanaatkâr, küçük tüccar" grubundadır. Bu grubu sırasıyla işçiler, emekliler ve çiftçiler izlemektedir.

Tablo 11

İşi ya da mesleği	Sayı	%
EV KADINI	933	38,5
ESNAF, ZANAATKÂR, KÜÇÜK TÜCCAR	302	12,5
KAMU YA DA ÖZEL SEKTÖRDE İŞÇİ	221	9,1
EMEKLİ	217	9,0
ÇİFTÇİ	165	6,8
ÖĞRENCİ	157	6,5
DEVLET MEMURU (öğretmen / öğretim üyesi hariç)	78	3,2
ÖĞRETMEN	46	1,9
ÖĞRETİM ÜYESİ	3	0,1
ÖZEL SEKTÖRDE BÜRO ÇALIŞANI	46	1,9
YÜKSEK ÖĞRENİMLİ SERBEST MESLEK ÇALIŞANI	27	1,1
KAMU YA DA ÖZEL SEKTÖRDE YÖNETİCİ/UZMAN	10	0,4
ÇALIŞMIYOR (faiz, kira gibi gelir sahibi)	2	0,1
İŞSİZ	130	5,4
DÜZENSİZ İŞLER	56	2,3
DİĞER	29	1,2
Toplam	2422	100,0

Örneklemin sosyo-ekonomik statü (SES) gruplarına sıralamalı (ordinal) olarak dağılımı eğitim düzeyi ve aylık hanehalkı geliri temelinde hesaplanmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12

SES Grubu	Sayı	%
E	272	11,2
D	1152	47,6
C	614	25,4
B	289	11,9
A	69	2,9
Yerleştirilemeyen	26	1,1
Toplam	2422	100,0

Gelir sorusuna yanıt vermeyen 26 kişi herhangi bir SES grubu içine yerleştirilememiştir.

B Ö L Ü M

SİYASAL ETKİNLİK
VE
BİLGİ DÜZEYİ

Bu bölümde seçmen kitlesinin değişik siyasal katılım etkinliklerinin sıklığı ve oy verme davranışlarında etkili olan etmenler ile gerek yürürlükteki seçim sistemi-ne, gerek seçim ve siyasal partiler mevzuatı üzerinde sürdürülen değişiklik tartış-malarına ilişkin bilgi düzeyi konularında elde edilen bulgular tartışılacaktır.

A. Siyasete Katılım ve Gerekçeleri

1. Siyasete Katılım Biçimleri

Seçmen kitlesinin değişik biçimlerde siyasete katılma düzeyini ölçmek amacıyla, görüşülen kişilere dokuz farklı etkinlik biçimini içeren bir soru yöneltilmiş ve her bir etkinliği hangi sıklıkta gerçekleştirdiklerini belirtmeleri istenmiştir. Alınan yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda, etkinlik sıklığının azalış sırasına göre sunulmaktadır. Tablonun sondan bir önceki sütununda, sorunun dört yanıt seçeneğinin sıra numaralarından (1: hiçbir zaman; 2: nadiren; 3: zaman zaman; 4: her zaman) hesaplanan sıklık ortalama puanlarına yer verilmiştir.

Tablo 13

Siyasal katılma biçimi		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Zaman zaman (3)	Her zaman (4)	Yanıt yok	Toplam	Sıklık ort. puanı	St. sapma
Seçimde oy vermek (1999 seçimlerinden sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	Sayı	92	46	90	1963	23	2215	3,79	0,68
	%	4,2	2,1	4,1	88,6	1,1	100,0		
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	Sayı	301	260	627	1232	2	2422	3,15	1,04
	%	12,4	10,7	25,9	50,9	0,1	100,0		
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	Sayı	1411	327	379	291	15	2422	1,81	1,09
	%	58,2	13,5	15,7	12,0	0,6	100,0		
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	Sayı	1520	289	294	316	3	2422	1,75	1,10
	%	62,8	11,9	12,1	13,1	0,1	100,0		
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	Sayı	1740	270	253	152	7	2422	1,51	0,91
	%	71,9	11,1	10,5	6,3	0,3	100,0		
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	Sayı	1902	141	167	191	21	2422	1,44	0,93
	%	78,5	5,8	6,9	7,9	0,9	100		
Miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	Sayı	1857	233	187	139	6	2422	1,42	0,86
	%	76,7	9,6	7,7	5,7	0,3	100,0		
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	Sayı	2062	137	144	75	4	2422	1,27	0,71
	%	85,1	5,7	5,9	3,1	0,2	100,0		
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	Sayı	2089	127	105	94	7	2422	1,26	0,72
	%	86,2	5,2	4,4	3,9	0,3	100,0		

Tablo, seçmen kitlesinin "her zaman" denebilecek sıklıkta (ortalama 3,79) gerçekleştirdiği tek siyasal katılım etkinliğinin "seçimlerde oy kullanmak" olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu, "zaman zaman" denebilecek sıklıkta (ortalama 3,15) "medya aracılığıyla siyaset konusunda bilgilenmek" izlemektedir. Bu iki etkinlik biçiminin ortalama sıklık düzeyi arasındaki fark istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Çok önemli bir sıklık farkıyla üçüncü sırada, istatistiksel bakımdan eşit düzeyde "siyasal tartışmalara girme" ve "yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma" etkinlikleri gelmektedir. En azından "zaman zaman" siyasal tartışmalara giren seçmenlerin oranı yüzde 28'de, yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılanların oranı yüzde 25'te kalmaktadır. Seçmenlerin yüzde 58'inin "hiçbir zaman" çevrelerinde siyasal tartışmaya girmediklerini belirtmiş olmaları dikkat çekicidir.

Önceki iki etkinlik biçiminden istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde seyrek olmak üzere dördüncü sırada "başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak" gelmektedir. En azından zaman zaman bu hakkı kullananların oranı ancak yüzde 17'dir.

"Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışma" ve "miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurma" etkinlikleri istatistiksel bakımdan farksız düzeyde beşinci sırada gelmektedir. En azından zaman zaman bu iki etkinlik türünü gerçekleştirenlerin oranı sırasıyla yüzde 15 ve yüzde 13'tür.

Seçmen kitlesi arasında en seyrek görülen siyasal katılım biçimleri, sivil toplum kuruluşları (STK) aracılığıyla parlamento dışı siyaset alanları oluşturmak ve siyasal partilerde aktif politikaya katılmaktır. Bu etkinlikleri en azından zaman zaman gerçekleştiren seçmenlerin oranı sırasıyla yüzde 9 ve yüzde 8'dir.

Seçmen kitlesinin tümü açısından saptanan bu eğilimlerin, farklı siyasal katılım biçimleri için demografik değişkenlere göre ne ölçüde farklılaştığı aşağıdaki tablolarda özetlenmektedir. Tablolarda her bir katılım biçimi için, demografik gruplar içinde o katılım biçimini "hiçbir zaman" ve "her zaman" gerçekleştirdiğini belirten deneklerin oranları ile gruplar için ayrı ayrı hesaplanan ortalama sıklık değerleri gösterilmiştir.

Tablo 14

Siyasal katılım ve cinsiyet	Kadın			Erkek		
	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.
Seçimde oy vermek (1999 seçimlerinden sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	3,5	91,9	3,84 (N=1071)	4,7	85,7	3,74 (N=1144)
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	16,0	39,9	2,94	9,0	61,4	3,36
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	70,9	5,4	1,50	46,0	18,4	2,11
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	77,7	5,0	1,39	48,3	20,9	2,11
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	80,7	3,9	1,34	63,3	8,5	1,67
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	88,8	2,9	1,20	68,6	12,7	1,67
Miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	86,7	1,9	1,21	67,1	9,3	1,63
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	92,7	0,8	1,11	77,8	5,3	1,42
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	93,2	1,2	1,11	79,5	6,6	1,40
N	1189			1233		

Seçimlere düzenli olarak katılma oranı kadınlar arasında erkeklerden istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha yüksektir. Buna karşılık, öbür bütün etkinlik biçimlerinin erkek seçmenlerce gerçekleştirilme sıklığı kadınlardan anlamlı ölçüde daha yüksektir.

Erkekler arasında, "başvuru ve dilekçe hakkını kullanma", "seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışma" ve "miting vb toplu faaliyetlere katılma" etkinliklerinin ortalama sıklığı arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık yoktur. Buna karşılık, kadınların yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma sıklığı, siyasal tartışmaya katılma sıklığının anlamlı ölçüde gerisine düşmekte ve dilekçe hakkını kullanma sıklığıyla istatistiksel bakımdan farksız hale gelmektedir.

Tablo 15

Siyasal katılım ve yaş	18-24			25-44			45+		
	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.	Hiçbir zaman	Her zaman	Ort. sıklık	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.
Seçimde oy vermek (1999 seçimlerinden sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	11,0	72,2	3,46 (N=335)	3,3	90,9	3,83	2,2	92,8	3,88
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	14,8	48,2	3,07	11,3	49,7	3,16	12,5	55,8	3,21
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	58,2	10,9	1,80	58,5	12,3	1,80	57,9	12,3	1,85
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	69,6	9,4	1,59	63,5	12,4	1,74	55,3	17,5	1,94
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	71,3	6,4	1,51	72,0	5,5	1,50	72,1	7,7	1,53
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	79,4	7,0	1,41	79,9	7,7	1,41	75,2	9,0	1,51
Miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	76,8	5,2	1,42	77,8	5,3	1,40	74,4	7,2	1,48
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	86,6	2,8	1,23	84,7	3,0	1,28	84,6	3,7	1,29
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	85,6	2,4	1,24	87,4	4,0	1,24	84,3	5,1	1,31
N	543			1255			624		

Yalnızca son bir ya da iki seçimde oy kullanma yaşında olan gençler (20-24 yaş grubu) arasında "her zaman" oy kullandığını belirtenlerin oranının (yüzde 72) genel ortalamadan (yüzde 89) düşük olması şaşırtıcı değildir. Ama genel olarak yaş ilerledikçe seçimlere katılma sıklığının artması eğilimi istatistiksel bakımdan anlamlı gözükmemektedir. Medya aracılığıyla siyaset konusunda bilgilenme sıklığı da 18-24 yaş grubunda orta ve üzeri yaş gruplarında olduğundan anlamlı ölçüde düşüktür. Gene yaş ilerledikçe yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma sıklığı istatistiksel bakımdan anlamlı biçimde yükselmekte, ayrıca 45 yaşın üzerindeki seçmenler siyasi partilerin seçim öncesi çalışmalarına da öbür yaş gruplarından anlamlı ölçüde daha sık katılmaktadırlar.

Tablo 16

Siyasal katılım ve yerleşim	Kır			Kent			Metropol		
	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklık ort.
Seçimde oy vermek (1999 seçimlerinden sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	3,8	89,1	3,82 (N=799)	4,4	88,2	3,77 (N=1416)	5,7	85,9	3,72 (N=548)
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	15,0	45,0	3,02	11,0	54,1	3,23	10,6	57,0	3,29
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	63,6	10,7	1,71	55,2	12,8	1,87	49,5	13,6	1,97
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	59,6	16,2	1,86	64,6	11,4	1,69	63,0	10,9	1,71
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	79,0	3,4	1,35	67,9	7,8	1,60	59,8	8,4	1,74
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	80,5	7,7	1,41	77,4	8,0	1,45	75,6	6,4	1,45
Miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	78,5	5,2	1,39	75,7	6,07	1,44	72,4	5,2	1,47
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	88,6	2,2	1,21	83,2	3,6	1,30	81,0	3,0	1,33
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	86,4	4,5	1,26	86,2	3,6	1,25	84,8	2,9	1,27
N	873			1549			594		

Seçimlerde oy kullanma sıklığının büyük kentlerde yaşayan seçmenler arasında kırsal kesime ve öbür kentlere göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde düştüğü görülmektedir. Metropol seçmenlerinin hem öteki kentlerde yaşayanlardan, hem de kırsal kesim seçmenlerinden anlamlı ölçüde daha yüksek sıklıkta gerçekleştirdiği öbür etkinlikler, siyaset tartışarak farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak ve dilekçe hakkını kullanmaktır.

Genel olarak kentli seçmenler kırsal kesim seçmenlerine göre anlamlı ölçüde daha yüksek sıklıkla medya aracılığıyla siyaset konusunda bilgi edinmekte ve STK faaliyetlerinde yer alarak siyaset alanları oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Buna karşılık yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma sıklığı kırsal kesim seçmenleri arasında genel olarak kentlilere göre anlamlı ölçüde yükselmektedir; bu etkinlik, kırsal kesim seçmenlerinin siyasal tartışmalara girmekten belirgin biçimde daha sık gerçekleştirdiği bir katılım biçimidir.

Özetle, demografik değişkenler arasında en çok cinsiyetin değişik siyasal katılım biçimlerinin sıklığı üzerinde etkili olduğu (incelenen dokuz katılım biçiminin tümünde etkili), onu yerleşim yerinin izlediğini (altı katılım biçiminde etkili) ve son sırada ise yaşın geldiği (dört katılım biçiminde etkili) söylenebilir.

Son olarak, sosyoekonomik statünün (SES) incelenen tüm etkinliklerin sıklığında etkili olduğu belirtilmelidir. Aşağıdaki tabloda, değişik etkinlikler için SES gruplarına göre hesaplanan sıklık ortalamalarının nasıl farklılaştığı gösterilmektedir.

Tablo 17

Siyasal katılım ve SES	Sıklık ortalama puanı			
	E	D	C	B-A
Seçimde oy vermek (1999 seçimlerinden sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	3,88 (N=257)	3,82 (N=1091)	3,74 (N=518)	3,69 (N=325)
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	2,69	3,09	3,32	3,44
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	1,48	1,72	1,94	2,17
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	1,56	1,77	1,82	1,75
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	1,19	1,37	1,67	1,94
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	1,32	1,40	1,50	1,54
Miting, toplantı, gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	1,32	1,36	1,49	1,61
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	1,13	1,21	1,32	1,50
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	1,22	1,21	1,29	1,38
N	272	1152	614	358

Seçimlerde oy verme sıklığı SES düzeyi yükseldikçe düzenli biçimde azalmaktadır. Buna karşılık, medya aracılığıyla siyaset konusunda bilgilenme, siyasal tartışmalara girme, dilekçe hakkını kullanma miting vb toplu faaliyetlere katılma sıklığı SES’le birlikte düzenli olarak yükselmektedir. Dilekçe hakkını kullanma sıklığı B-A grubu seçmenler arasında yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma sıklığının istatistiksel bakımından anlamlı ölçüde üzerine çıkmaktadır.

Yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma ve seçimler öncesinde belirli bir parti için çalışma sıklığı SES grubu E’de öbür gruplara göre belirgin biçimde düşmektedir. STK faaliyetlerine katılım düzeyi bakımından aynı durum söz konusudur; bu etkinlik biçimi, B-A grubu seçmenler arasında ise öbür gruplara göre anlamlı ölçüde daha yüksek sıklıkla gerçekleştirilmektedir.

Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapma sıklığı bakımından B-A grubu tek başına öbür bütün grupların önüne geçmektedir.

Değişik siyasal katılım ya da etkinlik biçimlerinin sıklığı bölgeler arasında da farklılaşmaktadır. Aşağıdaki tabloda, değişik etkinlikler için bölgelere göre hesaplanan sıklık ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 18

Siyasal katılım ve bölge	BÖLGELER (Sıklık ortalama puanı)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Seçimde oy vermek (1999'dan sonra oy kullanma yaşına erişmiş deneklere sorulmamıştır.)	3,79 (N=281)	3,72 (N=142)	3,90 (N=311)	3,62 (N=166)	3,88 (N=368)	3,80 (N=288)	3,74 (N=658)
TV-radyo-gazete izleyerek siyaset hakkında bilgi ve fikir edinmek	2,78	3,06	3,34	2,73	3,25	3,16	3,29
Siyaset tartışmak, farklı görüşlerden kişileri ikna etmeye çalışmak	1,71	1,99	1,88	1,68	1,71	1,75	1,89
Mahallenin, köyün, ilçenin sorunlarının tartışıldığı toplantılara katılmak	1,62	1,79	1,77	1,64	1,78	1,92	1,74
İmza kampanyalarına katılmak, başvuru ve dilekçe hakkını kullanmak	1,45	1,50	1,56	1,40	1,50	1,43	1,58
Seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışmak	1,40	1,71	1,44	1,49	1,33	1,51	1,39
Miting, toplantı, yürüyüş gibi toplu faaliyetlere katılarak sesini duyurmak	1,41	1,50	1,45	1,36	1,39	1,41	1,44
Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılarak Meclis dışında siyaset alanları oluşturmaya çalışmak	1,29	1,32	1,30	1,28	1,19	1,24	1,29
Siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapmak	1,25	1,38	1,29	1,25	1,20	1,31	1,22
N	296	168	353	185	398	315	707

Seçimlerde oy verme sıklığı Ege ve İç Anadolu bölgelerinde istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde ortalamanın üzerine çıkmakta, Güneydoğu'da ise gene anlamlı ölçüde ortalamanın altına inmektedir. (Seçimlerde her zaman oy kullandığını belirten seçmenlerin oranı Ege'de yüzde 92, İç Anadolu'da yüzde 93, Güneydoğu'da ise yüzde 84'tür.)

Medya aracılığıyla siyaset konusunda bilgilenme sıklığı da Ege'de ortalamanın üzerine çıkarken, Güneydoğu'da ortalamanın altına inmektedir. Bu etkinlik biçimi-

nin sıklığının ortalamayı anlamlı ölçüde aştığı ikinci bölge Marmara, ortalamanın gerisinde kaldığı ikinci bölge ise Akdeniz'dir.

İlk iki etkinlik biçimine göre genel olarak çok daha seyrek gerçekleştirilen etkinlik biçimlerinden:

- yerel sorunların tartışıldığı toplantılara katılma sıklığı Karadeniz'de ortalamanın üzerinde, Akdeniz'de ortalamanın altında;
- seçimler öncesinde belirli bir parti için gönüllü çalışma sıklığı Doğu Anadolu'da ortalamanın üzerinde, İç Anadolu'da ortalamanın altında;
- STK faaliyetlerine katılma sıklığı ise İç Anadolu'da ortalamanın altındadır.

Yurttaşların siyasal tartışmalara girme, dilekçe hakkını kullanma, miting vb toplu faaliyetlere katılma ve siyasi partiler bünyesinde aktif politika yapma sıklığı bakımından bölgeler arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık yoktur.

2. Oy Verme Davranışı

Türkiye'de yurttaşların en önemli siyasal katılım biçimi olarak tek başına öne çıkan oy verme davranışında etkili olan dinamiklerin belirlenmesi amacıyla deneklere bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan birinde, görüşülen kişilere, hangi sıklıkla sandık başına gittiklerini belirtmeleri için üç seçenek sunulmuştur. Alınan yanıtların genel ve demografik göstergelere göre dağılımı şöyledir:

Tablo 19

Seçimlerde oy kullanma nedeni	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Ülkenin geleceğinde etkili olabileceğime inandığım için oy kullanırım	1298	53,6	53,0	54,2	51,1	53,9	55,3	57,4	51,5	48,8
Etkili olmasam da belki bir şeyler değişir diye oy kullanırım	493	20,3	20,3	20,4	20,7	19,8	21,2	19,7	20,7	20,4
Yasal zorunluluk olduğu için	606	25,0	26,0	24,1	26,9	25,4	22,6	22,0	26,7	28,8
Diğer	10	0,4	0,3	0,5	0,6	0,4	0,3	0,3	0,5	0,8
Fikri yok	15	0,6	0,4	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	1,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Ülkenin geleceğinde etkili olabileceği inancıyla oy kullanan seçmenlerin oranı yarıdan biraz fazladır (yüzde 54). Seçmenlerin ayrıca beşte biri de (yüzde 20) seçimlerle hiç değilse bazı şeylerin değişebileceği beklentisiyle oy kullanmaktadır. Buna karşılık seçmenlerin dörtte biri (yüzde 25) yalnızca yasal zorunluluk olduğu için sandık başına gittiğini belirtmektedir.

Sandığa bu genel yaklaşım bakımından kadın ve erkek seçmenler arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yaş ilerledikçe, oy kullanma yoluyla ülkenin geleceğinde etkili olunabileceği inancının çok az da olsa güçlendiği görülmektedir. Bu inanç kırsal kesim seçmenleri arasında kentli, özellikle metropollerde yaşayan seçmenlere göre belirgin biçimde daha güçlüdür, ama kırsal kesim seçmenleri arasında da ancak yüzde 57 dolayındadır.

Bu yaklaşım bakımından SES grupları arasında da anlamlı bir farklılaşma gözlenmediği için dağılım burada tablolaştırılmamıştır. Burada yalnızca, ülkenin geleceğinde etkili olamasa bile "bir şeyler değişir" beklentisiyle oy kullananların oranının SES düzeyi geriledikçe bir ölçüde yükseldiğini, E grubunda yüzde 24'ü bulunduğunu belirtmek yeterli olacaktır.

Bu soruda incelenen almasıık oy verme saiklerinin görelı ağırlığı bölgelere göre şöyle farklılaşmaktadır:

Tablo 20

Seçimlerde oy kullanma nedeni	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Ülkenin geleceğinde etkili olabileceğime inandığım için oy kullanırım	57,4	63,3	54,1	59,5	48,4	59,4	48,2
Etkili olmasam da belki bir şeyler değişir diye oy kullanırım	16,6	10,7	20,5	17,3	28,1	17,1	22,1
Yasal zorunluluk olduğu için	25,7	25,4	23,9	22,7	22,6	23,2	28,0
Diğer	0	0,6	0,9	0	0,3	0	0,7
Fikri yok	0,3	0	0,6	0,5	0,8	0,3	1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Ülkenin geleceğinde etkili olabileceği inancıyla sandık başına gidenlerin oranı Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz’de ortalamanın (yüzde 54) belirgin biçimde üzerine çıkarken, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde gene belirgin biçimde ortalamanın altına inmektedir. Ama sırf yasal bir zorunluluk olduğu için oy kullananların oranı en yüksek düzeye Marmara’da ulaşmaktadır.

Oy verme davranışında etkili olan dinamiklerle ilgili sorulardan ikisi, oy verilen partinin "partizan" tercihlerle mi, yoksa "stratejik" (seçimlerin olası sonuçlarını hesaba katan) bir değerlendirmeye mi belirlendiğini ölçmeye ilişkindir. Bu sorulardan birincisinde, görüşülen kişilerden, bir partiye genellikle o partiyi destekledikleri ve iktidara gelmesini istedikleri için mi, yoksa öbür partileri daha kötü buldukları için mi oy verdiklerini belirtmeleri istenmiştir.

Tablo 21

Seçimlerde oy kullanma nedeni	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Desteklediğim partinin iktidara gelmesi için oy kullanırım	1528	63,1	65,2	61,2	61,9	63,1	64,0	65,1	61,9	58,2
Öbür partileri daha kötü bulduğum için oy kullanırım	827	34,1	32,6	35,6	35,7	33,9	33,3	32,5	35,0	37,5
Diğer	31	1,3	0,9	1,6	0,9	1,5	1,3	1,1	1,4	1,8
Fikri yok	36	1,5	1,3	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,6	2,5
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin üçte ikiye yakın bölümü (yüzde 63) genellikle belirli bir partiyi destekledikleri ve onu iktidarda görmek istedikleri için oy kullanmakta, üçte biri ise (yüzde 34) daha kötülerin iktidarından sakınmak için "kötülerin iyisine" oy vermektedir.

Belirli bir partiyi iktidarda görmek için o parti lehinde oy kullanan kadın seçmenlerin oranı erkek seçmenler arasında olduğundan daha yüksektir. Belirli bir partiyi iktidarda görme beklentisiyle oy kullanma davranışının sıklığı, ilerleyen yaşla birlikte çok az da olsa yükselmektedir. Öte yandan, böyle bir beklentiyle oy kullanma eğilimi metropol seçmenleri arasında kırsal kesimde ve görece küçük kentlerde yaşayan seçmene göre anlamlı biçimde zayıflamaktadır.

Öte yandan, partizan bir tercihle oy kullanma eğiliminin güçlenmesi ile SES düzeyinin yükselmesi arasında tersine bir bağıntı gözlenmektedir. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi, belirli bir partinin iktidara gelmesi için oy kullananların oranı D grubunda yüzde 66'ya, E grubunda yüzde 67'ye yükselirken, B-A grubunda yüzde 55'e kadar düşmektedir.

Tablo 22

Seçimlerde oy kullanma nedeni	Genel (%)	SES (%)			
		E	D	C	B-A
Desteklediğim partinin iktidara gelmesi için oy kullanırım	63,1	67,3	65,9	60,8	55,0
Öbür partileri daha kötü bulduğum için oy kullanırım	34,1	31,3	31,8	36,7	39,1
Diğer	1,3	0	1,0	1,5	3,1
Fikri yok	1,5	1,5	1,4	1,0	2,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2396	272	1152	614	358

Oy vermede partizan tercihlerin ağırlığı bölgeler arasında da farklılaşmaktadır:

Tablo 23

Seçimlerde oy kullanma nedeni	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Desteklediğim partinin iktidara gelmesi için oy kullanırım	73,6	78,8	61,1	63,4	59,0	66,7	56,3
Öbür partileri daha kötü bulduğum için oy kullanırım	24,7	18,8	35,2	33,3	37,9	31,7	40,5
Diğer	1,0	1,2	2,0	1,1	0,8	0,3	2,0
Fikri yok	0,7	1,2	1,7	2,2	2,3	1,3	1,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Belirli bir partiyi iktidarda görme beklentisiyle oy kullanan seçmenlerin oranı Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde ortalamanın (yüzde 63) çok üzerine çıkmakta, buna karşılık İç Anadolu ile özellikle Marmara bölgelerinde ortalamanın gerisinde kalmaktadır. İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde partiler arasında genellikle "kötülerin iyisini" seçerek oy kullananların oranı sırasıyla yüzde 38 ve yüzde 41'i bulmaktadır.

Anketin "partizan" ve "stratejik" oy kullanma davranışlarının görece ağırlığını ölçmeyi amaçlayan ikinci sorusu şöyle formüle edilmiştir: "Herhangi bir seçimde oy vermeyi düşündüğünüz partinin seçimi kazanma şansının hiç bulunmadığını, buna karşılık en çok karşı çıktığınız partinin seçimi kazanma şansının yüksek olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda yine de asıl tercih ettiğiniz partiye mi oy verirsiniz, yoksa karşı çıktığınız partiyi geçme şansı en yüksek olan ve sizin ikinci veya üçüncü tercihiniz olan bir başka partiye mi oy verirsiniz?"

Alınan yanıtların genel ve demografik değişkenlere göre dağılımı aşağıda gösterilmektedir. "Oy vermem/boş oy veririm" seçeneği soru formunda yer almadığı halde deneklerin yüzde 1'i tarafından kendiliğinden ifade edilmiştir.

Tablo 24

Oy vermeyi düşündüğü partinin kazanma şansının hiç yok, en çok karşı çıktığı partinin kazanma şansı yüksek ise	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Diğer partilerin durumu beni ilgilendirmez; her şeye rağmen asıl tercih ettiğim partiye oy veririm	1511	62,4	63,8	61,1	69,4	62,8	55,5	61,9	62,7	62,0
Bu durumu göz önünde bulundururum ve ilk tercihim olan partiye değil, 2. veya 3. tercih ettiğim partiye oy verebilirim	810	33,4	31,7	35,0	27,7	33,3	38,8	33,9	33,1	35,5
Oy vermem/boş oy veririm	22	0,9	0,8	1,1	0,7	0,9	1,1	0,5	1,2	0,6
Fikri yok	79	3,3	3,7	2,8	2,2	3,1	4,5	3,8	3,0	1,9
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	874	1549	594

Bu dağılım genel olarak önceki soruya alınan yanıtların dağılımıyla örtüşmektedir. Seçmenlerin gene üçte ikiye yakın bölümü (yüzde 62) seçimlerin olası sonucunu dikkate almaksızın asıl tercihi olan partiye oy vereceğini belirtirken, üçte biri (yüzde 33) seçimlerin olası sonucunu dikkate alarak ikinci ya da üçüncü tercihlerine oy verebileceklerini söylemiştir.

Kadınlar gene erkeklerden daha yüksek oranda "partizan" oy kullanmaya eğilimli gözükmektedir. Metropollerde yaşayan seçmenlerin kırsal kesimde ve görece küçük kentlerde yaşayan seçmenlere göre daha fazla "stratejik" oy kullanma eğiliminde olduğunu da bu dağılım doğrulamaktadır.

Önceki soruyla karşılaştırıldığında bu soruya alınan yanıtların dağılımında, ilerleyen yaşla birlikte "stratejik" oy kullanma eğiliminin çok daha belirgin biçimde güçlendiği gözlenmektedir. Önceki soruda "partizan" oy kullanma eğilimi ile SES düzeyi arasında gözlenen tersine ilişki ise bu soruda doğrulanmamıştır. Ne var ki SES düzeyi düştükçe bu soruyu yanıtsız bırakma oranının yükseldiği, D grubunda yüzde 4'ü, E grubunda yüzde 7'yi bulduğu belirtilmelidir.

"Partizan" ve "stratejik" oy verme davranışlarının göreceli ağırlığının bölgeler arasında farklılaşması ise şöyledir:

Tablo 25

Oy vermeyi düşündüğü partinin kazanma şansının hiç yok, en çok karşı çıktığı partinin kazanma şansı yüksek ise	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Diğer partilerin durumu beni ilgilendirmez; her şeye rağmen asıl tercih ettiğim partiye oy veririm	74,1	72,4	65,2	74,1	44,5	62,5	60,7
Bu durumu göz önünde bulundururum; ilk tercihim olan partiye değil, 2. veya 3. tercih ettiğim partiye oy verebilirim	23,2	27,1	31,9	23,2	44,7	34,0	36,1
Oy vermem/boş oy veririm	0,3	0,6	1,4	1,1	0,5	2,5	0,6
Fikri yok	2,4		1,4	1,6	10,3	1,0	2,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Oy vermeyi düşündüğü partinin kazanma şansı hiç olmasa bile o partiye oy vereceğini belirten seçmenlerin oranı Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ortalamanın (yüzde 62) 10-12 puan üzerine çıkmakta, buna karşılık İç Anadolu'da ortalamanın 17 puan altına düşmektedir. Böylece, İç Anadolu'da alması iki davranış biçimini vurgulayan seçmenlerin oranı yüzde 45 ile birbirlerini dengelemektedir; bu bölgede görüşülen kişilerin onda biri de soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Anketin oy verme davranışlarında etkili olan dinamiklerle ilgili son sorusunda, görüşülen kişilerden belirli bir parti lehine oy kullanırken öncelikle önem verebilecekleri beş etkenden en çok üç tanesini önem sırasına göre belirtmeleri istenmiştir. Soru formundaki seçenekler dışında tutum belirtmek isteyen deneklerin de kendi spontane ifadeleri kaydedilmiş ve izleyen tabloda "Diğer" kategorisinde toplanmıştır.

Tabloda, sorudaki seçenekleri ilk üç sırada vurgulayan denekler ile hiç vurgulamayan deneklerin oranları ve her seçenek için hesaplanan ortalama önem puanları gösterilmektedir. Ortalama önem puanları, her bir denneğin birinci sırada vurguladığı seçeneğe "3", ikinci sıradakine "2", üçüncü sıradakine "1" ve hiç vurgulamadığı seçeneklere "0" puan verilerek hesaplanmıştır. Dolayısıyla, ortalama önem puanı düştükçe seçeneklere atfedilen ortalama önem düzeyi de azalmaktadır.

Tablo 26

Oy kullanmada önem taşıyan etken	Belirtilme sıklığı (%)				Önem sırası	
	1. sırada	2. sırada	3. sırada	İlk 3'te değil	Ortalama	Standart sapma
Parti programının siyasal görüşümle örtüşmesi	40,4	17,3	13,8	28,4	1,70	1,26
Parti liderine duyduğum inanç ve güven	23,8	30,3	21,6	24,2	1,54	1,10
Partinin adaylarının kim olduğu	10,3	22,7	28,8	38,2	1,05	1,01
Partinin benim ihtiyaçlarımı karşılaması	16,8	19,1	13,0	51,1	1,01	1,17
Eşimin, ailemin veya yakın çevrem parti tercihi	5,5	4,9	11,1	78,5	0,37	0,81
Diğer	3,0	1,1	1,3	94,5	0,13	0,56

Seçmen kitlesinin oy kullanırken önem verdiği etkenlerin başında "parti programının siyasal görüşleriyle örtüşmesi" gelmektedir. Bu etkene verilen önem düzeyi, ikinci sırada gelen "parti liderine duyulan güven" etkenine atfedilen önem düzeyinden istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde yüksektir.

Üçüncü sırada, seçmen kitlesince atfedilen ortalama önem düzeyi bakımından aralarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark bulunmayan "adayların kimliği" ile "kişisel ihtiyaçlar" gelmektedir. Son sırada gelen "yakın çevre" etkenine atfedilen ortalama önem düzeyi önceki iki etkenden istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde düşüktür.

Görüşülen kişilerin kendiliğinden dile getirdiği ve "diğer" kategorisinde toplanan tercih nedenlerinin büyük bölümü "halkın/milletin/ülkenin/vatandaşın çıkarı-

nı/yararını gözetme" gibi özellikleri vurgulamaktadır. Bu özellikler için hesaplanan ortalama önem puanı da önceki seçenekten istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde düşüktür.

Ortalama önem puanlarının demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 27

Oy kullanmada önem taşıyan etken	CİNSİYET		YAŞ			YERLEŞİM		
	Kadın Ortalama	Erkek Ortalama	18-24 Ortalama	25-44 Ortalama	45+ Ortalama	Kır Ortalama	Kent Ortalama	Metropol Ortalama
Parti programının siyasal görüşümle örtüşmesi	1,56	1,83	1,80	1,65	1,70	1,63	1,74	1,77
Parti liderine duyduğum inanç ve güven	1,59	1,48	1,42	1,56	1,58	1,54	1,53	1,55
Partinin adaylarının kim olduğu	0,98	1,12	0,91	1,06	1,15	1,02	1,07	1,12
Partinin benim ihtiyaçlarımı karşılaması	1,14	0,90	1,17	0,99	0,93	1,05	1,00	0,96
Eşimin, ailemin veya yakın çevrem parti tercihi	0,50	0,25	0,46	0,39	0,27	0,43	0,34	0,27
Diğer	0,08	0,17	0,10	0,13	0,15	0,13	0,12	0,15
N	1185	1214	538	1240	621	865	1534	589

Görüldüğü gibi kadın seçmenler için "siyasal görüş" etkeninin ortalama önem puanı örneklem ortalamasının altına düşmekte ve "lider" etkeniyle istatistiksel bakımdan farksız bir düzeye inmektedir. Buna karşılık erkek seçmenler için "siyasal görüş" belirgin biçimde daha fazla önem taşımaktadır.

Öte yandan, örneklem bütünü için istatistiksel bakımdan aynı düzeyde önemli gözüken "adaylar" ile "ihtiyaçlar" etkenlerinin önemi cinsiyete bağlı olarak istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde farklılaşmaktadır. Kadınlar, "ihtiyaçlar"a, "adaylar"dan belirgin biçimde daha fazla önem verirken, erkekler için durum tam tersidir.

Öte yandan, "yakın çevre" de kadınlar için erkekler için olduğundan istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha fazla önem taşımaktadır.

"Siyasal görüş" etkenine verilen önem düzeyi bakımından yaş grupları arasında gözüken fark istatistiksel bakımdan anlamlı değildir. Buna karşılık "lider" etkenine atfedilen önem düzeyi 18-24 yaş grubu seçmenler için daha ileri yaş gruplarındakilere göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde düşüktür.

Öte yandan, "adaylar" ile "ihtiyaçlar" etkenlerinin göreceli önem düzeyi bakımından yaş grupları arasında genel istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark vardır. 18-24 yaş grubundaki gençler "ihtiyaçlar"a "adaylar"dan belirgin biçimde daha fazla önem verirken, 45 yaşın üzerindeki seçmenler için durum tam tersidir. En kalabalık 25-44 yaş grubu bu bakımdan örneklem ortalamasını belirlemekte ve her iki etkene eşit düzeyde önem atfetmektedir. Sonuç olarak, yaş ilerledikçe "adaylar"ın oy vermede daha belirleyici bir önem kazandığı, "ihtiyaçların" ise önem düzeyinin azaldığı anlaşılmaktadır.

"Yakın çevrenin parti tercihinin" oy verme üzerindeki etkisi 18-24 ve 25-44 yaş grupları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde farklılaşmamakta, ama 45 yaş üzeri grup için öteki iki gruba göre anlamlı ölçüde azalmaktadır.

"Parti programının siyasal görüşlerle örtüşmesi", kentlerle yaşayan seçmenler için kırsal kesim seçmenlerine göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha fazla önem taşımaktadır. Ama bu farklılıkta belirleyici olan, kentli seçmen kitlesi içinde yer alan metropol seçmenlerinin bu etkene verdiği önem düzeyinin yüksekliğidir. Buna karşılık "parti liderine güven" etkeninin önem düzeyinde yerleşim yeri farklılık yaratan bir değişken değildir.

"Adayların kimliği" ve "kişisel ihtiyaçlar" etkenlerine verilen önem düzeyi arasında, kırsal kesimde ve genel olarak kentlerde yaşayan seçmenler bakımından anlamlı bir farklılık yoktur. Oysa metropol seçmenleri, örneklem ortalamasından farklı olarak, birinci etkene ikincisine göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde yüksek önem atfetmektedirler.

Son olarak, "yakın çevrenin parti tercihi" genel olarak kentli seçmenler için kırsal kesim seçmenlerine göre, ayrıca büyük kentlerde yaşayan seçmenler için diğer kentli seçmenlere göre oy vermede istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha az önem taşımaktadır.

Özetle:

- Kadınlar için lider, ihtiyaç ve yakın çevre erkeklere göre belirgin biçimde daha yüksek önem taşımaktadır. Erkekler ise siyasi görüşe ve adayların kimliğine belirgin biçimde daha fazla önem atfetmektedirler.
- 18-24 yaş grubundaki seçmenler için lider ve adayların kimliği anlamlı ölçüde ortalamadan daha düşük önem taşımakta, buna karşılık partinin kişisel ih-

tiyaçları karşılaması ortalama dan daha çok önem kazanmaktadır. Genel olarak, yaş ilerledikçe "parti adaylarının kimliği" oy vermede daha belirleyici bir önem kazanmakta, "kişisel ihtiyaçların karşılanması" önem düzeyi ise azalmaktadır. Yakın çevrenin parti tercihi de 45 yaşın üzerinde önemini anlamlı ölçüde yitirmektedir.

- Partinin siyasi görüşü metropol seçmenleri için anlamlı ölçüde daha fazla önem taşımaktadır. Metropol seçmenleri parti adaylarının kimliğine, partinin kişisel ihtiyaçları karşılamasından belirgin biçimde daha fazla önem vermektedirler. Yakın çevrenin parti tercihi, kenti seçmenler için kırsal kesim seçmenleri için olduğundan, büyük kentlerdeki seçmenler için ise öbür kentlerdeki seçmenler için olduğundan daha az önem taşımaktadır.

Öte yandan, belirli bir parti lehine tercihte bulunmada etkili olan etkenlerin görelî öneminde sosyo-ekonomik statüye göre (SES) belirgin bir farklılaşma gözlenmektedir.

Tablo 28

Oy kullanmada önem taşıyan etken	SES (ortalama)			
	E	D	C	B-A
Parti programının siyasal görüşümle örtüşmesi	1,42	1,60	1,83	2,15
Parti liderine duyduğum inanç ve güven	1,35	1,61	1,56	1,48
Parti adaylarının kim olduğu	0,98	1,03	1,12	1,12
Partinin benim ihtiyaçlarımı karşılaması	1,32	1,02	0,99	0,88
Eşimin, ailemin ve yakın çevremın parti tercihi	0,49	0,46	0,26	0,22
Diğer	0,12	0,12	0,14	0,14
N	272	1142	609	352

Parti programının siyasal görüşlerle örtüşmesinin ortalama önem düzeyi SES düzeyi yükseldikçe her basamakta istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde yükselmektedir. D ve E grupları için parti programının önem düzeyi ile parti liderine duyulan inanç ve güvenin önem düzeyi arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark kalmamaktadır. Parti liderine duyulan güvenin önem düzeyi SES düzeyi düştükçe artmakta, E grubunda istatistiksel bakımdan anlamlı biçimde ortalamanın altına düşmektedir.

Öte yandan E grubu için oy verilen partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması beklentisi, parti programı ve parti lideriyle istatistiksel bakımdan farksız düzeyde, adayların kimliğinin ise istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde üzerinde önem kazanmaktadır. Bu ilişki B-A grubu için tersinedir: Bu grup için, partinin kişisel ihtiyaçları karşılamasının önemi hem öbür bütün gruplar için olduğunun altında, hem de gene bu grubun parti adaylarına atfettiği önemin altındadır.

Parti adaylarının kimliği bütün SES grupları için istatistiksel bakımdan farksız düzeyde önem taşımaktadır.

Son olarak, parti tercihinde etkili olan değişik etkenlerin tümü için, çeşitli bölgelerdeki seçmenlerin bu etkenlere atfettikleri ortalama önem düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Aşağıdaki tabloda her bir etken için yedi bölgenin her birinde hesaplanan ortalama önem puanları gösterilmektedir.

Tablo 29

Oy kullanmada önem taşıyan etken	BÖLGE (ortalama)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Parti programının siyasal görüşümle örtüşmesi	1,95	1,85	1,76	1,45	1,63	1,68	1,70
Parti liderine duyduğum inanç ve güven	1,43	1,67	1,55	1,58	1,22	1,74	1,67
Partinin adaylarının kim olduğu	0,86	0,98	1,04	1,08	0,95	1,19	1,17
Partinin benim ihtiyaçlarımı karşılaması	1,16	0,81	1,08	1,19	1,27	0,84	0,90
Eşimin, ailemin veya yakın çevrem parti tercihi	0,53	0,53	0,26	0,50	0,40	0,34	0,31
Diğer	0,08	0,16	0,14	0,17	0,13	0,11	0,13
N	291	168	346	185	398	313	698

Buna göre, her bölgedeki seçmenlerin, ortalamadan istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde yüksek ya da düşük düzeyde önem atfettiği etkenler şöyle farklılaşmaktadır:

- Akdeniz bölgesindeki seçmenler için partinin siyasi görüşü, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ve yakın çevrenin parti tercihi ortalamanın üzerinde, parti adaylarının kimliği ise ortalamanın altında önem taşımaktadır. Bu bölgede partinin kişisel ihtiyaçları karşılamasına, adayların kimliğinden istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha yüksek önem atfedilmektedir.

- Doğu Anadolu’da yakın çevrenin parti tercihi ortalamanın üzerinde, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ortalamanın altında önem taşımaktadır.
- Ege bölgesinde yakın çevrenin parti tercihi ortalamanın altında önem taşımaktadır.
- Güneydoğu Anadolu’da partinin siyasi görüşü ortalamanın altında, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ise ortalamanın üzerinde önem taşımaktadır. Sonuç olarak bu bölgede partinin siyasi görüşü ile parti liderine atfedilen önem düzeyi istatistiksel bakımdan farksız hale gelmektedir.
- İç Anadolu’da parti liderine duyulan güven ortalamanın altında, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ise ortalamanın üzerinde önem taşımaktadır.
- Karadeniz bölgesinde parti lideri ve parti adayları ortalamanın üzerinde, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ise ortalamanın altında önem taşımaktadır. Bu bölgede de partinin siyasi görüşü ile parti liderine atfedilen önem düzeyi istatistiksel bakımdan farksız hale gelmektedir.
- Marmara bölgesinde de parti lideri ve parti adayları ortalamanın üzerinde önem taşımakta ve partinin siyasi görüşü ile parti liderine atfedilen önem düzeyi istatistiksel bakımdan farksız hale gelmektedir. Bu bölgede partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ile yakın çevreye atfedilen önem düzeyi ortalamanın altına inmektedir.

Sonuç olarak, ortalamadan farklılaşmaları bakımından aralarında en çok ortak özellik bulunan iki bölgenin Marmara ve Karadeniz bölgeleri olduğu görülmektedir. Bu iki bölgede parti lideri ve parti adayları ortalamanın üzerinde, partinin kişisel ihtiyaçları karşılaması ise ortalamanın altında önem taşımaktadır.

Partinin kişisel ihtiyaçları karşılamasına ortalamanın üzerinde önem atfedilmesi Akdeniz, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgeleri arasında bir benzerlik oluşturmaktadır.

Doğu Anadolu bölgesi, yakın çevrenin parti tercihleri üzerindeki ortalamanın üzerindeki etkisi bakımından Akdeniz bölgesiyle, partinin kişisel ihtiyaçları karşılamasının ortalamanın altında önem taşıması bakımından ise Marmara ve Karadeniz bölgeleriyle benzeşmektedir.

Ege bölgesi ile yalnızca Marmara bölgesi arasında, yakın çevrenin parti tercihlerindeki öneminin ortalamanın altına inmesi bakımından bir benzerlik vardır.

B. Bilgi Düzeyi

1. Seçim Sistemine İlişkin Bilgi Düzeyi

Kamuoyunun yürürlükteki seçim sistemi konusundaki bilgi düzeyini ölçmek amacıyla soru formunda beşi doğru beşi yanlış 10 önerme sıralanmış ve görüşülen kişilerden, bu önermelerin hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğunu belirtmeleri istenmiştir. Deneklerin, doğru olup olmadığını doğru saptadıkları önerme sayısına göre dağılımı şöyledir:

Tablo 30

Doğru saptanan önerme sayısı	Kişi	%
0	8	0,3
1	6	0,2
2	32	1,3
3	75	3,1
4	194	8,0
5	445	18,4
6	547	22,6
7	542	22,4
8	375	15,5
9	163	6,7
10	35	1,4
Toplam	2422	100,0
Doğru saptama ortalaması	6,27	

Görüşülen kişilerin yüzde 87'si sisteme ilişkin 10 önermenin en az beşini doğru saptamıştır. Genel olarak, deneklerin doğru saptadıkları önerme sayısı ortalama 6,27'dir. Dolayısıyla, seçmenlerin yürürlükteki seçim sistemi konusundaki "orta" düzeyde bilgili olduğu söylenebilir.

On önermeyi doğru saptama ortalaması demografik değişkenlere göre şöyle farklılaşmaktadır:

Tablo 31

Demografik değişkenler		Doğru saptama ortalaması
CİNSİYET	Kadın	5,89
	Erkek	6,63
YAŞ	18-24	6,14
	25-44	6,25
	45+	6,42
YERLEŞİM	Kent	6,12
	Kır	6,36
	Metropol	6,52
GENEL		6,27

Görüldüğü gibi, seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyi demografik değişkenlerden çok az etkilenmektedir. Ortalama erkek seçmenin bilgi düzeyi ortalama kadın seçmenininkinin biraz üzerindedir; yaş ilerledikçe bilgi düzeyinde çok sınırlı bir artış görülmektedir; kentli seçmenler kırsal kesim seçmenlerine göre biraz daha çok bilgi sahibidir.

Beklenebileceği gibi, seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyi SES düzeyi yükseldikçe düzenli biçimde artmaktadır. SES grupları için hesaplanan doğru saptama ortalamaları şöyledir.

Tablo 32

SES	Doğru saptama ortalaması	N
E	5,91	272
D	6,07	1152
C	6,56	614
B-A	6,68	358
GENEL	6,27	2396

Soru formunda deneklere sunulan önermeler ve bu önermelerin doğru olup olmadığını doğru saptayan deneklerin sayı ve oranları şöyledir:

Tablo 33

Seçim sistemiyle ilgili önermeler	Doğru / Yanlış	Doğru Saptama	
		Sayı	%
Bir partinin Meclis'e girebilmesi için, bütün Türkiye'den en az yüzde 10 oy alması gerekiyor	D	2078	85,8
Bir seçim çevresinden milletvekili seçilebilmek için gerekli oy oranı, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına göre değişiyor	D	1986	82,0
Seçmenler oy kullanırken farklı partilerin adayları arasından dilediklerini seçemiyor	D	1919	79,2
Türkiye Büyük Millet Meclisi 350 milletvekilinden oluşuyor	Y	1866	77,0
Bir partiye oy veren seçmenler, o partinin adayları arasında tercihte bulunamıyor	D	1866	77,0
Seçim il temelinde yapılıyor. İstanbul üç, Ankara ve İzmir ikişer seçim çevresine bölünürken diğer illerin her biri tek bir seçim çevresinden oluşuyor.	D	1626	67,1
Yurtdışında bulunan vatandaşlar, seçimde hiçbir şekilde oy kullanamıyor	Y	1223	50,5
Seçmenler, oy pusulasında partiler için değil, adaylar için oy kullanıyor	Y	1027	42,4
Bir adayın milletvekili seçilebilmesi için seçim çevresinde oyların en az yüzde 50'sini alması gerekiyor	Y	941	38,9
Farklı partiler seçimlere ittifak halinde girebiliyor	Y	657	27,1
Ortalama doğru saptama oranı (%)			62,7

Genel olarak 10 önermeden ortalama 6,27'sinin deneklerce doğru saptandığı yukarıda belirtilmişti. Doğal olarak, 10 önermenin tümü için ortalama doğru saptama oranı da yüzde 62,7 olarak hesaplanmaktadır.

Ne var ki doğru saptama oranı yüzde 27-86 gibi geniş bir aralıkta değişmektedir. Yüzde 27 ile en düşük oranda doğru saptanan "Farklı partiler seçimlere ittifak halinde girebiliyor" önermesi konusunda deneklerin yüzde 73'ünün yanılması şaşırtıcı değildir. Bu yanılmanın önemli ölçüde, partilerin bağımsız tüzel kişiliklerini koruyarak seçimlere ittifak halinde girmelerine izin vermeyen yürürlükteki mevzuatı "muvazaa" yoluyla aşarak geçmişte uygulanmış olan ittifaklardan kaynaklandığı tahmin edilebilir. Bu önerme dışarıda tutulduğunda, dokuz önermenin tümü için ortalama doğru saptama oranı yüzde 66,7'ye yükselmektedir. Bu da genel olarak "orta"nın üzerinde bir bilgi düzeyine işaret etmektedir.

En çok seçmenin (yüzde 86) doğru bilgi sahibi olduğu konu yüzde 10'luk ülke barajıdır. Onu, seçim çevresi barajının seçim çevresi büyüklüğüne göre değişmesi izlemektedir (yüzde 82). Seçmenin oyunu kullanırken karma liste oluşturamaması (yüzde 79), tercihi oy kullanamaması (yüzde 77), TBMM'deki milletvekili sayısı (yüzde 77) ve seçimlerin il temelinde yapılması (yüzde 67) seçmen kitlesince genellikle "iyi" bilinen konular olarak gözükmemektedir.

2. Değişiklik Tartışmalarına İlişkin Bilgi Düzeyi

Anket kapsamında görüşülen kişilere, Türkiye’de son dönemde siyasi partiler ve seçim mevzuatının değiştirilmesi konusunda yürütülen tartışmalardan haberdar olup olmadıkları sorulmuştur. Alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 34

Değişiklik tartışmaları konusunda bilgi düzeyi	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Her iki konudaki tartışmalardan da haberim var	1143	47,2	38,4	55,6	39,9	47,3	53,1	42,4	49,9	52,4
Yalnızca siyasi partiler kanununun değişmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	125	5,2	5,6	4,8	5,2	5,3	5,0	5,3	5,2	6,4
Yalnızca seçim sisteminin değiştirilmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	153	6,3	6,1	6,6	5,7	6,5	6,6	7,6	5,6	4,0
İki konudaki tartışmalardan da haberim olmadı	1001	41,3	49,9	33,1	49,3	40,9	35,4	44,8	39,4	37,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin beşte üçü (yüzde 59) iki konudan en az biriyle ilgili tartışmalardan haberdardır; iki konudaki tartışmalardan da haberdar olanların oranı yarıya yakındır (yüzde 47). Bunun, genel olarak yüksek bir farkındalık düzeyine işaret ettiği söylenebilir. Erkekler kadınlara göre belirgin biçimde daha yüksek düzeyde bilgi sahibidir. Yaş ilerledikçe bilgi düzeyi anlamlı biçimde artmaktadır. Genel olarak kentli seçmenlerin kırsal kesim seçmenlerine, metropol seçmenlerinin de görece küçük kentlerin seçmenlerine göre bu tartışmalarla ilgili daha çok bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

Öte yandan, tartışmalarla ilgili farkındalık düzeyi sosyo-ekonomik statüyle (SES) birlikte yükselmektedir. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi, iki konudan en az biriyle ilgili tartışmalardan haberdar olanların oranı E grubunda yüzde 43 iken D grubunda yüzde 54'e, C grubunda yüzde 66'ya, B-A grubunda yüzde 75'e yükselmektedir. B-A ve C gruplarındaki yurttaşların yarısından fazlası her iki konudaki tartışmalardan da haberdardır.

Tablo 35

Değişiklik tartışmaları konusunda bilgi düzeyi	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Her iki konudaki tartışmalardan da haberim var	32,2	42,2	54,0	63,2
Yalnızca siyasi partiler kanununun değişmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	4,4	4,7	5,9	6,4
Yalnızca seçim sisteminin değiştirilmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	6,6	6,7	6,3	5,6
İki konudaki tartışmalardan da haberim olmadı	56,8	46,5	33,8	24,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Son olarak, siyasal partiler ve seçim mevzuatında değişiklik tartışmalarıyla ilgili farkındalık düzeyi bakımından Karadeniz bölgesinin öbür bölgeleri geride bıraktığı, buna karşılık Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde her iki konudaki tartışmalardan haberdar olmayanların oranının en yüksek düzeye (yüzde 49) çıktığı belirtilmelidir.

Tablo 36

Değişiklik tartışmaları konusunda bilgi düzeyi	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Her iki konudaki tartışmalardan da haberim var	42,0	48,8	46,9	42,7	49,2	52,5	46,7
Yalnızca siyasi partiler kanununun değişmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	3,4	1,2	3,4	2,2	5,3	8,6	6,8
Yalnızca seçim sisteminin değiştirilmesiyle ilgili tartışmalardan haberim oldu	5,8	6,5	4,5	5,9	7,3	4,8	7,8
İki konudaki tartışmalardan da haberim olmadı	48,8	43,5	45,2	49,2	38,2	34,1	38,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

C. Siyasal Etkinlik ve Bilgi Düzeyi – Özet

Siyasal katılım biçimleri

- Seçmen kitlesinin "her zaman" denebilecek sıklıkta gerçekleştirdiği tek siyasal katılım etkinliği seçimlerde oy kullanmaktır. Onu ancak "zaman zaman" denebilecek sıklıkta medya aracılığıyla siyasal bilgilendirme izlemektedir.
- Araştırma kapsamında irdelenen öbür siyasal etkinliklerin tümü seçmen kitlesinin büyük çoğunluğunca ya hiç gerçekleştirilmemekte ya da nadiren gerçekleştirilmektedir.
- En azından "zaman zaman" siyasal tartışmalara giren seçmenlerin oranı bile dörtte biri biraz aşmaktadır. Seçmenlerin yaklaşık beşte üçü "hiçbir zaman" siyasal tartışmaya girmediklerini belirtmiştir.
- Seçimlerde oy verme dışındaki bütün siyasal etkinlikleri kadınlar erkeklerle göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha seyrek gerçekleştirmektedir.
  - Seçmen kitlesinin seçimlerde oy verme sıklığı bakımından farklılaşmasında en çok etkide bulunan değişken yaştır: yaş ilerledikçe seçimlerde oy verme sıklığı düzenli olarak artmaktadır.
  - Medya aracılığıyla siyasal konularda bilgilendirme sıklığında en önemli ayırt edici değişken cinsiyettir. Daha sonra, kadınlar arasında SES düzeyi, erkekler arasında ise bölge ayırt edici bir değişken olarak öne çıkmaktadır.
  - Siyasal tartışmalara girme sıklığında da en önemli ayırt edici değişken cinsiyettir. Kadınlar arasında SES, erkekler arasında ise bu kez siyasal tercihler ayırt edici etkide bulunmaktadır.

Oy verme davranışı

- Ülkenin geleceğinde etkili olabileceği inancıyla oy kullanan seçmenlerin oranı yarıdan biraz fazladır. Buna karşılık görüşülen kişilerin dörtte biri genellikle yalnızca yasal zorunluluk olduğu için sandık başına gittiğini belirtmiştir.

- Seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi genellikle belirli bir partiyi destekledikleri ve onu iktidarda görmek istedikleri için oy kullanmakta, üçte biri ise daha kötülerin iktidarından sakınmak için "kötülerin iyisine" oy vermektedirler.
- Seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi genellikle seçimlerin olası sonucunu dikkate almaksızın "partizan" bir tercihle oy kullanmaktadır; üçte bir ise seçimlerin olası sonucunu dikkate alarak "stratejik" bir tercihte bulunma eğilimindedir.
  - Seçmenlerin bu davranış biçimi bakımından farklılaşmasında en çok bölge faktörü etkilidir.
- Seçmenlerin hangi parti için oy kullanacaklarını kararlaştırırken önem verdikleri etkenlerin başında "parti çizgisi" gelmektedir. Onu sırasıyla "parti lideri" ve "adaylar" izlemektedir.
  - Parti çizgisine verilen önem düzeyinde birincil ayrıştırıcı etken, seçmenin mesleği ya da işidir; kamu ve özel sektör işçileri ile ev kadınlarının oyunda parti çizgisi daha az belirleyicidir.
  - Lidere ve adaylara atfedilen önem düzeyi en çok bölgelere göre farklılaşmaktadır.

Seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyi

- Seçmen kitlesi yürürlükteki seçim sistemi konusunda genel olarak "orta düzeyde" bilgi sahibidir.
- En çok seçmenin "doğru bilgi sahibi" olduğu konu yüzde 10'luk ülke barajıdır. Buna karşılık, yürürlükteki sisteme göre partilerin ittifak halinde seçimlere girebildiği yönünde, geçmişteki "muvazaalı" seçim işbirliklerinden kaynaklanan çok yaygın bir yanlış kanı vardır.
  - Seçmenlerin seçim sistemiyle ilgili bilgi düzeyi bakımından farklılaşmasında en önemli etken cinsiyettir. Daha sonra, kadınlar arasında SES, erkekler arasında ise bölge faktörü ayırt edici önem taşımaktadır.

Seçim ve siyasi partiler mevzuatı konusundaki tartişmalarla ilgili bilgi düzeyi

- **Seçmenlerin, siyasi partiler ve seçim mevzuatının değiştirilmesi konusundaki tartişmalara ilişkin farkındalık düzeyi yüksektir. Seçmenlerin beşte üçü iki konudaki tartişmaların en az birinden haberdardır. Her iki konudaki tartişmalardan da haberdar olanların oranı yarıya yakındır.**
  - **Tartişmalarla ilgili farkındalık düzeyi en önce cinsiyete göre farklılaşmaktadır.**
  - **Daha sonra kadınlar arasında SES, erkekler arasında ise yürürlükteki seçim sistemi konusundaki bilgi düzeyi ayırt edici etkide bulunmaktadır.**

IV B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE YÖNETİM VE SİYASAL SİSTEM SORUNLARI

Araştırma kapsamında Türkiye'nin yönetim ve siyaset sorunlarına, sorunların olası kaynaklarına ve nedenlerine ilişkin bir dizi soru sorulmuştur. Bu sorular biri seçim sistemi, öbürü de siyasal partiler düzeni olmak üzere iki temel konu çevresinde oluşturulmuştur. Raporun bu bölümünde seçmenlerin Türkiye'deki seçim sistemi ve siyasal partiler düzeni üzerine görüşleri ışığında yönetime ve siyasete yaklaşımları ele alınmaktadır.

Araştırmanın hemen belirtilmesi gereken ve çok kesin bir bulgusu, Türkiye'de seçim ve siyasal partiler sistemlerinin kötü işlediği konusundaki güçlü kamuoyudur.

Seçmenlere bugün Türkiye'de milletvekili genel seçimlerinde uygulanan seçim sisteminin ve ülkedeki siyasal partiler sisteminin ne kadar iyi işlediği sorulmuştur. Her iki soru da beş seçenekli olarak ve yanıtların beşli ölçek üzerinde değerlendirilmesine olanak verecek biçimde düzenlenmiştir.

Türkiye'de hemen her beş seçmenden dördü seçim sisteminin kötü ya da çok kötü işlediği kanısındadır. Seçim sisteminin genel işlerliği sorusunda örneklem ortalaması, en düşük puanın "1" olduğu beşli ölçek üzerinden 1,74'tür.

Tablo 37

Seçim sistemi	Sayı	%
Çok kötü işliyor (1)	1189	49,1
Kötü işliyor (2)	723	29,8
İyi ve kötü yanları var (3)	432	17,8
İyi işliyor (4)	51	2,1
Çok iyi işliyor (5)	13	0,5
Fikri yok	15	0,6
Toplam	2422	100,0

Seçmenler Türkiye’de siyasal partiler sisteminin seçim sisteminden de kötü işlediği görüşündedir. Örneklemin yüzde 84’ü bu yönde görüş bildirmiştir. Gene en düşük puanın "1" olduğu beşli ölçek üzerinden örneklem ortalaması bu kez 1,66’dır.

Tablo 38

Siyasal partiler sistemi	Sayı	%
Çok kötü işliyor (1)	1282	52,9
Kötü işliyor (2)	757	31,2
İyi ve kötü yanları var (3)	315	13,0
İyi işliyor (4)	33	1,4
Çok iyi işliyor (5)	26	1,1
Fikri yok	9	0,4
Toplam	2422	100,0

Seçmenlere Türkiye’nin yönetimiyle ilgili olarak bugünkü sıkıntıların ortaya çıkmasında çeşitli nedenlerin ne kadar önem taşıdığı sorulmuştur. "Hiç önemli değil" (1 puan) ile "çok önemli" (5 puan) arasında değişen yanıtların örneklem ortalamaları, aşağıda gösterildiği gibi her durumda 4 puanı aşmaktadır. Başka bir deyişle kamuoyu bütün bu nedenleri önemli bulmaktadır.

Tablo 39

Türkiye’nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenler	N	Ortalama	St. Sapma
Siyasi partilerin sadece partiye yakın olan kişilerin çıkarlarını savunmaları, iş takibi yapmaları	2406	4,35	0,91
Hükümetlerin, oy kaybetmemek için kıt kaynakları bol keseden dağıtması	2410	4,33	0,94
Siyasi partilerin artık halkı temsil etmemesi	2408	4,29	0,95
Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramaması	2409	4,24	0,93
Siyasi partilerde demokratik bir işleyiş olmaması	2413	4,15	1,05
Seçim sisteminin bütün kesimlerin Meclis’te adil bir biçimde temsil edilmesine imkan vermemesi	2403	4,11	1,00
Siyasi partilerin birbirinden farksız hale gelmesi	2401	4,10	1,04
Milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi	2411	4,10	1,14
Siyasi partilerin başında hep aynı liderlerin olması	2411	4,02	1,23

- Bugünkü sıkıntıların nedenleri arasında en önemli bulunan iki sorun siyasal partilerin yalnızca yakın çevrelerinin çıkarlarını savunması ve hükümetlerin oy kaygısıyla kıt kaynakları israf etmesidir. Genel kitlenin bu iki soruna verdiği önem arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur.
- Önem sırasına göre bunları izleyen iki neden siyasal partilerin halkı temsil etmemesi ve sistemin istikrarlı hükümet çıkaramamasıdır. Bu ikisine verilen önem birbirinden (ve önceki ikisinden) istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklıdır.
- İzleyen grupta dört sorun toplanmıştır. Bunlardan birincisi (siyasal partilerde iç demokrasi eksikliği) üçüncüsünden (partilerin birbirinden farksız olması) ve dördüncüsünden (milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi) anlamlı ölçüde fazla önemsenmektedir. Seçim sisteminin temsilde adaleti sağlamamasına verilen önem ise gerek parti içi demokrasi eksikliğine, gerek partilerin farksızlığına ve milletvekillerini halkın seçmemesine verilen önemle istatistiksel olarak aynıdır.
- Siyasal partilerde hep aynı liderlerin bulunması sıralamanın sonunda yer almaktadır. Burada örneklem ortalaması bütün öbür sorunlardakinden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde düşüktür.

Sorunlara verilen ortalama önemin cinsiyet, yaş grubu ve yerleşim yerine göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 40

Türkiye'nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenler	CİNSİYET		YAŞ			YERLEŞİM		
	Kadın Ortalama	Erkek Ortalama	18-24 Ortalama	25-44 Ortalama	45+ Ortalama	Kır Ortalama	Kent Ortalama	Metropol Ortalama
Siyasi partilerin sadece partiye yakın olan kişilerin çıkarlarını savunmaları, iş takibi yapmaları	4,34	4,35	4,26	4,35	4,41	4,24	4,41	4,52
Hükümetlerin, oy kaybetmemek için kıt kaynakları bol keseden dağıtması	4,31	4,35	4,20	4,35	4,41	4,22	4,39	4,47
Siyasi partilerin artık halkı temsil etmemesi	4,30	4,28	4,22	4,29	4,33	4,20	4,34	4,45
Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkarmaması	4,23	4,25	4,10	4,25	4,35	4,16	4,29	4,37
Siyasi partilerde demokratik bir işleyiş olmaması	4,15	4,14	4,07	4,17	4,18	4,06	4,20	4,26
Seçim sisteminin bütün kesimlerin Meclis'te adil bir biçimde temsil edilmesine imkan vermemesi	4,12	4,09	4,03	4,12	4,14	4,03	4,15	4,20
Siyasi partilerin birbirinden farksız hale gelmesi	4,13	4,07	3,97	4,12	4,17	4,02	4,14	4,28
Milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi	4,08	4,11	4,03	4,07	4,20	4,04	4,12	4,23
Siyasi partilerin başında hep aynı liderlerin olması	4,01	4,03	3,93	4,05	4,05	3,87	4,11	4,29

Yukarıdaki tablo çeşitli sorunlara verilen ortalama önem açısından

- cinsiyetin anlamlı bir etken olmadığına,
- yaşın anlamlı bir etken olduğuna, ilerleyen yaşla birlikte bütün sorunları önemseme eğiliminin güçlendiğine, ama bunun önem sıralamasını anlamlı ölçüde değiştirmedikliğine,
- yerleşim yerinin de yaş gruplarına benzer biçimde farklılık yarattığına, kırsal kesimden kentlere doğru artan vurgunun metropollerde en yüksek düzeye

çıktığına, hatta büyük şehir seçmenlerinin siyasal partilerin başında hep aynı liderlerin bulunmasını en az Meclis'te adil temsil sorunu kadar (istatistiksel olarak aynı ölçüde) önemsedğine,

işaret etmektedir. Ayrıca her bir soruna verilen ortalama önem genel olarak yükselen SES'le birlikte artmaktadır.

Söz konusu sorunların önemine ilişkin ortalamaların bölgesel dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Bu tabloda ortalamaların genelde düşük olduğu Akdeniz bölgesinin ayrıştığı söylenebilir. Ortalamaların gene düşük olduğu Güneydoğu bölgesinde ise siyasal partilerin artık halkı temsil etmemesi sorunu birincil önem taşımaktadır.

Tablo 41

Türkiye'nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenler	BÖLGE (ortalama)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Siyasi partilerin sadece partiye yakın olan kişilerin çıkarlarını savunmaları, iş takibi yapmaları	4,05	4,47	4,38	4,02	4,54	4,18	4,47
Hükümetlerin, oy kaybetmemek için kıt kaynakları bol keseden dağıtması	4,08	4,39	4,33	4,14	4,52	4,20	4,43
Siyasi partilerin artık halkı temsil etmemesi	3,98	4,24	4,39	4,20	4,47	4,09	4,38
Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramaması	4,02	4,03	4,27	4,12	4,39	4,14	4,36
Siyasi partilerde demokratik bir işleyiş olmaması	3,91	4,28	4,15	3,98	4,29	4,06	4,22
Seçim sisteminin bütün kesimlerin Meclis'te adaletli temsiline imkan vermemesi	3,86	4,09	4,29	3,95	4,30	3,96	4,12
Siyasi partilerin birbirinden farksız hale gelmesi	3,90	4,21	4,13	3,73	4,27	3,98	4,18
Milletvekilleri halkın değil, parti liderlerinin seçmesi	3,91	4,27	4,02	3,91	4,23	3,95	4,20
Siyasi partilerin başında hep aynı liderlerin olması	3,78	4,00	4,04	3,83	4,24	3,74	4,17
N	296	168	353	185	398	315	707

Yönetimle doğrudan ilgili bir sorun da seçmenlerin büyük çoğunlukla Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin başarılı olamayacağını düşünmesidir. Gene büyük bir çoğunluk bir süre daha koalisyon hükümetlerini de kaçınılmaz görmektedir.

Seçmenlerin yüzde 72’si Türkiye’de koalisyonların başarılı olamayacağı kanısındadır.

Tablo 42

Koalisyonların başarı olasılığı	Sayı	%
Koalisyon hükümetleri Türkiye’yi yönetmekte başarılı olamaz, bir parti tek başına iktidar olmalı	1742	71,9
Kendi aralarında anlaşılan partiler arasında kurulursa, koalisyon hükümetleri de Türkiye’yi başarıyla yönetebilir	623	25,7
Fikri yok	57	2,3
Toplam	2422	100,0

Buna karşılık Türkiye’de bir partinin tek başına iktidara gelebileceğini düşünenlerin oranı yüzde 35 kadardır.

Tablo 43

Tek parti iktidarı olasılığı	Sayı	%
Bir parti tek başına iktidara gelebilir	840	34,7
Bir süre daha koalisyon hükümetleri kaçınılmazdır	1531	63,2
Fikri yok	51	2,1
Toplam	2422	100,0

Koalisyonların kaçınılmazlığı ile başarı olasılığı konusundaki görüşlerin çapraz ilişkileri önemli bir bulguyu ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye’nin bir süre daha koalisyon hükümetleriyle yönetileceğine kesin gözüyle bakanların yüzde 66’sı koalisyonların başarısına ihtimal vermemektedir. Bu oran genel seçmen kitlesinin yüzde 42’sine denk düşmekte ve yakın gelecekte başarılı hükümet umudu olmayan geniş bir kesime işaret etmektedir.

Gençler koalisyon fikrine yaşlılara göre önemli ölçüde daha yatkındır. Erkeklerle göre kadınlar, kırsal alanlarda yaşayanlara göre büyük kentlerde yaşayanlar da koalisyon hükümetlerine daha iyimser bakmaktadır.

Tablo 44

Koalisyonların başarı olasılığı	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Koalisyon hükümetleri Türkiye'yi yönetmekte başarılı olamaz, bir parti tek başına iktidar olmalı	69,8	74,0	62,4	73,3	77,4	74,2	70,6	66,7
Kendi aralarında anlaşılan partilerce kurulursa, koalisyon hükümetleri de Türkiye'yi başarıyla yönetebilir	28,3	23,3	36,1	24,5	19,1	23,5	27,0	29,2
Fikri yok	1,9	2,7	1,5	2,2	3,5	2,3	2,3	4,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Koalisyon hükümetlerinin başarı şansı konusundaki asıl görüş farklılığı sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, anlaşılan partiler arasında kurulacak koalisyon hükümetlerinin de Türkiye'yi başarıyla yönetebileceği düşüncesi hiçbir grupta çoğunlukta olmamakla birlikte SES grubu yükseldikçe düzenli olarak güçlenmekte ve B-A gruplarında örneklem ortalamasını 12 puan aşmaktadır.

Tablo 45

Koalisyonların başarı olasılığı	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Koalisyon hükümetleri Türkiye'yi yönetmekte başarılı olamaz, bir parti tek başına iktidar olmalı	79,5	76,2	68,4	58,4
Kendi aralarında anlaşılan partilerce kurulursa, koalisyon hükümetleri de Türkiye'yi başarıyla yönetebilir	19,4	21,5	29,6	37,4
Fikri yok	1,1	2,3	2,0	4,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bu konuda bölgesel görüş farklılıkları da vardır. Koalisyon hükümetlerinin başarılı olabileceğini düşünenlerin oranı Ege bölgesinde en düşük (yüzde 21), Karadeniz'de (yüzde 24) örneklem ortalamasının biraz altında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise en yüksek (yüzde 31) düzeydedir.

Görüşülen kişilerin üçte ikisi kurulacak bir koalisyon hükümetine siyasal yelpazenin hem sağında, hem de solunda yer alan partilerin katılmasını yanlış bulmaktadır.

Tablo 46

Sağ-sol koalisyonu	Sayı	(%)
Doğru	713	29,5
Yanlış	1604	66,2
Fikri yok	105	4,3
Toplam	2422	100,0

Sağ-sol koalisyonlarını yanlış bulma oranı kadınlar ve 18-24 yaş grubundaki seçmenler arasında ortalamadan yüksektir (sırasıyla yüzde 70 ve yüzde 71). Üst SES gruplarında (B-A) ise yanlış bulma oranı yüzde 59'a düşerken doğru bulma oranı yüzde 39'a çıkmaktadır.

Yanıtların bölgesel dağılımı, sağ ve sol partiler arasındaki koalisyonların en fazla Karadeniz bölgesinde (yüzde 36) ve en az Ege bölgesinde (yüzde 23) benimsendiğini göstermektedir. Yanlış bulma oranlarının düşük kaldığı Güneydoğu (yüzde 62) ve İç Anadolu'da (yüzde 61) bu konuda fikri olmayanların oranı görece yüksektir (yüzde 6 ve yüzde 9).

Seçmenin sağ ve sol partiler arasında kurulacak bir koalisyonu neden yanlış ya da doğru bulduğu açık uçlu olarak sorulmuş ve sınıflandırılmış yanıtlar izleyen iki tabloda gösterilmiştir.

Bu tür koalisyonlara olumsuz bakan seçmenlerin dörtte üçünden çoğu karşıt uçlardaki siyasal partilerin anlaşamayacağı görüşündedir. Bu anlaşmazlığın istikrarsızlığa yol açacağını söyleyerek toplumsal sonuçlarına doğrudan değinenlerin oranı düşüktür (yüzde 6). İstikrarsızlık kadar kuvvetli bir terim kullanmayan, ama bu anlaşmazlığın çatışma doğuracağını söyleyenlerle birlikte bu oran yüzde 12'ye varmaktadır.

Tablo 47

Sağ ve sol partilerin koalisyon kurması yanlış	Sayı	(%)
Anlaşamazlar, uyuşamazlar	1223	76,2
İstikrarsızlık olur	99	6,2
Herkes kendi tarafına çeker / çatışma çıkar	89	5,6
Kendi çıkarlarını düşündükleri için	51	3,2
Biri sağ biri sol	43	2,7
Parti kimliği erir	14	0,9
Muhalefet ortadan kalkar	11	0,7
Nedenini bilmiyor	27	1,7
Diğer	47	2,9
N	1604	100,0

Sağ-sol koalisyonlarına olumlu bakanların yüzde 23'ü bu tür hükümetlerin kurulmasını partilerin anlaşabilme koşuluna bağlamaktadır. Yüzde 19'luk bir grup bunun uzlaşma sağlayacağını dile getirmiş, aynı büyüklükte bir grup da uzlaşma sözcüğünü kullanmamakla birlikte ülke çıkarından söz etmiştir.

Tablo 48

Sağ ve sol partilerin koalisyon kurması doğru	Sayı	(%)
Anlaşabilirlerse olur	162	22,7
Uzlaşma sağlar / kavga ortadan kalkar	133	18,7
Önemli olan ülke menfaati / devlet yönetimi	133	18,7
Ortak karar alırlar / birbirlerini denetlerler	111	15,6
Temsil / adalet	67	9,3
Sağ-sol diye bir şey kalmadı	54	7,5
Başka seçenek yok	16	2,3
Nedenini bilmiyor	12	1,7
Diğer	25	3,5
N	713	100,0

A.Siyasal Partilerle İlgili Sorunlar

Seçmen Türkiye’de siyasal partiler sisteminin genel işleyişini beğenmemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, seçmen kitlesinin yüzde 84’ü bu sistemin kötü ya da çok kötü işlediği kanısındadır.

Yanıtların cinsiyete, yaş grubuna ve yerleşim yerine göre dağılımına bakıldığında metropollerde yaşayan ve orta yaş grubunda olan seçmenlerin siyasal partiler sisteminin işleyişini ortalamadan daha kötü bulduğu görülmektedir.

Tablo 49

Siyasal partiler sistemi	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Çok kötü işliyor	51,4	54,4	49,6	53,9	53,7	48,4	55,5	61,0
Kötü işliyor	33,0	29,6	32,2	31,2	30,4	35,0	29,2	25,0
İyi ve kötü yanları var	13,2	12,8	15,1	12,7	11,9	13,1	13,0	12,4
İyi işliyor	0,8	1,9	1,7	1,0	1,8	1,6	1,2	1,0
Çok iyi işliyor	1,2	0,9	1,3	0,8	1,4	1,5	0,8	0,3
Fikri yok	0,5	0,3	0,2	0,3	0,8	0,5	0,3	0,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Siyasal partiler sisteminin kötü işlediği düşüncesi gerileyen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak güçlenme eğilimindedir. Sistemin kötü ya da çok kötü işlediğini söyleyenlerin oranı B-A SES grubunda yüzde 81’den E SES grubunda yüzde 86’ya çıkmaktadır. Yanıtların bölgesel dağılımındaki en önemli fark bu oranın en yüksek düzeye vardığı İç Anadolu (yüzde 87) ile en düşük düzeyde kaldığı Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri (yüzde 82) arasındadır.

Araştırma bulguları geneldeki bu olumsuz algılamayı açıklayıcı bazı ipuçları vermektedir. Bunların bir bölümü doğrudan doğruya siyasal partilerin asıl işlevlerini yerine getirememesiyle ilgilidir. Partilerin işlevselliği ile bağlantılı, ama ayrı bir başlık altında incelenebilecek bir grup sorun ise siyasal partilerin yapılanmasına ilişkindir.

Anket uygulamasından önceki grup toplantılarının bulgularına göre Türkiye’de siyaset ya da siyasetin saygınlığını yitirmesi, temelde siyasal partiler rejimi çevresinde tartışılmaktadır. Öte yandan gerek toplantılara katılanların söylemi, gerek anket bulguları Türkiye’de siyasal partilerin birbirinden farksız hale geldiği yolundadır.

Seçmenlerin yüzde 80'i bunun önemli ya da çok önemli bir sorun olduğu kanısındadır.

Siyasal partilerin tanımına aykırı olan bu gelişme Türkiye'nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenler arasında görece alt sıralarda, ama mutlak olarak yüksek düzeyde (1-5 ölçeğinde 4,10) önemsenmektedir. Ayrıca büyük illerde yaşayanların yönetim sorunlarını siyasal partilerin farksızlaşmasına bağlama eğilimi örneklem ortalamasından önemli ölçüde yüksektir.

Tablo 50

Partilerin farksızlığı	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET			
Kadın	1178	4,13	0,98
Erkek	1223	4,07	1,09
YAŞ			
18-24	536	3,97	1,15
25-44	1244	4,12	1,01
45+	621	4,17	0,98
YERLEŞİM			
Kır	868	4,02	1,07
Kent	1533	4,14	1,02
Metropol	593	4,28	1,01
TOPLAM	2401	4,10	1,04

Ortalamaların SES gruplarına göre dağılımı, B-A SES grubundaki seçmenlerin bu soruna genel kitleden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde fazla önem verdiğini göstermektedir. Öbür SES gruplarının örneklem ortalamasından bu konudaki farkı anlamlı değildir.

Ortalamaların bölgesel dağılımında partilerin farksızlaşması sorununa genel kitleden anlamlı ölçüde fazla önem verenlerin İç Anadolu (4,27), az önem verenlerin ise başta Güneydoğu (3,73) olmak üzere Akdeniz (3,90) ve Karadeniz (3,98) bölgesi seçmenleri olduğu dikkat çekmektedir. Öbür bölge ortalamaları ile genel ortalama arasında önemli fark yoktur. Öte yandan bölgeler arası karşılaştırma İç Anadolu ile Doğu Anadolu (4,21), Ege (4,13) ile Marmara (4,18) ve Akdeniz ile Karadeniz bölgelerinin ortalamaları arasında önemli fark olmadığını gösterdiğinden her bir ikili içinde belirli bir yakınlıktan söz edilebilir.

1. Siyasal Partilerin İşlevi

Siyasal partilerin yalnızca partiye yakın kişilerin çıkarlarını savunarak iş takibi yaptığı ve artık halkı temsil etmediği görüşleri Türkiye'nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenlerin başlarında sayılmıştır. Bu bulgu siyasal partilerin seçmen kitlesinden kopuk olduğu ve asıl işlevlerini yerine getiremediği biçiminde yorumlanabilir.

Siyasal partilerin kendi yakınlarının çıkarlarını savunmasını ve iş takibi yapmasını önemli ya da çok önemli sorun sayanların oranı yüzde 89'dur. Partilerin halkı temsil etmemesi de seçmenlerin yüzde 86'sına göre önemli ya da çok önemli bir sorundur.

Tablo 51

Sorun	Siyasi partilerin iş takibi yapması		Siyasi partilerin halkı temsil etmemesi	
	Sayı	%	Sayı	%
Hiç önemli değil	72	3,0	74	3,1
Pek önemli değil	51	2,1	77	3,2
Orta	134	5,6	164	6,8
Önemli	864	35,7	860	35,5
Çok Önemli	1285	53,0	1233	50,9
Fikri yok	16	,7	14	,6
Toplam	2422	100,0	2422	100,0

Bu iki soruna 5'li ölçek üzerinden verilen önemin demografik gruplara göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 52

	Yakınlarının çıkarını savunma, iş takibi			Halkı temsil etmeme		
	N	Ortalama	St. Sapma	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET						
Kadın	1181	4,34	0,86	1180	4,30	0,89
Erkek	1225	4,35	0,95	1228	4,28	1,01
YAŞ						
18-24	538	4,26	0,96	539	4,22	1,01
25-44	1246	4,35	0,90	1248	4,29	0,95
45+	622	4,41	0,87	621	4,33	0,90
YERLEŞİM						
Kır	871	4,24	0,96	868	4,20	1,01
Kent	1535	4,41	0,87	1540	4,34	0,91
Metropol	590	4,52	0,83	592	4,45	0,86
TOPLAM	2406	4,35	0,91	2408	4,29	0,95

- Siyasal partilerin iş takibi yapması ve artık halkı temsil etmemesi seçmen yaşı ilerledikçe artan bir vurguyla önemsenmektedir. B-A SES gruplarında da bu iki soruna verilen önem (sırasıyla 4,54 ve 4,40) örneklem ortalamasından anlamlı ölçüde yüksektir
- Bu vurgu kırsal kesimden kentsel alanlara gidildikçe de artmakta, özellikle üç büyük kentte yaşayan seçmeler arasında ortalamayı önemli ölçüde aşmaktadır.
- Cinsiyet bu açıdan önemli bir etken değildir.

Bölgesel karşılaştırma siyasal partilerin hem iş takibi yapması, hem de artık halkı temsil etmemesi sorunlarına verilen önemin Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde genel ortalamayı anlamlı ölçüde aştığını göstermektedir. İş takibi sorunun önemi Doğu Anadolu'da da genel ortalamanın üzerindedir. Buna karşılık Akdeniz ve Karadeniz ortalamaları her iki konuda, Güneydoğu ortalaması da iş takibi sorunun da genel ortalamadan anlamlı ölçüde düşüktür.

Tablo 53

Bölge	Yakınlarının çıkarını savunma, iş takibi			Halkı temsil etmeme		
	N	Ortalama	St. Sapma	N	Ortalama	St. Sapma
Akdeniz	292	4,05	1,01	293	3,98	1,06
Doğu Anadolu	168	4,47	0,90	168	4,24	1,06
Ege	345	4,38	0,75	348	4,39	0,73
Güneydoğu	185	4,02	1,09	184	4,20	0,92
İç Anadolu	398	4,54	0,81	398	4,47	0,87
Karadeniz	314	4,18	0,96	313	4,09	1,16
Marmara	704	4,47	0,84	704	4,38	0,87
Toplam	2406	4,35	0,91	2408	4,29	0,95

Siyasal partiler ile seçmen kitlesi arasındaki kopukluk, seçmen beğenmese de partilerin gösterdiği adayların milletvekili seçilebildiği kanısında da belirgindir. Aşağıda (bak. Bölüm IV. B) seçim sistemiyle ilgili eleştiriler bağlamında ele alınan bu konuya kısaca değinecek olunursa, seçmen kitlesinin yüzde 85'ine göre seçmenin beğenmediği adayların da milletvekili seçilebildiği söylenebilir.

Tablo 54

Beğenilmeyen adayların seçilebilmesi	Sayı	%
Haklı eleştiri	2054	84,8
Haksız eleştiri	345	14,3
Fikri yok	22	0,9
Toplam	2422	100,0

Bu eleştiri kentlerde, özellikle de büyük kentlerde yaşayanlar ve genç seçmenler tarafından ortalamadan güçlü bir biçimde dile getirilmektedir.

Tablo 55

Beğenilmeyen adayların seçilebilmesi	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Haklı eleştiri	84,4	85,2	86,6	84,6	83,8	80,5	87,3	90,6
Haksız eleştiri	14,6	13,9	13,1	14,2	15,4	19,1	11,5	7,7
Fikri yok	1,0	0,8	0,4	1,2	0,8	0,3	1,2	1,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

SES gruplarına göre dağılımda beğenilmeyen adayların seçilebilmesini eleştirme oranının yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu oran E SES grubunda yüzde 80 ve D SES grubunda yüzde 83'ten C SES grubunda yüzde 88'e, B-A grubunda yüzde 89'a çıkmaktadır. Bölgesel dağılımda ise eleştiri oranı Ege (yüzde 89), Marmara (yüzde 88) ve İç Anadolu (yüzde 88) bölgelerinde yüksek, Doğu Anadolu (yüzde 74), Akdeniz (yüzde 77) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 81) bölgelerinde ortalamadan düşüktür.

2.Siyasal Partilerin Yapısı

Seçmen siyasal partilerde iç demokrasinin eksikliğini ve parti liderlerinin değişmemesini, başka bir deyişle partilerin demokratik yapıdan uzaklığını sorun olarak görmektedir. Partilerin bu yapısı Türkiye’de siyasal partiler sisteminin kötü işlediği konusundaki güçlü kanının bir kaynağı olabilir. Böyle bir yapılanma içindeki partilerin demokratik gelişmeye açık kurumlar olmaktan çok bu açıdan tıkanıklık yaratabileceği söylenebilir. Hatta partilerin birbirinden farksız hale gelmesi sorunuyla bir arada düşünüldüğünde, bu tıkanıklığın genel olarak Türkiye siyasetine yansımaları da olasıdır.

Seçmenlerin yüzde 84’ü siyasal partilerde demokratik bir işleyiş olmamasını, yüzde 78’i de partilerin başında hep aynı liderlerin olmasını önemli ya da çok önemli sorun olarak görmektedir. Bu konulara verilen önemin cinsiyet, yaş ve yerleşim yerine göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 56

	Partilerde demokratik işleyiş olmaması			Partilerin liderlerinin hep aynı olması		
	N	Ortalama	St. Sapma	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET						
Kadın	1184	4,15	1,00	1185	4,01	1,18
Erkek	1229	4,14	1,09	1226	4,03	1,28
YAŞ						
18-24	542	4,07	1,10	540	3,93	1,28
25-44	1249	4,17	1,03	1249	4,05	1,18
45+	622	4,18	1,04	622	4,05	1,27
YERLEŞİM						
Kır	870	4,06	1,09	869	3,87	1,29
Kent	1543	4,20	1,02	1542	4,11	1,19
Metropol	594	4,26	1,01	590	4,29	1,11
TOPLAM	2413	4,15	1,05	2411	4,02	1,23

Siyasal partilerin demokratik bir yapıda olmamasını ortalamadan anlamlı ölçüde fazla önemseyenler B-A SES grubundaki seçmenler (4,35 puan) ve başta metropoller olmak üzere kentlerde yaşayanlardır. Gençlerin bu sorunu ortalamadan az önemseyenler, cinsiyetin ise herhangi bir fark yaratmadığı görülmektedir.

Yanıtların bölgesel dağılımına göre parti içi demokrasi eksikliğini genel kitleden anlamlı ölçüde fazla önemseyenler İç Anadolu (4,29), Doğu Anadolu (4,28) ve Mar-

mara (4,22) bölgesi seçmenleridir. Partilerin başında hep aynı liderlerin bulunması da gene İç Anadolu (4,24) ve Marmara (4,17) bölgesi seçmenlerince benzer biçimde fazla önemsenmektedir.

Siyasal partilerde demokratik bir yapı olmadığına işaret eden bir bulgu da "siyasal partilerde bir lider sultanı olduğu, liderlerin partileri diktatörce yönettiği" yolundaki çoğunluk görüşüdür. Seçmen kitlesinin yüzde 61'i bu ifadeye kesinlikle katıldığını bildirmiş, ayrıca yüzde 13'ü de bu ifadeye katıldığını, ama konunun biraz abartıldığını söylemiştir. Kesinlikle karşı görüşte olanların oranı yüzde 14, konunun çok abartıldığını söyleyenlerin oranı da yüzde 9 kadardır.

Tablo 57

Liderler partileri diktatörce yönetiyor	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum, lider sultanı diye bir şey yok	337	13,9
Katılmıyorum, bu konu çok abartılıyor	210	8,7
Katılıyorum, ama bu konu biraz abartılıyor	307	12,7
Kesinlikle katılıyorum	1480	61,1
Fikri yok	88	3,6
Toplam	2422	100,0

Yanıtların demografik değişkenlere göre dağılımı lider sultanı algılamasının bütün kesimlerde yaygın olduğunu göstermektedir. Erkek seçmenler bu konuda özellikle duyarlıdır. Büyük kentlerde yaşayanlar ve 45 yaşın üzerindeki seçmenler de bu görüşe ortalamadan fazla katılmaktadırlar.

Tablo 58

Liderler partileri diktatörce yönetiyor	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Kesinlikle katılmıyorum, lider sultanı diye bir şey yok	15,4	12,5	15,5	13,4	13,6	15,3	13,2	9,1
Katılmıyorum, bu konu çok abartılıyor	9,6	7,8	10,1	8,5	7,7	8,3	8,9	10,3
Katılıyorum, ama bu konu biraz abartılıyor	13,8	11,6	14,2	13,0	10,6	9,7	14,3	14,8
Kesinlikle katılıyorum	55,7	66,4	56,6	61,5	64,4	62,0	60,6	63,4
Fikri yok	5,6	1,7	3,5	3,6	3,7	4,7	3,0	2,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı sosyo-ekonomik statü yükseldikçe lider sultanı algılamasının yaygınlaştığını göstermektedir. Liderin partileri diktatörce yönettiği görüşüne toplam katılma ve kesinlikle katılma oranı E SES grubunda yüzde 68’den B-A grubunda yüzde 85’e çıkmaktadır.

Tablo 59

Liderler partileri diktatörce yönetiyor	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Kesinlikle katılmıyorum, lider sultanı diye bir şey yok	15,0	17,2	10,9	7,5
Katılmıyorum, bu konu çok abartılıyor	9,2	8,8	9,0	7,3
Katılıyorum, ama bu konu biraz abartılıyor	7,3	12,5	13,7	14,5
Kesinlikle katılıyorum	60,8	57,2	64,3	70,1
Fikri yok	7,7	4,3	2,1	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Aşağıdaki tablo lider sultanı konusundaki yanıtların bölgeler arası karşılaştırmasına olanak vermektedir. Liderin partileri diktatörce yönettiği görüşüne toplam katılma ve kesinlikle katılma oranı Marmara bölgesinde en yüksek (yüzde 78), Ege’de en düşük (yüzde 68) düzeydedir.

Tablo 60

Liderler partileri diktatörce yönetiyor	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Kesinlikle katılmıyorum, lider sultanı diye bir şey yok	11,8	19,5	20,5	18,3	9,8	13,7	11,3
Katılmıyorum, bu konu çok abartılıyor	7,7	5,9	7,4	8,6	9,1	13,7	8,2
Katılıyorum, ama bu konu biraz abartılıyor	14,5	10,1	13,4	10,2	10,6	12,4	14,1
Kesinlikle katılıyorum	60,6	63,3	55,0	58,6	63,5	59,4	63,8
Fikri yok	5,4	1,2	3,7	4,3	7,1	1,0	2,5
Toplam	100	100	100	100	100	100	100
N	296	168	353	185	398	315	707

Milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi sorununa verilen önem, liderlerin siyasal partileri diktatörce yönettiği yolundaki çoğunluk görüşünün bir uzantısı olabilir. Seçmenlerin yüzde 81'i Türkiye'nin bugünkü siyaset ve yönetim sıkıntılarının ortaya çıkmasında bu sorunun çok önemli ya da önemli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 61

Milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi	Sayı	%
Hiç önemli değil	147	6,1
Pek önemli değil	133	5,5
Orta	172	7,1
Önemli	850	35,1
Çok Önemli	1109	45,8
Fikri yok	11	0,5
Toplam	2422	100,0

Milletvekillerini parti liderlerinin seçmesi sorununu örneklem ortalamasının üzerinde önemseyenler 45 yaşın üzerindeki seçmenler ve özellikle büyük kentlerde yaşayanlardır.

Tablo 62

Milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET			
Kadın	1181	4,08	1,09
Erkek	1230	4,11	1,18
YAŞ			
18-24	541	4,03	1,16
25-44	1249	4,07	1,14
45+	621	4,20	1,11
YERLEŞİM			
Kır	870	4,04	1,16
Kent	1541	4,12	1,13
Metropol	594	4,23	1,07
TOPLAM	2411	4,10	1,14

Milletvekilleri parti liderlerinin seçmesi sorununa verilen ortalama önem, ayrıca

- B-A SES grubundaki seçmenler arasında (4,33 puan),
- bölgesel olarak da Doğu Anadolu (4, 27) İç Anadolu (4,23) ve Marmara (4,20) bölgelerinde

örneklem ortalamasından anlamlı ölçüde yüksektir.

B. Seçim Sistemiyle İlgili Sorunlar

Seçim sisteminin kötü ya da çok kötü işlediği kanısı genel kitlede yüzde 79 düzeyindedir ve cinsiyete ya da yerleşim yerine göre önemli bir farklılaşma göstermemektedir. Buna karşılık ilerleyen yaşla birlikte bu kanının güçlenme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 63

Seçim sistemi	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Çok kötü işliyor	46,6	51,5	43,6	50,8	50,2	46,2	50,7	59,1
Kötü işliyor	31,4	28,3	29,3	28,7	32,5	33,8	27,5	21,0
İyi ve kötü yanları var	18,7	17,0	22,8	17,5	14,1	16,6	18,5	17,2
İyi işliyor	1,9	2,2	3,5	1,7	1,8	2,3	1,9	1,7
Çok iyi işliyor	0,4	0,6	0,6	0,5	0,6	0,3	0,6	0,3
Fikri yok	0,9	0,3	0,2	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Sistemin kötü ya da çok kötü işlediğini düşünenlerin oranı D ve E SES gruplarında ortalamadan biraz yüksek (yüzde 80), B-A ve C gruplarında ise örneklem ortalamasının biraz altındadır (sırasıyla yüzde 78 ve yüzde 76).

Bölgeler arası karşılaştırma seçim sisteminin işleyişi konusundaki en ılımlı eleştirinin Karadeniz bölgesinden geldiğine işaret etmektedir. Buna karşılık sistemin işleyişini kötü ya da çok kötü bulanların toplam oranı İç Anadolu’da yüzde 82’ye ve doğrudan doğruya çok kötü bulanların oranı Doğu Anadolu’da yüzde 60’a varmaktadır.

Tablo 64

Seçim sistemi	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Çok kötü işliyor	45,3	60,0	48,9	50,3	52,1	37,6	51,2
Kötü işliyor	35,1	17,6	31,8	29,2	29,6	36,9	26,5
İyi ve kötü yanları var	16,6	15,3	17,9	13,5	15,5	21,7	19,6
İyi işliyor	1,0	5,9	0,9	5,4	1,8	2,9	1,4
Çok iyi işliyor	0	1,2	0,6	1,6	0	0,3	0,7
Fikri yok	2,0	0	0	0	1,0	0,6	0,6
Toplam	100	100	100	100	100	100	100
N	296	168	353	185	398	315	707

Seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi seçim sisteminin değiştirilmesini önemli bulmakta ve tartışılmasında yarar görmektedir. Daha önemli sorunlar bulunduğunu söyleyenler azınlıkta kalmakla birlikte yüzde 34'lük bu kesimin sistem değişikliğinin şu sırada tartışılmasını gereksiz görmesi dikkat çekicidir.

Tablo 65

Seçim sistemi değişikliği konusunda görüş	Sayı	%
Seçim sisteminin değiştirilmesi demokratikleşme açısından önemlidir; bu konunun tartışılmasında yarar vardır	1555	64,2
Seçim sistemi değişikliğinden daha önemli sorunlar varken bu konunun tartışılması gereksizdir	834	34,4
Fikri yok	33	1,4
Toplam	2422	100

Seçim sistemi değişikliğine ortalamanın üzerinde önem veren kesimler erkekler, 45 yaşın üzerindeki seçmenler ve kentlerde, özellikle de metropollerde yaşayanlardır.

Tablo 66

Seçim sistemi değişikliği konusunda görüş	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Seçim sisteminin değiştirilmesi demokratikleşme açısından önemlidir; bu konunun tartışılmasında yarar vardır	61,0	67,3	60,3	63,7	68,5	59,5	66,8	70,4
Seçim sistemi değişikliğinden daha önemli sorunlar varken bu konunun tartışılması gereksizdir	37,3	31,7	38,6	35,1	29,6	39,2	31,7	27,6
Fikri yok	1,8	1,1	1,1	1,3	1,9	1,4	1,4	2,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı, daha önemli sorunlar varken sistemde değişiklik tartışmasını gereksiz bulma oranının gerileyen sosyo-ekonomik statüyle birlikte yükseldiğini, E grubunda yüzde 45 gibi bir orana vardığını göstermektedir. Aynı bulgu öbür yönden okunacak olursa, sistem değişikliğinin tartışılmasında en fazla yarar görenler üst sosyo-ekonomik statü gruplarıdır.

Tablo 67

Seçim sistemi değişikliği konusunda görüş	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Seçim sisteminin değiştirilmesi demokratikleşme açısından önemlidir; bu konunun tartışılmasında yarar vardır	52,6	61,1	66,9	77,9
Seçim sistemi değişikliğinden daha önemli sorunlar varken bu konunun tartışılması gereksizdir	44,9	37,1	32,2	21,8
Fikri yok	2,6	1,8	0,8	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Seçim sistemi değişikliğinin tartişılmasında en fazla yarar görenler Doğu Anadolu lu seçmenlerdir (rneklem ortalamasının 7 puan üzerinde). Marmara ve Akdeniz bölgelerinde de sistem değişikliğinin tartişılmasını yararlı bulanların oranı örneklem ortalamasının (yüzde 64) biraz üzerindedir.

Tablo 68

Seçim sistemi değişikliği konusunda görüş	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Demokratikleşme açısından önemli, tartişılması yararlı	66,0	71,2	62,7	59,7	61,1	60,6	66,8
Daha önemli sorunlar varken bu konunun tartişılması gereksiz	32,3	27,6	35,3	37,1	37,9	37,8	32,3
Fikri yok	1,7	1,2	2,0	3,2	1,0	1,6	0,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100
N	296	168	353	185	398	315	707

1. Sistemin Uygulamadaki Sonuçları

Türkiye’de yürürlükte olan seçim sisteminin uygulamadaki sonuçlarını seçmen gözüyle değerlendirmek üzere bugünkü sistemin çeşitli amaçlara ne ölçüde hizmet ettiği ve sisteme yöneltilen çeşitli eleşitilerin haklı bulunup bulunmadığı sorgulanmıştır.

Seçmenlere göre bugünkü seçim sistemi çeşitli amaçlara hizmet etme açısından genelde yetersiz kalmaktadır. Örneklem ortalamasının "5" puan ("tam hizmet ediyor") zerinden "3" puanı ("ne ediyor, ne etmiyor") aştığı tek konu seçim sisteminin küçük partilerin Meclis’e girmesini önlemesidir. Seçmen çoğunluğu (yüzde 53) seçim sisteminin yalnızca bu amaca kısmen (4 puan) ya da tam olarak (5 puan) hizmet ettiğini belirtmiştir. Sistemin koalisyon yoluyla uzlaşmayı artırmaya kısmen ya da tam olarak yaradığını söyleyenlerin toplam oranı yüzde 38’dir. Tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırma konusunda ise aynı oran yüzde 22’ye düşmektedir.

Sistemin en fazla hizmet ettiği düşünölen amaçtan en az hizmet ettiği düşünölen amaca doğru yapılan sıralama şöyledir:

Tablo 69

Sistemin hizmet ettiği amaçlar	N	Ortalama	St. Sapma
Küçük partilerin Meclis'e girmesini önlemeye	2395	3,22	1,55
Değişik partilerin koalisyon hükümetlerinde bir araya gelmesini sağlayarak uzlaşmayı artırmaya	2401	2,86	1,36
Her bir partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine	2379	2,59	1,33
Mecliste sağlam bir çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulmasına	2403	2,54	1,36
Seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye	2404	2,46	1,39
Halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına	2379	2,41	1,33
Ülkenin değişik yörelerinin Meclis'te dengeli biçimde temsil edilmesine	2399	2,38	1,27
Tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırmaya	2406	2,26	1,31

Yukarıdaki tabloda gösterilen ortalamalar genelde düşüktür ve bazıları arasındaki farklar da istatistiksel olarak önemlidir. Buna göre seçim sistemi

- tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırmaya bütün öbür amaçlardan önemli ölçüde az,
- ülkenin değişik yörelerinin Meclis'te dengeli temsiline ve halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına birbiriyle eşit düzeyde, ama tablonun daha üst satırlarındaki amaçlardan önemli ölçüde az,
- halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına ve seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye birbiriyle eşit düzeyde, ama tablonun daha üst satırlarındaki amaçlardan önemli ölçüde az,
- seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye tablonun daha üst satırlarındaki amaçlardan önemli ölçüde az,
- Mecliste sağlam bir çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulmasına ve her partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine birbiriyle eşit düzeyde, ama tablonun daha üst satırlarındaki amaçlardan önemli ölçüde az,

- her partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine değişik partileri koalisyon hükümetlerinde bir araya getirerek uzlaşmayı artırmaktan ve bu iki amacın her ikisine de küçük partileri Meclis dışında bırakmaktan önemli ölçüde az

hizmet etmektedir.

Ortalamaların demografik gruplara göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Bu tabloda genel tablodaki sıralamayı görünürde değiştiren farklar (18-24 ve 45+ yaş grupları ile kırsal kesim) istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 70

Sistemin hizmet ettiği amaçlar	CİNSİYET		YAŞ			YERLEŞİM		
	Kadın Ortalama	Erkek Ortalama	18-24 Ortalama	25-44 Ortalama	45+ Ortalama	Kır Ortalama	Kent Ortalama	Metropol Ortalama
Küçük partilerin Meclis'e girmesini önlemeye	3,20	3,24	3,19	3,25	3,20	3,11	3,28	3,42
Değişik partilerin koalisyon kurmasını sağlayarak uzlaşmayı artırmaya	2,84	2,88	2,90	2,85	2,85	2,82	2,88	2,87
Her bir partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine	2,66	2,53	2,64	2,59	2,55	2,57	2,60	2,46
Mecliste sağlam bir çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,57	2,51	2,65	2,53	2,47	2,58	2,51	2,35
Seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye	2,51	2,42	2,41	2,45	2,52	2,53	2,42	2,45
Halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,44	2,38	2,49	2,39	2,38	2,40	2,41	2,18
Ülkenin değişik yörelerinin Meclis'te dengeli biçimde temsil edilmesine	2,44	2,33	2,43	2,38	2,34	2,39	2,38	2,24
Tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırmaya	2,33	2,20	2,28	2,27	2,23	2,30	2,24	2,18

Yukarıdaki tabloya göre seçim sisteminin

- "temsil" amacına hizmet ettiğini kadınların erkeklerden fazla,
- "çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulması" amacına hizmet ettiğini gençlerin orta ve üst yaş gruplarından fazla,

- gerek "temsil", gerek "çoğunluk" ya da "tek parti" hükümetlerinin kurulması amaçlarına en az hizmet ettiğini ise metropollerde yaşayanların

düşündüğü söylenebilir.

Bugünkü seçim sisteminin çeşitli amaçlara ne ölçüde hizmet ettiği sorusuna alınan yanıtların SES gruplarına göre dağılımında da genel tablodaki sıralama açısından önemli farklılıklar yoktur. Bununla birlikte üst (B-A) sosyo-ekonomik gruplar hemen her konuda örneklem ortalamalarından önemli ölçüde farklı değerlendirmede bulunmuş ve E grubu ortalamaları her konuda "3" (orta) puanın önemli ölçüde gerisinde kalmıştır.

Tablo 71

Sistemin hizmet ettiği amaçlar	GENEL Ortalama	E Ortalama	D Ortalama	C Ortalama	B-A Ortalama
Küçük partilerin Meclis'e girmesini önlemeye	3,22	2,87	3,20	3,22	3,54
Değişik partilerin koalisyon hükümetlerinde bir araya gelmesini sağlayarak uzlaşmayı artırmaya	2,86	2,68	2,89	2,91	2,80
Her bir partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine	2,59	2,52	2,64	2,65	2,42
Mecliste sağlam bir çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,54	2,53	2,59	2,52	2,43
Seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye	2,46	2,40	2,58	2,38	2,28
Halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,41	2,43	2,44	2,40	2,31
Ülkenin değişik yörelerinin Meclis'te dengeli biçimde temsil edilmesine	2,38	2,34	2,48	2,34	2,19
Tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırmaya	2,26	2,34	2,48	2,34	2,19

Bölgeler arası karşılaştırma seçim sisteminin hizmet ettiği amaçlar açısından bazı farklılaşmaları ortaya koymaktadır. Genel kitle ortalamalarından önemli ölçüde farklı bölge ortalamaları aşağıdaki tabloda koyu puntıyla gösterilmiştir. Buna göre örneğin sistemin küçük partileri Meclis dışında tutmaya yaradığı görüşü, Akdeniz

ve Marmara bölgelerinde örneklem ortalamasından önemli ölçüde yüksek, Güneydoğu, İç Anadolu ve Ege bölgelerinde önemli ölçüde düşüktür.

Tablo 72

Sistemin hizmet ettiği amaçlar	BÖLGE (ortalama)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Küçük partilerin Meclis'e girmesini önlemeye	3,47	3,19	3,08	2,76	3,01	3,17	3,46
Değişik partilerin koalisyon hükümetlerinde bir araya gelmesini sağlayarak uzlaşmayı artırmaya	3,05	2,77	2,86	2,83	2,59	2,90	2,95
Her bir partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesine	2,72	2,59	2,54	2,74	2,57	2,69	2,50
Mecliste sağlam bir çoğunluğa dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,54	2,92	2,52	2,70	2,43	2,70	2,40
Seçmenlerin oylarının ziyan olmasını önlemeye	2,48	2,73	2,43	2,52	2,27	2,54	2,46
Halkın çoğunluğuna dayanan hükümetlerin kurulmasına	2,61	2,60	2,28	2,58	2,37	2,50	2,27
Ülkenin değişik yörelerinin Meclis'te dengeli biçimde temsil edilmesine	2,45	2,51	2,41	2,43	2,34	2,37	2,33
Tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırmaya	2,31	2,31	2,20	2,42	2,16	2,43	2,20

Seçmenlere bugünkü seçim sistemine yöneltilen bazı eleştirileri haklı bulup bulmadıkları sorulduğunda çoğunluğun bütün bu eleştirilere katılma eğiliminde olduğu görülmüştür. En güçlü iki eleştiri seçim çevrelerinin büyüklüğü nedeniyle seçmenin adayları tanımaması (yüzde 87) ve seçmenin beğenmediği adayların da milletvekili seçilebilmesi (yüzde 85), en zayıf eleştiri ise büyük illerin Meclis'te eksik temsili (yüzde 53) konusundadır.

Tablo 73

Sisteme eleştiri	HAKLI ELEŞTİRİ		HAKSIZ ELEŞTİRİ		FİKRİ YOK	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenler oy verdiği partinin adaylarını tanımıyor.	2096	86,5	307	12,7	19	0,8
Seçmen beğenmese de partilerin aday gösterdiği kişiler milletvekili seçilebiliyor.	2054	84,8	345	14,3	23	0,9
Küçük partilerin barajı aşamayacağı bilindiği için, büyük partiler küçük partilerin seçmenlerinin taleplerini ciddiye almıyor. Böylece toplumun bir bölümü Meclis'te temsil edilemiyor.	1950	80,5	446	18,4	26	1,1
Oy verdikleri partinin barajdan ötürü Meclis'e girememesi seçmende sisteme karşı güvensizlik doğuruyor.	1933	79,8	448	18,5	41	1,7
Bazı partiler Meclis'e gerçek güçlerinin üzerinde milletvekili gönderiyor; bu da partiler arasında haksızlığa neden oluyor.	1888	77,9	501	20,7	33	1,4
İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük iller Meclis'te nüfuslarına göre daha düşük, küçük iller ise daha yüksek oranda temsil ediliyor.	1291	53,3	1083	44,7	48	2,0

Yukarıdaki tablo öncelikle seçmenin tanımadığı, hatta beğenmediği adayların milletvekili seçilebildiği bir siyasal sisteme işaret etmektedir. Seçmenlerin yüzde 81'inin milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesini de önemli ya da çok önemli bir sorun olarak gördüğü hatırlanacak olursa, uygulamada doğan bu sonucun rahatsızlık yarattığı söylenebilir. Ayrıca, temel bir sorunun adayları belirleme sürecinde görüldüğü buna eklenebilir (*bak.* Bölüm V.A.2).

Barajın Meclis'te bazı kesimlerin eksik ve bazı partilerin haksız temsiline yol açtığı, hatta oy verdiği partinin barajdan ötürü Meclis'e girememesinin seçmende sisteme karşı güvensizlik yarattığı yolundaki eleştirileri de her beş kişiden dördü yerinde bulmaktadır. Ama barajın düşürülmesi ya da tümüyle kaldırılması gerektiğini düşünenlerin oranı bunun yarısından azdır (*bak.* Bölüm V.B.2). Bu bulgu seçmenin temsilde adaletten çok yönetimde istikrara öncelik vermesiyle (*bak.* Bölüm V.B.1) bağlantılandırılabilir.

Sisteme yöneltilen çeşitli eleştirileri haklı bulma oranlarının demografik gruplara göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Bu tablonun en dikkat çekici yanı, eleştiri dozunun üç büyük kentte genel olarak ortalamadan ve özel olarak kırsal kesimden yüksek olmasıdır.

Tablo 74

Haklı Eleştiri	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenler oy verdiği partinin adaylarını tanımıyor.	86,6	86,5	86,4	86,5	86,7	84,7	87,5	89,4
Seçmen beğenmese de partilerin aday gösterdiği kişiler milletvekili seçilebiliyor.	84,4	85,2	86,6	84,6	83,8	80,5	87,3	90,6
Küçük partilerin barajı aşamayacağı bilindiği için, büyük partiler küçük parti seçmenlerinin taleplerini ciddiye almıyor. Böylece toplumun bir bölümü Meclis'te temsil edilemiyor.	80,3	80,7	82,8	80,2	79,0	78,4	81,7	83,8
Oy verdikleri partinin barajdan ötürü Meclis'e girememesi seçmende sisteme karşı güvensizlik doğuruyor.	78,7	80,9	80,3	80,6	77,8	79,4	80,1	81,8
Bazı partiler Meclis'e gerçek güçlerinin üzerinde milletvekili gönderiyor; bu da partiler arasında haksızlığa neden oluyor.	76,5	79,4	77,7	78,8	76,5	75,8	79,1	81,8
İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük iller Meclis'te nüfuslarına göre daha düşük, küçük iller ise daha yüksek oranda temsil ediliyor.	55,3	51,4	57,9	51,9	52,2	51,7	54,2	60,7
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı bütün eleştirilere katılma oranının yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte arttığını (6-10 puan) göstermektedir. E ve B-A SES grupları arasındaki en az fark, seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenin adayları tanımadığı eleştirisini haklı bulmadadır (E grubunda yüzde 84, B-A gruplarında yüzde 90).

Bölgeler arası karşılaştırma bütün konularda en güçlü eleştirinin Marmara ve ardından Ege bölgelerinden, en ılımlı eleştirinin ise Akdeniz bölgesinden geldiğini göstermektedir.

Tablo 75

Haklı Eleştiri	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	G. Doğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenler oy verdiği partinin adaylarını tanımıyor.	82,4	78,1	89,5	82,7	91,0	86,3	87,6
Seçmen beğenmese de partilerin aday gösterdiği kişiler milletvekili seçilebiliyor.	77,1	74,0	89,5	81,2	88,2	82,8	88,1
Küçük partilerin barajı aşamayacağı bilindiği için, büyük partiler küçük parti seçmenlerinin taleplerini ciddiye almıyor. Böylece toplumun bir bölümü Meclis'te temsil edilemiyor.	73,6	78,1	84,1	80,1	82,2	76,8	82,9
Oy verdikleri partinin barajdan ötürü Meclis'e girememesi seçmende sisteme karşı güvensizlik doğuruyor.	72,3	83,4	84,1	76,8	79,9	80,9	80,3
Bazı partiler Meclis'e gerçek güçlerinin üzerinde milletvekili gönderiyor; bu da partiler arasında haksızlığa neden oluyor.	73,3	76,9	83,5	80,5	71,6	75,6	81,1
İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük iller Meclis'te nüfuslarına göre daha düşük, küçük iller ise daha yüksek oranda temsil ediliyor.	48,3	57,4	52,4	65,1	43,6	55,1	56,5
N	296	168	353	185	398	315	707

Bu noktada değinilmesi gereken bir bulgu da seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenlerin oy verdikleri partinin adaylarını tanımadığı yolundaki eleştiriye katılma oranının 2-4 milletvekili çıkaran illerde de yüzde 80'i aşmasıdır. Görece küçük seçim çevrelerinde bile seçmenlerin adayları tanıyamamasını ise yalnızca seçim sisteminin sonucu olarak açıklamak zordur. Bunda büyük olasılıkla seçmenlerin parti adaylarının belirlenme sürecinin dışında kalması da rol oynamaktadır.

2. Tek Parti İktidarı – Koalisyon Olasılığı

Genel seçmen kitlesinin yüzde 63'ü bugünkü seçim sistemiyle Türkiye'de mevcut ya da kurulabilecek herhangi bir partinin yakın gelecekte tek başına iktidara gelebileceği kanısındadır. Bunda büyük olasılıkla partiler yelpazesindeki bölünmüşlüğün süreceğine ilişkin bir kabul ve genel karamsarlığın da etkisi vardır. Gene de

Türkiye’de koalisyonların başarılı olamayacağını düşünen çoğunluk (yüzde 72) dikkate alındığında, seçim sistemini ülkenin yönetim sorunlarıyla ilişkilendiren önemli bir kesimden söz edilebilir.

Bir süre daha koalisyon hükümetlerini kaçınılmaz gören grupta kentsel, 45 yaşın üzerinde ve erkek seçmenlerin ağırlığı ortalamanın biraz üzerindedir.

Tablo 76

Tek parti iktidarı / koalisyon hükümeti olasılığı	CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Bir parti tek başına iktidara gelebilir	34,9	34,5	35,9	35,3	32,5	38,2	32,7	31,6
Bir süre daha koalisyon hükümetleri kaçınılmazdır	62,3	64,2	62,4	62,9	64,5	59,7	65,2	65,7
Fikri yok	2,8	1,4	1,7	1,8	3,0	2,1	2,1	2,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Bir partinin tek başına iktidara gelebileceğini düşünme oranı gerileyen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak yükselmektedir. Üst grumlarda (B-A) yüzde 27 olan bu oran E SES grubunda yüzde 39’dur.

Tablo 77

Tek parti iktidarı / koalisyon hükümeti olasılığı	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Bir parti tek başına iktidara gelebilir	38,7	37,8	31,9	26,8
Bir süre daha koalisyon hükümetleri kaçınılmazdır	56,5	59,5	67,1	73,2
Fikri yok	4,8	2,7	1,0	0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bölgesel dağılımda ise bir partinin tek başına iktidara gelebileceğini düşünenlerin özellikle Doğu Anadolu (yüzde 54) ve Güneydoğu Anadolu’da (yüzde 48) toplandığı görülmektedir. Bu oran Marmara bölgesinde yüzde 29’a düşmektedir; Akdeniz (yüzde 31) ve Ege (yüzde 32) bölgelerinde de genel ortalamanın (yüzde 35) biraz altındadır.

Koalisyon hükümetlerine başarı şansı tanıyanların yaşlılardan çok en genç seçmenler, erkeklerden çok kadınlar, kırsal alanlarda yaşayanlardan çok büyük kentlerde yaşayanlar ve düzenli olarak artan ölçüde üst SES grupları olduğu hatırlanacak olursa, bu konuda en kötümser kesimler koalisyonların hem kaçınılmazlığını, hem de başarısızlığını ortalamadan daha olası gören erkekler ve yaşlılardır. Bölgesel olarak bakıldığında bu karamsar gruba koalisyonlara en az (yüzde 21) başarı şansı tanıyan Egeli seçmenler de eklenebilir.

3. Temsilde Adalet – Yönetimde İstikrar

Seçim sisteminin Meclis’te adaletli temsile elverme ve istikrarlı hükümet çıkarma açısından içerdiği düşünülen sorunlar anketin hemen başında Türkiye’de bugün yaşanan sıkıntılar bağlamında, anketin ortalarında da doğrudan sorgulanmıştır.

Genel kitlenin yüzde 81’i seçim sisteminin bütün kesimlerin Meclis’te adil bir biçimde temsil edilmesine elvermemesini, yüzde 86’sı da güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramamasını Türkiye’nin bugünkü sıkıntılarının önemli ya da çok önemli etkeni olarak görmektedir.

Tablo 78

	Seçim sisteminin Meclis’te adaletli temsile imkân vermemesi		Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı yönetimler çıkaramaması	
	Sayı	%	Sayı	%
Hiç önemli değil	83	3,4	71	2,9
Pek önemli değil	117	4,8	74	3,0
Orta	234	9,7	173	7,2
Önemli	998	41,2	973	40,2
Çok Önemli	971	40,1	1118	46,2
Fikri yok	19	0,8	13	0,5
Toplam	2422	100,0	2422	100,0

Her iki soruna da önem verme eğilimi ilerleyen yaşla birlikte ve kırsal alanlardan kentlere, özellikle de büyük kentlere gidildikçe artmaktadır.

Tablo 79

	Seçim sisteminin Meclis'te adaletli temsile imkân vermemesi			Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı yönetimler çıkaramaması		
	N	Ortalama	St. Sapma	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET						
Kadın	1180	4,12	0,91	1182	4,23	0,90
Erkek	1223	4,09	1,08	1227	4,25	0,96
YAŞ						
18-24	538	4,03	1,02	542	4,10	1,00
25-44	1246	4,12	0,98	1247	4,25	0,93
45+	619	4,14	1,00	620	4,35	0,84
YERLEŞİM						
Kır	867	4,03	1,05	868	4,16	0,98
Kent	1536	4,15	0,96	1541	4,29	0,90
Metropol	588	4,20	0,99	591	4,37	0,89
BÖLGE						
Akdeniz	293	3,86	1,04	292	4,02	0,95
Doğu Anadolu	168	4,09	1,05	168	4,03	1,11
Ege	347	4,29	0,72	350	4,27	0,80
Güneydoğu	185	3,95	1,05	185	4,12	0,96
İç Anadolu	397	4,30	0,99	395	4,39	0,93
Karadeniz	313	3,96	1,11	314	4,14	0,94
Marmara	700	4,12	0,99	705	4,36	0,89
TOPLAM	2403	4,11	1,00	2409	4,24	0,93

Yukarıdaki tabloda gösterilen bölgesel ortalamaların üçü dışında (Doğu Anadolu ve Marmara'da adaletli temsil, Ege'de ise istikrarlı yönetim sorunları) hepsinin genel ortalamadan farkı anlamlıdır. SES gruplarına göre dağılımda genel ortalamadan tek anlamlı fark, üst (B-A) sosyo-ekonomik grupların bu sistemle güçlü ve istikrarlı yönetimlerin çıkmaması sorununa daha fazla önem vermesidir (B-A grubu ortalaması 4,34 puan).

Anketin ortalarında bugün Türkiye'de yürürlükte olan seçim sisteminin Meclis'te çeşitli kesimlerin temsili ve istikrarlı yönetim açılarından içerdiği sorunlar önce çok yanıtlı olarak sorgulanmış, hemen ardından da önem sırasına göre ilk üç sorunun belirtilmesi istenmiştir. Belirtilme sıklığı eşit ölçüde en yüksek olan iki sorun Meclis'te işçi, memur gibi kesimlerin eksik temsili ve Meclis'teki partilerin istikrarlı hükümetler kuramamasıdır. Her beş kişiden dördünün belirttiği bu sorunların ardın-

dan gene büyük bir çoğunluğun (yüzde 75) belirttiği Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması gelmektedir.

Tablo 80

Seçim sisteminin içerdiği adaletli temsil / istikrarlı yönetim sorunları	Sayı	Yanıt %	Kişi %
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	1953	18,8	81,1
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	1950	18,8	81,0
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	1808	17,4	75,1
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	1281	12,4	53,2
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	1226	11,8	50,9
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	1168	11,3	48,5
Meclis'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	964	9,3	40,0
Diğer	22	0,2	0,9
Toplam	10372	100,0	
N=2407			

Bu sorunların çeşitli demografik gruplarca belirtilme sıklığı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 81

Adaletli temsil/ istikrarlı yönetim sorunları	CİNSİYET (Kişi %)		YAŞ (Kişi %)			YERLEŞİM (Kişi %)		
	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	82,2	80,1	79,5	81,7	81,3	79,4	82,1	82,7
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	81,8	80,2	82,3	80,1	81,6	81,8	80,5	82,9
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	76,9	73,3	72,1	75,5	76,9	72,0	76,8	82,4
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	47,3	58,9	51,9	53,5	53,7	48,6	55,8	59,0
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	52,0	49,9	48,6	49,6	55,6	53,9	49,2	47,6
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	57,3	40,1	46,6	50,0	47,1	45,1	50,4	55,3
Meclis'te TC vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	39,8	40,2	45,3	39,3	37,0	39,5	40,3	44,3
Diğer	0,3	1,4	0,2	1,0	1,3	1,2	0,7	0,5
N	1181	1226	541	1246	620	867	1540	587

Yukarıdaki dağılım şu noktaları öne çıkarmaktadır:

- Cinsiyete göre en önemli fark Meclis'teki kadın milletvekillerinin sayısı konusundadır; kadınların bu sorunu belirtme oranı erkeklerinkinden 17 puan yüksektir.
- Yaş grubuna göre belirtilme sıklığı değişen sorunların başında Meclis'te azınlıkların temsili, ardından da Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi gelmektedir. Birinci konuda gençler yaşlılardan (8 puanlık fark), ikincisinde de yaşlılar gençlerden (7 puanlık fark) daha duyarlı görünmektedir. Orta yaş grubu ise yeterince kadın milletvekili bulunmamasını hem gençlerden, hem de yaşlılardan daha sık (3 puan fazla) vurgulamıştır.
- Yerleşim yerine göre hemen her sorunun belirtilme sıklığı değişmekte, fark özellikle kırsal alanlarla metropoller arasında görülmektedir. Genç milletvekillerinin azlığı, baraj nedeniyle Meclis dışında kalan partiler ve kadın milletvekillerinin azlığı sorunları metropollerde kırsal alanlardan 10 puan fazla vurgulanmış, buna karşılık Meclis'te gereğinden fazla parti bulunması sorunu kırsal kesimde daha sık (6 puan fazla) belirtilmiştir.

SES gruplarına göre dağılımın en dikkat çekici bulgusu hem Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması, hem de baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması sorunlarının belirtilme sıklığının yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak artmasıdır. Ayrıca Meclis'te gereğinden fazla parti bulunmasını sorun olarak belirtme sıklığı D SES grubundaki seçmenler arasında örneklem ortalamasının 5 puan üzerindedir.

Ege ve Marmara bölgelerinde hemen her sorunu belirtme sıklığı ortalamadan yüksektir. Genel kitleye göre baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalmasını en fazla belirtenler Güneydoğu ve Doğu Anadolu seçmenler (11 ve 9 puan fazla), kadınların eksik temsili sorununu en fazla belirtenler (13 puan fazla) ise Ege'li seçmenlerdir.

Tablo 82

Adaletli temsil/ istikrarlı yönetim sorunları	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	79,5	75,9	86,8	80,8	79,7	71,5	85,5
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	80,2	70,5	82,5	78,6	81,5	77,8	85,0
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	65,4	66,6	83,3	59,8	83,5	67,6	79,8
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	56,3	60,5	46,6	63,0	49,4	49,0	54,9
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	48,9	48,6	52,5	40,2	52,4	52,0	53,0
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	51,2	50,3	61,8	39,0	50,0	33,4	48,8
Meclis'te TC vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	28,2	46,0	43,3	47,2	36,3	31,1	46,2
Diğer	0,3	0,8	1,3	0,4	0,7	1,5	0,9
N	293	168	351	185	396	314	700

Yukarıdaki sorunların en önemli üçünü önem sırasına göre belirtmeleri istendiğinde seçmenlerin en sık ve en fazla önemle belirttikleri sorun Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması olmuştur. Herhangi bir sorun 1. sırada belirtilmişse "3" puan, 2. sırada belirtilmişse "2" puan, 3. sırada belirtilmişse "1" puan, ilk üç sırada belirtilmemişse "0" puan verilerek yapılan sıralama aşağıdaki gibidir:

Tablo 83

Adaletli temsil/ istikrarlı yönetim sorunları	Belirtilme sıklığı (%)				Önem sırası	
	1. sırada	2. sırada	3. sırada	İlk 3'te değil	Ortalama	Standart sapma
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	32,5	20,5	14,9	32,1	1,53	1,24
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	21,2	26,7	19,1	33,0	1,36	1,15
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	13,9	21,4	20,4	44,3	1,05	1,10
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	17,9	10,4	9,2	62,5	0,84	1,19
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	4,3	9,1	12,6	74,0	0,44	0,83
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	4,9	6,9	12,1	76,1	0,41	0,82
Meclis'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	4,9	3,9	6,7	84,5	0,29	0,76
Diğer	0,8	0,0	0,2	99,0	0,03	0,28
N = 2398						

Yukarıdaki tabloda gösterilen ortalama önemlerin biri dışında hepsi istatistiksel olarak anlamlı ölçüde birbirinden farklıdır. Seçmen Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesini ve yeterince kadın milletvekili olmamasını birbirine eşit ölçüde ve yalnızca azınlıklıların adil temsiline daha önemli sorun saymaktadır. İstikrarlı hükümet sorununun ardından en önemli görülen temsil sorunu ise Meclis'te işçi ve memur gibi kesimlerin eksik temsidir.

Ortalama önem sıralamasının cinsiyet, yaş grubu ve yerleşim yerine göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Demografik alt gruplara göre sıralamayı genel kitleden anlamlı ölçüde farklılaştıran tek sorun Meclis'te yeterince kadın milletvekili bulunup bulunmamasıyla ilgilidir.

Tablo 84

Adaletli temsil/ istikrarlı yönetim sorunları	CİNSİYET		YAŞ			YERLEŞİM		
	Kadın Ortalama	Erkek Ortalama	18-24 Ortalama	25-44 Ortalama	45+ Ortalama	Kır Ortalama	Kent Ortalama	Metropol Ortalama
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	1,50	1,57	1,58	1,50	1,56	1,59	1,50	1,49
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	1,37	1,35	1,23	1,42	1,35	1,35	1,37	1,34
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	1,08	1,02	1,03	1,02	1,12	0,98	1,09	1,18
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	0,69	0,98	0,84	0,84	0,82	0,75	0,89	0,92
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	0,45	0,42	0,44	0,40	0,51	0,46	0,42	0,33
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	0,57	0,25	0,43	0,42	0,36	0,38	0,42	0,48
Meclis'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	0,28	0,30	0,40	0,28	0,22	0,33	0,27	0,22
Diğer	0,01	0,04	0,01	0,02	0,05	0,04	0,02	0,01
N	1178	1220	540	1239	619	861	1537	585

Yukarıdaki tabloya göre

- istikrarlı hükümetlerin kurulamaması bütün kesimler için en önemli sorundur, ama özellikle kırsal alanlardaki seçmenler, gençler ve erkekler tarafından önemsenmektedir;

- Meclis'te işçi, memur gibi kesimlerin eksik temsili özellikle 25-44 yaş grubu için, genç milletvekili eksikliği ise büyük illerde yaşayan ve üst yaş grubundaki seçmenler için önemlidir;
- baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalmasını erkekler ve metropollerde yaşayanlar bütün öbür gruplardan daha önemli sorun sayarken Meclis'teki parti sayısını fazla bulanlar öncelikle üst yaş grubundaki seçmenlerdir;
- Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması kadınlar ve metropollerde yaşayanlar için Meclis'te gereğinden çok parti bulunmasından önemli bir sorundur;
- TC vatandaşı olan azınlıkların adil bir biçimde temsil edilmemesi sorununu en fazla (ve gerek Meclis'teki parti sayısının fazlalığına, gerek kadın sayısının yetersizliğine istatistiksel olarak eşit düzeyde) önemseyenler gençlerdir.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımında en dikkat çekici bulgu, baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalmasına verilen önemin yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte artmasıdır.

Bölgeler arası karşılaştırmada ise istikrar sorununun en fazla Akdeniz ve Marmara bölgelerinde önemsenmesi, buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu seçmenin hem baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalmasına, hem de azınlıkların temsili sorununa ortalamadan anlamlı ölçüde fazla önem vermesi dikkati çekmektedir.

Tablo 85

Adaletli temsil/ istikrarlı yönetim sorunları	BÖLGE (ortalama)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Meclis'te temsil edilen partilerin istikrarlı hükümetler kuramaması	1,65	1,08	1,54	1,30	1,58	1,55	1,62
Mecliste işçi, memur gibi kesimlerin yeterince temsil edilmemesi	1,40	1,20	1,56	1,27	1,27	1,30	1,39
Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması	0,82	0,84	1,09	0,79	1,27	1,03	1,12
Yüzde 10'luk baraj nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması	0,86	1,25	0,62	1,16	0,64	0,86	0,85
Meclis'te gereğinden fazla partinin temsil edilmesi	0,57	0,40	0,33	0,28	0,54	0,56	0,38
Meclis'te yeterince kadın milletvekili olmaması	0,46	0,50	0,50	0,33	0,39	0,33	0,38
Meclis'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıkların adaletli bir biçimde temsil edilmemesi	0,14	0,71	0,23	0,79	0,20	0,22	0,23
Diğer	0,02	0,00	0,05	0,03	0,04	0,04	0,01
N	292	168	350	184	392	314	698

C. Türkiye’de Yönetim ve Siyasal Sistem Sorunları – Özet

- **Türkiye’de hemen her beş seçmenden dördü seçim sisteminin kötü ya da çok kötü işlediği kanısındadır.**
  - Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken bugünkü parti tercihidir. Bugünkü koalisyon ortakları (DSP, MHP, ANAP) ve DYP dışındaki partilere oy verecek seçmenler arasında sistemin çok kötü işlediği görüşü özellikle güçlüdür.
- **Seçmenler Türkiye’de siyasal partiler sisteminin seçim sisteminden de kötü işlediği görüşündedir. Örneklemin yüzde 84’ü bu yönde görüş bildirmiştir.**
  - Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken bugünkü parti tercihidir. Bugünkü koalisyon ortakları (DSP, MHP, ANAP) dışındaki partilere oy verecek seçmenler arasında sistemin çok kötü işlediği görüşü özellikle güçlüdür.
- **Seçmenin bugünkü yönetim ve siyaset sorunlarının ortaya çıkmasında dokuz önermede toplanan nedenlere ne kadar önem verdiği araş-**

tırılmıştır. Seçim sistemi, siyasal partiler ya da hükümetlerle ilişkili bu dokuz nedenin hepsi kamuoyunca önemli bulunmakta, örneklem ortalaması hepsinde "5" puan üzerinden 4'ü aşmaktadır.

- Seçmenlerin yüzde 72'si Türkiye'de koalisyonların başarılı olamayacağı kanısındadır.
- Buna karşılık bir partinin tek başına iktidara gelebileceğini düşünenlerin oranı yüzde 35 kadardır.
- Türkiye'nin bir süre daha koalisyon hükümetleriyle yönetileceğine kesin gözüyle bakanların yüzde 66'sı koalisyonların başarısına ihtimal vermemektedir. Bu oran genel seçmen kitlesinin yüzde 42'sine denk düşmekte ve yakın gelecekte başarılı hükümet umudu olmayan geniş bir kesime işaret etmektedir.
- Görüşülen kişilerin üçte ikisi kurulacak bir koalisyon hükümetine siyasal yelpazenin hem sağında, hem de solunda yer alan partilerin katılmasına karşıdır.
  - Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken seçmenin mesleği ya da işidir. Devlet memurları ve yüksek öğrenimli serbest meslek sahipleri sağ-sol koalisyonlarını daha çok onaylamaktadır.
  - Esnaf, işçi, büro çalışanları, öğrenci ve öğretim üyeleri arasında ikinci önemli etken bugünkü parti tercihidir; bu grupta sağ-sol koalisyonlarını yanlış bulma oranı bugünkü iktidar ortaklarına oy verecek seçmenler arasında düşüktür.

Siyasal Partilerle İlgili Sorunlar

- Seçmen Türkiye'de siyasal partiler sisteminin genel işleyişini beğenmemektedir. Seçmen kitlesinin yüzde 84'ü bu sistemin kötü ya da çok kötü işlediği kanısındadır.
- Bu olumsuz algılamamanın ardında siyasal partilerin hem asıl işlevlerini yerine getirememesiyle, hem de yapılanmasıyla bağlantılı sorunlar olduğu anlaşılmaktadır.
- Türkiye'de siyaset ya da siyasetin saygınlığını yitirmesi, temelde siyasal partiler rejimi çevresinde tartışılmaktadır. Oysa gerek grup toplan-

tılara katılanların söylemi, gerek anket bulguları Türkiye’de siyasal partilerin birbirinden farksız hale geldiği yolundadır. Seçmenlerin yüzde 80’ine göre bu çok önemli ya da önemli bir sorundur.

Siyasal Partilerin İşlevi

- Siyasal partilerin yalnızca partiye yakın kişilerin çıkarlarını savunarak iş takibi yaptığı ve artık halkı temsil etmediği görüşleri Türkiye’nin yönetim sorunlarını açıklayıcı nedenlerin başlarında sayılmıştır. Bu bulgu siyasal partilerin seçmen kitlesinden kopuk olduğu ve asıl işlevlerini yerine getiremediği biçiminde yorumlanabilir.
- Siyasal partilerin kendi yakınlarının çıkarlarını savunmasını ve iş takibi yapmasını çok önemli ya da önemli sorun sayanların oranı yüzde 89’dur.
  - Bu konudaki en önemli ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir. İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Marmara bölgesi seçmenleri bu konuda özellikle duyarlıdır. Ege’de de İzmir büyükşehir seçmeni bu sorunu öne çıkarmaktadır.
- Partilerin halkı temsil etmemesi de seçmenlerin yüzde 86’sına göre çok önemli ya da önemli bir sorundur.
  - Bu konuda da en önemli ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir. Ege, İç Anadolu ve Marmara bölgesi seçmenleri bu konuda özellikle duyarlıdır. Bu bölgelerde ikinci önemli etken bugünkü parti tercihidir; CHP ve HADEP seçmeni bu soruna çok önem vermektedir.
- Siyasal partilerin seçmen kitlesinden kopukluğunu düşündüren bir başka bulgu, seçmen kitlesinin yüzde 85’ine göre seçmenin beğenmediği adayların da milletvekili seçilebilmesidir.
  - Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; bilgili seçmenler arasında eleştiri dozu yüksektir.

Siyasal Partilerin Yapısı

- Seçmenlerin yüzde 84’ü siyasal partilerde demokratik bir işleyiş olmasını, yüzde 78’i de partilerin başında hep aynı liderlerin olmasını çok önemli ya da önemli sorun olarak görmektedir.

- Parti içi demokrasi eksikliği konusunda da en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; bilgili seçmenler bu sorunu daha çok önemsemektedir.
- Partilerin başında hep aynı liderlerin bulunması konusunda birincil ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir; İç Anadolu ve Marmara bölgesi seçmenleri bu sorunu daha çok vurgulamaktadır.
- Seçmen kitlesinin yüzde 61'i "siyasal partilerde bir lider sultanı olduğu, liderlerin partileri diktatörce yönettiği" yolundaki ifadeye kesinlikle katıldığını bildirmiştir. Bu ifadeye toplam katılma oranı yüzde 84'tür.
  - Lider sultanı algılamasında en önemli ayrıştırıcı seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; seçmenin bilgisi arttıkça lider sultanı algılaması düzenli olarak güçlenmektedir. İkinci önemli etken bilgili seçmenler arasında bugünkü parti tercihi, görece bilgisiz grupta coğrafi bölge ve SES'tir.
- Seçmenlerin yüzde 81'i milletvekillerini halkın değil, parti liderlerinin seçmesi sorununu Türkiye'nin bugünkü siyaset ve yönetim sıkıntılarının ortaya çıkmasında çok önemli ya da önemli olduğunu düşünmektedir.
  - Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçmenin bugünkü olası oyudur; AKP, CHP ve HADEP seçmeni ile geçersiz oy kullanacak, oy kullanmayacak ve kararsız olanlar bu sorunu çok daha fazla önemsemektedir.

Yürürlükteki Seçim Sistemiyle İlgili Sorunlar

- Seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi seçim sisteminin değiştirilmesini önemli bulmakta ve tartışılmasında yarar görmektedir.
  - Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; seçmenin bilgisi arttıkça konuya verdiği önem de artmaktadır.
- Bugünkü seçim sisteminin çeşitli amaçlara hizmet etme açısından genelde yetersiz kaldığı düşünülmektedir.
- Sistemin en fazla hizmet ettiği düşünülen amaç, küçük partilerin Mec-

lis'e girmesini önlemektir. Örneklemin yüzde 53'ü bu yönde görüş belirtmiştir.

➤ Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; seçmenin bilgisi arttıkça bu görüş güçlenmektedir.

- Sistemin tek bir partinin hükümet kurmasını kolaylaştırdığını düşünenlerin oranı ise yüzde 22'de kalmaktadır.

➤ Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; seçmenin bilgisi azaldıkça bu görüş güçlenmektedir.

- Seçmenlere bugünkü seçim sistemine yöneltilen bazı eleştirileri haklı bulup bulmadıkları sorulmuştur. En güçlü iki eleştiri seçim çevrelerinin büyüklüğü nedeniyle seçmenin adayları tanımaması (yüzde 87) ve seçmenin beğenmediği adayların da milletvekili seçilebilmesi (yüzde 85), en zayıf eleştiri ise büyük illerin Meclis'te eksik temsili (yüzde 53) konusundadır.

➤ Seçim çevrelerinin büyüklüğü nedeniyle seçmenin adayları tanımamasını eleştirmede en önemli ayrıştırıcı etken seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir; eleştirme eğiliminin yüksek olduğu görece bilgili seçmenler arasında ikinci önemli etken coğrafi bölgedir.

- Barajın Meclis'te bazı kesimlerin eksik ve bazı partilerin haksız temsiline yol açtığı, hatta oy verdiği partinin barajdan ötürü Meclis'e girememesinin seçimde sisteme karşı güvensizlik yarattığı yolundaki eleştirileri de her beş kişiden dördü yerinde bulmaktadır.

Tek Parti İktidarı – Koalisyon Olasılığı

- Genel seçmen kitlesinin yüzde 63'ü bugünkü seçim sistemiyle Türkiye'de mevcut ya da kurulabilecek herhangi bir partinin yakın gelecekte tek başına iktidara gelemeyeceği kanısındadır.

➤ Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken bugünkü parti tercihidir. Türkiye'nin bir süre daha koalisyon hükümetleriyle yönetileceğine kesin gözüyle bakanlar daha çok DSP, MHP, ANAP ve CHP seçmenleridir.

- Seçmen kitlesinin yüzde 72'si Türkiye'de koalisyonların başarılı olmayacağını düşünmektedir.

➤ Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken yaştır. Gençler koalisyon hükümetlerine daha fazla başarı şansı tanımaktadırlar.

Temsilde Adalet – Yönetimde İstikrar Sorunları

- Seçim sisteminin gerek temsilde adaleti, gerek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamaması Türkiye'nin bugünkü sıkıntılarının çok önemli ya da önemli etkeni olarak görülmektedir.

- Seçmenlerin yüzde 86'sına göre seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramaması bugünkü sıkıntıların çok önemli ya da önemli bir nedenidir.

➤ Bu soruna verilen önemde birincil ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir.

- Seçmenlerin yüzde 81'ine göre, seçim sisteminin bütün kesimlerin Meclis'te adil bir biçimde temsil edilmesine elvermemesi bugünkü sıkıntıların çok önemli ya da önemli bir nedenidir.

➤ Bu soruna verilen önemde de birincil ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir.

- Seçim sisteminin temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı sağlama açısından içerdiği sorunlar doğrudan sorgulandığında seçmen birinci sırada Meclis'teki partilerin istikrarlı hükümetler kuramamasını vurgulamıştır.

➤ Bu soruna verilen önemde birincil ayrıştırıcı etken seçmenin bugünkü parti tercihidir; sistemin bu sonucu doğurması ANAP'lı, DSP'li, MHP'li ve tümüyle kararsız olan seçmenlere göre daha fazla sorunludur.

- Temsil sorunları içinde en önemli görüleni, Meclis'te işçi, memur gibi kesimlerin eksik temsildir. Bunu Meclis'te yeterince genç milletvekili olmaması izlemektedir.

- Meclis'te işçi, memur gibi kesimlerin eksik temsiline verilen önemde birincil ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir.
- Meclis'te yeterince genç milletvekili olmamasına verilen önemde de birincil ayrıştırıcı etken coğrafi bölgedir; ayrıca İç Anadolu'da kır-kent/metropol ayrımı, bütün öbür bölgelerde de seçmenin bugünkü parti tercihi ikinci ayrıştırıcı etkendir.
- Yüzde 10 ülke barajı nedeniyle bazı partilerin Meclis dışında kalması, sorgulanan yedi sorun içinde dördüncü sırada önemli görülmüştür.
  - Bu soruna verilen önemde birincil ayrıştırıcı etken seçmenin bugünkü oyudur; bu sorunu daha çok önemseyenler bugün Meclis dışında bulunan partilere oy verecek seçmenlerdir.

B Ö L Ü M

TEMEL TUTUM VE EĞİLİMLER

Bu bölümde, araştırma kapsamında kamuoyunun siyasi partiler rejimine ve seçim sistemine ilişkin temel tutum ve eğilimleri konusunda elde edilen bulgular sunulacaktır.

A. Siyasal Partiler

Kamuoyunun siyasi partiler rejimine ilişkin temel tutum ve eğilimleri aşağıda "parti içi demokrasi", "milletvekili adaylarının belirlenmesi", "seçmenin milletvekili adaylarını tanıması", "partilere Hazine yardımı", "partilere bağışta şeffaflık", "parti kapatma rejimi" ve "milletvekili dokunulmazlığı" başlıkları altında tartışılmaktadır.

1. Parti İçi Demokrasi

Daha önce Bölüm IV'ün girişinde ve IV.A.2 başlığı altında açıklandığı gibi, anket kapsamında görüşülen kişiler Türkiye'nin yönetim sorunlarını açıklayan nedenler arasında önem bakımından beşinci sırada "siyasi partilerde demokratik bir işleyişin olmaması"na yer vermişlerdir. Yönetim sorunlarının öbür nedenleri için olduğu gibi bu konuya atfedilen önem düzeyi de mutlak anlamda yüksektir (1-5 ölçeğinde ortalama önem puanı 4,15).

"Türkiye'de siyasi partilerin kendi içlerinde daha demokratik bir işleyişe kavuşması için hangi çözümün daha geçerli" olduğu sorusuna alınan yanıtlar ise şöyle dağılmaktadır:

Tablo 86

Partilerin demokratikleşmesi için geçerli çözüm	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Siyasi Partiler Kanunu, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmeli	1151	47,5	47,3	47,8	44,6	48,3	48,6	46,4	48,1	52,1
Partilerin üyeleri, kendi haklarına sahip çıkarak parti içi demokrasiyi kendileri gerçekleştirmeli	664	27,4	27,3	27,5	28,7	26,9	27,4	29,2	26,4	22,9
Partilerin tüzükleri, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde düzenlenmeli	435	18,0	17,1	18,9	20,1	18,2	15,7	17,2	18,5	17,4
Fikri yok	172	7,1	8,3	5,8	6,6	6,7	8,3	7,2	7,0	7,6
Toplam	2422	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin yarıya yakını (yüzde 48) Türkiye’de parti içi demokrasinin gerçekleşebilmesi için önceliğin Siyasi Partiler Kanunu’nda (SPK) yapılacak düzenlemelerde olduğu kanısındadır.

Parti içi demokrasinin sağlanmasının öncelikle parti üyelerinin kendi haklarına sahip çıkmasından geçtiğini düşünenlerin oranı (yüzde 27) bir hayli geride kalmaktadır. Parti içi demokrasi için öncelikle partilerin kendi tüzüklerini bu yönde düzenlemelerinin önem taşıdığını düşünenlerin oranı da görece düşük düzeydedir (yüzde 18). Ama bu iki yaklaşım birlikte ele alınırsa, demokratik işleyişin öncelikle yasal düzenlemeyle değil "parti içi inisiyatifle" gerçekleşebileceği kanısının seçmenlerin gene yarıya yakını (yüzde 45) tarafından paylaşıldığı söylenebilir.

Sonuç olarak seçmen kitlesi, parti içi demokrasinin sağlanmasında çözümün partilerin kendi "içinde" bulunması gerektiğini düşünenler ile yasal düzenlemelerle "dışarıdan" empoze edilmesi gerektiğini düşünenler arasında birbirine yakın oranlarda bölünmüş gözükmektedir. Genç (18-24 yaş) seçmenler "içeriden" çözüm seçeneğine biraz daha fazla ağırlık vermekte, "dışarıdan" çözüm ise özellikle metropollerde yaşayan seçmenlerce ortalamadan daha yüksek oranda benimsenmektedir.

Parti içi demokrasiyi sağlamanın yolları konusundaki bölgesel görüş farklılıkları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 87

Partilerin demokratikleşmesi için geçerli çözüm	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Siyasi Partiler Kanunu, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmeli	53,0	37,3	52,3	43,8	48,4	35,9	50,9
Partilerin üyeleri, kendi haklarına sahip çıkarak parti içi demokrasiyi kendileri gerçekleştirmeli	18,6	45,6	23,6	38,9	28,3	28,9	24,6
Partilerin tüzükleri, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde düzenlenmeli	19,6	16,0	16,2	14,6	15,0	27,3	17,1
Fikri yok	8,8	1,2	8,0	2,7	8,3	7,9	7,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Parti içi demokrasinin sağlanmasında yasal düzenlemelere öncelik verme eğiliminin en çok Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde güçlü olduğu, buna karşılık özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde çözümü partilerin "içinde" arayanların önemli bir çoğunluk oluşturduğu görülmektedir.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı parti içi demokrasinin yasal düzenleme yoluyla sağlanması doğrultusundaki görüşün yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak güçlendiğini göstermektedir.

Tablo 88

Partilerin demokratikleşmesi için geçerli çözüm	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Siyasi Partiler Kanunu, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmeli	45,2	46,2	49,2	51,7
Partilerin üyeleri, kendi haklarına sahip çıkarak parti içi demokrasiyi kendileri gerçekleştirmeli	32,7	28,2	24,4	24,9
Partilerin tüzükleri, parti içi demokrasiyi sağlayacak biçimde düzenlenmeli	14,0	17,1	20,7	19,3
Fikri yok	8,1	8,5	5,7	4,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Özetle, Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde, özellikle metropollerde yaşayan ve orta (C), özellikle üst (B-A) SES gruplarında yer alan yurttaşlar partilerin iç dinamiklerine daha az güvenmektedirler. Metropol seçmenleri ile orta-üst SES gruplarının partilerde demokratik işleyiş eksikliğini ve parti liderlerinin değişmezliğini ortalamının üzerinde önemseydiği, liderlerin partileri diktatörce yönettiği kanısını ortalamadan daha fazla paylaştığı da hatırlanacaktır (bak. Bölüm IV.A).

2. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Gene daha önce Bölüm IV'te, görüşülen kişilerin yüzde 85'inin "seçmen beğenmese de partilerin aday gösterdiği kişilerin milletvekili seçilebildiği" saptamasını yürürlükteki seçim sistemine yönelik haklı bir eleştiri olarak değerlendirdiği açıklanmıştı.

"Partilerin milletvekili adaylarının nasıl belirlenmesi gerektiği" konusundaki bir başka soruya alınan yanıtlar, aday tespitinde parti tabanlarının söz sahibi kılınması yönünde güçlü bir talep olduğunu belirginleştirmektedir.

Tablo 89

Parti adayları nasıl belirlenmeli	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Adayların tümünü parti üyeleri belirlemeli	1191	49,2	45,9	52,2	50,2	48,2	50,1	47,7	49,9	55,5
Adayların çoğunu parti üyeleri veya delegeleri, sadece bir kısmını parti genel merkezi belirlemeli	512	21,1	20,9	21,4	20,4	21,6	21,0	20,1	21,7	19,2
Bütün adayları parti genel merkezi belirlemeli	232	9,6	9,4	9,7	11,6	9,1	8,7	10,3	9,2	9,1
Adayların çoğunu parti genel merkezi, sadece bir kısmını parti üyeleri veya delegeleri belirlemeli	230	9,5	10,7	8,3	10,1	9,3	9,5	9,7	9,4	7,6
Bütün adayları parti genel başkanı belirlemeli	147	6,1	8,1	4,2	5,3	6,9	5,1	6,4	5,9	5,9
Halk seçsin	62	2,5	1,8	3,2	1,3	2,8	3,0	3,1	2,3	1,7
Fikri yok	48	2,0	3,2	0,9	1,1	2,1	2,6	2,6	1,7	1,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Bütün adayların ya da çoğunun parti genel merkezleri ya da genel başkanlarca belirlenmesi (sonuç olarak inisiyatifin parti yönetimlerinin elinde olması) yönündeki seçenekler, görüşülen kişilerin ancak toplam yüzde 25'i tarafından uygun bulunmaktadır. Buna karşılık parti tabanlarının gücünün artmasını talep edenlerin oranı toplam yüzde 70'i bulmaktadır. Ayrıca görüşülen kişilerin yüzde 3'lük bir kesimi bu soruya yanıt olarak spontane biçimde "milletvekili adaylarını da halk seçsin" görüşünü dile getirmişlerdir.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 90

Parti adayları nasıl belirlenmeli	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Adayların tümünü parti üyeleri belirlemeli	53,1	47,0	50,2	52,0
Adayların çoğunu parti üyeleri veya delegeleri, sadece bir kısmını parti genel merkezi belirlemeli	14,0	20,2	22,0	27,1
Bütün adayları parti genel merkezi belirlemeli	7,0	10,7	10,2	6,7
Adayların çoğunu parti genel merkezi, sadece bir kısmını parti üyeleri veya delegeleri belirlemeli	8,5	10,5	10,1	6,4
Bütün adayları parti genel başkanı belirlemeli	8,5	7,4	3,7	4,2
Halk seçsin	3,3	2,1	2,6	3,1
Fikri yok	5,5	2,1	1,1	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	271	1152	615	358

Milletvekili adaylarının belirlenmesinde inisiyatifin tabanda olması ("adayların tümünün ya da çoğunun parti üyelerince belirlenmesi) metropol seçmenleri ile en üst (B-A) SES grubunda ortalamanın önemli ölçüde üzerinde destek bulmaktadır. Erkek seçmenler de bu seçeneği ortalamadan daha fazla benimsemektedir. Buna karşılık, kadınlar ve 18-24 yaş grubu genç seçmenler arasında "merkezci" eğilimler daha ağırlıklıdır.

Bölgeler arası farklılıklar sistematik bir değişim göstermemektedir. Bununla birlikte Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde bütün adayların parti üyeleri tarafından, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde ise adayların çoğunun parti üyeleri tarafından belirlenmesi gerektiği görüşü daha yüksek oranlara ulaşmaktadır.

Tablo 91

Parti adayları nasıl belirlenmeli	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Adayların tümünü parti üyeleri belirlemeli	35,5	61,5	45,7	47,8	55,0	47,1	51,6
Adayların çoğunu parti üyeleri veya delegeleri, sadece bir kısmını parti genel merkezi belirlemeli	38,2	14,8	20,5	18,8	15,8	24,8	17,9
Bütün adayları parti genel merkezi belirlemeli	6,8	12,4	7,4	11,3	8,5	10,5	10,9
Adayların çoğunu parti genel merkezi, sadece bir kısmını parti üyeleri veya delegeleri belirlemeli	12,8	5,9	11,4	9,7	7,5	7,3	10,0
Bütün adayları parti genel başkanı belirlemeli	5,4	3,0	6,0	7,5	6,8	8,0	5,6
Halk seçsin	0,3	1,8	7,1	2,2	2,5	0,3	2,4
Fikri yok	1,0	0,6	2,0	2,7	3,8	1,9	1,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Merkeze uzak olan ve tepkisel siyasal davranış gösteren seçmenlerin adayların parti üyeleri tarafından belirlenmesi gerektiği yönünde daha yüksek oranlarda görüş belirttikleri dikkati çekmektedir.

3. Seçmenin Milletvekili Adaylarını Tanıması

Yukarıda özetlenen bulgulara koşut olarak, seçmenler milletvekili adaylarını tanımaya büyük önem vermektedirler. Seçmenlerin adayları tanımalarının seçim çevre-

si büyüklüğüyle ilişkilendirildiği bir soru şöyle formüle edilmiştir: "Türkiye de dahil bazı ülkelerde seçim çevreleri büyüdükçe seçmenlerin oy verdikleri adayların tümünü tanımaları zorlaşıyor. Bazı ülkelerde ise seçim çevreleri küçük olduğundan ve her seçim çevresinden bir veya iki kişi seçildiğinden seçmenler oy verecekleri adayları daha iyi tanıyor. Seçmenlerin oy verecekleri adayları tanıyor olmaları sizce ne kadar önemli?"

Alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 92

Seçmenin adayları tanınması	Sayı	%
Hiç önemli değil (1)	60	2,5
Pek önemli değil (2)	96	4,0
Fark etmez (3)	184	7,6
Önemli (4)	622	25,7
Çok önemli (5)	1426	58,9
Fikri yok	34	1,4
Toplam	2422	100,0

Görüldüğü gibi, görüşülen kişilerin yaklaşık yüzde 85'i milletvekili adaylarını tanımayı önemli ya da çok önemli saymaktadır. Soruya verilen geçerli yanıtların, en düşük puanın "1" olduğu beşli ölçek üzerindeki ortalama puanı 4,36'dır. Ortalama puan demografik değişkenlere göre şöyle farklılaşmaktadır:

Adayların tanınmasına kadınlar ile erkeklerin verdiği önem düzeyi arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark yoktur. Buna karşılık, 25 yaşın üzerindeki seçmenlerin bu konuya gençlere göre istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde daha büyük önem verdikleri görülmektedir. Benzer biçimde, büyük kentlerdeki seçmenler, C ve B-A basamaklarındaki SES grupları da konuya kırsal kesimdeki, diğer kentlerdeki seçmenlerden ve alt SES gruplarından (özellikle D grubundan) daha büyük önem atfetmektedir. Bir önceki soruya alınan cevaplara paralel olarak Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde de adayların tanınmasına belirgin biçimde daha fazla önem verilmektedir; bun karşılık Güneydoğu Anadolu'da bu konuya verilen önem belirgin biçimde ortalamanın altına düşmektedir.

Tablo 93

Seçmenin adayları tanımasının önemi	N	Ortalama	St. Sapma
CİNSİYET			
Kadın	1169	4,34	0,95
Erkek	1219	4,39	0,97
YAŞ			
18-24	535	4,26	1,02
25-44	1239	4,40	0,93
45+	614	4,38	0,97
YERLEŞİM			
Kır	860	4,32	1,03
Kent	1528	4,39	0,92
Metropol	584	4,44	0,91
BÖLGE			
Akdeniz	293	4,30	1,04
Doğu Anadolu	168	4,48	0,95
Ege	351	4,36	0,86
Güneydoğu	185	4,02	1,16
İç Anadolu	385	4,48	0,90
Karadeniz	315	4,35	0,94
Marmara	691	4,40	0,95
TOPLAM	2388	4,36	0,96
SES	N	Ortalama	St. Sapma
E	262	4,14	1,18
D	1133	4,33	0,98
C	610	4,49	0,81
AB	357	4,43	0,92
TOPLAM	2362	4,37	0,96

4. Partilere Hazine Yardımı

Seçmen kitlesi ile siyasal partiler arasındaki temsil ilişkisinin seçmen kitlesi açısından doyurucu olduğu (seçmenler ile partiler arasındaki iletişim kanallarının yeterince açık olduğu) koşullarda, seçmenlerin, siyasal partilerin mali kaynaklar bakımından da güçlü kılınmasını talep etmeleri olağandır. Oysa gerek bu bölümde, gerek Bölüm VI.A'da açıklanan bulgular, seçmen kitlesi nezdinde bugünkü siyasal partilerin temsil yeteneğinin büyük ölçüde aşıldığını, bu durumun partilere yönelik güveni büyük ölçüde zayıflattığını ortaya koymaktadır. Bu gelişme, seçmenlerin, siyasal partilerin devletin mali yardımından yararlanmasına da tepki göstermelerine yol açmaktadır.

Bu saptama, anket kapsamında görüşülen kişilere, bazı siyasal partilere yasa gereği yapılmakta olan Hazine yardımının doğru olup olmadığına ilişkin olarak yöneltilen soruya alınan yanıtların dağılımına dayanmaktadır.

Tablo 94

Partilere Hazine yardımı	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Yanlış, partilere Hazine yardımı yapılmamalı	1900	78,4	80,9	76,0	73,4	79,3	81,0	80,0	77,6	78,2
Doğru, partilere Hazine yardımı yapılmalı	508	21,0	18,4	23,5	26,4	19,9	18,4	19,5	21,8	21,3
Fikri yok	14	0,6	0,7	0,5	0,2	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Görüldüğü gibi seçmenlerin yüzde 78'i Hazine yardımı uygulamasını onaylamaktadır. Bir başka deyişle, seçmen kitlesi, kendisiyle temsil ilişkisi büyük ölçüde kopmuş olan partilerin kamu kaynaklarından yararlanmasını da büyük ölçüde reddetmektedir. Kadınlar, 45 yaşın üzerindeki seçmenler ve kırsal kesimde yaşayanlar siyasal partilere Hazine yardımına örneklem ortalamasından daha yüksek oranlarda karşı çıkmaktadırlar.

Yanıtların bölgelere göre dağılımında partilere Hazine yardımına karşı en güçlü muhalefetin İç Anadolu ve Ege bölgelerinden geldiği görülmektedir. Buna karşılık, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgelerinde Hazine yardımını onaylayanların oranı belirgin biçimde yükselmektedir.

Tablo 95

Partilere Hazine yardımı	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Yanlış, partilere Hazine yardımı yapılmamalı	80,8	75,7	82,6	73,1	83,2	73,6	76,8
Doğru, partilere Hazine yardımı yapılmalı	18,5	24,3	16,5	26,9	16,3	25,8	22,3
Fikri yok	0,7		0,9		0,5	0,6	0,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

SES grupları bakımından en önemli farklılaşma, en üst (B-A) SES gruplarında partilere Hazine yardımının örneklem ortalamasının 4 puan üzerinde bir oranla onaylanmasıdır.

Tablo 96

Partilere Hazine yardımı	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Yanlış, partilere Hazine yardımı yapılmamalı	77,5	80,1	78,2	75,1
Doğru, partilere Hazine yardımı yapılmalı	21,0	19,4	21,2	24,9
Fikri yok	1,5	0,5	0,7	0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Özetlenecek olursa,

- partilere Hazine yardımı yapılmasını onaylayanların görece daha ağırlıklı olduğu kesimler erkekler, 18-24 yaş grubu, Güneydoğu, Karadeniz, Doğu Anadolu bölgeleri ve B-A SES grupları,
- yardıma karşı çıkanların daha ağırlıklı olduğu kesimler ise kadınlar, 45 yaşın üzerindeki seçmenler, kırsal kesim, İç Anadolu, Ege bölgeleri ve D SES grubu seçmenleridir.

İzleyen bir soruyla Hazine yardımını onaylayan deneklerin, bu yardımın partilerin belirli bir oranda oy almış olması ya da Meclis'te belirli bir sayıda milletvekili bulunması koşuluna bağlanmasını doğru bulup bulmadıkları araştırılmıştır. Partilere Hazine yardımını onaylayanların yüzde 53'ü Hazine yardımı alacak partilerin belirlenmesinde bugün uygulanan yöntemi doğru bulmakta, yüzde 45'lik bir kesim (toplam örneklemin yüzde 10'u) ise bütün partilere yardım yapılması gerektiğini düşünmektedir.

Bugünkü uygulamayı örneklem ortalamasını aşan oranlarda onaylayan kesimler, orta ve ileri yaş grupları (özellikle 45 üzeri), erkekler ve hem kırsal kesim hem de metropol seçmenleridir. Gençlerin çoğunluğu (yüzde 58) uygulamayı yanlış bulmakta ve bütün partilere yardım yapılmasını istemektedir.

Tablo 97

Hazine yardımının belirli bir oy oranına veya milletvekili sayısına bağlı olması	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Uygulama doğru. Hazine yardımından yararlanabilmek için partilerin en az belirli bir sayıda milletvekili ya da oyu olmalı	271	53,3	47,9	57,2	40,6	55,6	64,3	57,1	51,3	57,1
Uygulama yanlış. Ne kadar milletvekili ya da oyu olursa olsun, bütün partilere Hazine yardımı yapılmalı	229	45,0	48,9	42,1	58,0	42,4	33,9	39,4	47,8	39,4
Fikri yok	9	1,7	3,2	0,7	1,4	2,0	1,7	3,5	0,9	3,5
Toplam	508	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			218	290	143	250	115	170	338	127

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı Hazine yardımını oy oranına ya da milletvekili sayısına bağlayanlarının oranının D grubu ve özellikle B-A grupları arasında görece yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 98

Hazine yardımının belirli bir oy oranına veya milletvekili sayısına bağlı olması	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Uygulama doğru. Partilerin en az belirli bir sayıda milletvekili ya da oyu olmalı	46,6	54,7	51,1	56,2
Uygulama yanlış. Bütün partilere Hazine yardımı yapılmalı	50,0	43,0	47,3	43,8
Fikri yok	3,4	2,2	1,5	
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	57	223	130	89

Partilere Hazine yardımını onaylayanların toplam sayısı (508) görece düşük olduğundan yanıtların bölgeler arası dağılımı ancak karşılaştırmalı bir fikir vermesi açısından anlamlı görünmektedir. Buna göre uygulamayı doğru bulma eğiliminin güçlü olduğu Akdeniz bölgesi ile bütün partilere Hazine yardımından yana görüşün öne çıktığı Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında bir farklılaşmadan söz edilebilir.

Tablo 99

Hazine yardımının belirli bir oy oranına veya milletvekili sayısına bağlı olması	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Uygulama doğru. Belirli sayıda milletvekili ya da oyu olmalı	67,3	38,1	55,9	36,7	55,4	55,0	55,1
Uygulama yanlış. Bütün partilere Hazine yardımı yapılmalı	32,7	59,5	40,7	61,2	44,6	45,0	41,8
Fikri yok	0	2,4	3,4	2,0	0	0	3,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	55	41	59	49	65	81	158

Partilere Hazine yardımını onaylayan deneklere ayrıca yardıma hak kazanan partilere bu yardımın hangi ölçüte göre dağıtılmasının uygun olacağına ilişkin üç seçenekli bir soru yöneltilmiştir. Hazine yardımını onaylayanların çoğunluğu (yüzde 59) hak kazanan bütün partilere eşit yardım yapılmasını savunmaktadır. Bir tür pozitif ayrımcılık formülü olan (ve derinlemesine görüşmelerde bazı küçük partilerin temsilcilerince önerilen) "küçük partilere daha çok yardım" önerisi çok küçük bir kesim (yüzde 5; toplam örneklemin yüzde 1'i) tarafından uygun bulunmaktadır.

Tablo 100

Hak kazanan partilere yardımın dağıtılma ölçütü	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Yardıma hak kazanan bütün partilere eşit yardım yapılmalı	301	59,1	66,1	53,8	70,1	54,8	54,8	55,9	60,7	53,5
Büyük partilere daha çok, küçük partilere daha az yardım yapılmalı	162	31,9	22,0	39,3	22,2	36,0	34,8	34,1	30,8	38,6
Küçük partilere daha çok, büyük partilere daha az yardım yapılmalı	25	4,9	7,3	3,1	6,3	4,8	3,5	3,5	5,6	6,3
Fikri yok	21	4,1	4,6	3,8	1,4	4,4	7,0	6,5	3,0	1,6
Toplam	508	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			218	290	143	250	115	170	338	127

Yardıma hak kazanan bütün partilere eşit miktarda yardım yapılması görüşü, yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak zayıflamaktadır. B-A gruplarında çoğunluk büyük partilere daha çok, küçük partilere daha az yardımdan yazar.

Tablo 101

Hak kazanan partilere yardımın dağıtılma ölçütü	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Yardıma hak kazanan bütün partilere eşit yardım yapılmalı	68,4	62,5	54,2	47,2
Büyük partilere daha çok, küçük partilere daha az yardım yapılmalı	14,0	27,7	35,1	51,7
Küçük partilere daha çok, büyük partilere daha az yardım yapılmalı	8,8	5,8	6,1	0
Fikri yok	8,8	4,0	4,6	1,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	57	223	130	89

Bölgeler arası karşılaştırma eşit yardımdan yana tutumun öne çıktığı Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile büyük partilerden yana tutumun görece yaygın olduğu Marmara bölgesi arasındaki ayrıma işaret etmektedir.

Tablo 102

Hak kazanan partilere yardımın dağıtılma ölçütü	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Yardıma hak kazanan bütün partilere eşit yardım yapılmalı	72,7	58,5	64,4	63,3	56,9	61,0	51,0
Büyük partilere daha çok, küçük partilere daha az yardım yapılmalı	20,0	31,7	25,4	30,6	24,6	34,1	41,4
Küçük partilere daha çok, büyük partilere daha az yardım yapılmalı	3,6	9,8	6,8	6,1	7,7	3,7	2,5
Fikri yok	3,6		3,4		10,8	1,2	5,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	55	41	59	49	65	81	158

Özetlenecek olursa,

- kadınlar, 18-24 yaş grubu, metropollerde yaşamayan kentli seçmenler, Akdeniz, Ege, Güneydoğu seçmenleri ile E ve D grubu seçmenler daha yüksek oranlarda "eşit yardımdan" yanadır.
- B-A grubu seçmenleri arasında "büyük partilere daha çok yardım" önerisinin ortalamanın üzerinde destek bulması da dikkat çekicidir.

5. Partilere Bağışta Şeffaflık

Araştırma kapsamında kamuoyu eğilimlerinin sorgulandığı, partilerin finansmanına ilişkin bir başka konu partilere yapılan bağışlarda şeffaflıktır. Partilere yapılan bağışların kamuoyuna açıklanması konusunda deneklere üç seçeneikli bir soru yöneltilmiştir. Soruda bağışların açıklanmasının "düşünce özgürlüğü bakımından sınıncalı olduğu", açıklanmamasının ise "siyasette şeffaflığın sağlanamamasına neden olduğu" yönündeki iddiaların göz önünde tutulması istenmiştir.

Seçmenlerin yüzde 79'u partilere yapılan bütün bağışların kamuoyuna açıklanmasını istemektedir. Bağışların açıklanmasını belirli bir miktar ölçütüne bağlama seçeneği yalnızca seçmenlerin yüzde 11'inden kabul görmektedir. Burada da öncelikle partilere yönelik genel güvensizliğin izlerini görmek olanaklıdır. Partilere yapılan bağışların kamuoyuna açıklanmasına karşı çıkanların oranı yüzde 10'da kalmaktadır.

Tablo 103

Partilere yapılan bağışların açıklanması	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Partilere yapılan bütün bağışlar kamuoyuna açıklanmalı	1902	78,5	79,1	78,0	74,9	79,2	80,4	81,0	77,1	80,5
Bütün bağışların açıklanması gerekmez, ama belli bir miktarı aşanlar açıklanmalı	259	10,7	10,7	10,7	11,8	11,3	8,3	9,0	11,6	10,2
Partilere yapılan bağışlar hiç açıklanmamalı	245	10,1	9,6	10,6	12,9	8,8	10,3	9,3	10,6	8,6
Fikri yok	16	0,7	0,7	0,6	0,4	0,6	1,0	0,7	0,7	0,7
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Partilere yapılan bütün bağışların kamuoyuna açıklanmasını 45 yaşın üzerindeki yurttaşlar, kırsal kesim ve metropol seçmenleri ortalamadan biraz daha yüksek oranlarda talep etmektedir. SES grupları bakımından anlamlı farklılaşmalar görülmektedir. Yalnızca B-A gruplarında "belirli bir miktarın üzerindeki bağışların açıklanmasını" isteyenlerin görece yüksek oranda olduğu belirtilebilir.

Bölgeler arası karşılaştırma Marmara ve Akdeniz bölgesi seçmenlerinin bütün bağışların açıklanması konusunda, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesi seçmenlerinin ise belirli bir miktarın üzerindeki bağışların açıklanması konusunda ortalamadan fazla ısrarcı olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 104

Partilere yapılan bağışların açıklanması	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Partilere yapılan bütün bağışlar kamuoyuna açıklanmalı	81,8	72,2	77,5	64,5	80,7	75,5	83,2
Bütün bağışların açıklanması gerekmez, ama belli bir miktarı aşanlar açıklanmalı	9,8	16,0	8,0	21,5	6,8	10,5	10,5
Partilere yapılan bağışlar hiç açıklanmamalı	8,1	10,7	14,5	12,4	12,1	13,4	5,4
Fikri yok	0,3	1,2		1,6	0,5	0,6	1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

6. Parti Kapatma Rejimi

Kamuoyunun Türkiye'deki parti kapatma rejimine ilişkin tutumunu ölçebilmek amacıyla, görüşülen kişilere bu konuda üç soru yöneltilmiştir. Birinci soruda, parti kapatmanın zorlaştırılması ya da kolaylaştırılmasıyla ilgili görüşler saptanmaya çalışılmıştır. Alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Seçmenlerin yüzde 36'sı parti kapatmanın zorlaştırılmasından yanadır. Hiçbir partinin kapatılmaması gerektiğini savunan yüzde 18'lik kesimle birlikte, Türkiye'de parti kapatma rejiminin partileri koruyucu yönde gözden geçirilmesinden yana yüzde 54'lük bir çoğunluğun bulunduğu görülmektedir. En azından bu çoğunluk dikkate alınarak, partilerin temsil niteliğinin aşınmasına ve partilere yönelik güvenin zayıflamasına karşın, seçmen kitlesinde, siyasal partilerin varlığının yasal güvencelerinin artırılması yönünde güçlü bir talebin olduğu söylenebilir.

Öte yandan, bu çoğunluğun karşısında, parti kapatmanın kolaylaştırılmasını isteyen yüzde 28'lik önemli bir seçmen kesimi ile bugünkü rejimin devamından yana olan yüzde 16'lık daha küçük bir kesim (toplam yüzde 44) yer almaktadır.

Tablo 105

Siyasi Partilerin kapatılması	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Zorlaştırılmalı	881	36,4	31,3	41,3	39,9	35,9	34,5	35,4	37,0	37,8
Kolaylaştırılmalı	679	28,0	34,4	21,9	22,5	28,1	32,5	31,8	25,9	23,3
Bugünkü uygulama devam etmeli	384	15,8	17,8	13,9	19,4	14,7	15,2	11,7	18,2	17,7
Parti kapatmak demokrasiyle bağdaşmaz, hiçbir partikapatılmamalı	428	17,7	13,6	21,6	17,2	19,0	15,4	18,2	17,4	19,9
Fikri yok	50	2,1	2,9	1,3	1,1	2,3	2,4	2,9	1,6	1,3
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Kadınlar partilerin daha kolay kapatılabilmesi seçeneğini erkeklerden daha çok desteklemektedir. Kadınlar arasında, parti kapatma rejiminin liberalleştirilmesinden yana olanlar toplam yüzde 45’le azınlığa düşmekte, erkekler arasında ise yüzde 63 ile güçlü bir çoğunluk düzeyine yükselmektedir. Öte yandan, gençlerin özellikle 45 yaşın üzerindeki yurttaşlara göre belirgin biçimde daha liberal bir parti kapatma rejiminden yana olduğu söylenebilir. Yerleşim yeri bakımından liberal bir rejim tercihinin kırsal kesimde zayıfladığı, buna karşılık özellikle metropollerde güçlendiği görülmektedir.

Bu konuda bölgeler arasında da belirgin farklılaşmalar gözlenmektedir. Karadeniz, Doğu Anadolu, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinde partilerin kapatılmasının zorlaştırılması gerektiği daha yüksek oranda dile getirilmektedir. Ancak gene Akdeniz bölgesinde parti kapatma rejiminin kolaylaştırılması gerektiği yönünde eğilim gösteren önemli bir grup bulunmaktadır. Marmara bölgesinde de "kolaylaştırılması" gerektiğini düşünenlerin yanı sıra, ortalamanın üzerinde "parti kapatmanın demokrasiyle bağdaşmadığını" düşünen önemli bir kesim bulunmaktadır. Güneydoğu bölgesi "parti kapatmanın demokrasiyle bağdaşmadığını" en yüksek oranda dile getirildiği bölgedir.

Tablo 106

Siyasi partilerin kapatılması	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Zorlaştırılmalı	39,5	44,1	25,0	28,5	38,8	47,9	34,7
Kolaylaştırılmalı	31,8	25,9	32,4	17,7	25,7	24,1	30,6
Bugünkü uygulama devam etmeli	17,6	12,4	24,1	18,3	13,4	13,7	13,4
Parti kapatmak demokrasiyle bağdaşmaz, hiçbir parti kapatılmamalı	10,1	17,1	17,0	34,4	16,4	13,7	19,5
Fikri yok	1,0	0,6	1,4	1,1	5,8	0,6	1,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Öte yandan, SES gruplarına bakıldığında başka önemli bilgiler elde edilmektedir. Bir yandan üst SES grupları (özellikle AB) parti kapatılmasının zorlaştırılmasını, alt SES grupları (E ve D) kolaylaştırılmasını isterken, bir yandan da gene E grubu içinde parti kapatmanın "demokrasiyle bağdaşmadığını" düşünen önemli bir kesimin varlığı dikkati çekmektedir.

Tablo 107

Siyasi partilerin kapatılması	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Zorlaştırılmalı	28,3	34,6	39,2	42,6
Kolaylaştırılmalı	32,7	31,1	24,6	21,2
Bugünkü uygulama devam etmeli	11,8	15,8	17,1	17,0
Parti kapatmak demokrasiyle bağdaşmaz, hiçbir parti kapatılmamalı	21,0	16,4	18,4	18,1
Fikri yok	6,3	2,1	0,8	1,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Parti kapatma konusundaki tutumu farklılaştıran değişkenler arasında seçmenlerin siyasal eğilimleri de dikkate alınmalıdır. Aşağıdaki tabloda, bugün yapılacak bir seçimde iktidar partilerine, Meclis'teki muhalefet partilerine, Meclis dışındaki partilere oy vereceğini belirten seçmenler ile hiç oy kullanmayacağını ya da boş oy kullanacağını belirten ve oy vereceği parti konusunda kararsız olan seçmenlerin bu konuda tutumlarının nasıl farklılaştığı gösterilmektedir.

Tablo 108

Siyasi partilerin kapatılması	Bugün yapılacak bir seçimde oy verilecek parti(%)				
	İktidar partileri	Meclis içi muhalefet	Meclis dışı muhalefet	Oy vermem / boş oy veririm	Kararsız
Zorlaştırılmalı	27,2	44,4	39,5	31,1	34,8
Kolaylaştırılmalı	36,1	20,4	22,1	34,5	31,1
Bugünkü uygulama devam etmeli	22,8	12,3	11,2	18,0	17,6
Parti kapatmak demokrasiyle bağdaşmaz, hiçbir parti kapatılmamalı	11,9	21,0	25,8	14,1	14,2
Fikri yok	1,9	2,0	1,4	2,3	2,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Görüldüğü gibi, bugünkü iktidar partilerinin seçmenleri ile hiç oy kullanmama ya da geçersiz oy kullanma biçiminde tüm partilere "tepki" gösteren seçmenler ortalamanın bir hayli üzerinde oranlarla (sırasıyla 15 ve 9 puan) parti kapatmanın kolaylaştırılmasından ya da bugünkü uygulamanın devamından yanadır. Buna karşılık Meclis'teki muhalefet partileri ile Meclis dışı partilerin seçmenleri gene ortalamanın bir hayli üzerinde oranlarla (her ikisi de 9 puan) parti kapatmanın zorlaştırılmasını ya da hiçbir partinin kapatılmamasını savunmaktadırlar. Meclis dışı partilerin seçmenleri arasında, hiçbir partinin kapatılmamasını savunanların oranı yüzde 26'ya yükselmektedir. Kararsız seçmenler arasında ise iki karşıt eğilim dengelenmektedir.

Araştırmanın konuyla ilgili ikinci sorusu "bir partinin yalnızca program ve tüzüğünün yasaya aykırı olmasının o partinin kapatılması için yeterli sayılıp sayılamayacağı, bir partinin kapatılabilmesi için aynı zamanda eylemleriyle de yasaları çiğnemesi şartının aranmasının uygun olup olmadığı" üzerinedir. Sorunun seçenekleri arasında yer almadığı halde kendiliğinden "partilerin hiçbir şekilde kapatılamayacağını" belirten yüzde 3'lük kesim dışarıda bırakıldığında, alınan yanıtların dağılımı izleyen tablolarda gösterilmiştir.

Bu dağılım da parti kapatma rejiminin partileri koruyucu yönde gözden geçirilmesinden yana bir eğilimin ağırlığına işaret etmektedir. Seçmenlerin yüzde 61'i bir partinin, ancak eylemleriyle de yasaları çiğnemesi halinde kapatılması gerektiği kanısındadır. Yalnızca parti program ve tüzüğünü kapatma için yeterli bir neden olarak görenlerin oranı yüzde 37'de kalmaktadır. (Önceki soruya yanıt olarak "hiçbir partinin kapatılmaması" yönünde tercih belirtenlerin önemli bir kesiminin –örneğin yüzde 15'i– bu soruya yanıt olarak bir tercih belirtmesi, parti kapatmanın de-

mokراسiyle bağdaşmayacağı yönündeki görüşlerinin gene de bazı "koşullara" bağlı olduğunu düşündürmektedir.)

Tablo 109

Hangi durumda parti kapatılmalı	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Bir parti, ancak eylemleriyle yasaları çiğnemesi halinde kapatılabilmeli	1436	61,0	55,7	66,0	67,1	61,6	54,4	58,1	62,7	66,6
Program ve tüzüğünün yasalara aykırı olması partinin kapatılması için yeterlidir	865	36,7	41,4	32,1	31,7	36,2	42,0	40,0	34,9	30,6
Fikri yok	54	2,3	2,8	1,8	1,1	2,2	3,6	2,0	2,5	2,8
Toplam	2355	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1161	1194	523	1216	616	861	1494	563

Bu soruda yanıt dağılımının demografik değişkenlerle ilişkisi, önceki soruda saptanan ilişkiyle örtüşmektedir. Daha liberal bir kapatma rejimine destek gene kadınlardan çok erkeklerden gelmektedir. Gene gençler özellikle 45 yaşın üzerindeki yurttaşlara göre ve metropol seçmenleri kırsal kesim seçmenlerine göre daha güçlü bir biçimde, parti kapatmada eylem ölçütünün dikkate alınmasından yanadırlar.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı parti kapatmada eylem ölçütünün temel alınması görüşünün yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte düzenli olarak güçlendiğine işaret etmektedir.

Tablo 110

Hangi durumda parti kapatılmalı	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Bir parti, ancak eylemleriyle yasaları çiğnemesi halinde kapatılabilmeli	54,7	60,0	63,6	64,5
Program ve tüzüğünün yasalara aykırı olması bir partinin kapatılması için yeterlidir	43,0	36,7	35,8	33,8
Fikri yok	2,3	3,3	0,7	1,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	265	1128	593	346

Ortalama eğilimlere göre bölgesel düzeyde ortaya çıkan farklılıklar arasında Doğu Anadolu ve Ege bölgeleri seçmenlerinin eylem ölçütünü öne çıkardıkları, Karadeniz ve Marmara bölgeleri seçmenlerinin ise program ve tüzüklerin kapatma için yeterli olduğu düşüncesine daha çok ağırlık verdikleri görülmektedir.

Tablo 111

Hangi durumda parti kapatılmalı	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Bir parti, ancak eylemleriyle yasaları çiğnemesi halinde kapatılabilir	63,7	70,1	68,0	63,5	63,3	54,5	54,9
Program ve tüzüğünün yasalara aykırı olması partinin kapatılması için yeterlidir	34,3	29,3	30,3	34,8	32,1	43,9	42,7
Fikri yok	2,1	0,6	1,8	1,7	4,6	1,6	2,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	289	167	337	181	392	310	679

Görüşülen kişilere parti kapatma rejimi konusunda yöneltilen son soru, yürürlükteki Siyasal Partiler Kanunu'nun partiler için getirdiği bir dizi yasağın ne ölçüde uygun bulunduğuna ve ne tür bir yaptırıma bağlanması gerektiğine ilişkindir. Soruda yaptırım seçeneği olarak "hemen kapatma" ve "uyarma" önlemlerine yer verilmiştir. Alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Seçmenlerin yarısından çoğunun, ihlali halinde bir partinin hemen kapatılmasını gerekli gördüğü iki yasak "Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı amaçlar güdülmesi" ile "dinin siyasi amaçlar için kullanılması"dır. Bu iki yasak alanının, Türkiye'de yerleşik ya da resmi söylemde en çok vurgulanan iki alan olması dikkat çekicidir. "Toplantı ve faaliyetlerinde Türkçe'den başka bir dil kullanma"nın hemen kapatma nedeni olabileceğini düşünenlerin oranı yarıyı aşmamaktadır; ama böyle düşünenlerin sayısı bu fiili öncelikle bir uyarma nedeni olarak görenlerin ya da bu yasağa tamamen karşı çıkanların sayısından fazladır. Anılan bütün öbür fiiller için seçmenlerin büyük bölümü "uyarma" yaptırımını "hemen kapatma" yaptırımından daha uygun bulmaktadır.

Tablo 112

SPK'nın yasakladığı parti faaliyetleri		Hemen kapatılmalı	Uyarılmalı	Böyle bir yasak olması yanlış	Fikri yok	Toplam
Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı amaçlar gütmeye	Sayı	1275	958	182	7	2422
	%	52,6	39,6	7,5	0,3	100,0
Dini siyasi amaç için kullanma	Sayı	1269	922	225	6	2422
	%	52,4	38,1	9,3	0,3	100,0
Toplantılarında ve faaliyetlerinde Türkçe'den başka bir dil kullanma	Sayı	1047	933	433	9	2422
	%	43,2	38,5	17,9	0,4	100,0
Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenlik kurması için çalışma	Sayı	927	1265	209	21	2422
	%	38,3	52,2	8,6	0,9	100,0
Anayasa'nın bazı temel maddelerinin değiştirilmesi için çalışma	Sayı	718	1273	414	17	2422
	%	29,7	52,5	17,1	0,7	100,0
Üst üste iki defa seçimlere katılmama	Sayı	659	998	743	22	2422
	%	27,2	41,2	30,7	0,9	100,0
Belirli bir bölge temelinde faaliyette bulunma	Sayı	653	1403	344	22	2422
	%	27,0	57,9	14,2	0,9	100,0
Türkiye'de bazı insanların azınlık durumunda olduğunu öne sürme	Sayı	616	1263	523	20	2422
	%	25,4	52,1	21,6	0,8	100,0
Yurtdışındaki kuruluşlardan yardım alma	Sayı	472	1249	687	14	2422
	%	19,5	51,6	28,3	0,6	100,0
Derneklerle, sendikalarla, meslek örgütleriyle siyasi ilişki kurma	Sayı	387	1257	763	15	2422
	%	16,0	51,9	31,5	0,6	100,0
Seçimlerde bir başka partiyi destekleme	Sayı	309	1188	906	19	2422
	%	12,7	49,0	37,4	0,8	100,0

Seçmenlerin yarısından çoğunun "uyarma" yaptırımını uygun bulduğu fiiller şöyle sıralanmaktadır:

- Belirli bir bölge temelinde faaliyette bulunma (yüzde 58)
- Anayasa'nın bazı temel maddelerinin değiştirilmesi için çalışma (yüzde 53)
- Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenlik kurması için çalışma (yüzde 52)
- Türkiye'de bazı insanların azınlık durumunda olduğunu öne sürme (yüzde 52)
- Derneklerle, sendikalarla, meslek örgütleriyle siyasi ilişki kurma (yüzde 52)
- Yurtdışındaki kuruluşlardan yardım alma (yüzde 52)

Öte yandan, seçmenlerin azımsanmayacak bir kesimi bazı fiillerin bir "parti yasağı" olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Görüşülen kişilerin en az beşte birinin "parti yasağı" olarak tanımlanmasına karşı çıktığı fiiller şöyle sıralanmaktadır:

- Seçimlerde bir başka partiyi destekleme (yüzde 37)
- Derneklerle, sendikalarla, meslek örgütleriyle siyasi ilişki kurma (yüzde 32)
- Üst üste iki defa seçimlere katılmama (yüzde 31)
- Yurtdışındaki kuruluşlardan yardım alma (yüzde 28)
- Türkiye’de bazı insanların azınlık durumunda olduğunu öne sürme (22)

Parti kapatmaya yeterli olarak en çok gösterilen üç nedenin demografik değişkenlerle ilişkisine bakıldığında önemli bulgular elde edilmektedir:

- Her şeyden önce hem "Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı amaçlar gütmeme", hem "dini siyasi amaç için kullanma", hem de "toplantılarda Türkçe’den başka dil kullanma" ileri yaş grupları ve kent seçmenleri ile Ege, Akdeniz ve İç Anadolu seçmenleri arasında ortak bir tutumla daha yüksek oranlarda kapatma nedeni olarak gösterilmektedir.

7. Milletvekili Dokunulmazlığı

Araştırma kapsamında siyasal partilere ilişkin kamuoyu eğiliminin sorgulandığı son konu milletvekillerinin yasama dokunulmazlığıdır. Bu konuda deneklere üç seçenekli bir soru yöneltilmiş ve aşağıdaki yanıt dağılımı elde edilmiştir.

Görüşülen kişilerin yüzde 79’u milletvekili dokunulmazlığının tümüyle kaldırılmasından yanadır. Dokunulmazlığın tümüyle kaldırılması yerine yalnızca kapsamının daraltılmasını uygun görenlerin oranı ancak yüzde 16’dır. Milletvekili dokunulmazlığı uygulamasının bugünkü gibi devam etmesini savunan deneklerin oranı ise yalnızca yüzde 4’tür.

Milletvekilli dokunulmazlığının "tümüyle" kaldırılması lehinde verilen yanıtların yüksek oranı değerlendirilirken, seçmenlerin genellikle, milletvekillerinin adli suçlardan dolayı kovuşturulmasının sınırlandırılması ile "kürsü dokunulmazlığı" arasında bir ayrım gözetmediklerini dikkate almak gerekir. Bir başka deyişle, seçmen kitlesinin zihninde "dokunulmazlık" milletvekillerini her türlü kovuşturmadan bağışık tutan bir "ayrıcalık" olarak algılanmakta ve özellikle siyasal partilere yönelik güvenin çok zayıfladığı koşullarda bu ayrıcalığa karşı tepki yoğunlaşmaktadır.

Tablo 113

Yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüş	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Milletvekillerinin diğer insanlardan farkı yoktur. Diğer insanlar gibi yargılanabilmeli, dokunulmazlık hakkına sahip olmamalıdır	1919	79,2	81,4	77,2	78,6	80,0	78,4	79,5	79,1	79,5
Dokunulmazlık kapsamı daraltılmalı, bazı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışına çıkartılmalı	388	16,0	13,7	18,2	16,8	15,9	15,5	14,8	16,8	17,7
Milletvekili dokunulmazlığı önemlidir. Mevcut uygulama aynen devam etmelidir	103	4,3	4,2	4,3	4,4	3,5	5,6	5,2	3,7	2,7
Fikri yok	11	0,5	0,7	0,2	0,2	0,6	0,5	0,6	0,4	0,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Dokunulmazlık konusundaki tutum bakımından cinsiyet ve SES dışında demografik değişkenlerin önemli bir ayırt edici etkisi olmadığı görülmektedir. Kadınlar erkeklerden biraz daha büyük bir çoğunlukla milletvekili dokunulmazlığının tümüyle kaldırılması lehinde tutum belirtmişlerdir.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı dokunulmazlığın tümüyle kaldırılması yönündeki görüşün gerileyen sosyo-ekonomik statüyle birlikte güçlendiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık dokunulmazlığın belirli suçlarla sınırlandırılması isteği, yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte artmaktadır.

Tablo 114

Yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüş	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Milletvekilleri diğer insanlar gibi yargılanabilmeli, dokunulmazlık hakkına sahip olmamalıdır	84,6	79,7	79,5	72,7
Dokunulmazlık kapsamı daraltılmalı, bazı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışına çıkartılmalı	8,1	14,8	17,3	24,5
Milletvekili dokunulmazlığı önemlidir. Mevcut uygulama aynen devam etmelidir	5,5	5,0	3,3	2,5
Fikri yok	1,8	0,4		0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bölgeler arası karşılaştırmada İç Anadolu, Ege ve Güneydoğu bölgeleri seçmenlerinin dokunulmazlığın tamamen kaldırılmasını, Karadeniz bölgesi seçmenlerinin ise dokunulmazlık kapsamının daraltılmasını daha yüksek oranlarda talep ettikleri görülmektedir.

Tablo 115

Yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüş	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Milletvekilleri herkes gibi yargılanabilmeli, dokunulmazlık hakkına sahip olmamalıdır	81,1	79,9	85,5	83,8	86,2	64,3	77,1
Dokunulmazlık kapsamı daraltılmalı, bazı suçlar kapsam dışına çıkartılmalı	14,2	12,4	11,7	9,7	11,1	31,8	17,1
Milletvekili dokunulmazlığı önemlidir. Mevcut uygulama aynen devam etmelidir	3,7	7,7	2,6	6,5	2,3	3,8	5,1
Fikri yok	1,0		0,3		0,5		0,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

B. Seçim Sistemi

1. Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar

Daha önce Bölüm IV'ün girişinde, seçmen kitlesinin, Türkiye'nin karşılaştığı yönetim sorunlarını açıklamak için öne sürülen nedenler arasında, "seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramadığı" tespitine sistemin "bütün kesimlerin Meclis'te adil biçimde temsil edilmesine imkan vermediği" tespitinden belirgin biçimde daha yüksek önem atfettiği açıklanmıştı. En düşük puanın "1" olduğu beşli ölçek üzerinden, "seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramaması" için ortalama önem puanı 4,24, "bütün kesimlerin Meclis'te adil biçimde temsil edilememesi" için ise 4,11 olarak hesaplanmıştı. Bu farklılığın istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu da belirtilmişti.

Sonuç olarak seçmen kitlesi, ülkenin yönetim sorunlarının aşılabilmesi için, seçim sisteminin "yönetimde istikrar" amacına "temsilde adalet" amacından daha fazla ağırlık vermesi gerektiği izlenimini taşımaktadır. Gerçekten de, görüşülen kişile-

re genel olarak bir seçim sisteminin öncelikli işleviyle ilgili tercihleri sorulduğunda üçte iki oranında bir çoğunluk temsilde adalet karşısında yönetimde istikrar lehinde tercih belirtmiştir. Yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 116

Bir seçim sisteminin öncelikli işlevi	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Seçimden sonra hükümetin kolayca kurulabilmesi ve kurulan hükümetin uzun süre iş başında kalması daha önemli	1614	66,6	67,6	65,6	63,2	67,3	68,3	67,8	66,0	67,0
Seçime katılan her partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesi daha önemli	735	30,3	28,8	31,8	34,8	29,5	28,2	29,2	30,9	29,1
Fikri yok	74	3,0	3,5	2,6	2,0	3,3	3,5	3,0	3,1	3,9
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yönetimde istikrar lehindeki genel tercih bakımından cinsiyet ve yerleşim yeri ayırt edici bir değişken değildir. Buna karşılık, orta ve daha ileri yaşlardaki seçmenler yönetimde istikrara gençlerden daha fazla önem vermektedirler. Öte yandan, sosyo-ekonomik statü (SES) ölçeğinin üst ve alt uçlarında temsilde adalet lehindeki tercihin güçlendiği gözlenmektedir:

Tablo 117

Bir seçim sisteminin öncelikli işlevi	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Seçimden sonra hükümetin kolayca kurulabilmesi ve kurulan hükümetin uzun sürede iş başında kalması daha önemli	63,2	68,1	68,2	61,2
Seçime katılan her partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesi daha önemli	33,8	27,7	30,7	36,0
Fikri yok	2,9	4,2	1,1	2,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Yönetimde istikrar ile temsilde adalet arasındaki tercih bakımından bölgesel düzeyde en belirgin farklılaşmanın bir yanda Karadeniz ve Marmara bölgeleri ile öbür yanda Doğu Anadolu arasında ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Tablo 118

Bir seçim sisteminin öncelikli işlevi	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Seçimden sonra hükümetin kolayca kurulabilmesi ve kurulan hükümetin uzun süre iş başında kalması daha önemli	63,0	58,0	61,3	62,7	66,3	72,3	71,6
Seçime katılan her partinin Meclis'te gücü oranında temsil edilmesi daha önemli	34,3	41,4	33,9	32,4	31,9	26,1	24,6
Fikri yok	2,7	0,6	4,8	4,9	1,8	1,6	3,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Görüldüğü gibi, kolay ve uzun süreli hükümet kuruluşuna öncelik verenlerin oranı Karadeniz ve Marmara bölgelerinde örneklem ortalamasının (yüzde 67) 5 puan üzerine çıkmakta, buna karşılık Doğu Anadolu'da ortalamanın 9 puan altına inmektedir. Karadeniz ve Marmara bölgeleriyle karşılaştırıldığında Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de yönetimde istikrar lehindeki tercihin ortalama-
madan daha ılımlı olduğu belirtilebilir.

Gene daha önce Bölüm IV.B.1'de seçmen kitlesinin, yürürlükteki seçim sisteminin "halkın çoğunluğuna dayalı hükümetlerin oluşmasından" çok "Meclis'te çoğunluğa sahip hükümetlerin oluşmasına" ve bu ikisinden de çok "partilerin Meclis'te güçleri oranında temsil edilmesine" hizmet ettiği izleniminde olduğu görülmüştü. Bu izlenim, seçmenlerin, temsilde adalet karşısında yönetimde istikrar amacına öncelik verirken, yönetimde istikrarın Meclis çoğunluğundan çok halkoyu çoğunluğuna dayanması gerektiği kanısında olduğunu düşündürmektedir.

Gerçekten de bir ya da birden çok partinin hükümeti kurabilmek için Meclis'in mi halkoyunun mu çoğunluğuna dayanması gerektiğine ilişkin soruya alınan yanıtların dağılımı ikincisi lehine olan tercihi çok açık biçimde ortaya koymaktadır. Görüşülen kişilerin yüzde 83'ne göre hükümeti kuran parti ya da partiler halkın en az yüzde 50'sinin desteğine sahip olmalıdır.

Tablo 119

Hükümet olmak için gerekli oy oranı	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Hükümeti kuran partiler seçmenden en az yüzde 50 oy almış olmalıdır.	2005	82,8	85,9	79,8	82,9	82,5	83,3	83,9	82,1	79,6
Hükümeti kurmak için seçmenden en az yüzde 50 oy almak şart değil, Meclis'te çoğunluğu elde etmek yeterlidir.	403	16,6	13,2	20,0	16,8	16,9	16,0	15,6	17,2	19,4
Fikri yok	14	0,6	0,9	0,2	0,4	0,6	0,6	0,5	0,6	1,0
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Bu temel tercih bakımından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. Ama özellikle kadın seçmenler erkeklere göre, bir ölçüde de kırsal kesim ve görece küçük kent seçmenleri metropollerde yaşayanlara göre daha büyük bir ağırlıkla, hükümetin seçmen kitlesinin salt çoğunluğuna dayanması gerektiği yönünde tutum belirtmektedir.

Halkoyunun çoğunluğuna dayalı hükümet tercihinin sosyo-ekonomik statüyle öbür değişkenlerden daha belirgin biri ilişkisi vardır. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi, hükümeti kuran partilerin seçmenlerin en az yarısının desteğine sahip olması gerektiğini düşünenlerin oranı alt SES basamaklarına indikçe yükselmekte, D ve E gruplarında ortalama yüzde 86'ya ulaşmaktadır.

Tablo 120

Hükümet olmak için gerekli oy oranı	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Hükümeti kuran partiler seçmenden en az yüzde 50 oy almış olmalıdır.	86,4	85,4	79,8	76,8
Hükümeti kurmak için seçmenden en az yüzde 50 oy almış olmak şart değil, Meclis'te çoğunluğu elde etmek yeterlidir.	12,9	13,8	19,9	22,9
Fikri yok	0,7	0,8	0,3	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bölgeler açısından bakıldığında, halkoyunun çoğunluğuna dayalı hükümet tercihi Ege ve İç Anadolu bölgelerinde yüzde 86 gibi ortalamayı da aşan bir çoğunlukla dile getirilmektedir.

Tablo 121

Hükümet olmak için gerekli oy oranı	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Hükümeti kuran partiler seçmenden en az yüzde 50 oy almış olmalıdır.	83,4	82,2	86,4	81,7	86,4	79,3	80,6
Hükümeti kurmak için seçmenden en az yüzde 50 oy almış olmak şart değil, Meclis'te çoğunluğu elde etmek yeterlidir.	15,9	17,8	12,8	18,3	12,6	20,1	19,0
Fikri yok	0,7	0	0,9	0	1,0	0,6	0,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Hükümet partilerinin Meclis'in çoğunluğuna dayanmasını yeterli bulan deneklere, bu Meclis çoğunluğunun asgari hangi oranda bir halkoyu desteğine sahip olması gerektiği sorulduğunda alınan yanıtlar ise şöyle dağılmaktadır:

Tablo 122

Çoğunluk oyuna dayanmayan bir hükümet için yeterli seçmen desteği	Sayı	%
En az yüzde 45	64	15,9
En az yüzde 40	81	20,2
En az yüzde 35	64	15,8
En az yüzde 30	62	15,5
En az yüzde 25	26	6,4
Oy oranı önemli değildir, Meclis'te çoğunluğu elde etmesi yeterli	75	18,5
Diğer	18	4,4
Fikri yok	13	3,3
Toplam	403	100,0

Görüldüğü gibi hükümet oluşumu için halkoyunun salt çoğunluğunun desteğini zorunlu görmeyen seçmenler arasında, Meclis çoğunluğunun arkasındaki seçmen desteğinin büyüklüğünü hiç önemli saymayanların oranı yalnızca yüzde 19'da (top-

lam örneklem içinde yüzde 3) kalmaktadır. Bu seçmenlerin yüzde 52'si (toplam örneklem içinde yüzde 9'u) bir hükümetin halkoyunun salt çoğunluğunun değilse bile en azından yüzde 35'inin desteğine sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Seçmen kitlesinin temsilde adalet karşısında istikrar lehinde ortaya çıkan ağırlıklı tercihi, genel olarak daha az partiyi daha çok partiye yeğlemesinde de yansımasını bulmaktadır. Anket kapsamında görüşülen kişilere, farklı her siyasal görüşün ayrı bir partide temsil edilmesi ile, uzlaşabilen görüşlerin aynı parti çatısı altında toplanması arasındaki tercihleri sorulduğunda alınan yanıtlar şöyle dağılmaktadır:

Tablo 123

Farklı siyasal görüşlerin siyasal partilerde temsili	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Çok fazla siyasal partiye gerek yoktur. Uzlaşma yolları aranarak farklı da olsa bazı siyasal görüşler aynı partiye oy verebilmelidir.	1336	55,2	57,0	53,4	49,2	55,0	60,7	58,9	53,1	48,8
Her siyasal görüş özgürce kendi partisini kurabilmeli ve farklılıklar ortaya çıkmalıdır.	1040	42,9	40,8	45,0	49,2	43,6	36,2	39,4	44,9	48,0
Fikri yok	46	1,9	2,2	1,6	1,7	1,4	3,0	1,7	2,0	3,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin yüzde 55'i "çok fazla siyasal partiye" gerek görmemekte, uzlaşabilen farklı siyasal görüşlere sahip seçmenlerin aynı partiye oy verebilmesi gerektiğini düşünmektedir. Her siyasal görüşün kendi partisini kurması yoluyla farklılıkların ortaya çıkmasını yararlı görenlerin oranı ise yüzde 43'tür. Birinci görüş, kadınlar, orta ve daha ileri yaşlardaki yurttaşlar ve kırsal kesim seçmenleri arasında daha yaygın biçimde paylaşılmaktadır.

Bu konudaki tercih daha da belirgin biçimde sosyo-ekonomik statüden etkilenmektedir. Aşağıdaki tablo, alt gruplarda birinci tercihin ikincisi karşısında güçlü bir ağırlık kazandığını, üst ve orta SES gruplarında ise iki tercihin birbirini dengelediğini göstermektedir.

Tablo 124

Farklı siyasal görüşlerin siyasal partilerde temsili	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Çok fazla siyasal partiye gerek yoktur. Uzlaşma yolları aranarak farklı da olsa bazı siyasal görüşler aynı partiye oy verebilmelidir.	58,5	59,4	50,8	47,5
Her siyasal görüş özgürce kendi partisini kurabilmeli ve farklılıklar ortaya çıkmalıdır.	39,0	38,4	47,4	51,7
Fikri yok	2,6	2,2	1,8	0,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bölgeler açısından bakıldığında daha çarpıcı bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Ege bölgelerinde kamuoyu iki seçenek arasında kabaca eşit oranlarda bölünmüştür. Buna karşılık Güneydoğu Anadolu’da her siyasal görüşün ayrı partileşmesi lehindeki tercih yüzde 62’lik bir çoğunlukla ağır basmakta, Karadeniz bölgesinde ise uzlaşabilen görüşlerin az sayıda parti çatısı altında bir araya gelmesini tercih edenlerin oranı yüzde 67’yi bulmaktadır. Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde de her görüşün ayrı partileşmesi tercihi 20 puanı aşan bir farkla azınlığa düşmektedir.

Tablo 125

Farklı siyasal görüşlerin siyasal partilerde temsili	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Çok fazla siyasal partiye gerek yoktur. Uzlaşma yolları aranarak farklı da olsa bazı siyasal görüşler aynı partiye oy verebilmeli	48,5	48,5	51,3	35,7	58,9	66,6	59,5
Her siyasal görüş özgürce kendi partisini kurabilmeli ve farklılıklar ortaya çıkmalı	50,8	50,9	47,0	62,2	38,0	32,2	38,2
Fikri yok	0,7	0,6	1,7	2,2	3,0	1,3	2,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Bir başka soruya alınan yanıtlar da seçmenlerin çoğunluğunun, parlamenter temsil bakımından, olabildiğince çok sayıda partinin Meclis'te temsil edilmesinden çok, az sayıda partiden her birinin olabildiğince geniş bir görüşler yelpazesini temsil yeteneğine sahip olmasını tercih ettiğini ortaya koymaktadır. İlgili soruya alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 126

Küçük partilerin Meclis'te temsili konusunda görüş	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Uzlaşma sağlanması için Meclis'te az sayıda parti olmalı ve bu partiler küçük partilerin seçmenini de temsil etmelidir	1292	53,3	53,4	53,3	48,9	53,5	56,7	55,5	52,1	50,6
Tek bir milletvekili bile çıkarabilse her parti aldığı oy oranında Meclis'te temsil edilmelidir	792	32,7	32,5	32,9	38,2	32,5	28,2	31,2	33,5	34,8
Küçük partiler Meclis'e girebilmelidir, ama oy oranlarına yakın oranda temsil edilmeleri şart değildir	309	12,7	12,7	12,8	12,3	12,7	13,3	12,0	13,2	13,8
Fikri yok	29	1,2	1,4	1,0	0,6	1,3	1,8	1,3	1,2	0,8
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1188	1234	544	1255	624	874	1549	594

Bu sorudaki tercihlerin farklılaşması bakımından cinsiyetin önemli bir etken olmadığı gözlenmektedir. Çok sayıda görüşün az sayıda parti aracılığıyla temsil edilmesi tercihi gene yaş ilerledikçe belirgin biçimde güçlenmektedir; kırsal kesim seçmenleri de kentli seçmenlere, özellikle büyük kentlerde yaşayan seçmenlere göre daha güçlü biçimde bu tercihi benimsemektedirler.

Meclis'in az sayıda partiden oluşması tercihi, alt SES basamaklarından bu kez D grubunda belirgin biçimde öne çıkmaktadır. E grubu ise, genel olarak "temsilde adalet" lehine (bak. V.B.1) ortalamanın üzerine çıkan tercihinin koşut biçimde küçük partilerin de Meclis'te temsil edilebilmesini ortalamanın üzerinde bir oranda onaylamaktadır.

Tablo 127

Küçük partilerin Meclis'te temsili konusunda görüş	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Uzlaşma sağlanması için Meclis'te az sayıda parti olmalı ve bu partiler küçük partilerin seçmenini de temsil etmelidir	50,4	59,5	48,9	43,9
Tek bir milletvekili bile çıkarabilse her parti aldığı oy oranında Meclis'te temsil edilmelidir	36,8	26,6	36,8	42,2
Küçük partiler Meclis'e girebilmelidir, ama oy oranlarına yakın oranda temsil edilmeleri şart değildir	11,4	12,2	13,7	13,4
Fikri yok	1,5	1,6	0,7	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bu konuda da bölgeler arasında, yukarıda her siyasal görüşün ayrı partileşmesi ile uzlaşabilen görüşlerin olabildiğince az sayıda partide temsil edilmesi konusunda gözlenene benzer bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Tablo 128

Küçük partilerin Meclis'te temsili konusunda görüş	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Uzlaşma sağlanması için Meclis'te az sayıda parti olmalı ve bu partiler küçük partilerin seçmenini de temsil etmelidir	46,3	53,3	51,4	30,6	58,5	66,3	54,5
Tek bir milletvekili bile çıkarabilse her parti aldığı oy oranında Meclis'te temsil edilmelidir	34,8	39,1	37,5	53,8	28,1	22,5	29,4
Küçük partiler Meclis'e girebilmelidir, ama oy oranlarına yakın oranda temsil edilmeleri şart değildir	17,2	7,7	10,8	15,1	11,8	9,2	14,6
Fikri yok	1,7	–	0,3	0,5	1,5	1,9	1,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Akdeniz bölgesinde Meclis'in az sayıda partiden oluşmasını yeğleyen seçmenlerin oranı yarının altına düşmektedir. Ege'de bu eğilimde olan seçmenler ile küçük partilerin de Meclis'te temsil edilebilmesini uygun bulanlar birbirlerini dengelemektedir. Doğu Anadolu ve Marmara bölgelerinde yaşayan seçmenlerin tercihi Türkiye ortalamasından çok farklı değildir.

Buna karşılık, Güneydoğu Anadolu'da küçük partilerin de Meclis'te temsil edilebilmesini gerekli gören seçmenler Meclis'te az sayıda parti bulunmasını tercih edenler karşısında güçlü bir çoğunluk oluşturmakta, Karadeniz'de ise denge bunun tam tersine dönmektedir. İç Anadolu'da yaşayan yurttaşlar da ülke ortalamasına göre daha büyük bir çoğunlukla Meclis'in az sayıda partiden oluşması lehinde tutum belirtmektedir.

2. Ülke Barajı

Daha önce Bölüm IV.B.1'de açıklandığı üzere, görüşülen kişilerin beşte dördü (yüzde 80-81) seçimlerde uygulanan ülke barajı nedeniyle "bazı seçmenlerin oy verdikleri partiler Meclis'e giremediği için sisteme karşı bir güvensizlik doğduğu" ve "küçük partilerin seçmenleri büyük partilerce dikkate alınmadığı için toplumun bir bölümünün Meclis'te temsil edilemediği" yönündeki eleştirileri haklı bulmaktadır.

Oysa görüşülen kişilere, bugünkü yüzde 10'luk ülke barajıyla ilgili görüşleri ayrıca sorulduğunda, ülke barajının düşürülmesinden ya da kaldırılmasından yana eğilimin azınlıkta kaldığı gözlenmektedir. Söz konusu soruya alınan yanıtların dağılım şöyledir:

Tablo 129

Yüzde 10'luk ülke barajıyla ilgili görüş	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Yüzde 10 barajı uygundur, devam etmelidir	893	36,9	40,1	33,8	38,1	35,4	38,8	40,4	34,9	33,2
Yüzde 10 barajı düşüktür, yükseltilmelidir.	599	24,7	24,6	24,8	22,7	24,9	26,2	26,8	23,5	20,4
Yüzde 10 barajı yüksektir, düşürülmelidir	294	12,1	9,5	14,7	12,5	11,8	12,5	10,3	13,2	12,1
Baraj tamamen kaldırılmalıdır	584	24,1	22,6	25,5	25,4	25,7	19,7	20,0	26,5	32,8
Fikri yok	52	2,2	3,3	1,1	1,3	2,2	2,7	2,5	1,9	1,5
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin yüzde 37'si ülke barajının bugünkü düzeyinde tutulmasından yanadır; yüzde 25'lik ikinci bir grup ise barajın yüzde 10'un da üzerine çıkarılmasını istemektedir. Bir başka deyişle, seçmenlerin yüzde 62'si ülke barajının düşürülmesine ya da kaldırılmasına karşıdır. Barajın kaldırılmasını ya da en azından azaltılmasını gerekli görenlerin toplamı ancak yüzde 36'yı bulmaktadır.

Kadın seçmenler, barajın düşürülmesine ya da kaldırılmasına erkeklerden anlamlı ölçüde daha büyük bir çoğunlukla karşı çıkmaktadır. Kırsal kesim seçmenleri kentli seçmenlere, görece küçük kentlerin seçmenleri ise metropol seçmenlerine göre belirgin biçimde daha yüksek oranlarda mevcut barajın sürdürülmesini ya da yükseltilmesini istemektedirler.

Ülke barajıyla ilgili görüş SES grupları arasında şöyle farklılaşmaktadır:

Tablo 130

Yüzde 10'luk ülke barajıyla ilgili görüş	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Yüzde 10 barajı uygundur, devam etmelidir	39,3	39,1	35,3	31,3
Yüzde 10 barajı düşüktür, yükseltilmelidir.	21,3	28,2	23,8	17,3
Yüzde 10 barajı yüksektir, düşürülmelidir.	10,3	9,1	15,5	16,8
Baraj tamamen kaldırılmalıdır	21,7	21,3	24,6	34,4
Fikri yok	7,4	2,3	0,8	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Ülke barajının kaldırılmasını ya da düşürülmesini uygun bulanların oranı B-A grubu seçmenler arasında yüzde 51'le çoğunluğa yükselmektedir. C grubunda, barajın bugünkü düzeyinde devamını ya da yükseltilmesini isteyenler yüzde 59'la gene çoğunluktadır. Bu iki seçeneği vurgulayanların oranı D grubunda yüzde 67'ye ulaşmakta, E grubunda ise yüzde 61'de kalmaktadır. E grubunda soruyu yanıtlamayanların oranı yüzde 7'yi bulmaktadır.

Ülke barajına ilişkin tutumun ülke ortalamasından önemli ölçüde farklılaştığı üç bölge Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgeleridir. Bu soruyu, İç Anadolu'da yaşayan seçmenlerin yüzde 9'u yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 131

Yüzde 10'luk ülke barajıyla ilgili görüş	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Yüzde 10 barajı uygundur, devam etmelidir	36,8	32,4	38,7	34,1	32,7	40,4	38,6
Yüzde 10 barajı düşüktür, yükseltilmelidir.	23,3	21,2	25,4	16,2	27,4	33,1	22,9
Yüzde 10 barajı yüksektir, düşürülmelidir	9,8	18,2	14,2	13,0	8,8	12,1	12,3
Baraj tamamen kaldırılmalıdır	28,7	28,2	20,8	36,8	22,4	14,0	24,9
Fikri yok	1,4	0,0	0,9	0,0	8,8	0,3	1,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Güneydoğu Anadolu'da ülke barajının bugünkü düzeyinde kalmasını ya da yükseltilmesini uygun bulanlar ile düşürülmesini ya da tamamen kaldırılmasını onaylayanlar birbirlerini dengelemektedir. Bu bölgede barajın tamamen kaldırılmasını isteyenler yüzde 37 ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Doğu Anadolu'da ülke barajının bugünkü düzeyinde kalmasını ya da yükseltilmesini uygun bulanların oranı yüzde 54'e düşerken, tersini uygun bulanların oranı yüzde 46'ya yükselmektedir.

Buna karşılık Karadeniz bölgesinde seçmenlerin yüzde 74'ü ülke barajının bugünkü yüzde 10 düzeyinde kalmasından veya daha da yükseltilmesinden yanadır. Aksi görüşte olanların oranı yalnızca yüzde 26'dır.

Ülke barajının yükseltilmesi ya da düşürülmesi lehinde görüş belirten seçmenlere ayrıca yöneltilen açık uçlu bir soruyla, ülke barajı için hangi oranı uygun bulduklarını belirtmeleri istenmiştir. İki grubun belirttiği yüzde değerlerin ortalama, medyan ve mod değerleri şöyledir:

Tablo 132

	Baraj yüzde kaç yükseltsin?	Baraj yüzde kaç düşürülsün?
Ortalama	% 26,3	% 5,1
Mod	% 20	% 5
Medyan	% 20	% 5
N	588	287

Barajın yükseltilmesinden yana olan seçmenlerin en yüksek sıklıkla (mod değeri) uygun bulduğu düzey yüzde 20'dir. Bu grupta, barajın yüzde 25-30 gibi daha yüksek düzeylere çıkarılmasını isteyen ihmal edilemeyecek sayıda denek de bulunduğu için ortalama değer olarak yüzde 26 elde edilmektedir. Barajın düşürülmesinden yana olan seçmenler ise en yüksek sıklıkla yüzde 5'lik bir barajı uygun görmektedirler.

Ülke barajının bugünkü düzeyinde (yüzde 10 olarak) kalmasını savunan 893 denek ile barajın kaldırılmasını (yüzde 0 olmasını) isteyen 584 denek de hesaba katıldığında, görüşülen kişilerin tümü için en uygun baraj düzeyi ortalama yüzde 11,0 olarak hesaplanmaktadır; mod ve medyan değerleri doğal olarak yüzde 10'dur. Dolayısıyla, yüzde 10'luk ülke barajının Türkiye'de ortalama ya da tipik seçmenin eğilimleriyle örtüştüğü söylenebilir.

Seçmen kitlesinin, bugünkü ülke barajının yol açtığı güven ve temsil sorunlarına ilişkin eleştirileri büyük ölçüde paylaştığı halde çoğunlukla barajın en azından bugünkü düzeyde korunması yönünde tercih belirtmesi, genel olarak istikrar beklentisinin yakıcılığına bağlanabilir. Ülkenin bugün içinde bulunduğu koşulların bu beklentiyi daha da şiddetlendirdiği tahmin edilebilir.

Yukarıda Bölüm V.B.1'de saptanan eğilimler de dikkate alındığında şu sonuçlara varılabilir:

- Seçmen kitlesi, yönetimde istikrar amacı için yüksek bir ülke barajının sakıncalarını göze alma eğilimindedir;
- yüksek barajın yol açtığı adaletsiz temsil sorununun, küçük partilerin de Meclis'e girmesi yoluyla değil, bugünküne göre daha çeşitli kesimleri temsil yeteneğine sahip büyük partilerin sistemde etkili olması yoluyla aşılması gerektiği kanısındadır.

Ülke barajının bugünkü düzeyinde kalmasını ya da yükseltilmesini savunan deneklerin, barajın düşürülmesi ya da kaldırılmasının olası sonuçlarıyla ilgili iki önermeye tepkileri şöyledir:

Tablo 133

Barajın düşürülmesi ya da kaldırılması halinde	Katılıyor		Katılmıyor		Fikri Yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Meclis'e girecek parti sayısı artacağından hükümet kurmak imkansız hale gelir	1115	74,7	367	24,6	10	0,6	1492	100,0
Aşırı fikirlerin Meclis'e girmesini kolaylaştırarak ülkeye zarar verir	996	66,7	476	31,9	20	1,3	1492	100,0

Görüldüğü gibi, bu gruptaki seçmenler arasında, ülke barajının kaldırılmasını ya da düşürülmesini hükümet kuruluşunun zorlaşması bakımından sakıncalı bulanlar, aşırı fikirlerin de Meclis'te temsil edilmesi bakımından sakıncalı bulanlardan daha fazladır.

Ülke barajının kaldırılması ya da düşürülmesi lehinde görüş belirten denekler ise bu konudaki dört farklı önermeyi şöyle değerlendirmişlerdir

Tablo 134

Barajın düşürülmesi ya da kaldırılması halinde	Katılıyor		Katılmıyor		Fikri Yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Küçük partiler de büyük parti haline gelebilir	712	81,2	162	18,5	3	0,3	877	100,0
Barajın düşürülmeden devam etmesi halinde, Meclis dışında kalan partilerin seçmeni küser ve toplumda huzursuzluk artar	639	72,8	228	26,0	10	1,2	877	100,0
Aşırı görüşleri savunan partilerin de Meclis'e girerek görüşlerini yumuşatmalarını sağlar	601	68,5	263	30,0	13	1,5	877	100,0
Büyük partiler küçük partilerin seçmenlerini kazanmaya çalışır ve toplumda kutuplaşma azalır	600	68,4	271	30,9	6	0,7	877	100,0

Barajın düşürülmesinden ya da tümüyle kaldırılmasından yana olan seçmenlerin en büyük bölümü (yüzde 81) bu yolla küçük partilerin de büyüme olanağı bulmasının yolunun açılacağı görüşünü vurgulamışlardır. Derinlemesine görüşmeler sırasında son seçimlerde barajı aşamamış bazı partilerin yetkililerinin de vurguladığı bu görüşe göre, küçük partilere Meclis kapısını kapatan baraj uygulaması, bu partilerin Meclis'e girmeleri halinde elde edebilecekleri büyüme olanağını ellerinden alarak ulusal iradenin biçimlenmesine bir kısıtlama getirmektedir.

Ülke barajının olduğu gibi sürdürülmesinin Meclis dışında kalan partilerin seçmenlerini küstürerek toplumda huzursuzluğu artıracığı görüşü, bu gruptaki deneklerin en çok paylaştığı ikinci (yüzde 73) değerlendirmedir. Barajın kaldırılmasının ya da düşürülmesinin aşırı eğilimleri yumuşatacağı ve büyük partileri küçük partilerin seçmenlerini kazanmaya yönelterek kutuplaşmaları azaltacağı yönündeki önermeler de yaklaşık aynı oranda (yüzde 68-69) destek bulmaktadır.

C. Temel Tutum ve Eğilimler – Özet

Parti içi demokrasi ve milletvekili adayları

- Seçmenlerin yarıya yakını parti içi demokrasinin sağlanmasında önceliği Siyasi Partiler Kanunu'nda (SPK) yapılacak düzenlemelere vermekte, buna yakın bir kesim ise çözümü öncelikle partilerin iç dinamiğinde aramaktadır.
- Seçmenlerin yüzde 70'i milletvekili adaylarının belirlenmesinde inisiyatifin parti tabanlarında olmasından yanadır.
- Seçmenlerin yaklaşık yüzde 85'i oy verdikleri partilerin milletvekili adaylarını tanımayı önemli ya da çok önemli saymaktadır.
- Bu üç konuda da görüşlerin farklılaşmasında en çok bölge faktörü etkili olmaktadır.

Partilere Hazine yardımı ve bağışlar

- Partilere yönelik yaygın bir güvensizlik eğilimi taşıyan seçmen kitlelerinin yaklaşık beşte dördü siyasal partilerin devletin mali yardımından yararlanmalarına da karşı çıkmaktadır.
  - Bu konuda en önemli ayrıştırıcı etken seçmenin bugünkü olası oyudur; partilere Hazine yardımına daha fazla karşı çıkanlar oy kullanmayacak, geçersiz oy verecek ve kararsız olanlar ile bugün CHP'ye oy verecek seçmenlerdir.
- Partilere Hazine yardımı yapılmasını onaylayanların yarıdan biraz fazlası Hazine yardımı alacak partilerin belirlenmesinde bugün uygu-

lanan yöntemi doğru bulmaktadır. Gene partilere Hazine yardımını onaylayanların yaklaşık beşte üçü yardıma hak kazanan bütün partilere eşit yardım yapılmasını uygun görmektedir.

➤ Bu konudaki görüşleri ayrıştıran en önemli etken yaştır.

- Seçmenlerin yaklaşık beşte dördü partilere yapılan bütün bağışların kamuoyuna açıklanmasından yanadır.

➤ Bu konudaki görüşleri ayrıştıran en önemli etken coğrafi bölgedir.

➤ Bölge içi farklılaşmada en önemli etken seçmenin bugünkü olası oyudur. Akdeniz ve Marmara bölgelerinde ANAP, CHP, AKP, DYP ve SP seçmenleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da HADEP ve DSP seçmenleri, Ege, İç Anadolu ve Karadeniz'de DYP ve MHP seçmenleri daha çok şeffaflıktan yanadır.

Parti kapatma rejimi ve milletvekili dokunulmazlığı

- Seçmenlerin yüzde 54'ü Türkiye'de parti kapatma rejiminin partileri koruyucu yönde gözden geçirilmesinden yanadır. Bu çoğunluğun karşısında, parti kapatmanın kolaylaştırılmasını isteyen yüzde 28'lik önemli bir seçmen kesimi ile bugünkü rejimin devamından yana olan yüzde 16'lık daha küçük bir kesim (toplam yüzde 44) yer almaktadır.

➤ Parti kapatma rejimiyle ilgili görüşlerin farklılaşmasında en çok belirleyici olan etken cinsiyettir. Daha sonra hem erkekler hem kadınlar için bugünkü oy verme tercihleri öne çıkmaktadır.

- Seçmenlerin beşte üçü herhangi bir partinin ancak eylemleriyle de yasaları çiğnemesi halinde kapatılması gerektiği kanısındadır.

➤ Bu konudaki görüşün farklılaşmasında en çok belirleyici etkenin, bugünkü oy verme tercihleri olduğu saptanmıştır.

- Seçmenlerin yarıdan çoğunun, ihlali halinde bir partinin hemen kapatılmasını gerekli gördüğü iki yasak "Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı amaçlar güdülmesi" ile "dinin siyasi amaçlar için kullanılması"dır.

➤ Her iki konuda da görüş farklılaşmasını en çok belirleyici etken coğrafi bölgedir.

- Atatürkçülüğe aykırı amaçlara bağlı parti kapatma konusundaki görüş farklılıklarında seçmenin bugünkü olası oyu bütün bölgelerde ikinci önemli etkidir.
- Dinin siyasal amaçlarla kullanılmasına bağlı parti kapatma konusundaki görüş farklılıklarında seçmenin bugünkü olası oyu Akdeniz, Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde ikinci önemli etkidir.
- "Toplantı ve faaliyetlerinde Türkçe'den başka bir dil kullanma"nın hemen kapatma nedeni olabileceğini düşünenlerin oranı yarıyı aşmaktadır. Araştırma kapsamında irdelenen bütün öbür "parti yasakları" için, görüşülen kişilerin büyük bölümü "uyarma" yaptırımını "hemen kapatma" yaptırımından daha uygun bulmaktadır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşmasını en çok belirleyici etken coğrafi bölgedir.
  - İkinci önemli etken Marmara, Akdeniz ve Karadeniz'de seçmenin bilgi düzeyi, İç Anadolu'da ise SES'tir.
- Görüşülen kişilerin beşte dördü milletvekili dokunulmazlığının "tümüyle" kaldırılmasından yana görüş belirtmiştir. Seçmen kitlesinin zihninde "dokunulmazlık", milletvekillerini her türlü kovuşturmadan bağışık tutan bir "ayrıcalık" olarak algılanmakta ve tepki uyandırmaktadır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşmasını en çok belirleyici etken coğrafi bölgedir.

Seçim sisteminde temsilde adalet – yönetimde istikrar önceliği

- Seçmenlerin üçte ikisi için, seçim sisteminin işlevleri arasında "partilerin Meclis'te güçleri oranında temsil edilmesi" değil "hükümetin kolayca kurulabilmesi" öncelik taşımaktadır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşmasının en çok, seçmenlerin bugünkü oy verme tercihlerinden etkilendiği saptanmıştır.
- Seçmenlerin beşte dördü hükümeti kuran partinin ya da partilerin halkın en az yüzde 50'sinin desteğine sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

- Seçmenlerin yüzde 55'i "çok fazla siyasal partiye" gerek görmemekte, uzlaşabilen farklı siyasal görüşlere sahip seçmenlerin aynı partiye oy verebilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yüzde 43 ise her siyasal görüşün ayrı partileşmesinden yanadır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşması da en çok, seçmenlerin bugünkü oy verme tercihlerinden etkilenmektedir.

Ülke barajı

- Seçmenlerin yüzde 62'si ülke barajının düşürülmesine ya da kaldırılmasına karşıdır.
  - Bu konudaki görüşlerin farklılaşmasında en çok bölge faktörü etkili olmaktadır. Daha sonra, çoğu bölgede seçmenlerin bugünkü oy verme tercihleri öne çıkmaktadır.
- Seçmen kitlesinin, bugünkü ülke barajının yol açtığı güven ve temsil sorunlarına ilişkin eleştirileri büyük ölçüde paylaştığı halde çoğunlukla barajın en azından bugünkü düzeyde korunması yönünde tercih belirtmesi, genel olarak istikrar beklentisinin yakıcılığına bağlanabilir.
- Barajın düşürülmesine ya da tümüyle kaldırılmasına karşı çıkan seçmenler, bu yola gidilmesi halinde hükümet kuruluşunun zorlaşmasını "aşırı fikirlerin" Meclis'te temsil edilmesinden daha fazla önemsemektedirler.
- Barajın düşürülmesinden ya da tümüyle kaldırılmasından yana olan seçmenlerin ise en büyük bölümü bu yolla küçük partilerin de büyüme olanağı bulmasının yolunun açılacağı görüşünü vurgulamışlardır.

VII

B Ö L Ü M

SEÇİM SİSTEMİ TERCİHLERİ

A. Bugünkü Sistem İçinde Düzenlemeler

Bu bölümde önce, yürürlükteki d'Hondt usulü nispi temsil sistemini ilke olarak değiştirmeden sisteme eklenebilecek tercihli oy, seçim ittifakı ve ülke seçim çevresi milletvekilliği gibi düzenlemelerle ilgili kamuoyu tercihlerine ilişkin bulgular tartışılacaktır.

Bu tartışmaya girmeden önce, siyasal parti ve kitle örgütü yetkilileri ve konunun uzmanlarıyla yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında söz konusu düzenlemelere ilişkin olarak saptanan eğilimleri özetlemekte yarar vardır. (Görüşmelerin toplu raporu EK II'de sunulmaktadır.)

Tercihli oy yöntemini savunan siyasal partiler ve kitle örgütleri, bu yöntemi seçmen ile milletvekili arasındaki temsil ilişkisinin güçlendirilmesi için gerekli görmektedir. Bu yönetime karşı çıkanlar ise tercihli oy uygulamasının özellikle maddi güç ve nüfuz sahibi ya da medyada öne çıkan adaylara üstünlük sağlaması ve seçmen tercihlerinde "etnik" faktöre ağırlık kazandırması olasılıklarını çok ciddi sakıncalar olarak değerlendirmektedirler.

Tercihli oy uygulamasına geçilmesi yönünde somut önerileri (örneğin kanun teklifleri) bulunan partiler, seçimlerde kullanılacak tercihli oyların ancak ilgili partinin ilgili seçim çevresindeki toplam oylarının belirli bir oranına ulaşması halinde geçerli sayılmasını önermektedirler. Uzman görüşleri de bu doğrultudadır.

Görüşülen bütün parti yetkilileri ve kitle örgütü temsilcilerinin çoğu, seçim mevzuatında yapılacak bir düzenlemeyle siyasal partiler arasında seçim ittifaklarının kurulmasına imkân verilebileceği görüşünde birleşmektedirler. Seçim ittifaklarını birer "ortak hükümet platformu" olarak algılama konusunda da genel bir görüş birliği vardır; hatta seçim ittifaklarının, ancak ilgili partilerin seçimler ertesinde de Meclis'te birlikte davranma konusunda kendilerini bağlamaları koşuluyla sisteme dahil edilebileceği görüşü de vurgulanmaktadır.

Seçimlerde ittifak uygulaması için daha çok uygun bulunan yöntem, "sepet usulü" denen, ittifak partilerine verilen oyların birlikte sayılarak milletvekillerinin her seçim çevresinde önce ittifak bloklarına dağıtılması, her bloka düşen milletvekilliklerinin partiler arasında her birinin aldığı oya göre paylaşılması yöntemidir. Bunun karşısında, seçim ittifaklarının ilgili partilerin tek bir ortak listeyle seçime girmesi yoluyla uygulanması seçeneği savunulmaktadır.

1995'te seçim yasasına eklenen ama Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen ülke seçim çevresi ("Türkiye") milletvekilliği konusunda siyasal partiler ve kitle örgütleri bölünmüş gözükmemektedir. Meclis'te temsil edilen partilerin çoğunluğu böyle bir düzenlemenin yararlı olacağı görüşündedir. Bu görüşte olan partiler genellikle, ülke seçim çevresi milletvekilliğini, partilerin uzmanlıklarından yararlanmak istedikleri kişileri herhangi bir yerel seçim çevresinde tanınmış olmaları da Meclis'e sokabilmesine olanak verecek bir düzenleme olarak görmektedirler. Bu düzenlemenin, dar ya da daraltılmış bölgesel bir seçim sisteminin yol açacağı milletvekili dağılımını "temsil adaleti" lehinde dengeleme işlevini de vurgulayanlar çok sınırlıdır.

Ülke seçim çevresi milletvekilliği düzenlemesine karşı çıkan parti ve örgütler ise öncelikle bu uygulamanın Meclis'te ayrıcalıklı bir statü ortaya çıkaracağı, bu nedenle "demokratik" olmayacağı gerekçesine dayanmaktadır.

1. Tercihli Oy

Kamuoyunun seçimlerde "tercihli oy" uygulamasına geçilmesi konusundaki tutumuna ilişkin bulguları sunmadan önce raporun önceki bölümlerinde aktarılan bazı bulgulara yeniden değinmekte yarar olacaktır:

- Görüşülen kişilerin yüzde 81'ine göre, "milletvekilleri halkın değil parti liderlerinin seçmesi" Türkiye'nin bugünkü siyaset ve yönetim sıkıntılarının önemli ya da çok önemli bir kaynağıdır (bak. IV.A.2).
- Görüşülen kişilerin yüzde 85'i, "seçmen beğenirse de partilerin aday gösterdiği kişilerin milletvekili seçilebildiği" tespitini yürürlükteki seçim sistemine yönelik haklı bir eleştiri olarak değerlendirmektedir (bak. Bölüm IV.B.1).
- Deneklerin gene yüzde 85'i, seçmenlerin seçim çevrelerindeki milletvekili adaylarını tanımasını önemli ya da çok önemli saymaktadır (bak. Bölüm V.A.3).

Bu bulgulara bakarak, kamuoyunun, seçimlerde seçmenlere partilerin gösterdiği adaylar arasında tercihte bulunma olanağının tanınmasını çoğunlukla olumlu karşılayacağı tahmin edilebilir. Gerçekten de anket kapsamında tercihli oy uygulaması konusundaki ilk soruyu yanıtlayan seçmenlerin yüzde 81'i böyle bir düzenlemeyi uygun bulacaklarını belirtmişlerdir.

Tablo 135

Tercihli oy	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Seçmenler oy verecekleri partinin gösterdiği adaylar arasında tercih yapabilsin	1952	81,2	80,8	81,6	76,7	83,7	80,1	81,6	81,0	81,3
N	2403		1176	1227	542	1246	615	864	1539	589

Demografik değişkenler arasında yalnızca yaş bu genel tercih bakımından kısmen etkili gözükmemektedir. 18-24 yaş grubundaki gençler bu tercihi ortalamadan daha düşük, orta yaş grubundaki yurttaşlar ise ortalamadan daha yüksek oranlarda benimsemektedirler.

Öte yandan, seçimlerde seçmenlere tercihli oy kullanma imkânı tanınması seçeneğini olumlu karşılayanların oranı Akdeniz ve Ege bölgelerinde yüzde 87'yi bulmaktadır.

Tablo 136

Tercihli oy	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Seçmenler oy verecekleri partinin gösterdiği adaylar arasında tercih yapabilsin	87,3	74,0	86,5	74,6	81,8	80,1	79,7
N (soruyu yanıtlayan denek sayısı)	293	166	350	182	395	312	705

Bu ilk soruda seçmenlerin beşte dördünden tercihli oy lehine yanıt alınmasına karşın, ayrı bir soruda görüşülen kişilere tercihli oy uygulamasının kendi açılarından "yararlı olup olmayacağı" sorulduğunda ancak yüzde 68 oranında olumlu yanıt alınmıştır. Deneklerin yüzde 17'si bu konuda kayıtsız bir tutum takınmış, yüzde 13'ü böyle bir uygulamanın yararlı olmayacağını belirtmiştir.

Tablo 137

Tercihli oy	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Yararlı olur	1651	68,2	67,2	69,0	68,1	69,5	65,6	65,8	69,5	73,4
Fark etmez	408	16,8	18,6	15,2	19,4	16,3	15,7	17,0	16,7	15,0
Yararlı olmaz	311	12,9	12,4	13,4	10,9	12,5	15,4	15,0	11,7	10,8
Fikri yok	52	2,2	1,9	2,4	1,7	1,8	3,4	2,2	2,1	0,8
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Bu bakımdan da cinsiyetin ayırt edici bir etken olmadığı görülmektedir. Tercihli oy uygulamasını yararlı bulanların oranı metropol seçmenleri arasında belirgin biçimde yükselmekte, 45 yaşın üzerindeki seçmenler arasında ise ortalamanın altına inmektedir.

Bu soruya alınan yanıtlarda sosyo-ekonomik statünün (SES) ayırt edici bir değişken olarak etkili olduğu görülmektedir. SES düzeyi düştükçe tercihli oy uygulamasının yararlı olacağını düşünenlerin oranı belirgin biçimde düşmektedir.

Tablo 138

Tercihli oy	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Yararlı olur	59,2	65,2	71,7	77,1
Fark etmez	19,1	18,2	15,6	13,4
Yararlı olmaz	17,3	14,1	11,1	9,2
Fikri yok	4,4	2,5	1,6	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Tercihli oy uygulamasının yararlı olup olmayacağına ilişkin görüş bölgeler arasında şöyle farklılaşmaktadır:

Tablo 139

Tercihli oy	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Yararlı olur	61,1	74,6	68,2	55,9	70,4	64,6	73,0
Fark etmez	24,3	13,6	16,8	28,0	14,6	18,5	12,3
Yararlı olmaz	14,2	11,8	14,8	16,1	9,8	14,6	11,6
Fikri yok	0,3	0,0	0,3	0,0	5,3	2,2	3,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Yöntemin yararlı olacağını düşünenlerin oranı Marmara bölgesinde ortalamanın (yüzde 68) 5 puan, Doğu Anadolu'da ise 7 puan üzerine çıkmaktadır. Oysa bu oran Akdeniz'de ortalamanın 7 puan, Güneydoğu'da ise 12 puan altındadır. İç Anadolu'da görüşülen kişilerin yüzde 5'i bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Bu soruyu izleyen bir soruyla, tercihli oy uygulamasının doğurabileceği uzmanlarca ya da bazı siyasi parti yetkililerince öne sürülen sakıncalar deneklere hatırlanmış ve her biriyle ilgili görüşleri sorulmuştur. Bu kez, deneklerin çoğunluğunun söz konusu sakıncaları gerçekten birer sorun olarak kabul ettiği görülmüştür.

Tablo 140

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	Sorun		Sorun değil		Fikri yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	1975	81,6	435	18,0	12	0,5	2422	100,0
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	1771	73,1	627	25,9	24	1,0	2422	100,0
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	1769	73,1	634	26,2	19	0,8	2422	100,0
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	1588	65,6	810	33,4	24	1,0	2422	100,0
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	1391	57,4	1015	41,9	16	0,7	2422	100,0

Görüşülen kişilerin tercihli oy yöntemine yönelik eleştiriler arasında en büyük çoğunlukla (yüzde 82) doğru buldukları eleştiri bu yöntemin "en çok güç ve para sahibi olan adayların" seçilmesine olanak vereceği savıdır. İkinci sırada, aynı oranlarda (yüzde 73) onaylanan medyanın ya da dini cemaat ve tarikatların seçim sonuçlarında etkili olacağı görüşü gelmektedir. Tercihli oy uygulamasının seçim sonuçlarında etnik faktörü etkili kılacağı görüşü ise seçmenlerin üçte ikisi (yüzde 66) tarafından paylaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin en düşük, ama gene yarıyı aşan oranda (yüzde 58) bir sorun olarak algıladıkları sakınca, tercihli oy uygulamasının, adaylar arasında doğacak yarış nedeniyle partilere zarar vermesidir.

Tercihli oy yönteminin olası sakıncaları konusundaki değerlendirmenin demografik değişkenlere göre değişimine ilişkin bulgular izleyen tablolarda özetlenmektedir:

Tablo 141

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	CİNSİYET (%)					
	Kadın			Erkek		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	82,8	16,7	0,4	80,2	19,2	0,6
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	74,1	25,2	0,7	72,1	26,6	1,3
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	78,3	20,9	0,8	68,0	31,1	0,8
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	64,9	33,8	1,3	66,1	33,1	0,8
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	62,1	37,3	0,6	53,0	46,3	0,7
N	1189			1233		

Cinsiyetin belirgin bir değerlendirme farkı yarattığı iki önerme, tercihli oy yönteminin dini cemaat ya da tarikatları söz sahibi kılacağı ve bu uygulamadan partilerin zararlı çıkacağı savlarıdır. Kadınlar her iki sakıncayı da ortalamadan daha yüksek oranlarda önemsemektedirler.

Tablo 142

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	YAŞ (%)								
	18-24			25-44			45+		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	84,0	15,7	0,4	80,5	19,2	0,3	81,6	17,5	1,0
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	76,4	23,0	0,6	72,3	26,8	1,0	72,0	26,6	1,4
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	74,4	24,9	0,7	72,3	27,3	0,5	73,4	25,2	1,4
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	65,6	33,7	0,7	63,8	35,4	0,8	69,2	29,2	1,6
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	61,3	38,1	0,6	55,1	44,5	0,4	58,6	40,2	1,3
N	543			1255			624		

18-24 yaş grubundaki gençler, tercihli oy yönteminin "en çok güç ve para sahibi" ve "medyada tanınmış" adaylara avantaj sağlayacağı, ayrıca bu yöntemin partilere zarar vereceği savlarını ortalamadan daha yüksek oranlarda onaylamaktadırlar. Buna karşılık, 25-44 yaş grubundaki yurttaşların tercihli oy yönteminden partilerin zarar görmesine öbür yaş gruplarından daha az önem verdikleri görülmektedir. İleri (45 ve üzeri) yaş grubunun ortalamadan belirgin biçimde daha fazla önemsendiği sakınca tercihli oy yönteminin oy kullanmada etnik faktöre önem kazandırmasıdır.

Tablo 143

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	YERLEŞİM (%)								
	Kır			Kent			Metropol		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	83,0	16,4	0,6	80,7	18,8	0,5	79,3	20,2	0,5
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	75,8	23,1	1,0	71,6	27,4	1,0	70,5	28,6	0,8
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	74,9	23,9	1,1	71,9	27,4	0,6	67,5	31,8	0,7
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	69,4	29,8	0,8	63,4	35,5	1,1	59,0	39,2	1,8
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	61,5	37,6	0,9	55,2	44,3	0,5	47,6	51,8	0,7
N	873			1549			594		

Tercihli oy yönteminin sıralanan sakıncalarının tümü için onaylanma oranı büyük kentlerde yaşayan seçmenler arasında ortalamanın altına düşmektedir. Metropollerde yaşayan seçmenler özellikle "adaylar arasındaki yarışmanın partilere zarar vereceği", "bazı bölgelerde etnik faktörün önem kazanacağı" ve "dini cemaat ya da tarikatların söz sahibi olacağı" savlarını belirgin biçimde daha düşük oranlarda onaylamaktadırlar.

Son olarak, tercihli oy konusunda ileri sürülen sakıncalar konusundaki görüşün sosyo-ekonomik statüye (SES) bağlı olarak nasıl farklılaştığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 144

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	SES (%)											
	E			D			C			B-A		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	85,3	14,3	0,4	81,7	17,7	0,6	82,2	17,1	0,7	77,2	22,8	0,0
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	68,9	30,4	0,7	72,6	26,1	1,3	76,4	22,8	0,8	72,7	26,7	0,6
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	79,8	18,8	1,5	72,3	26,9	0,8	71,7	27,5	0,8	73,5	26,3	0,3
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	69,9	28,7	1,5	65,5	33,7	0,9	64,8	34,1	1,1	64,0	35,5	0,6
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	62,9	36,0	1,1	61,1	38,2	0,7	56,5	42,8	0,7	43,6	56,4	0,0
N	272			1152			614			358		

Tercihli oy yönteminin "güç ve para sahibi" adaylara avantaj sağlaması ve "partilere zarar vermesi" konusundaki duyarlılık B-A grubunda öbür gruplara göre belirgin biçimde azalmaktadır. "Güç ve para sahibi" adayların sağlayacağı avantajın yanı sıra "dini cemaat ve tarikatların söz sahibi olması" ve "etnik kökenin önem kazanması" konularında da en duyarlı kesimi E grubu oluşturmaktadır.

Tercihli oy yönteminin olası sakıncaları konusundaki değerlendirmenin bölgeler arasındaki farklılaşmasına ilişkin bulgular izleyen iki tabloda özetlenmektedir:

Tablo 145

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	BÖLGE (%)											
	Akdeniz			Doğu Anadolu			Ege			Güneydoğu Anadolu		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	73,3	25,7	1,0	87,6	12,4	0	85,2	14,2	0,6	86,0	14,0	0
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	64,0	34,7	1,3	76,9	22,5	0,6	77,0	21,9	1,1	71,5	28,0	0,5
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	81,5	16,8	1,7	70,0	30,0	0,0	82,9	15,7	1,4	58,4	41,1	0,5
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	55,6	42,4	2,0	74,0	26,0	0	63,9	35,5	0,6	60,2	39,8	0
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	59,8	39,2	1,0	75,3	24,7	0	65,2	34,2	0,6	60,5	38,9	0,5
N	296			168			353			185		

Tablo 146

Tercihli oy uygulamasının sakıncaları	BÖLGE (%)								
	İç Anadolu			Karadeniz			Marmara		
	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok	Sorun	Sorun değil	Fikri yok
En çok güç ve para sahibi olan adaylar milletvekili seçilir	81,9	17,6	0,5	80,6	18,4	1,0	80,6	18,4	1,0
Medyada tanınmış adayların seçilme şansı artar	69,1	30,4	0,5	79,6	18,2	2,2	74,0	25,3	0,7
Dini cemaatler ve tarikatlar seçimlerde söz sahibi olur	74,1	25,2	0,8	72,1	27,3	0,6	69,2	30,4	0,4
Bazı bölgelerde adayların etnik kökeni önem kazanır	69,8	28,9	1,3	76,4	22,9	0,6	62,7	35,9	1,4
Her partinin adayları kendi aralarında yarışacağından partiler zarar görür	46,2	53,0	0,8	61,3	37,8	1,0	52,1	47,4	0,6
N	398			315			707		

Tercihli oy yönteminin "güç ve para sahibi" adaylara ayrıcalık sağlayacağı savı özellikle Doğu Anadolu'lu seçmenler arasında ortalamanın (yüzde 82) üzerinde (6 puan) bir oranda önemsenmektedir. Buna karşılık Akdeniz bölgesindeki seçmenler bu konuyu ortalamadan önemli ölçüde (9 puan) daha az bir sorun kaynağı olarak görmektedirler.

Uygulamadan medyada tanınmış adayların kazançlı çıkacağı savını önemseyenlerin oranı da gene Akdenizli seçmenler arasında ortalamanın (yüzde 73) önemli ölçüde (9 puan) altına inmektedir. Karadenizli seçmenler ise bu savı en yüksek oranda (ortalamanın 7 puan üzerinde) onaylamaktadırlar.

"Dini cemaat ve tarikatlar"ın tercihli oy uygulaması sayesinde seçimlerde söz sahibi olabileceğini en çok Egeli ve Akdenizli seçmenler (yüzde 73 olan örneklem ortalamasının sırasıyla 10 ve 9 puan üzerinde) bir sorun kaynağı olarak görmektedir. Akdenizli seçmenlerin en yüksek ("güç ve para sahibi" adayların uygulamadan kazançlı çıkmasını da aşan) oranda önem verdiği sakınca budur. Buna karşılık Güneydoğu Anadolu'da dini cemaat ve tarikatların tercihli oy yönteminden kazançlı çıkması olasılığını bir sorun olarak değerlendirenlerin oranı ortalamanın 15 puan altına inmektedir.

Tercihli oy yönteminin "adayların etnik kökenine" önem kazandırmak bakımından sakıncalı olabileceğini düşünen seçmenlerin oranı en çok Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde ortalamanın (yüzde 66) üzerine (sırasıyla 10 ve 8 puan) üze-

rine çıkmaktadır. Buna karşılık Akdeniz bölgesinde bu oran ortalamanın 10 puan altına inmektedir.

Son olarak, tercihli oy uygulamasının adaylar arasında yol açacağı yarış nedeniyle partilere zarar verebileceği savına en çok Doğu Anadolu'da (yüzde 57 olan örneklem ortalamasının 18 puan üzerinde) önem verilmektedir. İkinci sırada Ege bölgesi (ortalamanın 8 puan üzerinde) izlemektedir. Buna karşılık İç Anadolu'da bu savı önemseyenlerin oranı ortalamanın 11 puan altına inmektedir.

Buraya kadar özetlenen bulgular genel olarak şöyle değerlendirilebilir:

Seçmen kitlesi, milletvekillerinin belirlenmesinde şimdikinden daha doğrudan biçimde etkili olabilmeyi istemektedir. Temsili demokrasinin amaçlarıyla uyumlu olan bu isteğin, siyasal partilere güvenin çok azalmış olduğu bugünkü koşullarda daha da şiddetlenmesi doğaldır. Kaldı ki tercihli oy, tanım gereği, seçmene ek bir tercih olanağı tanıdığı için hakları genişletici bir yöntem olarak algılanmaktadır ve bu yöneme karşı çıkmak (seçmen kendisi bu yöntemden yararlanmayı düşünmese bile) demokratik yaklaşıma aykırı gözükmemektedir.

Ne var ki tercihli oy yönteminin tartışılan olası sakıncalarından söz açıldığında seçmenler genellikle tereddüt göstermeden bu sakıncaların birer "sorun" olabileceğini kabul etmektedirler. Buna rağmen seçmenlerin, tercih haklarının genişlemesi uğruna yöntemin bazı sakıncalarını göze alabileceği düşünülebilir. Ama sonuç olarak, tercihli oy yönteminin anılan sakıncalarını vurgulayan mesajların kamuoyunda geniş ölçüde etkili olabileceği ve seçim sisteminin birçok boyutu gibi bu konunun da ancak yaygın biçimde tartışıldıktan sonra açıklık kazanabileceği ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, siyasal parti yetkilileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler temelinde, bugünkü koalisyon hükümeti ortaklarından ikisinin tercihli oy yöntemine, anılan sakıncaların bazılarını ya da tümünü gerekçe göstererek kesinlikle karşı çıktığını belirtmek uygun olur. Üçüncü ortağın da genel eğiliminin tercihli oy aleyhinde olduğu belirtilebilir. Tercihli oy sistemi, sendika konfederasyonları arasında da güçlü bir destek görmemektedir.

2. Seçim İttifakı

"Seçim ittifakı" kavramı üzerinde de kamuoyunda bir açıklık gereksinimi olduğu görülmektedir.

Bu noktada öncelikle, seçmen kitlesinin yürürlükteki seçim mevzuatıyla ilgili bilgi düzeyinin "seçim ittifakları" konusunda en düşük düzeye indiğini anımsamak yararlı olacaktır. Bölüm III.B.1’de açıklandığı gibi, görüşülen kişilerin yalnızca yüzde 27’si yürürlükteki mevzuatın siyasal partiler arasında "seçim ittifakına" imkân vermediği konusunda doğru bilgi sahibidir. Oysa "seçim ittifakı" dışındaki dokuz konuda seçmen kitlesinin doğru bilgi düzeyi ortalama yüzde 67’dir. Seçmenlerin seçim ittifakı konusunda bu ölçüde yanılması büyük olasılıkla bazı partiler arasında geçmişte uygulanan "muvazaalı" seçim işbirliklerinin "ittifak" adıyla anılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Anket kapsamında, bu kez seçim sistemi tercihleri açısından "ittifak" terimi kullanılarak sorulan bir başka soruda deneklerden ancak yüzde 48 oranında "seçim öncesinde partiler arasında ittifak yapılabilmesi" lehinde yanıt alınmıştır.

Tablo 147

	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Seçim öncesinde partiler aralarında ittifak yapabilsin	1152	47,9	48,5	46,6	47,5	48,2	46,2	44,3	49,3	48,8
N	2403		1176	1227	542	1246	615	864	1539	589

Demografik değişkenler arasında yalnızca yerleşim yeri seçim ittifakıyla ilgili tercihte etkili gözükmemektedir. Kırsal kesim seçmenleri partiler arasında seçim ittifakı yapılabilmesini kentli seçmenlere göre daha düşük oranda onaylamaktadırlar.

Partiler arasında seçim ittifakları kurulmasına en sınırlı destek Doğu Anadolu (yüzde 41) ve Akdeniz (yüzde 43) bölgelerinden gelmektedir. Bu desteğin en yüksek düzeyde olduğu Güneydoğu Anadolu’da bile yarıyı biraz aşmaktadır (yüzde 53).

Tablo 148

	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Seçim öncesinde partiler aralarında ittifak yapabilsin	42,8	40,8	46,1	53,0	49,6	47,4	50,5
N (soruyu yanıtlayan denek sayısı)	293	166	350	182	395	312	705

Derinlemesine görüşmelerden edinilen izlenime dayanarak, partiler arasında "seçim ittifakı" yapılabilmesine imkân tanınmasının yüksek düzeyde kabul görme-
mesinde "ittifak" kavramının uyandırdığı çağrışımların etkili olduğu öne sürülebilir. Kamuoyunun bugüne kadar tanık olduğu "ittifak" uygulamaları genel olarak, tek başına Meclis'e girme şansı düşük olan partilerin Meclis'e girebilmelerini sağlama-
ya yönelik bir "yasaya karşı hile" olarak belleklerde kalmıştır. Bir bakıma kamuoyu-
nun önemli bir kesimi, seçim ittifakını, halkın Meclis'te görmek istemediği partile-
rin Meclis'e girmesini sağlayan dolaylı bir yol olarak algılamaktadır.

Buna karşılık, "ittifak" terimi kullanılmaksızın hükümet koalisyonlarının oluşma-
sı bağlamında sorulan bir soruya alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 149

	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Partiler seçimden önce anlaşarak bunu seçmene bildirmeli ve en çok oy alan koalisyon iktidara gelmeli	1476	60,9	61,9	60,0	61,7	55,4	60,9	62,3	60,2	59,8
Partiler seçimden sonra görüşmeli ve seçim sonuçlarına göre anlaşarak koalisyon kurmalı	855	35,3	34,7	35,9	34,6	39,2	35,3	34,3	35,9	36,5
Hiç koalisyon kurulmamalı	24	1,0	0,8	1,1	1,3	1,0	1,0	0,9	1,0	0,8
Fikri yok	67	2,7	2,5	3,0	2,4	4,5	2,8	2,5	2,8	2,9
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Görüldüğü gibi seçmenlerin yüzde 61'i farklı koalisyon seçeneklerinin seçim-
den önce belli olmasını ve seçmenin ona göre oy kullanmasını doğru bulmaktadır. Hükümet koalisyonlarının bugüne değin olduğu gibi partiler arasında seçimden sonra yapılacak görüşmeler sonucunda ortaya çıkmasından yana olanların oranı yüzde 35'te kalmaktadır. Görüşülen kişilerin yüzde 1'i ise soruyu spontane biçimde "hiç koalisyon kurulmamalı" diyerek yanıtlamayı yeğlemiştir. Demografik değişken-
ler bakımından tek önemli farklılaşma 25-44 yaş grubundaki seçmenlerin seçim ön-
cesi koalisyon anlaşmalarını ortalamanın belirgin biçimde altında doğru bulmaları-
dır. Bu konudaki tutum bakımından sosyo-ekonomik statünün (SES) ayırt edici bir
değişken olmadığı belirlenmiştir.

Bölgeler açısından bakıldığında ise, partiler arasında ortak hükümet anlaşmaları biçiminde oluşturulacak seçim ittifakları da Akdeniz bölgesinde yaşayan seçmenlerden ortalamanın (yüzde 61) 10 puan altında destek görmektedir.

Tablo 150

	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Partiler <u>seçimden önce</u> anlaşarak bunu seçmene bildirmeli ve en çok oy alan koalisyon iktidara gelmeli	51,2	68,6	60,1	59,5	64,0	58,6	63,4
Partiler <u>seçimden sonra</u> görüşmeli ve seçim sonuçlarına göre anlaşarak koalisyon kurmalı	46,8	30,2	35,0	33,5	31,7	37,6	33,2
Hiç koalisyon kurulmamalı	1,0	1,2	3,4	4,3	3,8	3,2	2,3
Fikri yok	1,0		1,4	2,7	0,5	0,6	1,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Buna karşılık, genel olarak "seçim ittifakı" kavramına ancak beşte iki oranında olumlu tepki verdiğini yukarıda gördüğümüz Doğu Anadolu'lu seçmenler, seçime giren partiler arasında ortak hükümet anlaşmaları oluşturulmasını ortalamanın 7 puan üzerinde bir oranda uygun bulmaktadırlar. Öte yandan, genel olarak seçim ittifakı kavramına en yüksek düzeyde (yüzde 53) olumlu tepki vermiş olan Güneydoğulu seçmenlerden, ortak hükümet anlaşmaları formülüne ancak genel ortalama düzeyinde bir destek gelmektedir.

Yukarıda sunulan bulgular, partilerin birer ortak hükümet platformu biçiminde oluşturacakları ittifaklara imkân tanınmasını seçmen çoğunluğunun onaylayacağını göstermektedir. Ne var ki, seçmenin oyunu, olası sonuçları konusunda daha çok bilgi sahibi olarak kullanmasını sağlayacak bir düzenleme için kamuoyu desteğinin yüzde 61'de kalması gene de dikkat çekicidir.

Bu noktada öncelikle seçmenlerin yüzde 72'sinin koalisyon hükümetlerinin Türkiye'yi yönetmekte başarılı olamayacağı kanısında olduğunu, yalnızca yüzde 26'sının kendi aralarında anlaşan partiler arasında kurulacak koalisyonların da Türkiye'yi başarıyla yönetebileceğini düşündüğü anımsanmalıdır (bak. Bölüm IV.)

Öte yandan, daha önce Bölüm III.A.2'de irdelenmiş olan bir bulguyu daha dikkate almakta yarar vardır. Türkiye'de seçmen kitlesinin yaklaşık üçte ikisi genel ola-

rak "stratejik" değil "partizan" oy kullanma alışkanlığı içindedir. Bir başka deyişle, seçimden çıkabilecek olası en iyi ya da en kötü oy dağılımlarını hesaba katmak yerine, öncelikle belirli partiyi iktidarda görmek istediğini temel alarak oyunu kullanmaktadır. Seçmenlerin yalnızca üçte biri, asıl oy vermeyi düşündüğü partinin seçimi kazanma şansı olmaması halinde o parti yerine, en çok karşı çıktığı partiyi geçme şansı en yüksek ikinci ya da üçüncü tercihlerine oy vereceğini belirtmiştir.

Ayrıca, ileride VI.B.3 başlığı altında daha ayrıntılı olarak irdeleneceği üzere, seçimlerde seçmenlere en çok tercih ettikleri partinin yanı sıra sonraki parti tercihlerini de belirtme olanağının tanınması halinde bu olanağı kullanacağını belirtenlerin oranı yüzde 47'de kalmaktadır. Görüşülen kişilerin yüzde 36'sı böyle bir düzenlemenin yararlı olmayacağı kanısındadır; yüzde 13'ü ise böyle bir düzenleme yararlı olsa bile kendilerinin bu olanağı kullanmayacağını belirtmektedir.

Bu bulgular, kamuoyunun, partilerin kendi tekil platformları yerine başka partilerle ortak platformlar oluşturarak seçime girmesine imkân tanınmasına neden ancak yüzde 61 gibi bir çoğunlukla destek verdiği konusunda ipuçları sunmaktadır.

Araştırma kapsamında, partiler arasında seçim ittifaklarına imkân tanınması halinde seçmenlerin önlerine çıkan ittifakları beğenip beğenmemesinin oy verme davranışını nasıl etkileyeceği de sorgulanmıştır. "Asıl tercih ettiğiniz parti, seçimden önce (ya da iki turlu sistemde ikinci turdan önce) sizin beğenmediğiniz başka bir partiyle ittifak yaparsa, siz gene asıl partinizin yer aldığı bu ittifaka mı, yoksa ikinci tercihiniz olan başka bir partiye mi oy verirsiniz?" sorusuna alınan yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 151

Asıl partim beğenmediğim bir partiyle ittifak yaparsa	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
İkinci tercihim olan başka bir partiye oy veririm	1099	45,4	43,2	47,4	45,3	44,9	46,6	43,1	46,7	49,5
Gene de asıl partime oy veririm	1096	45,3	48,1	42,6	44,6	46,3	43,8	47,5	44,1	40,7
Oy kullanmam/boş oy veririm	136	5,6	5,0	6,2	6,6	5,6	4,6	5,5	5,6	6,7
Fikri yok	91	3,7	3,7	3,8	3,5	3,3	5,0	3,9	3,6	3,0
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Görüldüğü gibi seçmenler genel olarak, asıl partilerinin beğenmedikleri bir partiyle ittifak yapması olasılığı karşısında duyarlıdır. Seçmenlerin yüzde 45'i böyle bir durumda ikinci tercihleri olan bir başka partiye oy vereceklerini, yüzde 6'sı ise hiç oy kullanmayacaklarını ya da boş oy kullanacaklarını belirtmişlerdir. Asıl partilerinin beğenmedikleri bir partiyle ittifak yapması halinde de ona oy vereceklerin oranı da yüzde 45'tir.

Erkek seçmenler ile kentli, özellikle metropollerde yaşayan seçmenler asıl partilerinin beğenmedikleri bir partiyle ittifak yapması karşısında ortalamadan daha çok duyarlı gözükülmektedirler. Öte yandan bu duyarlılığın, SES düzeyi yükseldikçe arttığı görülmektedir:

Tablo 152

Asıl Partim beğenmediğim bir partiyle ittifak yaparsa	SES (%)			
	E	D	C	B-A
İkinci tercihim olan başka bir partiye oy veririm	43,8	43,4	47,7	49,3
Gene de asıl partime oy veririm	46,7	48,0	41,5	40,7
Oy kullanmam/boş oy veririm	3,7	4,6	7,2	8,1
Fikri yok	5,9	4,1	3,6	1,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Bölgeler açısından bakıldığında, asıl tercih ettikleri partinin beğenmedikleri bir partiyle ittifak kurması konusunda duyarlı olan seçmenlerin Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde ortalamayı aşan oranlara ulaştığı görülmektedir.

Tablo 153

Asıl Partim beğenmediğim bir partiyle ittifak yaparsa	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
İkinci tercihim olan başka bir partiye oy veririm	46,8	40,0	38,2	44,3	50,0	41,9	48,8
Gene de asıl partime oy veririm	49,5	50,0	49,0	44,9	37,7	49,2	43,0
Oy kullanmam/boş oy veririm	3,0	8,8	10,3	5,4	1,8	7,6	5,1
Fikri yok	0,7	1,2	2,6	5,4	10,6	1,3	3,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Özellikle İç Anadolu’da, asıl partili beğenmedikleri bir partiyle ittifak kurduğu takdirde gene de asıl partilerine oy vereceklerini belirten seçmenlerin oranı yüzde 38’e düşmektedir; oysa bu oran Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege ve Karadeniz bölgelerinde yüzde 50 dolayındadır.

Bu bulgular, derinlemesine görüşmeler kapsamında görüşülen bazı siyasal parti yetkililerinin, seçim ittifaklarının bu ittifakları kuracak partiler için taşıdığı risklerle ilgili çekincelerinin haklılığını doğrulamaktadır. Kendi "asıl" tabanlarının başka partilerle ilgili algılamalarını doğru bir biçimde saptayıp değerlendiremeyen partilerin kuracakları ittifaklardan kârlı değil zararlı çıkmaları azımsanmayacak bir olasılıktır.

3. Ülke Seçim Çevresi

Yürürlükteki seçim sistemini ilke olarak değiştirmeden de sisteme eklenebilecek bir düzenleme olarak araştırma kapsamında kamuoyu eğiliminin ölçüldüğü son konu "ülke seçim çevresi (Türkiye) milletvekilliği" kurumunun oluşturulmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak, görüşülen kişilerden, milletvekillerinin bir bölümünün illerden, bir bölümünün ise ülke genelinden seçilmesini doğru bulup bulmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Yanıtların dağılımı şöyledir:

Tablo 154

Ülke seçim çevresi milletvekilliği	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Bence doğru olmaz, her milletvekili belirli bir ilden seçilmeli	1625	67,1	66,5	67,7	67,4	66,2	68,8	72,9	63,8	63,8
Bence doğru olur, bütün milletvekillerinin belirli bir ilden seçilmesi şart değil	741	30,6	30,7	30,5	30,9	31,0	29,3	23,9	34,3	35,0
Fikri yok	56	2,3	2,8	1,9	1,7	2,8	1,9	3,2	1,8	1,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Seçmenlerin yüzde 67’si her milletvekilinin belirli bir ilden seçilmesi gerektiğini düşünmekte ve ülke seçim çevresi milletvekilliği gibi bir düzenlemeye karşı çıkmaktadır. En çok kırsal kesim seçmenlerinin bu düzenlemeye karşı çıktığı, buna karşılık özellikle büyük kentlerde yaşayan seçmenler arasında ülke seçim çevresi düzenlemesini doğru bulanların ortalamanın belirgin biçimde üzerine yükseldiği

görülmektedir. Buna koşut bir biçimde, SES düzeyi düştükçe ülke seçim çevresi düzenlemesine karşı çıkanların oranı yükselmekte, E grubunda yüzde 70'i bulmaktadır.

Tablo 155

Ülke seçim çevresi milletvekilliği	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Bence doğru olmaz, her milletvekili belirli bir ilden seçilmeli	69,5	68,4	65,1	63,7
Bence doğru olur, bütün milletvekillerinin belirli bir ilden seçilmesi şart değil	23,5	29,4	33,1	35,8
Fikri yok	7,0	2,2	1,8	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Ülke seçim çevresi milletvekilliği önerisine verilen olumlu ve olumsuz tepkiler bölgeler arasında önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Tablo 156

Ülke seçim çevresi milletvekilliği	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Bence doğru olmaz, her milletvekili belirli bir ilden seçilmeli	69,0	72,9	73,0	72,6	53,1	79,0	63,0
Bence doğru olur, bütün milletvekillerinin belirli bir ilden seçilmesi şart değil	31,0	25,9	26,4	25,8	38,5	20,1	35,2
Fikri yok	0,0	1,2	0,6	1,6	8,3	1,0	1,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Bu öneriye karşı çıkanların oranı Doğu Anadolu, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ortalamayı (yüzde 67) 6 puan, Karadeniz'de ise 12 puan aşarken, Marmara bölgesinde ortalamanın 4 puan, İç Anadolu'da ise 14 puan altına düşmektedir. İç Anadolu bölgesinde görüşülen kişilerin yüzde 8'i bu konuda görüş belirtmemiştir.

Bu bölümde saptanan eğilim, görüşülen kişilerin yüzde 59'unun seçmenlerin milletvekili adaylarını tanımasını "çok önemli", yüzde 26'sının da "önemli" bulma-

sıyla çakışmaktadır (bak. Bölüm V.A.3). Bu noktada, derinlemesine görüşmelerde edinilen izlenim çerçevesinde, parlamentoda temsil edilen partilerin çoğunun ülke seçim çevresi milletvekilliği düzenlemesi lehindeki tutumlarıyla genel kamuoyu eğiliminin uzağına düştükleri belirtilebilir.

lke seçim çevresi düzenlemesini doğru bulan deneklerden (741 kişi) ayrıca, böyle bir uygulamaya geçilmesi halinde milletvekillerinin yüzde kaçının bu yolla seçilmesini uygun bulduklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu açık uçlu soruya 678 geçerli yanıt alınmıştır. Alınan yanıtların 10’arlı yüzde gruplarına göre dağılımı şöyledir:

Tablo 157

lke seçim çevresinden seçilmesi uygun görülen milletvekili oranı	Sayı	%
Yüzde 1-10	61	9,0
Yüzde 11-20	61	9,0
Yüzde 21-30	99	14,6
Yüzde 31-40	60	8,8
Yüzde 41-50	258	38,0
Yüzde 51-60	53	7,8
Yüzde 61-70	34	5,0
Yüzde 71-80	27	4,0
Yüzde 81-90	5	0,7
Yüzde 90-100	21	3,1
Toplam	678	100,0

Belirtilen yüzdelerin aritmetik ortalaması yüzde 44, mod ve medyan değerleri ise yüzde 50’dir (deneklerin yüzde 37’si, milletvekillerinin yüzde 50’sinin ülke seçim çevresinden seçilmesi gerektiğini belirtmiştir).

B. Değişik Sistemler

Bu bölümde Türkiye’nin yürürlükteki sisteminden temel farklılıklar gösteren bazı seçim sistemlerine ilişkin seçmen görüşleri tartışılacaktır. (Dünyadaki çeşitli seçim sistemlerinin özetlendiğı çalışma için bak. EK I.)

Bu tartışmanın da öncesinde gene siyasal parti ve kitle örgütü yetkilileri ve konunun uzmanlarıyla yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında, aşağıda irdelenen

farklı sistemlere ilişkin olarak saptanan eğilimleri özetlemek yararlı olacaktır. (Bu konudaki parti, sendika ve uzman görüşleri için bak. EK II.)

Dar bölge esasına dayalı bir seçim sistemi konusunda siyasal partiler, böyle bir sistemin ısrarla lehinde ve kesinlikle karşısında olmak üzere iki karşıt gruba bölünmüş durumdadır. Kitle örgütlerinin ise çoğu böyle bir sisteme karşıdır. Dar bölge sistemini savunan partiler, bu sistemin seçmen ile Meclis arasındaki temsil ilişkisinin güçlendirilmesini ve böylece temsil gücü artan parlamenterlerin seçmen kitlesi dışındaki odaklar (parti yönetimleri dahil) karşısında da güçlenmesini sağlayacağı görüşündedir.

Sisteme karşı çıkan partiler ise, bu sistemin seçimlerde etnik, dinsel vb yerel otoritelere ağırlık kazandırarak büyük sakıncalar doğuracağı kanısındadır. Ayrıca, Türkiye’de siyasal partilerin çoğunun seçmenlerinin coğrafi bakımdan belirli bölgelerde yoğunlaşması nedeniyle, dar bölge sisteminin Meclis’te bazı bölgelerin yalnızca belirli partilerce temsil edilmesine yol açacağından kaygı duyulmaktadır. Uzmanlar da bu eleştirileri genel olarak haklı görmektedir. Kaldı ki, dar bölge esasına dayalı bir seçim sisteminden yana olan partilerden bazıları da bu yönde bir sistem değişikliğine (örneğin "daraltılmış bölge" gibi bir aşamadan sonra) tedricen geçilmesini uygun görmektedir.

Dar bölgeli bir seçim sistemini Türkiye için uygun gören partiler ayrıca "iki tur" ve "tek tur" tercihleri bakımından ayrılmaktadır. Tek turlu seçeneği savunan bir parti, iki turlu uygulamaya, pahalı bir sistem olduğu, ikinci turda belirli çevreler/partiler arasında "akçalı" pazarlıklara yol açabileceği ve amaca da uygun olmadığı, çünkü bu pazarlıklar sonucunda Meclis’in gene parçalı hale gelebileceği gerekçeleriyle kesin olarak karşı çıkmaktadır.

Son olarak, seçmenlerin asıl parti tercihlerinin yanı sıra sonraki parti tercihlerinin de hesaba katıldığı bir "alternatif oy" sistemi görüşülen siyasi parti ve kitle örgütü yetkililerinden hiçbiri tarafından Türkiye için uygun görülmemektedir. Bu tür bir sisteme yönelik temel eleştiri, sistemin karmaşıklığı, seçmenlerin çoğunun böyle bir çoklu tercihte bulun(a)mayacağı ve seçim sonuçlarının ilanının çok uzun zaman alacağı noktalarında toplanmaktadır. Ayrıca, seçmenin ilke olarak belirli bir partiyi iktidarda görme beklentisiyle oy verdiği, en azından belirli bir parti lehinde "karar kılmış" olarak sandık başına gittiği, dolayısıyla ondan başka parti tercihlerini de belirtmesini istemenin doğru olmayacağı (zaten aynı nedenle, istense de böyle bir tercih belirtmeyeceği) görüşü vurgulanmıştır.

1. Dar bölge

Türkiye’de dar bölge esasına dayalı bir seçim sistemi uygulamasına ilişkin seçmen görüşlerini saptamak amacıyla bir dizi soru sorulmuştur. Doğrudan bir soruyla böyle bir sistemin Türkiye için uygun olup olmadığı araştırılmış, ayrı sorularla da dar bölge sisteminin olası sorunları ele alınmıştır.

Türkiye’nin 550 seçim çevresine bölünerek her birinden yalnızca bir milletvekili seçilmesini genel kitlenin yüzde 43’ü doğru, yüzde 51’i ise yanlış bulmaktadır. Başka bir deyişle, dar bölge yanlıları azınlıkta kalmakla birlikte büyük bir grup oluşturmakta ve seçmen bu konuda önemli ölçüde bölünmüş görünmektedir.

Tablo 158

Ülkenin 550 seçim çevresine bölünmesi	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Doğru olur	1042	43,0	42,3	43,7	43,6	43,8	41,0	43,1	43,0	38,2
Doğru olmaz	1237	51,1	49,7	52,4	51,7	50,0	52,6	51,3	50,9	55,2
Fikri yok	143	5,9	8,0	3,9	4,6	6,2	6,4	5,6	6,1	6,6
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yukarıdaki yanıtların demografik değişkenlere göre dağılımında ortaya çıkan tek önemli fark dar bölge sisteminin metropollerde örneklem ortalamasından 5 puan kadar az kabul görmesidir. Kentsel alanlardaki dar bölge yanlılarının oranını örneklem düzeyine indiren de metropol etkenidir. (Üç büyük il dışındaki kentsel alanlarda dar bölge uygulamasını doğru bulanların oranı yüzde 46, yanlış bulanların oranı yüzde 48’dir.)

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımında da örneklem ortalamasından 1-2 puandan fazla bir farklılaşma görülmemekte, yalnızca bu konuda fikri olmayanların yüzde 9’a vardığı E SES grubunda dar bölge uygulamasını doğru bulanlar (yüzde 46) ile doğru bulmayanların (yüzde 45) oranı neredeyse eşitlenmektedir.

Yanıtların bölgelere göre dağılımı dar bölge uygulamasını en fazla doğru bulanların İç Anadolu seçmenleri (yüzde 57), en fazla karşı çıkanların ise Doğu Anadolu (yüzde 68) ve Karadeniz bölgesi (yüzde 67) seçmenleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 159

Ülkenin 550 seçim çevresine bölünmesi	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Doğru olur	41,9	30,6	40,2	45,4	56,5	31,2	44,8
Doğru olmaz	50,3	68,2	53,3	45,4	35,7	67,2	49,2
Fikri yok	7,8	1,2	6,6	9,2	7,8	1,6	6,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Dar bölge uygulamasının bazı olası sonuçları belirtilerek seçmenin bunları sorun olarak görüp görmediği sorulmuştur. Olası sonuçları sorun olarak görme eğilimi genelde çoğunluktadır. Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, dar bölge uygulamasının "en çok güç ve para sahibi olan adayın milletvekili seçilmesi" sonucunu doğurması yüzde 85 gibi çok büyük bir çoğunluğa göre sorundur. İkinci sırada (yüzde 77) "partilerin önemini yitirerek milletvekillerinin parti değiştirmesinin ve satın alınmasının kolaylaşması" sorunu, son sırada (yüzde 52) ise "partilerin önemini yitirerek herkesin partilere değil, adaylara göre oy vermesi" yer almaktadır.

Tablo 160

Dar bölge uygulamasının olası sonuçları	Sorun		Sorun değil		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Her seçim çevresinde en çok güç ve para sahibi olan aday milletvekili seçilir	2047	84,5	353	14,6	22	0,9
Partilerin önemi kalmaz, milletvekillerinin parti değiştirmesi ve satın alınması daha kolay olur	1862	76,9	531	21,9	29	1,2
Seçimlerde etnik faktör daha çok rol oynar	1712	70,7	674	27,8	36	1,5
Bazı partiler bazı bölgelerin tamamında çok güçlü olduğu için, bu bölgelerden başka partilerin milletvekilleri Meclis'e giremez	1693	69,9	695	28,7	34	1,4
Seçimlerde bölgesel faktörler daha çok rol oynar	1565	64,6	825	34,1	32	1,3
Partilerin önemi kalmaz, herkes partilere göre değil, adaylara göre oy verir	1247	51,5	1153	47,6	22	0,9

Dar bölge uygulamasının olası sonuçlarını sorun olarak görenlerin demografik gruplara göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Çeşitli kesimlerin bu sonuçları sorun sayma oranları genel kitleden 3-4 puandan fazla farklılaşmamakla birlikte, tablonun son sırasında yer alan sorunda kırsal alanlar ile üç büyük il seçmenleri arasındaki 14 puanlık fark dikkat çekmektedir.

Tablo 161

Dar bölge uygulamasının sorun sayılan olası sonuçları	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Her seçim çevresinde en çok güç ve para sahibi olan aday milletvekili seçilir	2047	84,5	84,9	84,2	84,0	84,5	85,1	85,7	83,9	84,0
Partilerin önemi kalmaz, milletvekillerinin parti değiştirmesi ve satın alınması kolaylaşır	1862	76,9	78,5	75,3	76,1	77,2	77,0	78,5	76,0	74,9
Seçimlerde etnik faktör daha çok rol oynar	1712	70,7	70,2	71,2	70,0	70,1	72,4	73,7	69,0	68,4
Bazı partiler bazı bölgelerin tamamında çok güçlü olduğu için, bu bölgelerden başka partilerin milletvekilleri Meclis'e giremez	1693	69,9	72,4	67,5	69,6	70,2	69,6	68,3	70,8	72,8
Seçimlerde bölgesel faktörler daha çok rol oynar	1565	64,6	65,3	63,8	62,8	64,3	66,7	66,2	63,7	64,5
Partilerin önemi kalmaz, herkes partilere göre değil, adaylara göre oy verir	1247	51,5	54,0	49,0	52,3	51,0	51,7	57,2	48,2	43,3
N	2422		1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımında yukarıdaki sıralamayı etkileyen bir fark yoktur. Bununla birlikte belirtilen sonuçlardan üçünü sorun olarak görme eğiliminin sosyo-ekonomik statüyle düzenli olarak değiştiği söylenebilir:

- Seçimlerde etnik faktörün daha çok rol oynamasını sorun olarak belirtenlerin oranı E grubunda yüzde 68'den C ve B-A gruplarında yüzde 74'e çıkmaktadır. (Bu oran kırsal alanlardaki C grubu seçmenler arasında yüzde 81'le en yüksek düzeye varmaktadır.)
- Bazı partilerin bütün bir bölgede çok güçlü olması nedeniyle bu bölgelerden başka partilerin adaylarının seçilememesini sorun sayma oranı da E grubunda yüzde 64'ten C ve B-A gruplarında yüzde 72'ye çıkmaktadır.
- Herkesin partilere göre değil, adaylara göre oy vermesini sorunlu bulma oranı ise gerileyen sosyo-ekonomik statüyle birlikte yükselmektedir (B-A gruplarında yüzde 47'den E grubunda yüzde 54'e).

Dar bölge uygulamasının çeşitli sonuçlarını sorun olarak görme sıklığında coğrafi bölgelere göre farklılıklar vardır. Dar bölge sistemine en fazla karşı çıkan Doğu Anadolu seçmen, sayılan bütün sonuçları genel kitleden daha fazla sorunlu

bulma açısından da ilk sıradadır. Benzer bir durum Karadeniz bölgesi seçmenleri için de geçerlidir.

Tablo 162

Dar bölge uygulamasının sorun sayılan olası sonuçları	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Her seçim çevresinde en çok güç ve para sahibi olan aday milletvekili seçilir	75,7	89,3	88,9	83,8	87,2	82,5	84,6
Partilerin önemi kalmaz, milletvekillerinin parti değiştirmesi ve satın alınması daha kolay olur	78,8	88,2	82,6	74,6	65,1	80,6	76,1
Seçimlerde etnik faktör daha çok rol oynar	59,8	78,2	74,4	68,1	70,5	73,2	71,3
Bazı partiler bazı bölgelerin tamamında çok güçlü olduğu için, bu bölgelerden başka partilerin milletvekilleri Meclis'e giremez	67,6	76,9	83,2	63,2	58,3	68,8	71,5
Seçimlerde bölgesel faktörler daha çok rol oynar	60,8	77,6	68,1	58,4	55,0	67,8	67,0
Partilerin önemi kalmaz, herkes partilere değil, adaylara göre oy verir	53,9	72,9	47,2	62,4	33,0	69,8	46,8
N	296	168	353	185	398	315	707

Oy pusulasında her partiden yalnızca bir adayın bulunduğu dar bölge uygulamasında, parti ile adayın oy verme davranışındaki göreceli önemi sorgulanmıştır. Aşağıda gösterildiği gibi, seçmen kitlesinin yüzde 46'sına göre parti adaydan daha fazla, yüzde 51'sine göre ise aday partiden fazla önem taşımaktadır.

Tablo 163

Oy pusulasında her partiden bir adayın yer aldığı dar bölge uygulamasında oy verirken	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Benim için parti, adaydan önemlidir	1114	46,0	46,3	45,7	49,5	47,1	40,7	43,6	47,4	48,9
Benim için aday, partiden önemlidir	1223	50,5	50,0	51,0	47,3	49,6	55,0	52,9	49,2	46,9
Her ikisi de önemli	44	1,8	1,3	2,3	2,0	1,7	1,9	1,7	1,9	2,0
Fikri yok	41	1,7	2,4	1,1	1,1	1,6	2,4	1,8	1,6	2,2
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Genç seçmenler ve metropollerde yaşayanlar arasında partinin adaydan daha önemli olduğunu, ülke sorunlarına çözümü partinin ve onun programının getireceğini söyleyenlerin oranı, adayın partiden önemli olduğunu ve beğendiği aday hangi partiden aday olursa ona oy vereceğini söyleyenlerin oranını aşmaktadır. Adayın ise kırsal alanlarda ve üst yaş grubunda ortalamadan fazla önem taşıdığı görülmektedir.

Yanıtların SES gruplarına göre dağılımı örneklem içindeki en büyük grubu oluşturan D grubundaki seçmenlerin yanı sıra B-A grubundaki seçmenlerin de adayı partiden önemli bulduğunu göstermektedir.

Tablo 164

Oy pusulasında her partiden bir adayın yer aldığı dar bölge uygulamasında oy verirken	SES (%)			
	E	D	C	B-A
Benim için parti, adaydan önemlidir	52,7	43,6	47,6	45,3
Benim için aday, partiden önemlidir	43,6	53,0	48,8	50,6
Her ikisi de önemli	1,1	1,6	2,1	2,8
Fikri yok	2,6	1,8	1,5	1,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
N	272	1152	614	358

Yanıtların bölgelere göre dağılımı, genel kitleden farklı olarak özellikle Doğu Anadolu’da partinin adaydan daha önemli bulunduğunu göstermektedir. Bu durum daha az belirgin olmak üzere Güneydoğu ve Ege bölgelerinde de geçerlidir. İç Anadolu’da ise adayı öne çıkaranların oranı genel kitleden 8 puan kadar yüksektir.

Tablo 165

Oy pusulasında her partiden bir adayın yer aldığı dar bölge uygulamasında oy verirken	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Benim için parti, adaydan önemlidir	43,2	56,2	48,7	49,7	39,4	41,7	47,9
Benim için aday, partiden önemlidir	54,4	42,0	45,6	44,3	58,0	54,8	48,9
Her ikisi de önemli	0,3	1,8	3,4	2,2	1,0	2,5	1,6
Fikri yok	2,0		2,3	3,8	1,5	1,0	1,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Yukarıda (*bak.* Bölüm IV.B.1) belirtildiği gibi, bugünkü sistemde seçim çevreleri çok büyük olduğu için seçmenlerin oy verdiği partinin adaylarını tanıyamaması genel kitlenin yüzde 87'si tarafından benimsenen bir eleştiridir. Ayrıca seçmenlerin milletvekili adayları tanımalarının seçim çevresinin büyüklüğüyle ilişkilendirildiği bir soruda seçmen kitlesinin yüzde 85'i oy verecekleri adayları tanımayı çok önemli (yüzde 59) ya da önemli (yüzde 26) bulduklarını söylemiştir (*bak.* Bölüm V.A.3). Adayları tanımaya gençlere göre daha fazla önem veren üst yaş gruplarındaki seçmenler dar bölge uygulamasında oy verirken de gene adayı daha fazla önemsemektedirler. Metropollerde yaşayanlar ise adayları tanımaya kırsal alanlardaki seçmenlerden fazla önem vermekte ve dar bölge sisteminde "herkesin partilere göre değil, adaylara göre oy vermesi"ni kırsal seçmene göre çok daha düşük oranda sorun saymakta, ama dar bölge sisteminde oy verirken gene de partiyi öne çıkarmaktadırlar. Bu durum parti siyasetinin büyük illerdeki göreceli önemine işaret edebilir.

2. İki tur

Bölgelerinde birinci turda yüzde 50'nin üzerinde oy alan adayların doğrudan seçildiği, hiçbir adayın yüzde 50 oranını aşmadığı seçim çevrelerinde ise yalnızca en çok oy alan adaylar arasında bir hafta sonra yeniden seçim yapıldığı bir sistemin Türkiye için uygun olup olmadığı sorulmuştur. Seçmenlerin yüzde 51'i iki turlu seçim sistemini Türkiye için uygun bulmakta, yüzde 45 ise uygun olmadığını düşünmektedir.

Tablo 166

İki turlu seçim sistemi Türkiye için	GENEL		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Evet, uygundur	1235	51,0	48,4	53,4	51,0	50,0	52,9	50,6	51,2	56,8
Hayır, uygun değildir	1091	45,0	45,6	44,5	46,8	45,8	42,1	45,1	45,0	39,5
Fikri yok	96	4,0	6,0	2,1	2,2	4,2	5,0	4,2	3,9	3,7
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Türkiye’de iki turlu seçim sisteminin uygulanmasından yana olanların üç büyük ildeki oranı, örneklem ortalamasının 6 puan kadar üzerindedir. Benzer biçimde B-A SES gruplarındaki seçmenler arasında da bu oran örneklem ortalamasını 8 puan aşmaktadır. İki turlu sistemi uygun bulma ve bulmama oranlarının birbirine en yakın olduğu grup ise bu konuda fikir sahibi olmama oranının da en yüksek olduğu kadınlardır.

Yanıtların bölgelere göre dağılımı iki turlu seçim sisteminin en fazla Marmara (yüzde 58), en az da Doğu Anadolu bölgesinde (yüzde 37) kabul gördüğünü göstermektedir.

Tablo 167

İki turlu seçim sistemi Türkiye için	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Evet, uygundur	47,8	37,3	49,1	47,6	49,5	51,6	57,9
Hayır, uygun değildir	49,8	62,7	45,7	50,3	40,5	46,8	38,8
Fikri yok	2,4		5,1	2,2	10,1	1,6	3,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

İki turlu bir seçim sisteminin uygulanması durumunda seçmenlerin yüzde 61’i ilk turda asıl tercih ettiği parti elenirse, ikinci turda öteki tercihleri arasından bir partiye oy vereceğini belirtmiştir. Yüzde 38 ise böyle bir durumda, ikinci turda oy kullanmama eğilimindedir.

Tablo 168

Asıl tercih ettiği parti ilk turda elenirse	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
İkinci turda oy kullanır, 2. veya 3. tercih ettiğim partiye oy veririm	1464	60,5	59,5	61,3	54,3	61,1	64,4	61,6	59,8	60,3
İkinci turda oy kullanmam	916	37,8	38,6	37,1	44,9	37,6	32,1	37,2	38,2	37,0
Fikri yok	42	1,7	1,9	1,5	0,7	1,3	3,5	1,1	2,0	2,7
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Asıl tercih ettiği parti birinci turda elenirse ikinci turda oy kullanmama eğilimi özellikle gençler arasında güçlüdür. İki turlu sistemi Türkiye için uygun bulmama

oranı da örneklem ortalamasından biraz yüksek olan gençlerin böyle bir sisteme en fazla karşı çıkan kesim olduğu söylenebilir. İkinci, üçüncü tercihlere yönelme eğilimi ise ilerleyen yaşın yanı sıra yükselen sosyo-ekonomik statüyle birlikte de biraz artmaktadır.

Bölgeler arası karşılaştırma iki turlu sisteme en fazla karşı çıkan Doğu Anadolu seçmenin, ikinci turda oy kullanmama eğiliminde de ilk sırada yer aldığını göstermektedir. Buna karşılık İç Anadolu, Marmara, Akdeniz ve Ege bölgesi seçmenleri ikinci turda oy kullanmaya ortalamadan (yüzde 60,5) biraz daha yatkındırlar.

Tablo 169

Asıl tercih ettiği parti ilk turda elenirse	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
İkinci turda oy kullanır, 2. veya 3. tercih ettiğim partiye oy veririm	64,0	44,7	62,8	49,2	66,1	52,5	64,7
İkinci turda oy kullanmam	34,7	54,7	36,1	49,7	31,7	46,8	32,3
Fikri yok	1,3	0,6	1,1	1,1	2,3	0,6	3,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

İki turlu sistemle ilgili olarak sorgulanan bir konu da ikinci tur öncesinde seçmenin, asıl tercih ettiği partinin beğenmediği başka bir partiyle ittifak yapması durumundaki oy verme davranışdır. Böyle bir durumda hâlâ asıl tercih ettiği partiye (parti ittifakına) oy vereceklerini söyleyenlerin oranı ile ikinci tercihleri olan başka bir partiye yöneleceklerini belirtenlerin oranı birbirine eşittir (yüzde 45). Yüzde 6'lık bir grup ise bu durumda hiç oy kullanmayacağını belirtmiştir. Yukarıda (bak. Bölüm VI.A.2) belirtildiği gibi, beğenilmeyen bir ittifaka karşı en duyarlı kesimler erkekler ve özellikle de büyük illerde yaşayan seçmenlerdir.

3. Alternatif Oy

Seçmenin "alternatif oy" uygulamasına yatkınlık derecesini saptamak amacıyla her seçmenin en çok tercih ettiği partinin yanı sıra ikinci, üçüncü, dördüncü parti tercihlerini de belirtmesinin yararlı olup olmayacağı sorulmuştur. Bu uygulamayı yararlı gören ve böyle bir tercihte bulunmak isteyenlerin oranı yüzde 47, yararlı olmayacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 36'dır. Yüzde 13'lük bir grup da bu uygulamanın yararlı olabileceğini, ama kendisi böyle bir tercihte bulunmayacağını belirtmiştir. Alternatif oy uygulamasına verilen bu onay da tıpkı iki turlu sistem gibi seç-

men tercihlerini Meclis'e daha iyi yansıtma isteğine bağlanabilir. Gene de seçmenin ikinci, üçüncü tercihlerini kullanma konusunda bölünmüş olduğu ve bu konuda kesin bir çoğunluktan söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Tablo 170

Alternatif oy	Genel		CİNSİYET (%)		YAŞ (%)			YERLEŞİM (%)		
	Sayı	%	Kadın	Erkek	18-24	25-44	45+	Kır	Kent	Metropol
Bence yararlı olur, ben böyle bir tercihte bulunmak isterim	1149	47,4	48,2	46,7	46,6	49,1	44,8	47,1	47,6	45,3
Yararlı olabilir, ama ben böyle bir tercihte bulunmam	317	13,1	13,3	12,9	14,5	12,0	14,1	12,8	13,2	11,4
Bence yararlı olmaz	877	36,2	34,7	37,6	35,9	35,8	37,3	36,6	36,0	40,4
Fikri yok	79	3,3	3,8	2,8	2,9	3,1	3,8	3,4	3,2	2,9
Toplam	2422	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N			1189	1233	543	1255	624	873	1549	594

Alternatif oy uygulamasında yarar gören ve böyle bir tercihte bulunmak isteyenlerin oranı B-A SES gruplarında yüzde 51 düzeyindedir (örneklem ortalamasından 4 puan yüksek). Karşı çıkma oranı ise metropollerde örneklem ortalamasının 4 puan kadar üzerindedir.

Yanıtların bölgelere göre dağılımı alternatif oy uygulamasının en fazla Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde kabul gördüğüne işaret etmektedir. Karadeniz bölgesi seçmeni ise böyle bir tercihte bulunma açısından örneklem ortalamasının (yüzde 47) 8 puan kadar gerisine düşmekte, ama bu uygulamanın yararlı olabileceğini de örneklem ortalamasından (yüzde 13) önemli ölçüde daha fazla (9 puan) düşünmektedir.

Tablo 171

Alternatif oy	BÖLGE (%)						
	Akdeniz	D.Anadolu	Ege	Güneydoğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
Bence yararlı olur, ben böyle bir tercihte bulunmak isterim	49,3	55,0	43,5	42,5	52,6	39,4	48,8
Yararlı olabilir, ama ben böyle bir tercihte bulunmam	15,5	10,1	11,6	19,9	8,8	21,9	10,2
Bence yararlı olmaz	32,8	34,3	43,2	37,6	28,5	37,5	38,0
Fikri yok	2,4	0,6	1,7		10,1	1,3	3,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	296	168	353	185	398	315	707

Yukarıda belirtildiği gibi (bak. Bölüm III.A.2), asıl partisinin seçimi kazanma şansının hiç olmadığı ve en çok karşı çıktığı partinin kazanma şansının yüksek olduğu durumda asıl partisine değil, karşı çıktığı partiyi geçebilecek ikinci ya da üçüncü tercihiye oy verebileceğini söyleyenlerin oranı üçte bir kadardır. Oysa alternatif oy uygulamasında, başka bir deyişle, birinci tercihlerin yanı sıra ikinci, üçüncü, dördüncü tercihleri de belirtebilmekte yarar gören ve böyle bir tercihte bulunmak isteyenlerin oranı yüzde 47'dir. Dolayısıyla seçmenlerin seçim sonuçlarını önceden tahmin ederek tercihte bulunmaktan çok, sonuçların çeşitli tercihlere göre belirmesinden yana oldukları anlaşılmaktadır.

C. Seçim Sistemi Tercihleri – Özet

Tercihli oy

- **Görüşülen kişilerin yüzde 81'i, seçimlerde seçmenlere oy verecekleri partinin adayları arasında tercihte bulunmasına imkân tanınması önerisini olumlu karşılamaktadır. Ama ancak yüzde 68'i bu yöntemin "yararlı" olacağı kanısındadır.**
- **Görüşülen kişilere tercihli oy yöntemi aleyhinde öne sürülen sakıncalar hatırlatıldığında ise genellikle önemli bir çoğunlukla bu sakıncaların birer "sorun" olabileceğini kabul etmektedirler.**
- **En büyük çoğunlukla (beşte dört) olası bir sorun kaynağı olarak görülen sakınca, tercihli oy yönteminin "en çok güç ve para sahibi olan adayların" seçilmesine olanak vermesidir. Onu sırasıyla, "medyada tanınmış adayların seçilme şansının artması", "dini cemaat ve tarikatların seçimlerde söz sahibi olması", "bazı bölgelerde adayların etnik kökeninin önem kazanması" ve "adaylar arasındaki yarıştan partilerin zarar görmesi" izlemektedir.**

Seçim ittifakları

- **Seçmenlerin ancak yüzde 48'i partilerin seçimlere "ittifak" halinde girmelerine izin verilmesi lehinde görüş belirtmiştir.**
  - **Bu konudaki görüşlerin farklılaşmasında en çok etkide bulunan faktörün seçmenlerin bugünkü oy verme tercihleri olduğu saptanmıştır.**

- "İttifak" terimi kullanılmaksızın, partilerin seçimlere "koalisyon anlaşmaları" yaparak girmelerine ilişkin olarak sorulan soruya ise seçmenlerin yüzde 61'inden olumlu yanıt alınmıştır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşmasında ise en çok coğrafi bölge faktörü belirleyici olmaktadır.
- Partiler arasında seçim ittifaklarına izin verilmesi halinde, asıl partilerinin beğenmedikleri bir partiyle ittifak kurduğu takdirde gene o partiye oy vereceğini belirten seçmenlerle, o durumda ikinci tercihi olan bir başka partiye oy vereceğini belirtenler birbirini dengelemektedir.
  - Bu konudaki görüşleri ayrıştıran en önemli etken gene coğrafi bölgedir.

Ülke seçim çevresi milletvekilliği

- Seçmenlerin üçte ikisi, her milletvekilinin belirli bir ilden seçilmesi gerektiğini düşünmekte ve ülke seçim çevresi milletvekilliği gibi bir düzenlemeye karşı çıkmaktadır.
  - Bu konudaki görüş farklılaşmasında da en çok bölge faktörü belirleyici olmaktadır.

Dar Bölge

- Türkiye'nin 550 seçim çevresine bölünerek her birinden yalnızca bir milletvekili seçilmesini genel kitlenin yüzde 43'ü doğru, yüzde 51'i ise yanlış bulmaktadır.
  - Dar bölge sistemini uygun bulup bulmama konusundaki görüşleri ayrıştıran en önemli etken coğrafi bölgedir. Bu soruya en fazla olumlu yanıt verenler İç Anadolulu seçmenlerdir.
  - İç Anadolu, Marmara ve Güneydoğu bölgelerinde ikinci önemli etken kır-kent-metropol ayrımıdır; İç Anadolu'da Ankara büyükşehir ve Marmara'da İstanbul büyükşehir dışındaki seçmenler ile kırsal Güneydoğu seçmeni dar bölge sistemini daha fazla uygun görmektedir.
  - Akdeniz, Ege ve Karadeniz bölgelerinde ikinci önemli etken seçmenin bugünkü oyudur; dar bölge sistemini doğru bulma oranı Ege ve

Akdeniz bölgelerinde HADEP ve AKP, Karadeniz bölgesinde de DSP seçmenleri arasında yükselmektedir.

- **Dar bölge uygulamasının olası sonuçları içinde en yüksek oranda sorunlu bulunanı "en çok güç ve para sahibi olan adayın milletvekili seçilmesi"dir. Yüzde 85 gibi çok büyük bir çoğunluğa göre dar bölge sisteminin bu sonucu doğurması sorundur.**
  - **Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken bugünkü seçim sistemine ilişkin bilgi düzeyidir.**
  - **Görece bilgisiz seçmenler arasında ikinci en önemli etken bugünkü parti tercihi ya da olası oy verme davranışdır; bu grupta SP ve HADEP seçmeni ile geçersiz oy verecek, hiç oy vermeyecek ve kararsız olanların bu sonucu sorun sayma oranı çok yüksektir.**
  - **Görece bilgili seçmenler arasında ikinci en önemli etken coğrafi bölgedir; bu grupta Doğu Anadolu ve Ege seçmenler bu sonucu çok yüksek oranda sorun saymaktadır.**
- **Dar bölge uygulamasında oy verirken seçmen kitlesinin yüzde 46'sına göre parti adaydan daha fazla, yüzde 51'sine göre ise aday partiden fazla önem taşımaktadır.**
  - **Bu konudaki görüşleri ayrıştırıcı en önemli etken seçmenin bugünkü olası oyudur; özellikle HADEP, CHP, DSP ve SP seçmeni için parti adaydan önemlidir**

İki tur

- **Seçmenlerin yüzde 51'i iki turlu seçim sistemini Türkiye için uygun bulmakta, yüzde 45 ise uygun olmadığını düşünmektedir.**
  - **Bu soruya verilen yanıtları ayrıştırıcı en önemli etken coğrafi bölgedir.**
  - **İki turlu sistemi uygun bulmama oranının en yüksek olduğu Doğu Anadolu'da ikinci önemli etken kır-kent ayrımıdır; bu grupta özellikle kentli seçmen bu sisteme karşıdır.**
  - **Sistemin en fazla uygun görüldüğü Marmara bölgesinde ikinci önemli etken sosyo-ekonomik statüdür; bu grupta en yüksek onay orta ve üst (C, B-A) SES gruplarından gelmektedir.**

- Seçmenlerin yüzde 61'i ilk turda asıl tercih ettiği parti elenirse, ikinci turda öteki tercihleri arasından bir partiye oy vereceğini belirtmiştir. Yüzde 38 ise böyle bir durumda, ikinci turda oy kullanmama eğilimindedir.
  - Bu konudaki görüşleri ayrıştıracı en önemli etken gene coğrafi bölgedir; Akdeniz, Ege, İç Anadolu ve Marmara bölgesi seçmenleri arasında ikinci turda oy verme eğilimi daha yüksektir.
  - Bu bölgelerde ikinci önemli etken parti tercihidir; HADEP, CHP ve SP seçmeni arasında ikinci turda oy kullanma eğilimi görece zayıftır.

Alternatif oy

- Alternatif oy uygulamasına gidilerek her seçmenin en çok tercih ettiği partinin yanı sıra ikinci, üçüncü, dördüncü parti tercihlerini de belirtmesini yararlı gören ve böyle bir tercihte bulunmak isteyenlerin oranı yüzde 47, yararlı olmayacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 36'dır. Yüzde 13 bu uygulamanın yararlı olabileceği, ama kendisi böyle bir tercihte bulunmayacağını söylemiştir.
  - Bu konudaki görüşleri ayrıştıracı en önemli etken coğrafi bölgedir.

VII

B Ö L Ü M

SONUÇLAR

Bu raporun önceki bölümleri Türkiye’de seçmenlerin bir seçim sisteminin öncelikli işlevleri ve değişik sistem seçenekleri ya da değişik sistemlere eklemlenebilecek farklı düzenlemeler konusundaki tercihlerine ilişkin araştırma bulgularını ortaya koymaktadır. Bu bölümlerde söz konusu tercihleri ölçmeye yönelik farklı sorulara alınan yanıtların ortaya koyduğu eğilimler tekil olarak değerlendirilmiştir.

Bu sonuç bölümü ise toplu değerlendirmeye ayrılmıştır. Önce, yukarıdaki bölümlerde tekil olarak değerlendirilen çeşitli eğilimleri genel olarak "yönetimde istikrar" ya da "adil temsil" lehinde bir tercihe işaret etmeleri bakımından topluca değerlendirilebilmek amacıyla yapılan analizin sonuçları sunulmaktadır. Bu kapsamda, seçmen kitlesinin bu temel tercih bakımından nasıl kümelendiği incelenmektedir.

Bu incelemenin ardından, "istikrar" ve "adil temsil" tercihleri bakımından farklı kümelerde toplanan seçmenlerin değişik seçim sistemlerine ya da değişik sistemlere eklemlenebilecek farklı düzenlemelere yaklaşımlarına ilişkin bulgular tartışılmaktadır.

Son olarak gerek "istikrar" ve "adil temsil" ilkeleri, gerek farklı seçim sistemi düzenlemeleri lehindeki tercihlerin oluşmasında belirleyici olan etkenlere ilişkin analiz sonuçları sunulmaktadır.

A. Seçmen Kitlesinin Kümeleneşmesi

Seçmen kitlesinin "istikrar" ve "adil temsil" tercihleri bakımından kümelendirmeye yönelik analizde şu yöntem izlenmiştir:

İlk aşamada, soru formunda yer alan çeşitli soruların "istikrar" ya da "adil temsil" lehinde bir tercihe işaret eden seçeneklerini toplulaştıran iki bileşik değişken oluşturulmuştur. Böylece, görüşülen her bir kişi için birer "istikrar" ve "adil temsil" tercih puanı hesaplanmıştır. İkinci aşamada, küme analizi (cluster analysis) yöntemiyle deneklerin "istikrar" ve "adil temsil" puanlarının örneklem ortalamasından farklılaşması bakımından bölündüğü kümeler belirlenmiştir. (Söz konusu iki bileşik değişkenin oluşturulmasında toplulaştırılan soru seçenekleri ve izlenen yöntem bu bölümün sonundaki Açıklama’da özetlenmiştir.)

Görüşülen kişilerin her biri için hesaplanan "istikrar" ve "adil temsil" tercih puanları "0" ile "10" arasında değişmektedir; puanın "0"a yaklaşması ilgili kavrama verilen önemin azaldığını, "10"a yaklaşması ise bu önemin arttığını belirtmektedir. Seç-

men kitlesinin ortalama "istikrar" tercih puanı 10 üzerinden 5,09, "adil temsil" tercih puanı ise 5,36 olarak hesaplanmıştır. Küme analizi sonuçlarına göre, tercih puanlarının bu ortalamalardan farklılaşması bakımından örneklem dört ana kümeye bölünmektedir.

Kümeler şöyle ayrılmaktadır:

Tablo 172

Kümeler	Sayı	%	İstikrar tercih puanı ortalaması	Adil temsil tercih puanı ortalaması
Adil temsile öncelik verenler	639	26,4	3,13	8,01
İstikrara öncelik verenler	545	22,5	7,15	3,16
İki kavramı da vazgeçilmez bulanlar	649	26,8	6,08	7,71
Kayıtsızlar	589	24,3	4,20	4,15
Toplam	2422	100,0	5,09	5,36

Birinci küme, adil temsil ilkesine öncelik veren seçmenlerden oluşmakta ve örneklemin yüzde 26'sını kapsamaktadır. Bu kümedeki seçmenlerin ortalama adil temsil tercih puanı 8,01, istikrar tercih puanı ise 3,13'tür.

İkinci küme, istikrar ilkesine öncelik veren seçmenlerden oluşmakta ve örneklemin yüzde 23'ünü kapsamaktadır. Bu kümedeki seçmenlerin ortalama istikrar tercih puanı 7,15, adil temsil tercih puanı ise 3,16'dır.

Üçüncü küme, her iki ilkeden de vazgeçemeyen seçmenleri bir araya toplamakta ve örneklemin yüzde 27'sini oluşturmaktadır. Bu kümenin ortalama adil temsil tercih puanı 7,71, istikrar tercih puanı da 6,08'dir. Her iki ortalama da örneklem ortalamalarından istatistiksel bakımdan anlamlı ölçüde yüksektir.

Dördüncü küme ise her iki ilkeyi de ortalamadan anlamlı ölçüde düşük düzeyde önemseyen seçmenleri içermekte ve örneklemin yüzde 24'ünü oluşturmaktadır. Bu kümenin ortalama istikrar tercih puanı 4,20, adil temsil tercih puanı 4,15'tir. Bu kümedeki seçmenlerin esas olarak, bir seçim sisteminin öncelik vermesi gereken temel ilke konusunda "kayıtsız" olduğu söylenebilir.

B. Seçim Sistemi Düzenlemelerinin Benimsenme Düzeyi

"İstikrar" ve "adil temsil" öncelikleri bakımından farklı kümelerde toplanan seçmenlerin değişik seçim sistemlerine ya da değişik sistemlere eklemlenebilecek fark-

lı düzenlemelere yaklaşımlarının incelenebilmesi için de üç bileşik değişken oluşturulmuştur. Bu değişkenler şunlardır:

- İki turlu seçim sistemini benimseme düzeyi
- Tercihli oy yöntemini benimseme düzeyi
- Seçim öncesi ittifakları benimseme düzeyi

Bu değişkenlerin oluşturulmasında da ilgili seçim sistemi düzenlemesi lehinde bir tercihe işaret eden soru seçenekleri toplulaştırılmış ve görüşülen kişilerin her biri için "0" ile "10" arasında benimseme düzeyi puanları hesaplanmıştır.

Ayrıca, soru formunda sınıanan

- Dar bölge esasına dayalı bir sistemi benimseme düzeyi
- Alternatif oy
- Ülke seçim çevresi ("Türkiye") milletvekilliği

düzenlemeleri lehinde belirtilen tercihler de "0" ile "10" arasında değişen benimseme düzeyi puanlarına dönüştürülmüştür. (Bu hesaplamalarda izlenen yöntem de bölüm sonundaki Açıklama'da yer almaktadır.)

Yukarıda açıklanan seçmen kümelerinin söz konusu seçim sistemi düzenlemelerini benimseme düzeyini gösteren ortalama tercih puanları arasındaki farklılaşma aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 173

Seçim sistemi düzenlemeleri	Seçmen kümeleri (ortalama benimseme düzeyi puanları)				Örneklem ortalaması
	Adil temsile öncelik verenler	İstikrara öncelik verenler	İki kavramı da vazgeçilmez bulanlar	Kayıtsızlar	
Dar bölge esasına dayalı bir sistemi benimseme düzeyi	4,57	4,10	4,51	3,96	4,30
İki turlu sistemi benimseme düzeyi	5,33	5,92	5,59	5,48	5,57
Partiler arasında seçim ittifaklarına izin veren sistemi benimseme düzeyi	5,26	5,47	5,78	5,17	5,42
Tercihli oy yöntemini benimsenme düzeyi	7,66	7,62	7,51	6,96	7,44
Ülke milletvekilliği uygulamasını benimsenme düzeyi	3,50	3,06	3,15	2,49	3,06
Alternatif oy sistemini benimseme düzeyi	5,09	4,39	4,82	4,61	4,74

Bir seçim sisteminin esas olarak Meclis'te adil temsili sağlamaya yönelik olması gerektiğini düşünen seçmenler ülke milletvekilliği düzenlemesine ve alternatif oy sistemine genel ortalamanın üzerinde destek vermektedirler. Bu kümedeki seçmenler tercihli oy düzenlemesini ve dar bölge esasına dayalı bir sistemi benimsemeye genel kitleden daha yatkın gözükseler de ortalamalar arasındaki farklar istatistiksel açıdan anlamlı değildir ve böyle bir sonuç çıkarılmasına izin vermemektedir. (Dar bölge sistemini benimseme düzeyi hiçbir kümede genel kitleden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklı değildir.)

Benimsenecek seçim sisteminde öncelikle istikrar ilkesinin gözetilmesinden yana olan seçmenler iki türlü seçim sistemine genel kitle ortalamasından anlamlı ölçüde yüksek düzeyde destek vermektedirler.

Bir seçim sisteminin aynı anda hem adil temsile olanak vermesini, hem de istikrarı sağlamasını vazgeçilmez bulan seçmenler partiler arasında seçim ittifaklarını ortalamadan fazla desteklemektedirler. Öbür düzenlemeleri de görece yüksek düzeyde benimser görünmelerine karşın bunların hiçbirinde küme ortalaması genel ortalamadan istatistiksel anlamda farklı değildir

Bir seçim sisteminin ne adil temsil, ne de istikrar ilkesini gözetmesine öncelik veren görece "kayıtsız" seçmenler, bu genel tutumlarına koşut olarak hiçbir seçim sistemi düzenlemesini ortalamayı aşan bir düzeyde benimsememektedirler. Bu grupta tercihli oy ve ülke milletvekilliğini benimseme düzeyi ortalamadan anlamlı ölçüde düşüktür.

C. Tercihlerde Belirleyici Olan Etkenler

Gerek "istikrar" ve "adil temsil" ilkeleri, gerek farklı seçim sistemi düzenlemeleri lehindeki tercihlerin oluşmasında belirleyici olan etkenlerin saptanması için araştırma verileri özel bir istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizde tercihler üzerindeki belirleyici etkisi araştırılan bağımsız değişkenler şunlardır:

- Yaş
- Cinsiyet
- Meslek
- Coğrafi bölge

- Yaşanan yerin niteliği (kır-kent-metropol)
- Sosyo-ekonomik statü (SES)
- Mevcut seçim sistemi hakkındaki bilgi düzeyi
- Bugünkü oy verme tercihi

Analizde kullanılan program, bağımsız değişkenlerin tümünün her bir tercih üzerindeki etkisini toplu olarak değerlendirmektedir. Bunun sonucunda bağımsız değişkenler arasında, ilgili tercihin oluşmasındaki belirleyici önemlerine göre bir etkenler hiyerarşisi kurulmakta ve hiç belirleyici olmayanlar ayrılmaktadır. Ayrıca, önem hiyerarşisinin farklı kademelerinde yer alan her bir değişken açısından deneklerin ayrıştığını kümeleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin belirli bir tercihin oluşmasında sosyo-ekonomik statünün (SES) belirleyici önem taşıdığı saptanmışsa ve bazı SES grupları arasında o tercih bakımından bir benzerlik varsa, o gruplar birlikte kümelendirilerek öbürlerinden ayırt edilmektedir.

Bu analiz sonucunda, değişik tercihlerde öncelikle belirleyici olan etkenlere ilişkin olarak aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

İstikrar tercihinde belirleyici olan etkenler: Seçim sisteminin işlevleri arasında "istikrar" lehindeki tercihi belirleyen en önemli etken SES'tir. Tüm seçmen kitlesinin ortalama istikrar tercih puanı 5,09 iken, bu değer B-A grubunda 4,58'e, birlikte kümelenen C-E gruplarında 4,99'a inmekte, buna karşılık D grubunda 5,33'e yükselmektedir.

İstikrar lehindeki tercihin oluşmasında ikinci sırada belirleyici etken seçmenlerin bugünkü oy verme eğilimleridir.

En çok istikrar yanlısı olan D SES grubunda bugünkü DYP-MHP seçmenleri kümesi 5,82 puanla öne çıkmakta, onları 5,44 puanla ANAP-AKP seçmenleri ile kararsız seçmenler ve 5,25 puanla birlikte kümelenen SP seçmenleri ile hiçbir partiye oy vermeyi düşünmeyen seçmenler izlemektedir.

Toplulaşan C-E SES grubunda 5,84 puanla MHP seçmenleri öne çıkmakta, onları 5,39 puanla DSP-DYP seçmenleri ile kararsız seçmenlerin oluşturduğu küme izlemektedir.

B-A grubunda istikrar tercih puanı ortalamaı aşan tek küme 5,52 puanla ANAP-DYP-MHP-SP seçmenleridir.

Adil temsil tercihinde belirleyici olan etkenler: "Adil temsil" lehindeki tercihi belirleyen en önemli etken gene SES'tir. Tüm seçmen kitlesinin ortalaması adil temsil tercih puanı 5,36 iken, bu değer B-A grubunda 6,02'ye, C grubunda 5,53'e çıkmakta, buna karşılık E grubunda 5,26'ya, D grubunda ise 5,10'a inmektedir.

Bu tercihin oluşmasında da E dışındaki SES gruplarında ikinci sırada belirleyici etken seçmenlerin bugünkü oy verme eğilimleridir.

En çok adil temsil yanlısı olan B-A grubunda en önde 6,38 puanla Meclis dışı partilerin (CHP, HADEP ve diğerleri) seçmenleri ile kararsız ve hiçbir partiye oy vermeyi düşünmeyen seçmenler birlikte kümelenmektedir.

C grubunda HADEP'le birlikte Meclis dışı küçük partilerin seçmenlerinin oluşturduğu küme 7,20 puanla başı çekmekte, onu 6,11 puanla CHP seçmenleri, 5,62 puanla SP seçmenleri ile hiçbir partiye oy vermeyecek seçmenler kümesi izlemektedir.

D grubunda öne çıkan tek küme 6,24 puanla gene Meclis dışı partilerin seçmenlerinden oluşmaktadır.

E grubunda ikinci sıradaki belirleyici etken cinsiyettir: Bu gruptaki erkekler arasında ortalama adil temsil tercih puanı 5,67'ya yükselmektedir.

Dar bölge çoğunluk sistemini benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler: Seçmenlerin dar bölge çoğunluk sistemini benimseme düzeylerini en çok etkileyen değişken coğrafi bölgedir. Bu bakımdan tüm seçmen kitlesinin ortalama puanı 4,30 iken, bu değer, Doğu Anadolu bölgesinde 3,07'ye, Karadeniz bölgesinde 3,13'e, Ege bölgesinde 4,02'ye, Akdeniz bölgesinde 4,18'e inmekte, birlikte kümelenen Güneydoğu ve Marmara bölgelerinde 4,49'a, İç Anadolu bölgesinde ise 5,66'ya çıkmaktadır.

Marmara, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ikinci derecede belirleyici olan etken kırsal, kent, metropol ayrımıdır. Dar bölge sistemi Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin İstanbul ve Ankara büyükşehir sınırları içinde daha az benimsenmekte, bunların dışındaki kırsal ve kırsal yerleşimlerde daha çok desteklenmektedir. Güneydoğu Anadolu'da dar bölge sistemini daha fazla benimseyenler kırsal alanlarda yaşayanlardır.

Akdeniz, Karadeniz ve Ege bölgelerinde ikinci derecede belirleyici etken seçmenlerin bugünkü oy verme eğilimleridir. Bu üç bölgede daha çok AKP ve HADEP seçmenlerinin dar bölge sisteminden yana oldukları görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde ise ikinci derecede belirleyici bir etken yoktur ve bölge bir bütün olarak dar bölge çoğunluk sistemini öbür bölgelerde olduğundan daha az benimsemektedir.

İki turlu seçim sistemini benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler:

Seçmenlerin bu konudaki tutumunu en çok etkileyen değişken gene coğrafi bölgedir. Bu sistemi benimseme düzeyi bakımından genel kitlenin ortalama puanı 5,57 iken, bu değer Doğu Anadolu bölgesinde 4,10'a inmekte, birlikte kümelenen Ege-Güneydoğu-İç Anadolu-Karadeniz bölgelerinde 5,45'te kalmakta, buna karşılık Akdeniz bölgesinde 5,59'a, Marmara bölgesinde 6,13'e yükselmektedir.

İki turlu seçim sisteminin benimsenmesinde ikinci derecede belirleyici etken, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde cinsiyet, Marmara bölgesi ile Ege-Güneydoğu-İç Anadolu-Karadeniz kümesinde ise yürürlükteki seçim sistemiyle ilgili bilgi düzeyidir.

Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde erkek seçmenlerin bu sistemi benimseme düzeyi sırasıyla 6,11 ve 4,70 puanla kadın seçmenlerin ortalamasını (sırasıyla 5,06 ve 3,48) aşmaktadır.

Marmara bölgesinde ve birlikte kümelenen Ege-Güneydoğu-İç Anadolu-Karadeniz bölgelerinde seçim sistemiyle ilgili bilgi düzeyi "orta"nın üzerinde olan seçmenler sırasıyla 6,43 ve 5,90 puanla iki turlu seçim sistemini örneklem ortalamasını aşan ölçüde benimsemektedirler.

Seçim öncesi ittifakları benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler:

Partiler arasında seçim ittifaklarına izin veren bir sistemi benimseme düzeyini en çok etkileyen değişken coğrafi bölgedir. Bu bakımdan tüm seçmen kitlesinin ortalama puanı 5,42 iken, bu değer Akdeniz bölgesinde 4,67'ye inmekte, birlikte kümelenen öbür altı bölgede 5,53'e yükselmektedir.

Akdeniz bölgesinde bu tercihi ikinci derecede belirleyen herhangi bir değişken saptanmamıştır. Öbür bölgelerde ise yaş grubu ikinci derecede belirleyici bir etken olarak öne çıkmaktadır. Genç ve orta yaş grubu seçmenler seçim ittifaklarına izin verilmesini 5,68 puanla örneklem ortalamasından fazla benimsemektedir.

Bu noktada analizin dikkat çekici bir sonucuna değinilebilir. Analiz, seçim öncesi ittifakların benimsenme düzeyini saptamak için oluşturulan bileşik değişken kullanılarak yapıldığında, kümeleri ayırıştırıcı en önemli etken coğrafi bölgedir. Oy-

sa toplu değişkenin bileşimine giren iki soru tek tek ele alındığında, soruda "ittifak" teriminin kullanılmasına bağlı olarak birinci belirleyici etkenin seçmenin bugünkü oy tercihi olduğu görülmüştür (bak. Bölüm VI. C). Geniş bir seçmen kitlesinin kuşkuyla yaklaştığı "ittifak" terimi yerine seçim öncesi "koalisyon anlaşması" teriminin kullanılması parti tercihinin etkisini gidermekte, bu düzenlemenin genel benimsenme düzeyinde coğrafi bölge etkenini öne çıkarmaktadır.

Tercihli oy yöntemini benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler:

Seçmenlerin partilerin gösterdiği adaylar arasından tercih yapabilmelerine olanak veren bir seçim sistemini benimseme düzeyini en çok etkileyen değişken bugünkü seçim sistemi hakkındaki bilgi düzeyidir. Bilgi düzeyi arttıkça tercihli oy sistemini benimseme eğilimi yükselmektedir.

Tercihli oy yöntemini benimseme düzeyinin örneklem ortalaması 7,44 puan iken, bu değer bilgi düzeyi düşük olan (seçim sistemiyle ilgili 10 önermeden en çok 5'ini doğru saptayan) seçmenler arasında 6,79'a inmekte, orta düzeyde bilgi sahibi olan (6 önermeyi doğru saptayan) seçmenler arasında 7,42'de kalmakta, bilgi düzeyi yüksek olanlar (en az 7 önermeyi doğru saptayanlar) arasında 7,88'e çıkmaktadır.

Seçim sistemiyle ilgili bilgi düzeyi gerek düşük, gerek yüksek olan seçmenlerin tercihli oy yöntemiyle ilgili tutumlarında ikinci derecede belirleyici olan etkenler de saptanmıştır.

Bilgi düzeyi düşük olan seçmenler arasında ikinci derecede önemli etken coğrafi bölgedir. Bu seçmenler arasında tercihli oy yöntemini benimseme düzeyi Ege bölgesinde 7,69 puanla örneklem ortalamasının üzerindedir. Buna karşılık İç Anadolu'da 7,19'a, Akdeniz-Doğu Anadolu ve Karadeniz-Marmara kümelerinde 6,58'e, Güneydoğu'da ise 5,69'a inmektedir.

Bilgi düzeyi yüksek olan seçmenler arasında ikinci derecede etkili olan değişken SES'tir. Birlikte kümelenen C ve B-A gruplarında tercihli oy yöntemini benimseme düzeyi ortalama 8,19 puana yükselmekte, D grubunda 7,72'ye, E grubunda ise 7,01'e inmektedir.

Ülke milletvekilliğini benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler: Ülke seçim çevresi milletvekilliği düzenlemesini benimseme düzeyini en çok etkileyen değişken de coğrafi bölgedir. Bu tercih bakımından tüm seçmen kitlesinin or-

talama puanı 3,06 iken, bu değer Karadeniz bölgesinde 2,11'e, birlikte kümelenen Ege-Güneydoğu-Doğu Anadolu-Akdeniz bölgelerinde 2,75'e inmekte, Marmara bölgesinde 3,52'ye ve İç Anadolu'da 3,85'e yükselmektedir.

Gerek İç Anadolu bölgesinde, gerek birlikte kümelenen Ege-Güneydoğu-Doğu Anadolu-Akdeniz bölgelerinde bu konudaki tercihi belirleyen ikinci derecede önemli etkenler saptanmıştır.

İç Anadolu bölgesinde ikinci ayrıştırıcı etken SES düzeyidir. B-A grubunun bu düzenlemeyi benimseme düzeyi 5,51 puanla örneklem ortalamasının çok üzerine çıkmakta, birlikte kümelenen D-C gruplarında 3,89 puanla gene örneklem ortalamasını aşmakta, E grubunda ise 2,08'le ortalamanın altına inmektedir.

Toplulaşan Ege-Güneydoğu-Doğu Anadolu-Akdeniz bölgelerinde ikinci derecede belirleyici etken yerleşimdir. Bu kümede genel olarak kentli seçmenlerin ülke milletvekilliğini benimseme düzeyi 3,26 puanla örneklem ortalamasını aşmakta, kırsal kesim seçmenleri arasında ise 2,03'e inmektedir.

Alternatif oy sistemini benimseme düzeyinde belirleyici olan etkenler:

Alternatif oy konusundaki tutumu en çok etkileyen değişken coğrafi bölgedir. Bu bakımdan tüm seçmen kitlesinin ortalama puanı 4,74 iken, bu değer birlikte kümelenen Akdeniz-Doğu-İç Anadolu-Marmara bölgelerinde 5,05'le ortalamayı aşmakta, öbür kümeyi oluşturan Ege-Güneydoğu Anadolu-Karadeniz bölgelerinde ise 4,17'ye inmektedir.

Alternatif oy konusundaki tutumu ikinci derecede belirleyen etkenler de saptanmıştır.

Birlikte kümelenen Akdeniz-Doğu-İç Anadolu-Marmara bölgelerinde ikinci ayrıştırıcı etken yerleşimdir. Bu kümede büyük kentler dışında yaşayan seçmenlerin bu sistemi benimseme düzeyi 5,33 puanla örneklem ortalamasını aşmaktadır.

Ege-Güneydoğu Anadolu-Karadeniz bölgeleri kümesinde ise bu konuda ikinci derecede ayrıştırıcı etken SES düzeyidir. Bu kümede B-A grubu seçmenlerin alternatif oy sistemini benimseme düzeyi 5,46 puanla örneklem ortalamasının üzerindedir.

AÇIKLAMA: BİLEŞİK DEĞİŞKENLERİN OLUŞTURULMASI

A. "İstikrar" ve "adil temsil" bileşik değişkenlerinin oluşturulması

"İstikrar" bileşik değişkeni: Seçmenlerin istikrar kavramına verdikleri önemin düzeyini ölçmeye yönelik olarak oluşturulan bileşik değişken dokuz ayrı değişkenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur:

- a. Seçim sisteminin güçlü ve istikrarlı hükümetler çıkaramamasını, Türkiye'nin yönetim sorunları açısından önemli ve çok önemli bulan deneklere "1" puan verilmiştir.
- b. Hükümeti kuran parti veya partiler koalisyonunun, seçmenlerin en az yarısının oyunun almasının şart olmadığını, önemli olanın oy yüzdesi ne olursa olsun Mecliste çoğunluğu elde etmek olduğunu belirtenlere bir puan verilmiştir.
- c. Mecliste gereğinden fazla partinin temsil ediliyor olmasını bir sorun olarak görenlere "1" puan verilmiştir.
- d. Uygulanacak seçim sisteminin asıl amacının seçimden sonra hükümetin kolayca kurulabilmesi ve kurulan hükümetin uzun süre iş başında kalmasının çok önemli olduğunu düşünenlere "1" puan verilmiştir.
- e. Uygulanmakta olan yüzde 10'luk ülke barajının korunmasını veya daha da yükseltilmesini isteyenlere "1" puan verilmiştir.
- f. Yüzde 10'luk ülke barajının düşürülmesi halinde, meclise girecek parti sayısı artacağından hükümet kurmanın imkansız hala geleceğini öne sürenlere "1" puan verilmiştir.
- g. Küçük partilerin mecliste temsil edilmesinin doğru olmadığını, aksine uzlaşma sağlanması için mecliste az sayıda partinin bulunması ve bu partilerin küçük partilerin seçmenini de temsil etmesi gerektiğini söyleyenlere "1" puan verilmiştir.
- h. Yüzde 10'luk ülke barajlı bir sistemde, seçime katılan partilerden birinin yüzde 12, bir başkasının yüzde 11 oranında oy alarak meclise girdiği ve diğer partilerin tümünün barajı aşamayıp meclis dışında kaldığı bir seçim sonucunu istikrar adına olumlu bulanlara "1" puan verilmiştir.

Bir sonraki aşamada her bir seçmenin bu alt değişkenlerdeki puanları toplanmıştır. Buna göre toplam puan "0" ile "8" arasında değişmektedir. Daha sonra, puanlama sistemini standartlaştırmak için "8" üzerinden belirlenmiş toplam puanlar orantılama yoluyla "10" üzerinden toplam puanlara dönüştürülmüştür. Toplam puan "0"a yaklaştıkça seçmenin istikrar lehindeki tercihi zayıflamakta, "10"a yaklaştıkça güçlenmektedir.

"Adil temsil" bileşik değişkeni: Seçmenlerin adil temsil kavramına verdikleri önemin düzeyini ölçmeye yönelik olarak oluşturulan bileşik değişken ise dokuz ayrı değişkenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur:

- a. Seçim sisteminin bütün kesimlerin mecliste adil bir biçimde temsil edilmesine imkan vermemesini Türkiye'nin yönetim sorunları açısından önemli ve çok önemli bulanlara "1" puan verilmiştir.
- b. Hükümeti kuran parti veya partilerin seçmenin en az yarısının oyunu almış olmaları gerektiğine inananlara "1" puan verilmiştir.
- c. Yüzde 10'luk ülke barajı nedeniyle bazı partilerin meclis dışında kalmalarını önemli bir sorun olarak nitelendirenlere "1" puan verilmiştir.
- d. Mevcut seçim sistemine yöneltilen "bazı partiler meclise gerçek güçlerinin üzerinde milletvekili gönderiyor; bu da partiler arasında haksızlığa neden oluyor" şeklindeki eleştiriyi haklı bulanlara "1" puan verilmiştir.
- e. Seçime katılan her partinin mecliste gücü oranında temsil edilmesine önem verdiklerini belirtenlere "1" puan verilmiştir.
- f. Halen yürürlükte olan yüzde 10'luk ülke barajının tamamen kaldırılmasını veya düşürülmesini isteyenlere "1" puan verilmiştir.
- g. Tek bir milletvekili bile çıkarabilse, her küçük partinin mecliste aldığı oy oranında temsil edilmesi gerektiğine inananlara "1" puan verilmiştir.
- h. Yüzde 10'luk ülke barajlı bir sistemde, seçime katılan partilerden birinin yüzde 12, bir başkasının yüzde 11 oranında oy alarak meclise girdiği ve diğer partilerin tümünün barajı aşamayıp meclis dışında kaldığı bir seçim sonucunu, "mecliste seçmenin sadece yüzde 23'ünün temsil edilmesi adaletsizliktir" diyerek olumsuz bir durum olarak nitelendirenlere "1" puan verilmiştir.
- i. "Baraj düşürülsün ve daha küçük partilere de mecliste temsil olanağı sağlansın" diyenlere "1" puan verilmiştir.

"İstikrar" tercih puanının hesaplanmasında olduğu gibi, her bir seçmenin bu alt değişkenlerdeki puanları toplanmıştır. Doğal olarak bu toplam puan da "0" ile "9" arasında değişmektedir. Gene puanlama sistemini standartlaştırmak için, orantılama hesabıyla "9" üzerinden belirlenmiş toplam puanlar "10" üzerinden toplam puanlara dönüştürülmüştür. Toplam puan "0"a yaklaştıkça seçmenin adil temsil lehindeki tercihi zayıflamakta, "10"a yaklaştıkça güçlenmektedir.

B. Seçim sistemi düzenlemelerini benimseme düzeyi değişkenlerinin oluşturulması

İki turlu seçim sistemini benimseme düzeyi: Seçmenlerin iki turlu seçim sistemini benimseme düzeyini ölçmeye yönelik olarak oluşturulan bileşik değişken iki ayrı değişkenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur:

- a. "İki turlu seçim sistemi Türkiye'ye uygundur" diyenlere "1" puan verilmiştir.
- b. "İki turlu sistemde asıl tercih ettiğim parti ilk turda elense bile ikinci turda oy kullanır, ikinci veya üçüncü tercih ettiğim partiye oy veririm" diyenlere "1" puan verilmiştir.

Dar bölge sistemini benimseme düzeyi: Seçmenlerin dar bölge esasına dayalı bir seçim sistemini benimsenme düzeyini ölçmeye yönelik olarak tek bir değişken kullanılmıştır.

Seçim sisteminde bir değişiklik yapılarak, Türkiye'nin her birinden yalnızca bir milletvekili seçilecek biçimde 550 seçim çevresine bölünmesinin doğru olacağını düşünenlere "1" puan verilmiştir.

Tercihli oy sistemini benimseme düzeyi: Seçmenlerin tercihli oyu içeren bir seçim sistemini benimseme düzeyini ölçmeye yönelik olarak oluşturulan bileşik değişken iki ayrı değişkenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur:

- a. Bugünkü seçim sisteminin değiştirilmesini ve seçmenlerin oy verecekleri partinin gösterdiği adaylar arasından tercih yapabilmelerine olanak tanınmasını isteyenlere "1" puan verilmiştir.
- b. Seçmenlerin oy verdikleri partinin adayları arasında tercihte bulunmalarına ya da bu kişiler arasında sıralama yapabilmelerine olanak veren bir seçim sisteminin Türkiye için yararlı olacağına inananlara "1" puan verilmiştir.

Seçim ittifaklarını benimseme düzeyi: Seçmenlerin partilerin seçim öncesinde ittifak yapabilmelerine olanak veren bir seçim sistemini benimseme düzeyini ölçmeye yönelik olarak oluşturulan bileşik değişken iki ayrı değişkenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur:

- a. Partilerin seçimden önce anlaşarak bunu seçmenlere bildirmelerinin ve en çok oyu alan koalisyon alternatifinin iktidara gelmesinin daha doğru olacağını belirtenlere "1" puan verilmiştir.
- b. Bugünkü seçim sisteminde bir değişikliğe gidilerek, partilerin seçim öncesinde ittifak yapabilmelerine olanak tanınması gerektiğini belirtenlere "1" puan verilmiştir.

Alternatif oy sistemini benimseme düzeyi: Alternatif oy sisteminin benimsenme düzeyini ölçmeye yönelik olarak tek bir değişken kullanılmıştır.

Bugünkü seçim sisteminin değiştirilerek her seçmenin en çok tercih ettiği partinin yanı sıra ikinci, üçüncü, dördüncü vb. parti tercihlerini de belirtebileceği bir seçim sistemine geçilmesinin Türkiye için yararlı olacağını ve böyle bir durumda tercih hakkını kullanacağını belirten seçmenlere "1" puan verilmiştir.

Ülke milletvekilliği düzenlemesini benimseme düzeyi: Ülke milletvekilliği düzenlemesini benimsenme düzeyini ölçmeye yönelik olarak tek bir değişken kullanılmıştır.

Bugünkü seçim sisteminde bir değişikliğe gidilip bazı milletvekillerinin illerden, bazı milletvekillerinin ise ülke genelinden Türkiye milletvekili seçilmesini öngören bir seçim sisteminin Türkiye için uygun olacağını belirtenlere "1" puan verilmiştir.

Bu değişkenler oluşturulduktan sonra, önce her bir seçmenin her bir değişken açısından toplam puanı hesaplanmış, ardından standartlığı sağlamak amacıyla, orantılama yoluyla bütün puanlar "10" üzerinden belirlenen puanlara dönüştürülmüştür.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

I. GENEL OLARAK SEÇİM SİSTEMLERİ

Günümüzde dünya ölçeğinde milletvekili genel seçim sistemlerinde onlarca değişik sistemin uygulandığından söz edilebilir. Bununla birlikte söz konusu seçim sistemlerini genel olarak üç ana kategoride toplamak olanaklıdır:

- Çoğunluk esasına dayanan sistemler
- Nispi temsil esasına dayanan sistemler
- Bu iki sistemin bir arada kullanıldığı paralel (karma) sistemler

A. Çoğunluk esasına dayanan sistemler

Bu kategoriyi de dört alt kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Tek turlu dar bölge çoğunluk sistemi

Esas olarak İngiltere, Kanada, Hindistan ve 1996'ya kadar Yeni Zelanda'da uygulanan bu sistemde ülke her biri tek aday çıkaran küçük seçim çevresine bölünür ve her seçim çevresinde en çok oyu alan aday milletvekili seçilir. Seçilebilmek için göreceli çoğunluk yeterlidir: yüzde 50'yi veya başka bir oranı aşmak gibi mutlak çoğunluk aranmaz.

Bu sistemin avantajları şöyle özetlenebilir:

- Oyların ülke genelinde esas olarak iki partide toplanmasına yol açar.
- Tek parti hükümetlerinin kurulmasını sağlar.
- Mecliste güçlü bir muhalefet partisinin yer almasına olanak verir.
- Partileri geniş tabanlı olmaya ve ülke geneline yayılmaya teşvik eder.
- Radikal küçük partilerin oyları belli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmamışsa, bu partilerin meclis dışında kalmasını sağlar.
- Seçilen milletvekilleri ile her bir seçim çevresinde yaşayan seçmenler arasında güçlü bir bağ olmasını sağlar.
- Seçmenlerin partiler değil, adaylar arasında seçim yapmasına olanak verir.
- Popüler bağımsız adayların seçilebilmesine olanak verir.
- Basittir.

Sistemin dezavantajları olarak da şunlar sayılabilir:

- Büyük partilerin parlamentoda oy oranlarından çok daha yüksek bir oranda temsil edilmelerine yol açar.
- Küçük partilerin adil bir biçimde temsil edilmelerine olanak vermez.
- Azınlıkların adil bir biçimde temsil edilmesine olanak vermez.
- Sistemin mantıksal bir sonucu olmamakla birlikte, bu sistemi uygulayan ülkelerde kadın milletvekillerinin oranının, nispi temsil esaslı sistemlerdekine göre daha düşük olduğu görülmektedir.
- Radikal küçük partilerin oyları belli coğrafi bölgelerde toplanmışsa, temsilde bölgeler arasında önemli farklılaşmalar ortaya çıkar.
- Boşa giden oy oranı çok yüksektir.
- Seçim bölgelerinin düzenlenmesinde çeşitli haksızlıkların yapılabilmesine olanak verir.

2. Blok oy

Her seçim çevresinden bir parlamenterin seçildiği tek turlu dar bölge çoğunluk sisteminden farklı olarak, blok oy uygulamasında her seçim çevresinden birden çok kişi seçilir. Başka açılardan tek turlu dar bölge çoğunluk sisteminden farklı olmayan blok oy sisteminin de iki türü vardır:

Aday esaslı blok oy: Sistemin bu türünde seçmenler partilere değil adaylara oy verir ve her seçim çevresinde en çok oyu alan adaylar milletvekili seçilir. Değişik partilerin adayları arasından karma liste yaparak oy kullanmak olanaklıdır. Sistemi uygulayan ülkeler arasında Tayland, Kuveyt, Filipinler, Bermuda, Fiji ve Laos sayılabilir. Türkiye’de de 1946-60 arasında bu sistem uygulanmıştır.

Parti esaslı blok oy: Birden çok adayın seçildiği seçim çevrelerinde seçmenler bu kez adaylara değil partilere oy verir; öbür partilerden yalnızca bir oy fazla alsa dahi birinci gelen parti o seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini kazanır. (Örnekler: Singapur, Tunus, Senegal).

Çok basit olması ve güçlü partileri teşvik etmesi bu sistemin avantajları gibi gözüксе de, blok oy sistemi tek turlu dar bölge çoğunluk sisteminin bütün dezavantajlarını daha abartılı biçimde içerir. Seçimde elde edilen oy oranı ile parlamentoda tem-

sil oranı arasında çok büyük farkların oluşmasına neden olur. Örneğin 1991'de Singapur'da iktidar partisi yüzde 61 oyla milletvekilliklerinin yüzde 95'ini kazanmıştır.

3. Alternatif oy

Günümüzde sadece Avustralya ile ada devleti Nauru'da uygulanan bu sistemde her seçim çevresinden yalnızca bir aday seçilir ve seçmenlerden o seçim çevresinde seçime katılan adayları birden başlayarak 2, 3, 4 ... biçiminde sıralamaları istenir. Avustralya'daki uygulamada sıralama yapmak zorunludur ve sıralamanın tam yapılmadığı oy pusulaları geçersiz sayılır. Seçilmek için "yüzde 50+1" şartı getirilmiştir. İlk sayımda sonuç alınamazsa, en az oyu alan aday elenir ve elenen bu adaya oy verenlerin oy pusulaları tekrar değerlendirilerek, bu pusulalardaki ikinci tercihler kalan adaylara dağıtılır. Çoğunluk hâlâ sağlanamamışsa, gene son sıradaki aday elenir ve o adaya oy verenlerin ikinci tercihleri kalan adaylara dağıtılır. Bu işlem adaylardan biri yüzde 50'yi aşındıkaya kadar sürdürölür.

Seçmenlerin ilk tercihlerinin yanı sıra öbür tercihlerini de göz önünde bulundurması bu sistemin bir avantajı olarak kabul edilebilir; ama hem oyların kullanılması, hem de sayımı açısından uygulamada bazı zorluklara yol açar.

4. İki türlü çoğunluk sistemi

İki türlü çoğunluk sisteminin uygulandığı ölkelerde genellikle her seçim çevresinden tek bir aday seçilir. İlk turda yüzde 50 çoğunluk aranır. Hiçbir adayın bu oranı aşamadığı seçim çevrelerinde ikinci tur seçim yapılır; ikinci tura yalnızca ilk turda belli bir oy yüzdesini aşabilmiş adaylar katılabilir. İkinci turda görelî çoğunluk seçilmek için yeterlidir. Sistemin klasik örneği Fransa'dır. Fransa'da ikinci tura ilk turda kayıtlı seçmenlerin yüzde 12,5'inden çoğunun oylarını alan adaylar katılabilir.

Seçmenlerin yalnızca ilk tercihleriyle yetinmeyip öbür tercihlerini de değerlendirmesi bu sistemin en önemli avantajlarından biridir. Alternatif oy sisteminde bu değerlendirme bir defada yapılırken, iki tur arasında belirli bir zamanın geçmesi de bir başka avantajdır: Seçmen ilk turun sonucunu görüp ikinci turda ona göre oy kullanabileceği gibi, iki tur arasında geçen sürede önceki tercihini gözden geçirme şansını da değerlendirilebilir.

Sistemin önemli dezavantajlarından biri seçim masraflarını arttırmasıdır. Genel olarak uygulamalara bakıldığında birçok ölkede ikinci tura katılımın düşük olduğu

görülmektedir. Ayrıca İngiltere’de uygulanan tek turlu dar bölge çoğunluk sistemi- nin çoğu dezavantajının iki turlu sistem için de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Fransa’da bu sistemle yapılan birçok seçimin ardından partilerin oy oranları ile par- lamentoda temsil oranları arasında önemli dengesizlikler ortaya çıktığı gözlenmiştir.

B. Nispi temsil esaslı sistemler

1. Liste usulü nispi temsil sistemi

Bu sistemde, birden çok temsilci çıkaran seçim çevrelerinde seçmenler partile- re oy verir ve her partinin listesinde yer alan adaylar, partilerinin aldığı oylarla bü- yük ölçüde orantılı bir biçimde milletvekili seçilir. Milletvekillikleri dağıtılırken de- ğişik yöntemler kullanılmaktadır. (Barajlar, seçim çevrelerinin düzenlenme biçimi, seçmenlerin parti listelerindeki adaylar arasından tercihte bulunup bulunamayacak- ları vb bu sistemin ortaya çıkardığı sonuçlar açısından önemlidir). İsrail ve Hollan- da bütün ülkenin tek bir seçim çevresi olduğu, dolayısıyla partilerin oy oranları ile mecliste temsil oranlarının hemen tamamen aynı olduğu ender uygulamalara ör- nektir. Öbür uygulamaların çoğunda ülke birden çok milletvekili çıkaran seçim çev- relerine bölünür. (Türkiye’de halen yürürlükte olan sistem, yüksek barajlı liste usu- lü nispi temsil sistemidir).

Bu sistemin avantajları şöyle sıralanabilir:

- Partilerin oy oranları ile parlamentoda temsil oranları arasında adil bir denge sağlar.
- Görece az sayıda oyun boşa gitmesini sağlar.
- Küçük partilere parlamentoda temsil olanağı verir.
- Partileri, listelerini hazırlarken farklı kesimlerden kişileri aday göstermeye teşvik eder.
- Temsilde bölgeler arasında büyük farklılıkların ortaya çıkmasına olanak tanı- maz.

Sistemin dezavantajları olarak da şunlar öne sürülmektedir:

- Tek parti hükümetleri yerine koalisyon hükümetlerinin kurulmasını kolaylaş- tırır.

- Milletvekilleri ile seçmenler arasındaki bağıın çoğunluk sistemlerine göre daha zayıf olmasına yol açar.
- Bölünmüş bir parti sistemine yol açar.
- Radikal/marjinal partilerin temsiline olanak verir.
- Parti merkezlerine ve özellikle de parti başkanlarına, adayların belirlenmesinde sınırsız güç kazandırır.

2. Karma üyeli nispi temsil

Aralarında Almanya, Bolivya, Venezuela ve 1996'dan bu yana Yeni Zelanda'nın da bulunduğu çok sayıda ülkede uygulanan bu sistemde parlamentonun bir bölümü dar bölgelerden çoğunluk esasına göre seçilir, bir bölümü ise ülke genelinden nispi temsil esasına göre belirlenir. Seçmenlerin iki oyu vardır; birincisi dar bölgede adaylar için, ikincisi ülke genelinde partiler için kullanılır.

Bu sistemin, nispi temsil ve çoğunluk sistemlerinin bir arada kullanıldığı diğer paralel (karma) sistemlerden temel bir farkı vardır: Bu sistemde ülke genelindeki nispi temsil esaslı seçim, esas olarak dar bölgelerde uygulanan çoğunluk sisteminin ortaya çıkardığı dengesiz dağılımları düzeltmek amacıyla yapılır. Sonuçta belirleyici olan, partilerin ülke ölçeğindeki oy oranlarıdır. Nihai dağılımda ülke ölçeğinde alınan oy oranına bakılır ve partilerin oy oranları ile milletvekili oranlarının dengeli olması sağlanır.

Örneğin ülke ölçeğinde yüzde 10 oy alan bir parti 500 kişilik bir parlamentoda 50 milletvekilliğine hak kazanır. Bu parti dar bölgelerde örneğin 35 milletvekilliği kazanmışsa, bu partiye ayrıca ulusal listesinden 15 milletvekilliği verilerek toplam milletvekili sayısının 50 olması sağlanır. Bu özelliği nedeniyle bu sistemi karma sistemler arasında değil, nispi temsil esaslı sistemler arasında saymak daha doğrudur. (Karma üyeli nispi temsil sisteminin klasik örneği olan Almanya'da ayrıca bir baraj uygulanmaktadır: Partilerin parlamentoda temsil hakkı kazanabilmeleri için, ya ülke genelinde en az yüzde 5 oy almaları ya da dar bölge seçim çevrelerinin en az üçünde seçimi kazanmış olmaları gerekmektedir).

Bu sistem, nispi temsil sisteminin bütün avantaj ve dezavantajlarını taşır. Buna karşılık seçmenlere biri dar bölgede adaylar, biri de ülke ölçeğinde partiler için olmak üzere iki ayrı oy hakkı tanımış olması önemli bir avantajdır. Ne var ki seçmenlerin, ülke ölçeğinde partiler için kullandıkları oyun, dar bölgede adaylar için kul-

landıkları oydan daha çok önem taşıdığını, nihai dağılımın ülke ölçeğindeki oy oranlarıyla belirlendiğini kavramaları her zaman kolay olmamaktadır.

3. Aktarılabilir tek oy

İrlanda'nın 1921'den beri uyguladığı bu sistemde, her bir seçim çevresinde birden çok kişi seçilir. Seçmenlerden adayları tercihlerine göre birden başlayarak sıralamaları istenir. Seçmenler en çok tercih ettikleri adayın yanına 1 yazarlar, öbür adayları 2, 3 , 4 ... biçiminde sıralarlar. Sayım işlemlerinden sonra seçilme kotası belirlenir: Bu kota aşağıdaki formülle belirlenir:

$$\text{Kota} = \frac{\text{Kullanılan geçerli oy sayısı}}{\text{Seçilecek milletvekili sayısı} + 1} + 1$$

Bu durumda 3 kişinin seçileceği bir seçim çevresinde 100 oy kullanılmışsa, seçilme kotası $[100/(3+1)] + 1 = 26$ 'dır. İlk sayım sonucunda 26 oyu alan aday seçilir. Bu kişinin 26'nın üzerinde oyu varsa, ilk sırada bu adaya oy veren seçmenlerin ikinci tercihlerine bakılarak, fazlalık oylar diğer adaylara dağıtılır. Bu dağıtımdan sonra ikinci sayımda bu kotaya ulaşan aday yoksa, son sayımdan sonra en az oyu olan aday elenir, bu adaya oy vermiş olan seçmenlerin ikinci tercihleri kalan adaylara dağıtılır. 26 oyu tamamlayıp seçilen aday olursa, bu kez onun fazla oyları ikinci tercihlere göre dağıtılır ve sayım işlemi bu şekilde sürdürülür.

Büyük olasılıkla en karmaşık seçim sistemi olan aktarılabilir tek oy sisteminde yalnızca partiler değil, aynı zamanda aynı partinin adayları da birbirleriyle yarışmaktadır. İrlanda'da seçim çevreleri bir hayli küçük olduğu için seçilenler ile seçmenler arasındaki bağlar güçlüdür. Ayrıca genellikle partilerin oy oranları ile temsil oranları arasında büyük ölçüde denge sağlanmaktadır.

C. Paralel (karma) sistemler

Çoğunluk ve nispi temsil sistemlerini bir arada içeren paralel (karma) sistemler, 1990'lardan bu yana değişik ülkelerde uygulanmaktadır. Ne var ki yukarıda özetlenen Almanya'daki sistemden farklı olarak, paralel sistemlerde nispi temsil uygulamasının, çoğunluk esasının yol açtığı dengesizlikleri gidermek gibi bir işlevi yoktur. Paralel sistemlerde partilere, dar bölgelerden seçilen milletvekillerinin yanı sıra, ülke ölçeğinde aldıkları oylara orantılı sayıda ek milletvekili verilir.

Toplam milletvekili sayısının ne kadarının çoğunluk esasına göre, ne kadarının nispi temsile göre belirleneceği ülkeden ülkeye değişmektedir. Rusya'da bu oran yüzde 50-50 iken, Tunus'ta milletvekillerinin yüzde 88'i çoğunluk, yüzde 12'si nispi temsil esasına göre seçilmektedir. Öteki uçta yer alan Somali'de ise 123 milletvekilinin 113'ü nispi temsile göre, 10'u çoğunluk sistemine göre belirlenir.

Ayrıca dar bölgede yapılan seçimin tek turlu mu iki turlu mu olduğu da gene ülkeden ülkeye değişmektedir. Kamerun, Hırvatistan, Guatemala, Gine, Japonya, Güney Kore, Nijer, Rusya, Şeyssel Adaları, Somali'de paralel sistem İngiltere'deki tek turlu dar bölge çoğunluk yöntemine göre uygulanır. Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan ve Litvanya'da dar bölgelerde iki turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Tunus ve Senegal'de ise çoğunluk esaslı seçim, yukarıda açıklanan blok oy sistemine göre yapılmaktadır.

Partilerin, biri ülke seçim çevresi için öbürü dar bölge seçim çevreleri için olmak üzere iki ayrı listeyle seçimlere girdiği bu uygulamanın yanı sıra, nispi temsil ve çoğunluk esaslarını birleştirmeyi amaçlayan iki karma sistem daha bazı ülkelerde parlamento seçimlerinde uygulanmaktadır: "Aktarılamaz tek oy" ve "sınırlı oy".

"Aktarılamaz tek oy" sisteminde her seçim çevresinde birden çok milletvekili seçilmekte, ama seçmenler tercih ettikleri partinin adaylarından yalnızca biri için oy kullanabilmekte ve en çok oyu alan adaylar seçilmektedir. Günümüzde Ürdün'de kullanılan bu sistem, Japonya'da da 1948-93 arasında uygulanmış ve bu ülkede uzun yıllar boyunca hâkim tek parti sistemine yol açmıştır. Bu sistemde de yalnızca değişik partiler değil, aynı zamanda partilerin adayları da birbirleriyle yarışmaktadır.

"Sınırlı oy" sistemi ise blok oy ve aktarılamaz tek oy sistemleri arasında bir yer tutmaktadır. Bu sistemde de her seçim çevresinden birden çok aday seçilmektedir ve seçmenlerin seçilecek aday sayısından daha az, ama birden fazla oyu vardır. Örneğin dört aday seçilecekse, seçmenler genellikle bir eksiğiyle üç aday için oy verme hakkına sahiptir. Bu sistemde de sonuçta en çok oyu alan adaylar seçilir.

Karma sistemin 1989'dan bu yana Macaristan'da uygulanan biçimi iki turda tamamlanan, dar bölge çoğunluk ve nispi temsil esaslarını bir arada içeren, ayrıca ülke düzeyinde artık oyların dikkate alındığı üçüncü bir basamak aracılığıyla partilerin Meclis'te oy oranlarıyla orantılı temsiliyi sağlayan bir sistemdir. Milletvekillerinin bir bölümü (176'sı) tek milletvekilli dar bölgelerden, bir bölümü (152'si) birden çok milletvekilli çıkaran geniş seçim çevreleri listelerinden, bir bölümü de (58'i) ülke lis-

tesinden seçilir. Her seçmenin biri dar bölge çoğunluk, öbürü nispi temsil açısından değerlendirilen iki oyu vardır. Sistem, partilerin ortak ya da birleşik liste oluşturmalarına izin verir, ama yüzde 5'lik ülke barajı iki partinin ittifak yapması durumunda yüzde 10'a, üç ya da daha çok partinin ittifak yapması durumunda da yüzde 15'e yükselir.

D. Uluslararası deneyim

Dünya ölçeğinde değişik seçim sistemlerini uygulayan ülkelerin sayısının ve oranlarının II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana nasıl değiştiği aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Görüldüğü gibi, nispi temsil sistemini uygulayan ülkelerin oranı zaman içinde azalmıştır. Liste usulü nispi temsil sistemini uygulayan ülkelerin oranı 1945'te yüzde 73 iken, bu oran 1995'te yüzde 37'ye düşmüştür.

Tablo 1

Yıllar	Seçim sistemleri									Toplam
	Çoğunluk			Paralel (karma)			Nispi temsil			
	DBÇ	BO	İTÇ	AO	ATO	İLP	LNT	KÜNT	AKTO	
1945	4 (% 13)	–	1 (% 3)	1 (% 3)	–	–	22 (% 73)	–	2 (% 6)	30
1950	6 (% 14)	1 (% 2)	1 (% 2)	1 (% 2)	1 (% 2)	–	30 (% 70)	1 (% 2)	2 (% 4)	43
1960	17 (% 25)	1 (% 2)	1 (% 2)	1 (% 2)	1 (% 2)	–	34 (% 59)	1 (% 2)	2 (% 4)	58
1970	24 (% 33)	3 (% 4)	2 (% 3)	2 (% 3)	1 (% 1)	2 (% 3)	36 (% 49)	1 (% 1)	2 (% 3)	73
1980	29 (% 32)	4 (% 4)	5 (% 5)	2 (% 2)	1 (% 1)	4 (% 4)	43 (% 47)	1 (% 1)	2 (% 2)	91
1990	33 (% 31)	5 (% 5)	7 (% 6)	2 (% 2)	3 (% 3)	6 (% 6)	46 (% 43)	2 (% 2)	3 (% 3)	107
1995	39 (% 25)	9 (% 6)	18 (% 12)	2 (% 1)	2 (% 1)	18 (% 12)	57 (% 37)	6 (% 4)	2 (% 1)	153

Kısaltmalar

DBÇ: Dar bölge tek turlu çoğunluk

İTÇ: İki turlu çoğunluk

ATO: Aktarılamaz tek oy

LNT: Liste esaslı nispi temsil

AKTO: Aktarılabılır tek oy

BO: Blok oy

AO: Alternatif oy

İLP: İki listeli paralel sistem

KÜNT: Karma üyeli nispi temsil

1998 yılı için 211 ülkeyi kapsayan bir araştırmanın sonuçlarına göre, bu ülkelerin 113'ünde çoğunluk sisteminin bir türü, 76'sında nispi temsil sisteminin bir türü, 22'sinde ise çoğunluk sistemi ile nispi temsilin bir arada uygulandığı bir karma sistem benimsenmiştir.

Tablo 2

Seçim sistemleri	Bölgeler							Toplam
	Afrika	Amerika	Asya	BDT ve eski Doğu Bloku ülkeleri	Batı Avrupa	Orta Doğu	Okyanusya	
DBÇ	19 (% 35)	19 (% 40)	10 (% 45)	1 (% 4)	4 (% 14)	3 (% 30)	14 (% 64)	70 (% 33,2)
BO	1 (% 2)	2 (% 4)	5 (% 23)	-	-	2 (% 20)	-	10 (% 4,7)
AO	-	-	-	-	-	-	2 (% 9)	2 (% -,9)
İTÇ	10 (% 18)	6 (% 12)	1 (% 5)	8 (% 30)	2 (% 7)	2 (% 20)	2 (% 9)	31 (% 14,7)
ATO	-	-	-	-	-	1 (% 10)	1 (% 4)	2 (% -,9)
İLP	7 (% 13)	2 (% 4)	3 (% 15)	7 (% 26)	1 (% 3)	-	-	20 (% 9,5)
LNT	17 (% 31)	16 (% 33)	3 (% 15)	10 (% 37)	17 (% 61)	2 (% 20)	2 (% 9)	67 (% 31,8)
KÜNT	-	3 (% 6)	-	1 (% 4)	2 (% 7)	-	1 (% 4)	7 (% 3,3)
AKTO	-	-	-	-	2 (% 7)	-	-	2 (% -,9)
Toplam	54	48	22	27	28	10	22	211

Tek tek sistemler açısından bakıldığında günümüzde en yaygın sistemin, İngiltere'deki biçimiyle dar bölgeli tek turlu çoğunluk sistemi olduğu görülmektedir. Bu sistem 211 ülkenin 70'inde uygulanmaktadır. Onu, 67 ülkede uygulanan liste usulü nispi temsil sistemi izlemektedir. Üçüncü sırada 31 ülkede uygulanan iki turlu çoğunluk sistemi gelmektedir.

II. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SEÇİMLER ve SEÇİM SİSTEMLERİ

Bu bölümde, Türkiye'nin çok partili sisteme geçtiği 1945'ten bu yana yapılan 14 tane milletvekili genel seçiminde uygulanan sistemler ve seçim sonuçları incelenmektedir.

A. 1946 seçimleri

Tek partili dönemin son genel seçimi 1943'te yapılmış ve normal koşullarda 1947'ye kadar görev yapacak olan TBMM'nin üyeleri belirlenmişti. 1945 yılı içinde ve 1946 başında ülkede çok önemli siyasal dönüşümler gerçekleşti ve iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) ayrılan bazı milletvekillerinin Demokrat Parti'yi (DP) kurmalarıyla çok partili siyasal yaşama geçildi.

DP'yi yeterince örgütlenemedi hazırlıksız yakalamayı amaçlayan CHP genel seçimin öne alınarak Temmuz 1946'da yapılmasını kararlaştırdı. Belediye seçimlerine Eylül 1946'da yapılacaktı mayıs ayına alındı. DP, iktidarın yanlı tutumunu ve seçim güvenliğinin olmamasını gerekçe göstererek belediye seçimlerine katılmadı.

5 Haziran'da milletvekili seçim yasası değiştirildi ve (önce "birinci" seçmenlerin "ikinci" seçmenleri, onların da milletvekillerini seçtiği) iki dereceli seçim sistemi terk edilerek tek dereceli sisteme geçildi. Bu yasa değişikliği sırasında DP, çoğunluk esasını yerine nispi temsil esasının benimsenmesini ve "gizli oy-açık sayım" ilkesinin getirilmesini istedi. DP'nin bir başka talebi de seçimin yargı denetim altında gerçekleştirilmesiydi. Ama CHP bu önerileri kabul etmedi. Tek dereceli seçim yasası benimsendikten sonra, genel seçimin erkene alınması Meclis'te de kabul edildi

Daha altı ay önce kurulmuş olan DP 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlere 16 ilde hiç katılmadı ve toplam 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebildi. Seçim CHP'nin büyük zaferiyle sonuçlansa da "baskı, hile, yolsuzluk" iddiaları nedeniyle 1946 seçimleri literatüre "şaiBELİ bir seçim" olarak geçti.

1946 seçimlerinde liste usulü basit çoğunluk (aday esaslı blok oy) sistemi uygulandı. Buna göre her il bir seçim çevresi olarak düzenlenmişti. Her 40 bin yurttaş için bir milletvekili seçiliyor, herhangi bir ilin nüfusunun 40 binin altında olması halinde de o ile bir milletvekilliği tahsis ediliyordu. Nüfusu 40 binin üzerindeki iller için milletvekili sayıları ise şöyle belirlenmişti:

Nüfusu 55.000'e kadar olan iller: 1 milletvekili

Nüfusu 55.001 – 95.000 arası: 2 milletvekili

Nüfusu 95.001 – 135.000 arası: 3 milletvekili

Nüfusu 135.001 – 175.000 arası: 4 milletvekili

(Sonraki seçimlerde il nüfusları arttıkça illerin çıkaracağı milletvekili sayıları, yukarıdaki sayılar 40 biner artırılarak benzer biçimde hesaplanacaktı).

1946 seçiminin en temel özelliği seçmenlerin partilere değil adaylara oy vermesiydi. Buna göre seçmen, o ilden seçilecek milletvekili sayısı kadar adayın adını –hangi partiden olurlarsa olsunlar– bir kâğıda yazarak oy kullanıyor, yani kendi karma listesini oluşturuyordu (adayların adlarını taşıyan ve önceden hazırlanmış oy pusulaları da geçerli sayılıyordu). Her seçim çevresinde en çok oyu alan adaylar, partilerine bakılmaksızın milletvekili seçiliyordu. Örneğin, dört milletvekili seçilecek bir ilde dört CHP ve dört DP adayı ile iki bağımsız aday seçime katılıyorsa, bu 10 aday içinden en yüksek oyu alan dört aday seçimi kazanmış sayılıyordu. Dolayısıyla, bir ilde yalnızca tek bir partinin adayları liste halinde seçimi kazanabileceği gibi, değişik partilerden adayların da seçim kazanması olanaklıydı.

Ayrıca 1946'dan 1957'ye değin geçerli olan uygulamaya göre bir kişi birden çok ilden aday olabiliyordu. Bir kişi birden çok ilde seçimi kazanırsa bu illerden birini tercih ediyor, öteki illerin milletvekilliğinden istifa ediyordu. Böylece boşalan milletvekillikleri ara seçimlerle dolduruluyordu.

1946 seçimlerinin sonuçları Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayımlanmamıştır. O nedenle değişik kaynaklarda çelişkili veriler bulunmaktadır. Seçimde partilere değil adaylara oy verilmiş olduğu için partilerin oy oranlarını saptamak da olanaksızdır. Bununla birlikte, sonuç olarak 465 milletvekilliğinden 397'sini CHP'nin, 61'ini DP'nin, 7'sini ise bağımsızların kazandığı açıklanmıştır.

Tablo 3

1946 seçimleri: Partiler	Seçim sonucunda hak kazandığı açıklanan milletvekili sayısı	Eskişehir’de önceden CHP’ye verilen bir milletvekilliğinin, itiraz üzerine DP’ye geçirilmesi üzerine dağılım	Birden çok ilden seçilenlerin seçim çevrelerinden birini tercih edip, ötekinden istifa etmelerinden sonraki dağılım	DP’li 3 İstanbul milletvekilinin seçim tutanaklarının reddedilerek milletvekilliklerinin geçersiz sayılması üzerine dağılım
CHP	397	396	396	396
DP	61	62	60	57
Bağımsız	7	7	6	6
Toplam	465	465	462	459

B. 1950 seçimleri

1950’de yapılan milletvekili genel seçimlerinde Şubat 1950’de kabul edilen yeni bir yasanın hükümleri uygulandı. Yasa, seçimlerde yargı denetimini ve gizli oy-açık sayım ilkesini benimsiyor, siyasal partilerin sandık kurullarında temsilci bulundurabilmelerine olanak sağlıyordu. Ama muhalefetin directmesine karşın, nispi temsil yerine gene çoğunluk esası benimsenmişti. Buna karşın muhalefetteki DP’nin de desteklediği yasa Meclis’te büyük çoğunlukla kabul edildi.

Bu yasa da "aday esaslı blok oy" sistemini öngörüyordu. Siyasi partiler, illerden oluşan her bir seçim çevresinde, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısını aşmayacak sayıda aday gösterebiliyordu; daha az sayıda aday göstermeleri de olanaklıydı. Üyesi olduğu partinin aday listesinde yer alan bir kimse, yazılı onay verdiği takdirde başka bir parti tarafından da başka bir seçim çevresinde aday gösterilebiliyordu. Hiçbir siyasi partiye bağlı olmayan adaylar da gene yazılı onay vermeleri halinde herhangi bir siyasi partinin aday listesinde yer alabiliyordu. Ne var ki 1946’dan farklı olarak, bir kimse en çok iki seçim çevresinde aday olabiliyordu. Bir aday iki seçim çevresinde de seçimi kazanırsa, bunlardan birini tercih etmek zorundaydı ve bunun sonucunda tercih edilmeyen ildeki milletvekilliği boşalmış sayılıyordu.

Yeni yasanın getirdiği düzenlemeye göre seçmen oyunu boş bir kâğıda dilediği adayların isimlerini yazarak verebileceği gibi, partilere ve bağımsız adaylara ait basılı oy pusulalarını da kullanabiliyordu. Basılı oy pusulalarını kullanmayı tercih eden seçmenler bu pusulaları üzerlerinde hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi kullanabildikleri gibi, pusula üzerindeki bazı adayların isimlerini silerek yerlerine

başka adayların isimlerini de yazabiliyorlardı. Dolayısıyla aynı anda birden çok partinin adayına oy vermek, karma liste oluşturmak mümkündü.

14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlere CHP ve DP bütün illerde, Millet Partisi (MP) ise yalnızca 22 ilde katıldı. Seçime katılma oranının yüzde 89,3’ü bulunduğu seçimlerde DP adayları oyların ortalama yüzde 53,3’ünü, CHP adayları ise yüzde 39,9’unu aldı. Ama çoğunluk esasına dayalı sistem nedeniyle toplam 487 milletvekilliğinden 416’sını DP adayları, 69’unu ise CHP adayları kazandı. Oyların yüzde 3,1’ini alan MP ise sadece bir milletvekili çıkarabildi. Ortalama yüzde 4,8 oy alan bağımsız adaylardan da yalnızca biri Meclis’e girebildi.

Toplam 63 ilin 44’ünde DP, 8’inde CHP tam liste halinde seçimi kazanmışlardır; 11 ilde ise hiçbir bu başarıyı gösterememiş ve birden çok partinin adayı çoğunluğu sağlayarak milletvekilliğine hak kazanmıştır. Aşağıdaki tablo bu sonuçları özetlemektedir:

Tablo 4

1950 seçimleri: Partilere ve illere göre sonuçlar	Partiler (milletvekili sayıları)			
	DP	CHP	MP	Bağımsız
DP’nin tek başına kazandığı 44 il	358	0	0	0
CHP’nin tek başına kazandığı 8 il	0	42	0	0
Birden çok partinin ve bağımsızların kazandığı 11 il	58	27	1	1
Toplam	416	69	1	1

Bu dağılımın DP lehine çok belirgin bir "aşkın temsil" (Meclis’teki temsil oranının genel oy oranını aşması) durumunu yansıttığı açıktır. Aşağıdaki tablo bu durumu özetlemektedir:

Tablo 5

1950 seçimleri: Partiler	Adayların ortalama oy oranı (%)	Partinin hak kazandığı milletvekili sayısı	Meclis’te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)*
DP	53,3	416	85,4	32,1
CHP	39,9	69	14,2	-25,7
MP	3,1	1	0,2	-2,9
Bağımsız	4,8	1	0,2	-4,6
Toplam	101,1	487	100,0	

*Aşkın / eksik temsil oranı: Meclis’te temsil oranı – genel oy oranı

Bu noktada, 1950 seçimleri (ve izleyen 1954 ve 1957 seçimleri) için DİE'nin yayımladığı sonuç rakamlarında tutarsızlıkların olduğu ve bu tutarsızlıklara birçok araştırmacının işaret ettiği belirtilmelidir. (Bak. DİE, *1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumburiyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları*, Ankara, 1966. s. XXII – XXXVII. Bu sayıların tamamen aynısı DİE'nin *5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları* (Ankara, 1978) adlı yayında da tekrarlanmaktadır: s. 2 – 25).

Söz konusu tutarsızlıklar, oy kullanan seçmen sayısı ile partilerin aldıkları oyların toplamı arasında ya da partilerin illerde aldığı belirtilen oyların toplamıyla "toplam" satırlarında yer alan rakamlar arasında veya partilerin aldığı oy miktarları ile bu rakamların tekabül ettiği yüzdelere arasında gözlenmektedir. Ayrıca gerek ülke bütününde gerekse illerle partilerin oy oranı olarak belirtilen rakamların toplamı (yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi) 100'den farklı olabilmektedir. (Bu toplam örneğin Kastamonu'da yüzde 93,3 ile yüzde 100'ün oldukça altında kalırken, Gümüşhane'de yüzde 112,1 ile yüzde 100'ü bir hayli aşmaktadır.)

Bu tutarsızlıklar, seçimlerde seçmenlerin esas olarak partiler için değil adaylar için oy kullanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sayım sırasında yalnızca adayların aldığı oylar sayılarak kaydedilmiş, partiler için ise herhangi bir kayıt tutulmamıştır. (Kaldı ki böyle bir kayıt tutmak fiilen olanaksızdır. Partilere ilişkin tek kayıt, seçimden ve sayımdan önce de bilinen, hangi adayın hangi partinin adayı olduğudur.) DİE'nin yayınında partilerin hisasına yazılan oy sayıları dikkatle incelendiğinde ise bu sayıların gerçekte her seçim çevresinde ilgili partiye üye adayların aldığı oyların aritmetik ortalamasını yansıttığı anlaşılmaktadır.

Son olarak, yukarıdaki iki tabloda belirtilen milletvekili sayılarının partilerin 1950 seçimlerinde fiilen TBMM'ye gönderdikleri milletvekili sayılarıyla çakışmadığı belirtilmelidir. Bu fark, aynı anda iki ilden aday gösterilip ikisinde de seçimi kazanan milletvekilleri kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda, bu milletvekilleri seçim çevrelerinden birini tercih edip öbür ildeki birer milletvekilliğini boşaltmaları sonucunda TBMM'de oluşan dağılımı göstermektedir:

Tablo 6

1950 seçimleri: Partiler	Seçim sonucunda partilerin hak kazandığı milletvekili sayısı	İki seçim çevresinde birden seçim kazanan 13 DP'li bu seçim çevrelerinden birini tercih ettikten sonraki dağılım	DP listesindeki bağımsız adaylar DP'den çıkartılıp bağımsızlara eklendikten sonraki dağılım
DP	416	403	398
CHP	69	69	69
MP	1	1	1
Bağımsız	1	1	6
Toplam	487	474	474

C. 1954 seçimleri

2 Mayıs 1954'te yapılan bir sonraki seçimlere dört parti katıldı. DP ve CHP bütün illerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 40 ilde, yeni kurulan ve ilk kez bir genel seçime katılan Türkiye Köylü Partisi (KP) ise 19 ilde aday gösterdi. Seçime katılma oranı gene yüzde 88,6 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşti.

1954 seçimlerinde önceki iki seçimle aynı sistem uygulandı. Şu kadar ki, yasa da seçimlerden önce yapılan bir düzenlemeyle, partilere ya da bağımsız adaylara ait basılı oy pusulalarının kullanılması imkânı kaldırıldı ve yalnızca adayların boş bir kâğıda diledikleri adayların adlarını yazarak oy kullanmalarına imkân tanındı; gene de oy verme yeri dışında el yazısıyla çoğaltılmış oy pusulaları geçerli sayılıyordu.

Bu seçimlerden de DP galip çıktı. İktidar partisinin adayları ortalama oylarını 1950 seçimlerine göre artırmayı başardılar; böylece DP ülke genelindeki ortalama yüzde 56,6'lık oy oranıyla 505 milletvekilliği kazandı. Ana muhalefet partisi CHP'nin adayları oyların yüzde 34,8'ini aldığı halde, gene çoğunluk esasına dayalı seçim sisteminin sonucunda ancak 31 milletvekili çıkarabildi. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi gene DP lehine önemli bir aşkın temsil durumu söz konusuydu:

Tablo 7

1954 seçimleri: Partiler	Adayların ortalama oy oranı (%)	Partinin hak kazandığı milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
DP	56,6	505	93,2	36,6
CHP	34,8	31	5,7	-29,1
CMP	4,8	5	0,9	-3,9
KP	0,6	-	-	-0,6
Bağımsız	1,5	1	0,2	-1,3
Toplam	98,3	542	100,0	

Toplam 64 ilin 57'sinde DP, üçünde CHP, birinde ise CMP adayları tam liste halinde seçimi kazanmıştı; bu illerde rakip partiler ve bağımsızlar hiç milletvekili çıkaramamıştı. Yalnızca üç ilde herhangi bir parti seçimi liste halinde kazanamamıştı. Aşağıdaki tablo bu farklılaşmayı özetlemektedir:

Tablo 8

1954 seçimleri: Partilere ve illere göre sonuçlar	Partiler (milletvekili sayıları)			
	DP	CHP	CMP	Bağımsız
DP'nin tek başına kazandığı 57 il	498	-	-	-
CHP'nin tek başına kazandığı 3 il	-	28	-	-
CMP'nin tek başına kazandığı 1 il	-	-	5	-
Herhangi bir partinin liste halinde kazanamadığı 3 il	7	3	-	1
Toplam	505	31	5	1

1954 seçimlerinden sonra aynı yılın haziran ayında kabul edilen 6428 sayısı yasayla seçim mevzuatına önemli bazı değişiklikler getirildi. Buna göre bir siyasi partinin aday listesine girmiş bulunan bir kimse, bir başka siyasi parti tarafından herhangi bir seçim çevresinde aday gösterilemeyeceği gibi, bağımsız olarak da adaylığını koyamayacaktı. Ayrıca bir siyasi partiye adaylık için başvuran ancak o siyasi partinin listesinde herhangi bir nedenle yer almayan kimselerin, herhangi bir seçim çevresinde bağımsız olarak adaylığını koyması veya bir başka parti tarafından aday gösterilmesi de önleniyordu. Yeni düzenleme çeşitli siyasi partilerin ortak liste halinde aday göstermelerini de yasaklıyordu.

Yeni yasa oy pusulaları konusunda getirdiği değişiklikle, partilerin ya da bağımsız adayların basılı oy pusulalarının yanı sıra, oy verme yeri dışında daktilo ya da

el yazısıyla çoğaltılmış pusulaların da kullanılmasını yasaklıyordu. Dolayısıyla seçmen oyunu artık yalnızca kapalı oy verme yerinde seçeceği adayların adını boş kâğıda yazarak oy kullanabilecekti.

D. 1957 seçimleri

Türkiye 27 Ekim 1957’de çok partili siyasal tarihinin ilk erken seçimine gitti. Seçimlerin erkene alınması kararının açıklanmasından kısa süre sonra muhalefetteki CHP ve CMP ile yeni kurulan Hürriyet Partisi (HP) seçimlerde, çeşitli yasal engelleri aşarak, ortak hareket etme yollarını araştırmaya başladılar ve bu amaçla aralarında bir dizi görüşmeler yaptılar. Ama, Meclis’teki DP çoğunluğu 11 Eylül’de seçim yasasını değiştirerek muhalefet partilerinin herhangi bir biçimde güç birliği yapmalarının önünü tamamen kapattı.

Yasada yapılan en önemli değişikliğe göre, bir siyasal parti, örgütünün bulunduğu bütün seçim bölgelerinde seçime katılmak ve seçime katıldığı seçim çevrelerinin tümünde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorundaydı. Buna uymayan siyasal partiler ülke genelindeki bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybedecekti. Böylelikle muhalefet partilerinin illerde milletvekili kontenjanlarını önceden aralarında paylaşıp tek listeyle seçime girmelerinin yolu tamamen kapanıyordu.

Yasada yapılan bir başka değişikliğe göre, bir siyasal partiye adaylık için başvurmuş olan herhangi bir kimse, o partinin aday listelerinde yer alsın veya almasın hiçbir seçim bölgesinde başka bir partiden ya da bağımsız olarak aday olamayacaktı. Ayrıca bir siyasal partiye üye olan bir kişinin, kendi onayıyla olsa bile başka bir siyasal partiden aday gösterilmesi yasaklanıyordu.

Bir başka önemli değişikliğe göre de seçimin zamanında yapılması halinde, seçim tarihinden en az altı ay önce mensup oldukları partiden ayrılmamış olanlar bir başka partiden aday gösterilemeyecekti. Seçimin erkene alınması halinde ise, karar tarihinden önceki iki aylık süre içinde ve karardan sonra partilerinden ayrılanlar hakkında da aynı hüküm uygulanacaktı.

1957 seçimlerine katılma oranı yüzde 76,6 olarak gerçekleşti. DP ortalama yüzde 47,3 oy oranıyla 424 milletvekili çıkarırken, ortalama oy oranını yüzde 40,6’ya yükselten CHP 178 milletvekilliği kazandı. CMP adaylarının ortalama oy oranı yüz-

de 7,0, HP adaylarınıninki yüzde 3,8, bağımsız adayların ortalaması oy oranı ise yüzde 0,1 oldu. HP ve CMP dörder milletvekili çıkarırken, hiçbir bağımsız aday seçilemedi.

Her ilde partilerin adaylarının aldıkları oyların ortalamasından yola çıkarak yapılan hesaplamalara göre oy ve milletvekili dağılımı şöyle gerçekleşti:

Tablo 9

1957 seçimleri: Partiler	Adayların ortalama oy oranı (%)	Partinin hak kazandığı milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
DP	47,3	424	69,5	22,2
CHP	40,6	178	29,2	-11,4
CMP	7,0	4	0,7	-6,3
HP	3,8	4	0,7	-3,1
Bağımsız	0,1	0	0,0	-0,1
Toplam	98,8	610	100,0	

Toplam 67 ilin 44'ünde DP, 18'inde CHP adayları, birinde CMP ve birinde HP adayları tam liste halinde seçimi kazanmıştı; bu illerde rakip partiler ve bağımsızlar hiç milletvekili çıkaramamıştı. Yalnızca üç ilde herhangi bir parti seçimi liste halinde kazanamamıştı. Aşağıdaki tablo bu farklılaşmayı özetlemektedir:

Tablo 10

1957 seçimleri: Partilere ve illere göre sonuçlar	Partiler (milletvekili sayıları)			
	DP	CHP	CMP	HP
DP'nin tek başına kazandığı 44 il	418	-	-	-
CHP'nin tek başına kazandığı 18 il	-	170	-	-
CMP'nin tek başına kazandığı 1 il	-	-	4	-
HP'nin tek başına kazandığı 1 il				
Herhangi bir partinin liste halinde kazanamadığı 3 il	6	8	-	4
Toplam	424	178	4	4

E. 1961 seçimleri

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis 26 Nisan 1961'de seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkındaki kanunu kabul etti. Seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin temel ilkeleri hükme bağlayan bu yasa, 24 Mayıs'ta Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine ilişkin 304 sayılı yasa, 25 Mayıs'ta da 306 sayılı milletvekili seçimi yasası izledi. Milletvekili seçimi yasasında, tek dereceli olarak yapılacak seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanacağı hükme bağlandı. Her il bir seçim çevresi olarak düzenlenirken milletvekili sayısı da 450 olarak belirlendi. Bir "üst meclis" olarak çalışacak olan Cumhuriyet Senatosu ise 150 üyeden oluşacak ve senatör seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanacaktı.

Yeni Anayasa'nın 9 Temmuz 1961'deki yapılan halkoylamasından sonra yürürlüğe girmesinin ardından Kurucu Meclis TBMM genel seçimlerinin 15 Ekim 1961'de yapılmasını kararlaştırdı.

Seçime ikisi eski (CHP ve yeni adıyla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi [CKMP]), ikisi de yeni kurulmuş olan (Adalet Partisi [AP] ve Yeni Türkiye Partisi [YTP]) dört parti katıldı. Milletvekili seçimine katılma oranı yüzde 81,0 düzeyinde gerçekleşti. Seçimlerin kesin bir galibi yoktu: CHP yüzde 36,7 oy oranıyla 173, AP ise yüzde 34,8 oyla 158 milletvekilliği kazanmıştı. Oyların yüzde 14,0'ünü alan CKMP 54, yüzde 13,7'sini alan YTP ise 65 milletvekili çıkarmıştı. Seçmenlerin yüzde 0,8'i bağımsız adaylara oy vermiş, ama hiçbir bağımsız aday milletvekili seçilememişti.

Milletvekili dağıtımında uygulanan d'Hondt sistemine göre her partinin aldığı oylar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe, ... nihayet ilden çıkacak milletvekili sayısına bölünüyor ve en büyük değerler sıralanıp milletvekillikleri buna göre dağıtılıyordu. Bu sistemde yalnızca bölge barajı söz konusuydu ve bu baraj da her ilde kullanılan geçerli oyların o ilden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle belirleniyordu. Örneğin iki milletvekili çıkacak illerde baraj yüzde 50, üç milletvekili çıkacak illerde yüzde 33,3, dört milletvekili çıkacak illerde yüzde 25'ti. Buna göre 1961 seçimlerinin sonucunda partiler arasındaki güç dağılımı şöyle gerçekleşti:

Tablo 11

1961 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
CHP	36,7	173	38,5	1,8
AP	34,8	158	35,1	0,3
CKMP	14,0	54	12,0	- 2,0
YTP	13,7	65	14,4	0,7
Bağımsız	0,8	-	-	- 0,8
Toplam	100,0	450	100,0	

Partilerin Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde aldıkları oy oranları Millet Meclisi seçimlerinde aldıkları oy oranlarıyla büyük ölçüde çakışıyordu: Senato seçimlerinde CHP yüzde 37,0, AP yüzde 35,3, YTP yüzde 13,9, CKMP ise yüzde 13,4 oranında oy almıştı. Ama uygulanan çoğunluk sistemi AP'nin lehine çalışmış ve bu parti oy oranı bakımından CHP'nin gerisinde kaldığı halde 71 senatör çıkararak Cumhuriyet Senatosu'nda en büyük partisi olmuştu. CHP ancak 36, YTP 27, CKMP ise 16 senatör çıkarabilmişti.

F. 1965 seçimleri

Nisan 1964'te yapılan bir yasa değişikliğiyle Cumhuriyet Senatosu seçimleri için de çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi benimsendi ve 7 Haziran 1964'te yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde senatörlükler nispi temsil esasına göre dağıtıldı. Ardından 13 Şubat 1965'te milletvekili seçimi yasası değiştirilerek bu kez "milli bakiye" usulü nispi temsil sistemi benimsendi.

Buna göre milletvekilliklerinin siyasal partiler arasındaki dağılımı şöyle belirlenecekti: Gene her il bir seçim çevresiydi. Önce, her seçim çevresinde, geçerli oyların toplamı o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek bir "seçim sayısı" saptanacaktı. Her seçim çevresinde, her bir partinin aldığı toplam oylar içinde ne kadar "seçim sayısı" varsa, ilgili parti o seçim çevresinde o kadar milletvekili çıkaracaktı. Bağımsız adayların seçimi kazanabilmesi için her bir seçim çevresinde en az o seçim çevresindeki "seçim sayısı" kadar oy alması gerekiyordu.

Seçim çevrelerindeki milletvekillikleri siyasal partiler arasında yukarıda belirtilen esasa göre dağıtıldıktan sonra, her partiye ait geriye kalan geçerli "artık" ("bakiye") oylar, tüm ülkeyi kapsayan "milli seçim çevresi" içinde toplanacaktı. Daha son-

ra, bütün partilerin "milli seçim çevresi" içinde toplanan artık oylarının toplamı, seçim çevrelerinde yapılan ilk milletvekili dağıtımından sonra açıkta kalan toplam milletvekili sayısına bölünerek "milli seçim sayısı" bulunacaktı. Her bir partinin "milli seçim çevresi" içindeki toplam artık oyları da "milli seçim sayısı"na bölünerek, açıkta kalan milletvekillikleri siyasal partiler arasında dağıtılacaktı. Buna göre her bir partinin "milli seçim çevresi"nde toplanan artık oyları içinde ne kadar "milli seçim sayısı" varsa, ilgili parti "milli seçim çevresi"nden o kadar milletvekili çıkaracaktı.

Bu sistem tek bir oyun dahi boşa gitmesini önüyor ve siyasal partilerin aldıkları oy oranları ile kazandıkları milletvekili oranlarının hemen hemen birbirine eşit olmasını sağlıyordu.

10 Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçimine altı siyasal parti katıldı. Seçime katılma oranı yüzde 71,3 düzeyinde gerçekleşti. Bu, 1950'den beri gerçekleşen en düşük katılma oranıydı. AP oyların yüzde 52,9'unu alarak 240 milletvekili çıkardı ve tek başına hükümet kurma olanağını elde etti. Oyların ancak yüzde 28,7'sini alan CHP ise Millet Meclisi'nde 134 sandalyeyle temsil edilme olanağını buldu.

Milli bakiye sisteminden esas olarak küçük partiler yararlandı: Millet Partisi (MP) yüzde 6,3'lük oy oranıyla 31, YTP yüzde 3,7'lik oy oranıyla 19, Türkiye İşçi Partisi (TİP) yüzde 3,0'lük oy oranıyla 15, CKMP de yüzde 2,2'lik oy oranıyla 11 milletvekilliği kazandılar. CKMP hiçbir ilde "seçim sayısı"na ulaşamamış ve bütün milletvekilliklerini artık oyların toplandığı milli seçim çevresinden çıkarmıştı.

Tablo 12

1965 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
AP	52,9	240	53,3	0,4
CHP	28,7	134	29,8	1,1
MP	6,3	31	6,9	0,6
YTP	3,7	19	4,2	0,5
TİP	3,0	15	3,3	0,3
CKMP	2,2	11	2,5	0,3
Bağımsız	3,2	-	-	- 3,2
Toplam	100,0	450	100,0	

Partilerin illerden ve artık oylarla "milli seçim çevresi"nden çıkardıkları milletvekilliklerinin dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (Tablodaki yüzdeler yatay okunmalıdır. Örneğin AP kazandığı 240 milletvekilliğinin yüzde 85'ini oluşturan 204'ünü illerden, yüzde 15'ini oluşturan 36'sını ise artık oylarıyla "milli seçim çevresi"nden çıkarmıştır.).

Tablo 13

1965 seçimleri: Partiler	İllerden çıkan milletvekili		Artık oylardan çıkan milletvekili		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
AP	204	85,0	36	15,0	240	100,0
CHP	102	76,1	32	23,9	134	100,0
MP	6	19,4	25	80,6	31	100,0
YTP	3	15,8	16	84,2	19	100,0
TİP	2	13,3	13	86,7	15	100,0
CKMP	0	0,0	11	100,0	11	100,0
Toplam	317	70,4	133	29,6	450	100,0

G. 1969 seçimleri

1965 seçimlerinde Millet Meclisi'nde salt çoğunluğu sağlayan AP iktidarı 1 Mart 1968'de çıkardığı yasayla milli bakiye sistemini yürürlükten kaldırdı ve 1961 seçimlerinde uygulanan bölge barajlı d'Hondt sistemine dönülmesini sağladı. Ne var ki Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın serbestlik ilkesini zedelediği gerekçesiyle baraj uygulamasını iptal etmesi sonucunda barajsız d'Hondt sistemine geçilmiş oldu.

Milletvekili genel seçimi bu sistemle 12 Ekim 1969'da yapıldı ve seçime sekiz siyasal parti katıldı. 1965'te yüzde 71,3'e kadar düşmüş olan seçime katılma oranı, bu kez yüzde 64,3'e kadar geriledi.

AP, 1965'e göre oy kaybına uğramasına karşın gene de seçimden zaferle çıktı. Yüzde 46,5'lik oy oranıyla 256 milletvekili çıkararak Millet Meclisi'nde bir kez daha tek başına çoğunluğu sağladı. CHP'nin oy oranı da AP'ninki gibi 1965'teki düzeyin gerisindeydi; ana muhalefet partisi yüzde 27,3 oy oranıyla 143 milletvekilliği kazanmıştı.

Öbür partilerle birlikte seçimlerde oy dağılımı ve milletvekillerinin paylaşımı şöyle oldu:

Tablo 14

1969 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
AP	46,5	256	56,9	10,4
CHP	27,3	143	31,8	4,5
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	6,6	15	3,3	- 3,3
Bağımsız	5,6	13	2,9	- 2,7
MP	3,2	6	1,3	- 1,9
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	3,0	1	0,2	- 2,8
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	2,8	8	1,8	- 1,0
TİP	2,8	2	0,5	- 2,3
YTP	2,2	6	1,3	- 0,9
Toplam	100,0	450	100,0	

H. 1973 seçimleri

12 Mart 1971'den sonra ülkenin bir ara rejime girmiş olmasına karşın, milletvekili genel seçimleri ile Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimi Anayasa'nın öngördüğü zamanda yapıldı. 14 Ekim 1973'teki seçimlerde 1969'daki barajsız d'Hondt sistemi uygulandı.

Sekiz partinin yarıştığı seçimlere katılma oranı 1969'daki gibi gene düşüktü; seçmenlerin sadece yüzde 66,8'i sandık başına gitmişti. Bu kez CHP seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve oyların yüzde 33,3'üyle 185 sandalye kazandı. AP yüzde 29,8 ile 149 milletvekili çıkarırken, MSP yüzde 11,8 ile 48, DP yüzde 11,9 ile 45 milletvekilliği kazandı. Bu sonuçlara göre hiçbir Meclis'te çoğunluğu sağlayamadığı için Türkiye yeniden koalisyonlar dönemine girmiş oldu.

Tablo 15

1973 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
CHP	33,3	185	41,1	7,8
AP	29,8	149	33,1	3,3
Demokratik Parti (DP)	11,9	45	10,0	- 1,9
Milli Selamet Partisi (MSP)	11,8	48	10,7	- 1,1
CGP	5,3	13	2,9	- 2,4
MHP	3,4	3	0,7	- 2,7
Bağımsız	2,8	6	1,3	- 1,5
TBP	1,1	1	0,2	- 0,9
MP	0,6	0	0,0	- 0,6
Toplam	100,0	450	100,0	

I. 1977 seçimleri

1977’de normal zamanından dört ay önce 5 Haziran’da yapılan milletvekili seçimlerinde de barajsız d’Hondt sistemi uygulandı. Bu seçimde de sekiz parti yarıştı ve seçime katılma oranı yüzde 72,4 olarak gerçekleşti. CHP yüzde 41,3 oyla seçimden birinci parti olarak çıktı ve 213 milletvekili kazandı. Buna karşılık AP de geçerli oyların yüzde 36,9’unu alarak 189 milletvekili çıkardı.

Tablo 16

1977 seçimleri:	Oy oranı	Milletvekili	Meclis’te temsil oranı	Aşkın / eksik temsil
Partiler	(%)	sayısı	(%)	(%)
CHP	41,3	213	47,3	6,0
AP	36,9	189	42,0	5,1
MSP	8,5	24	5,3	- 3,2
MHP	6,4	16	3,6	- 2,8
Bağımsız	2,5	4	0,9	- 1,6
CGP	1,9	3	0,7	- 1,2
DP	1,9	1	0,2	- 1,7
TBP	0,4	-	-	- 0,4
TİP	0,2	-	-	- 0,2
Toplam	100,0	450	100,0	

J. 1983 seçimleri

12 Eylül rejiminin biçimlendirdiği 1982 Anayasası ve diğer temel yasalarla kurulan modelin amacı gerçek bir siyasal partiler çoğulculuğu yerine iki partili bir yapı oluşturmaktı. Bu iki partiden biri siyasal yelpazenin merkez sağında öbürü merkez solunda yer alacak, biri kendi sağındaki öbürü solundaki unsurları yasallık sınırı çerçevesinde kendi içinde eritecekti. Bu yaklaşımın temel dayanağı siyasal yaşamda "istikrar" gerekliliği idi.

Mayıs 1983’te kuruluşlarına izin verilen siyasal partilerin 6 Kasım 1983’te yapılacak seçimlere katılabilmeleri için, kurucularının Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından onaylanması gerekiyordu. Gerek parti üyesi gerekse bağımsız adayların seçime girip giremeyecekleri konusunda da MGK’nin verdiği kararlar kesindi. Sonuçta seçimlere yalnızca, MGK’nın veto engelini aşabilen Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) katılabildi. (Bu üç partinin gösterdiği adaylardan yüzde 20’si, bağımsız adayların da yüzde 90’ı veto edildi.)

10 Haziran 1983 tarihli milletvekili seçimi yasası uyarınca seçimde çifte barajlı nispi temsil yöntemi uygulandı. Birinci baraj ülke barajıydı; seçime katılan partilerin milletvekilliği kazanabilmeleri için ülke genelindeki geçerli oyların en az yüzde 10'unu almaları gerekiyordu. İkinci baraj ise seçim çevresi (il) barajıydı; buna göre ülke genelindeki yüzde 10'luk barajı geçmiş olan siyasi partilerin herhangi bir seçim çevresinde milletvekilliği kazanabilmesi için, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının gene o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının üzerinde oy alması gerekiyordu. Sonuç olarak seçim çevresi barajları, illerden çıkacak milletvekili sayısına göre yüzde 14,3 ile yüzde 50 arasında değişiyordu.

Oy kullanmanın yasayla zorunlu kılındığı seçimlere katılma oranı yüzde 92,3 düzeyinde gerçekleşti (oy kullanmayan seçmenlere para cezası uygulanacaktı.). Seçime katılan üç parti de yüzde 10'luk ülke barajını aşmayı başardı; MDP ve HP bazı illerde seçim çevresi barajını aşamadıkları için milletvekili çıkaramadı. Seçimlerin kesin galibi olan ANAP oyların yüzde 45,1'iyle toplam 400 milletvekilliğinin 212'sini kazandı (Bingöl'de eksik aday ismi bildirmiş olduğu için fiilen 211 milletvekili çıkarabildi). HP yüzde 30,5 oy oranıyla 117, MDP ise yüzde 23,3 oy oranıyla 71 milletvekilliği kazandı. Seçmenlerin yüzde 1,1'i bağımsız adaylara oy verdiler, ama hiçbir bağımsız aday seçilmeye yetecek düzeyde oy alamadı.

Tablo 17

1983 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
ANAP	45,1	212	53,0	7,9
HP	30,5	117	29,2	- 1,3
MDP	23,3	71	17,8	- 5,5
Bağımsız	1,1	-	-	- 1,1
Toplam	100,0	400	100,0	

K. 1986 milletvekili ara seçimi

1983 seçimlerinde ANAP'ın Bingöl'de veto edilen adayının yerine zamanında yeni bir isim bildirmemesi, buna karşılık bu ilden çıkacak milletvekilliklerinin tümünü kazanması nedeniyle çalışmalarına 400 yerine 399 kişiyle başlayan TBMM'deki boş üyeliklerin sayısı 1986'ya kadar 11'e yükseldi. Böylece bir ara seçim zorunluluğu doğdu ve bu seçimlerin 28 Eylül'de yapılması kararlaştırıldı.

Bu arada partiler yelpazesinde de önemli değişiklikler olmuştu. 1983 seçimlerine vetolar nedeniyle katılamayan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile HP birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti'yi (SHP) oluşturmuşlardı. MDP ise 4 Mayıs 1986'da kendini feshederek ANAP'a katılma kararı almıştı. Öte yandan, gene 1983 seçimlerine katılmasına izin verilmeyen Doğru Yol Partisi (DYP) MDP'nin dağılmasından sonra bu partinin eski milletvekillerinden 20'sinin katılımıyla Meclis'te grup sahibi oldu.

Ara seçimden önce yapılan bir yasal düzenlemeyle, hiçbir koşul aranmaksızın tüzel kişiliği olan bütün siyasal partilerin seçimlere katılmasına olanak verildi. Ayrıca bütün partilere TRT radyo ve televizyonundan propaganda yapma hakkı tanındı. Sonuç olarak bu ara seçimde, seçime katılan parti sayısı bakımından Cumhuriyet tarihinin rekoru kırıldı ve 11 milletvekilliği için 10 ilde yapılan seçimlerde 12 parti yarıştı. Dokuz ilde yalnızca birer milletvekili seçileceği için bu seçimlerde fiilen dar bölge çoğunluk esası işlemiş oldu.

Ara seçime katılma oranı yüzde 87,9 düzeyinde gerçekleşti. ANAP bir önceki seçimlere göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın, 10 ilde oyların yüzde 32,1'ini alarak seçimlerden birinci parti olarak çıktı. DYP yüzde 23,5 ile ikinci, SHP yüzde 22,7 ile üçüncü sırayı aldı. Böylece ANAP altı, DYP dört ve SHP bir milletvekilliği elde ettiler. Daha az oy alan öbür dokuz partinin hiçbiri meclise temsilci sokamadı.

Demokratik Sol Parti (DSP) oyların yüzde 8,5'ini alarak dördüncü sıraya yerleşti; onu yüzde 5,5 ile Refah Partisi (RP) izledi. Öteki partilerin oy oranları bakımından şöyle sıralanıyordu: Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) yüzde 2,2; Hür Demokrat Parti yüzde 1,4; Büyük Vatan Partisi yüzde 1,3; Vatandaş Partisi yüzde 1,0; Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) 0,6; Büyük Anadolu Partisi yüzde 0,6; Bayrak Partisi yüzde 0,4. Seçmenlerin yüzde 0,2'si de bağımsız adaylara oy verdiler.

L. 1987 seçimleri

12 Eylül 1980 öncesinin siyasal parti lider ve yöneticileri üzerindeki siyasal yasakların kaldırılıp kaldırılmamasına ilişkin referandumun yapıldığı 6 Eylül 1987'de Başbakan Turgut Özal sürpriz bir açıklamayla, normal koşullarda Kasım 1988'de yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin erkene alınacağını duyurdu. Hemen

ardından, erken genel seçimlerin 1 Kasım'da yapılması kararlaştırıldı. Ama Anayasa Mahkemesi'nin, seçimlerin önseçim olmaksızın yapılmasını öngören yeni yasa hükmünü 9 Ekim'de iptal etmesi üzerine olağanüstü toplanan Meclis yeni seçim tarihini 29 Kasım olarak belirledi.

Bu arada 1986 ve 1987'de Anayasa'da ve milletvekili seçim yasasında önemli değişiklikler yapılmıştı. Birincisi, Anayasa değişikliğiyle milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştı. İkincisi, seçim çevreleri yeniden düzenlenmiş ve altıdan çok milletvekili çıkaracak iller birden çok seçim çevresine bölünmüştü. Ülke genelindeki yüzde 10'luk genel baraj ve seçim çevresi barajları korunmuştu; ama altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde baraj hesaplanırken "bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağı" kuralı benimsenerek en yüksek çevre barajı yüzde 20'ye düşürülmüştü. Buna göre iki milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 50, üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 33,3, dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde ise yüzde 20 seçim çevresi barajı uygulanacaktı.

Bir başka önemli yenilik de kontenjan milletvekilliği uygulamasıydı. Buna göre altı ya da daha çok milletvekili çıkaracak olan illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde partiler birer kontenjan adayı gösterecekler ve bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan parti, seçim çevresi barajını aşmış olduğuna bakılmaksızın, kontenjan milletvekilliğini kazanacaktı. Kalan milletvekillikleri ise nispi temsil d'Hondt usulüne göre dağıtılacaktı. Böylece nispi temsil esasına çoğunluk sistemi eklenmiş oluyordu; çünkü kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bir milletvekili çoğunluk sistemiyle seçiliyordu.

Bu seçimlerde ayrıca "tercihli oy" yöntemi benimsendi. Buna göre, oy verdikleri partinin adayları arasında tercihte bulunmak isteyen seçmenlerin partinin o seçim çevresindeki adaylarının en az yarısı için tercih oyu kullanmaları zorunluydu (aksi takdirde tercih oyları geçersiz sayılacaktı). Herhangi bir aday için kullanılan tercih oylarının hesaba katılabilmesi için de bu oyların, adayın temsil ettiği partinin o seçim çevresinde elde ettiği oyların en az yüzde 25'ini bulması gerekiyordu. Bu oranı aşan sayıda tercih oyu alan adaylar, tercih oylarının sayısına göre parti listesinin başına geçmiş sayılıyordu.

Bu seçimlere yedi parti katıldı ve seçmenlerin yüzde 93,3 gibi çok büyük bir çoğunluğu sandık başına giderek oylarını kullandılar. Ülke genelindeki yüzde 10'luk genel barajı yalnızca üç parti aşılabildi, öbür partiler meclis dışında kaldılar.

ANAP 1983'e göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın gene seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başardı ve seçim yasasında yapılmış olan yeni düzenlemeler Meclis'te, seçimlerdeki oy oranının çok üzerinde bir oranla temsil edilme olanağını elde etti: oyların yüzde 36,3'ünü aldığı halde milletvekilliklerinin yüzde 64,9'unu kazandı (292 milletvekili). SHP yüzde 24,8 oy oranıyla 99, DYP ise yüzde 19,1 oy oranıyla 59 milletvekili çıkarabildiler. DSP yüzde 8,5, RP yüzde 7,2, MÇP yüzde 2,9 ve IDP yüzde 0,8 düzeyinde kaldı; seçmenlerin yüzde 0,4'ü bağımsız adaylara oy verdiler.

Tablo 18

1987 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
ANAP	36,3	292	64,9	28,6
SHP	24,8	99	22,-	- 2,8
DYP	19,1	59	13,1	- 6,0
DSP	8,5	-	-	- 8,5
RP	7,2	-	-	- 7,2
MÇP	2,9	-	-	- 2,9
IDP	0,8	-	-	- 0,8
Bağımsız	0,4	-	-	- 0,4
Toplam	100,0	450	100,-	

M. 1991 seçimleri

Türkiye 1991'de bir kez daha erken seçime gitti. Anayasa gereği Kasım 1992'de yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin 20 Ekim 1991'de yapılması o yılın ağustos ayında kararlaştırıldı. Aynı ay seçim yasasında da bazı değişikliklere gidildi. Buna göre yüzde 10'luk ülke barajı korunurken, seçim çevreleri barajları bir kez daha değiştiriliyordu. İki, üç ve dört milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki ise yüzde 20 olacaktı. 1987 seçimlerinde getirilen kontenjan milletvekilli uygulaması ile tercihli oy yöntemi korundu. 1991 seçimlerinde uygulanan tercihli oy yöntemi, seçmenlerin oy verdikleri partinin aday listesinde yalnızca bir aday lehine tercih oyu kullanabilmelerine izin veriyordu. Bir aday için kullanılan tercih oylarının hesaba katılabilmesi için ise, 1987'deki uygulamadan farklı olarak, tercih oylarının adayın temsil ettiği partinin o seçim çevresinden aldığı oyların en az yüzde 15'ini bulması yeterli ola-

caktı. Bu oranı aşan sayıda tercih oyu alan adaylar, tercih oylarının sayısına göre parti listesinin başına yükselmiş sayılıyorlardı. Bu yöntem 1991 seçimlerinde değişik partilerin listelerindeki toplam 52 adayın ön sıralara yükselerek milletvekili seçilebilmesini sağladı.

Seçimlere bir yanda SHP ile Halkın Emek Partisi (HEP), bir yanda da RP ile MÇP ve IDP "ittifak" halinde katıldılar. Bu ittifaklar, HEP'li adayların partilerinden istifa ederek SHP listelerinde, MÇP ve IDP'li adayların ise RP listelerinde seçime katılması yoluyla uygulandı.

Seçime katılma oranı yüzde 83,9 olarak gerçekleşti. Seçime katılan altı partiden beşi yüzde 10'luk ülke barajını aşarak milletvekili çıkarma hakkını kazandı, ama hiçbir parti Meclis'te tek başına çoğunluğu sağlayamadı.

DYP yüzde 27,0 oy oranıyla 178 milletvekili kazanarak seçimden birinci parti olarak çıktı. ANAP yüzde 24,0 oyla 115, SHP ise yüzde 20,8 oyla 88 milletvekili çıkardı. RP iki partiyle kurduğu ittifak sayesinde, 1987'de yüzde 7,2 olan oy oranını yüzde 16,9'a yükseltti ve 62 milletvekili çıkardı. Oyların yüzde 10,8'ini alan DSP barajı güçlükle aştı ve yalnızca 7 milletvekilliği kazanabildi. Sosyalist Parti'nin (SP) oyları yüzde 0,4 düzeyinde kaldı; seçmenlerin yüzde 0,1'i bağımsız adaylara oy verdiler.

Tablo 19

1991 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
DYP	27,0	178	39,5	12,5
ANAP	24,0	115	25,6	1,6
SHP	20,8	88	19,5	- 1,3
RP	16,9	62	13,8	- 3,1
DSP	10,8	7	1,6	- 9,2
SP	0,4	-	-	- 0,4
Bağımsız	0,1	-	-	- 0,1
Toplam	100,0	450	100,0	

N. 1995 seçimleri

Bir sonraki seçimler de normal zamanından bir yıl önce 24 Aralık 1995'te yapıldı. Seçimlerin erkene alınmasının kararlaştırıldığı ekim ayında seçim yasasında da önemli değişikliklere gidildi.

Değişikliklerden biri, milletvekili sayısının 450'den 550'ye çıkarılmasını ve 550 milletvekilinden 100'ünün belli bir yerel seçim çevresine bağlı olmaksızın partilerin bütün ülkede aldıkları oylar temelinde "ülke seçim çevresi"nden seçilmesini öngörüyordu. Öbür değişikliklerle ise tercihli oy uygulaması kaldırıldı, 1987 ve 1991'de uygulanan kontenjan milletvekilliği yöntemine son verildi, seçim çevrelerinin daraltılması uygulamasından da vazgeçilerek her ilin bir seçim çevresi olması kararlaştırıldı ve yalnızca İstanbul üç, Ankara ve İzmir ikişer seçim çevresine bölündü. Ülke ve seçim çevresi barajları ise korundu.

DSP'nin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi hem "ülke seçim çevresi" düzenlemesini, hem de 1983'ten beri uygulanmakta olan seçim çevresi barajlarını da Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti. Bu karar üzerine, Türkiye genelinden seçilmesi öngörülen 100 milletvekilliği de seçim çevrelerine dağıtıldı. Sonuçta, 550 milletvekilinin tamamı yalnızca yüzde 10'luk ülke barajının uygulandığı nispi temsil esasına göre seçildi.

Toplam 12 partinin yarıştığı seçimlere katılma oranı yüzde 85,2 oldu. Hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekilliği kazanamazken, seçimlerden en kazançlı çıkan parti RP oldu. 1991 genel seçimlerinde MÇP ve IDP ile "ittifak" halinde oyların yüzde 16,9'unu alan RP, bu kez tek başına katıldığı seçimlerde oy oranını yüzde 21,4'e yükseltmeyi başardı ve 158 milletvekilliği kazandı. Seçime Büyük Birlik Partisi (BBP) ile "ittifak" kurarak giren ANAP'ın oyları ise 1991'de yüzde 24,0 iken bu kez yüzde 19,6'ya geriledi; ANAP bu oy oranıyla 132 milletvekili çıkardı.

1991 seçimlerinden yüzde 27,0 oyla birinci parti olarak çıkan DYP'nin oyları da yüzde 19,2'ye düştü. DYP bu oy oranıyla 135 milletvekili çıkardı. DSP ise 1991'de yüzde 10,8 olan oy oranını bu kez yüzde 14,6'ya yükseltti ve 76 milletvekilliği kazandı. 1991'de yüzde 20,8 oy alan SHP 1995 seçimlerinden önce, yeniden açılan CHP'ye katılmıştı. CHP bu seçimlerde ülke barajını güçlkle aşarak ancak yüzde 10,7 alabildi ve 49 milletvekili çıkardı.

Tablo 20

1995 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
RP	21,4	158	28,7	7,3
ANAP	19,6	132	24,0	4,4
DYP	19,2	135	24,5	5,3
DSP	14,6	76	13,8	- 0,8
CHP	10,7	49	9,0	- 1,7
MHP	8,2	-	-	- 8,2
HADEP	4,2	-	-	- 4,2
MP	0,5	-	-	- 0,5
YDH	0,5	-	-	- 0,5
Bağımsız	0,5	-	-	- 0,5
YDP	0,3	-	-	- 0,3
İP	0,2	-	-	- 0,2
YP	0,1	-	-	- 0,1
Toplam	100,0	550	100,0	

O. 1999 seçimleri

Türkiye 1999'da bir kez daha erken genel seçimlere gitti. 18 Nisan'da yapılan milletvekili seçimine katılma oranı yüzde 87,1 olurken, seçime katılan parti sayısı 20 gibi rekor bir düzeye ulaştı. Seçim yasasında hiçbir yeniden düzenleme yapılmaksızın gidilen bu seçimlerden, oylarında büyük artış gerçekleştiren DSP ve MHP galip çıktı; ANAP, DYP, FP ve CHP önemli oy kayıplarına uğradılar. Ülke barajını aşmayı başaramayan CHP Meclis dışında kaldı. Oy ve milletvekili dağılımı şöyle gerçekleşti:

Tablo 21

1999 seçimleri: Partiler	Oy oranı (%)	Milletvekili sayısı	Meclis'te temsil oranı (%)	Aşkın / eksik temsil (%)
DSP	22,2	136	24,7	2,5
MHP	18,0	129	23,5	5,5
FP	15,4	111	20,2	4,8
ANAP	13,2	86	15,6	2,4
DYP	12,0	85	15,5	3,5
CHP	8,7	-	-	- 8,7
HADEP	4,8	-	-	- 4,8
BBP	1,5	-	-	- 1,5
Bağımsız	0,9	3	0,5	- 0,4
ÖDP	0,8	-	-	- 0,8
DTP	0,6	-	-	- 0,6
LDP	0,4	-	-	- 0,4
DP	0,3	-	-	- 0,3
BP	0,2	-	-	- 0,2
EMEP	0,2	-	-	- 0,2
İP	0,2	-	-	- 0,2
MP	0,2	-	-	- 0,2
DBP	0,1	-	-	- 0,1
DEPAR	0,1	-	-	- 0,1
DOĞUŞ	0,1	-	-	- 0,1
SİP	0,1	-	-	- 0,1
Toplam	100,0	550	100,0	

SİYASİ PARTİLER,
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE
UZMANLARLA YAPILAN
GÖRÜŞMELER

Seçim sistemi ve siyasi partiler yasasıyla ilgili olarak siyasal partilerin yanı sıra işçi, memur ve esnaf kitle örgütlerinin, ayrıca konuyla yakından ilgili bazı uzmanların görüşlerini almak amacıyla kalitatif bir çalışma yürütölmüştür. Bu amaçla başvuru­lan siyasal parti ve kitle örgütlerinin hemen tümünün genel merkez düzeyindeki yetkilileriyle görüşme sağlanabilmiştir. Görüşme başvurusuna Ekim 2001 sonuna kadar olumlu yanıt vermeyen çok az sayıda kuruluşun yetkilileriyle görüşöle­memiştir.

Bu Ek'te, siyasal partiler, kitle örgütleri ve uzmanlarla yapılan derinlemesine görüşmeler üç bölümde raporlanmaktadır.

Bu alışma kapsamında görüşölen siyasal parti ve kitle örgütü temsilcileri ile uzmanlar aşağıda verilmiştir:

Siyasal partiler:

- Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP): Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül
- Anavatan Partisi (ANAP): Seçim İşleri Başkanı Bülent Akarcalı
- Büyük Birlik Partisi (BBP): Genel Sekreter Yardımcısı Erol Dok
- Demokratik Sol Parti (DSP): Bursa milletvekili Ali Arabacı
- Doğru Yol Partisi (DYP): Seçim İşleri Başkan Yardımcısı Sabri Güner
- Halkın Demokrasi Partisi (HADEP): Seçim İşleri Başkanı Osman Özçelik
- İşçi Partisi (İP): Genel Sekreter Hasan Yalçın
- Liberal Demokrat Parti (LDP): Genel Sekreter Cem Toker
- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP): Seçim İşleri Başkanı Ercüment Konukman
- Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP): Genel Başkan Yardımcısı Saruhan Olu
- Saadet Partisi (SP): Genel İdare Kurulu üyesi Mustafa Kamalak

Kitle örgütleri:

- DİSK: Genel Koordinatör Ahmet Asena
- Hak-İş: Genel Başkanlık Danışmanı Osman Yıldız

- Kamu-Sen: Genel Teşkilatlandırma Sekreteri ve Türk İmar-Sen Genel Başkanı Bayram Zengin
- KESK: Genel Sekreter Sevil Erol
- TESK: Genel Sekreter Naci Sulkalar
- Türk-İş: Genel Başkan Başkanışmanı Yıldırım Koç

Uzmanlar:

- Prof. Dr. Süheyl Batum: Anayasa Hukukçusu, Bahçeşehir Üniversitesi
- Tarhan Erdem: Araştırmacı, Demokratik Cumhuriyet Programı
- Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu: Siyaset Bilimci, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdoğan Teziç: Anayasa Hukukçusu, Galatasaray Üniversitesi

Siyasal Parti Yetkilileriyle Yapılan Derinlemesine Görüşmeler

Derinlemesine görüşme çalışması kapsamında 11 partinin yetkilileriyle görüşülmüştür. Görüşülen partiler ve yetkilileri şunlardır:

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP): Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül

Anavatan Partisi (ANAP): Seçim İşleri Başkanı Bülent Akarcalı

Büyük Birlik Partisi (BBP): Genel Sekreter Yardımcısı Erol Dok

Demokratik Sol Parti (DSP): Bursa milletvekili Ali Arabacı

Doğru Yol Partisi (DYP): Seçim İşleri Başkan Yardımcısı Sabri Güner

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP): Seçim İşleri Başkanı Osman Özçelik

İşçi Partisi (İP): Genel Sekreter Hasan Yalçın

Liberal Demokrat Parti (LDP): Genel Sekreter Cem Toker

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP): Seçim İşleri Başkanı Ercüment Konukman

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP): Genel Başkan Yardımcısı Saruhan Oluç

Saadet Partisi (SP): Genel İdare Kurulu üyesi Mustafa Kamalak

(DSP Bursa milletvekili Ali Arabacı'nın görüşlerinin tümüyle kişisel nitelikte olduğu belirtilmelidir. Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Partiler kanunlarında değişiklik yapılmasını öngören iki kanun teklifini 2001 yılı içinde tümüyle kişisel girişiyle TBMM Başkanlığı'na sunmuş olan Arabacı'yla yapılan görüşme bu kanun teklifleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.)

Seçim ve Siyasal Partiler Mevzuatına Genel Yaklaşım

Görüşülen 11 parti yetkilisinden (ANAP ve MHP yetkilileri dışında) dokuzu, yürürlükteki seçim ve siyasal partiler mevzuatında çeşitli düzeltme ya da yeniden düzenlemelerin yapılmasına öncelikle gereksinim olduğu konusunda görüş birliği içindedir.

Bu partilerden LDP, seçim sistemi değişikliğini Türkiye için önerdiği bir yönetim sistemi değişikliğinin parçası olarak görmesi bakımından diğerlerinden ayrıl-

maktadır. LDP, Türkiye'nin yönetimde tam başkanlık sistemine geçmesi gerektiğini savunmakta ve bu değişikliğin bir parçası olarak milletvekili seçimlerinde de iki turlu dar bölge çoğunluk sistemini önermektedir. LDP bu önerisini, Türkiye'nin temel siyasal sorunları olarak değerlendirdiği "lider sultası", "katılımcı demokrasinin yokluğu" ve "siyasette seviye düşüklüğü"nün çözümü olarak görmektedir.

DYP de Türkiye için ideal tercih olarak "çift meclisli yarı başkanlık sistemini" önermesi ve bu çerçevede seçim sistemini de zaman içinde iki turlu dar bölge çoğunluk sistemine doğru dönüştürmeyi hedef alması bakımından benzer bir yaklaşım içindedir. Ama bugünkü koşullarda, seçim sisteminde bir değişiklik için mevcut siyasal partiler arasında bir uzlaşma gerekliliğini dikkate almaktadır.

DYP'nin bu aşamada öncelik verdiği mevzuat düzenlemeleri, milletvekili ile seçmen arasındaki temsil ilişkisinin mükemmelleştirilmesi ve aday tespitinde lider otoritesinin en aza indirilmesi üzerinde odaklaşmaktadır. Bunun için DYP "daraltılmış bölgesel nispi temsil" uygulamasına geçilmesi, ama daha da öncelikli olarak "hakim önünde üye kaydı", "hakim önünde delege seçimi" ve "hakim önünde (kayıtlı üyeler ya da delegeler tarafından) önseçimler" in zorunlu kılınması önermektedir.

Bu yönde bir yasa değişikliğinin sağlanamaması halinde DYP seçimlerde belirli bir tercihlili oy uygulamasına geçilmesinde, bunun en azından isteyen partiler için mümkün kılınmasında ısrarlıdır. (Hakim önünde üyelik ve tercihlili oy uygulamasına ilişkin kanun tekliflerini DYP Meclis Başkanlığı'na vermiştir). DYP ülke barajının en az yüzde 10'da kalmasında ısrarlıdır.

AKP de seçim ve siyasal partiler mevzuatındaki yeniden düzenleme ihtiyacını temelde Meclis'in güçlü ve yetenekli milletvekillerinden oluşmasını sağlama gereğine bağlamaktadır. Bunun için siyasal partileri birer "lider partisi" olmaktan çıkaracak bir Siyasi Partiler Kanunu (SPK) değişikliğine öncelik vermektedir. AKP'ye göre, parti içi demokrasinin kurumlaşabilmesi için gerekirse bazı sakıncaları da göze alınarak SPK aracılığıyla bazı kontroller ve kısıtlamalar getirilmelidir.

AKP seçim sisteminde bireyi öne çıkaracak biçimde "dar bölge" sistemine yaklaşılmasını, sağlıklı bir üyelik yapısı temelinde milletvekili adaylarının parti üyelerince önseçimle belirlenmesini, ayrıca seçmene adaylar arasında tercih hakkı tanınmasını önermektedir. AKP dar bölgeye yaklaşan bir sistemin dengelenmesi için belirli bir oranda "Türkiye milletvekilliği" oluşturulabileceği, ayrıca ülke barajının yüzde 5'e indirilebileceği kanısındadır.

Görüşülen SP yetkilisi özellikle seçim sistemini "demokrasinin ruhunu" oluşturacak kadar önemli bulmakta ve "tek turlu dar bölge" sistemi lehine kesin bir tercih belirtmektedir. SP yetkilisine göre bu sistem "demokrasinin orijinindeki" uygulamadır ve Türkiye’de de parlamento üzerindeki baskıların sona ermesini, sistemin rayına oturmasını, seçmenle seçilen arasındaki ilişkinin sağlamlaşmasını ve lider sultasına son verilmesini sağlayacaktır.

SP yetkilisi, asıl tercihi olmamakla birlikte daraltılmış bölge sisteminin de dar bölge sistemine geçiş amacıyla iki ya da üç seçim dönemi uygulanabileceğini belirtmiştir. İki turlu dar bölge sistemine ise ilke düzeyinde karşı çıkmaktadır. Bu ilkel karşı çıkış: 1) Sistemin pahalı olduğu, 2) ikinci turda belirli çevreler/partiler arasında akçalı pazarlıklara yol açacağı, ve 3) amaca uygun olmadığı, çünkü bu pazarlıklar sonucunda Meclis’in gene parçalı hale gelebileceği temel gerekçelerine dayanmaktadır. SP yetkilisi de bugünkü sistemin devamı ya da daraltılmış bölge sistemine geçilmesi halinde ülke barajının düşürülmesini sakıncalı bulmaktadır.

BBP seçim sisteminin ve SPK’nın yeniden düzenlenmesiyle ilgili önerilerini bir süre önce kamuoyuna açıklamıştır. Meclis’te kalitenin yükseltilmesi, milletvekili adaylarının belirlenmesinde hem parti üyelerine, hem de parti seçmenlerine söz hakkı tanınması ve toplumdaki bütün farklı görüşlerin temsiline imkân verilmesi BBP’nin önerilerinin başlıca çıkış noktalarını oluşturmaktadır. SPK değişikliğiyle ilgili önerisinde BBP, DYP’nin "hakim önünde üyelik" önerisinin radikal bir biçimine yer vermektedir. BBP’nin seçim sistemi önerisi ise "daraltılmış bölgesi ve iki turlu, ilk turda ülke genelinde ilk dört sırayı alan partilerin ikinci turda birbirleriyle ya da ilk dördü izleyen partilerle seçim işbirliği yapmasına izin veren bir nispi temsil" uygulamasıdır.

DSP milletvekili Arabacı’nın seçim mevzuatında değişiklik önerileri bugünkü tek turlu d’Hondt usulü nispi temsil sisteminin korunmasını temel almaktadır. Önerilerin mevcut sisteme getirdiği yenilikler, ülke barajının yüzde 5’e indirilmesi, seçim çevresi büyüklüğünün 10 milletvekiliyle sınırlanması, milletvekillerinin illere tahsisinde nüfusun yanı sıra seçmen sayısının da dikkate alınması ve her ile önce birer milletvekili tahsis edildiği mevcut yöntemin bırakılması, aday tespitinde önseçimin SPK aracılığıyla zorunlu kılınması ve genel merkezlere en çok yüzde 20’lik bir merkez yoklaması hakkının tanınması, partiler arasında "ortak liste" yoluyla seçim ittifakına izin verilmesi ve seçmene, listelerdeki adaylar arasında tercihte bulunma imkânının tanınması noktalarında toplanmaktadır.

Arabacı'nın SPK'da değişiklik öngören kanun teklifi ise üye haklarının yargı denetiminde korunmasını ve parti yasaklarının liberalleştirilmesini sağlayacak önlemlere öncelik vermektedir.

HADEP yüzde 10'luk ülke barajının yüzde 1-3 gibi çok düşük bir düzeye indirilmesi dışında yürürlükteki seçim sisteminde önemli herhangi bir değişiklik önermemektedir; kayıtlı üyelerle yapılacak önseçimleri yararlı görmekte, ama bunun için de üyelik sisteminin yenilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. HADEP'e göre Anayasa'nın ve başka temel yasaların demokratikleştirilmesi, düşüncenin suç olmaktan çıkarılması, demokratik bilincin yükseltilmesi, tek başına seçim sistemi ya da SPK değişikliğinden çok daha önemlidir.

ÖDP ve İP'nin mevcut seçim sistemine yönelik eleştirileri sistemin yol açtığı temsil adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri üzerinde odaklaşmaktadır. İP milli bakiye sistemini en uygun seçim yöntemi olarak görmekte, dolayısıyla ülke barajının tümüyle kaldırılmasını savunmaktadır. ÖDP de benzer bir yaklaşım içindedir, ama yüzde 3-5 düzeyinde bir ülke barajının uygulanabileceğini düşünmektedir. İP ve ÖDP'ye göre yürürlükteki seçim mevzuatının partiler arasında maddi imkânlar (devlet yardımı) ve propaganda imkânları bakımından yol açtığı eşitsizliklerin ortadan kaldırılması da büyük önem taşımaktadır.

Görüşülen ANAP yetkilisi, öncelikle, seçim ve siyasal partiler mevzuatının bir ülkenin siyasal yapılanmasında, sistemin demokratiklik ve temsililik niteliklerinde, kamuoyuna yansıdığı ölçüde belirleyici bir etkisi olmadığını vurgulamıştır.

ANAP'a göre, yürürlükteki seçim mevzuatının en önemli sorunu yargı denetiminin işlevsiz hale gelmiş olmasıdır. Seçmen kütüklerinin sağlıksızlığı ve seçim kurullarının imkânsızlıkları nedeniyle (mükerrer oy kullanımı, oy sayımındaki usulsüzlükler vb sonucunda) Türkiye bütününde oyların yüzde 15 – 20'si "kaybolmaktadır." Bu durumun aşılabilmesi için seçmen kütükleri elektronik ortama aktarılmalı, seçim kurullarının maddi imkânları ve memur kalitesi artırılmalı, yalnızca seçim dönemlerinde görevli hakim düzeninden, en azından büyük ilçelerde, seçim hakimleri düzenine geçilmelidir.

ANAP yetkilisinin bugünkü seçim mevzuatında yapılmasını zorunlu gördüğü tek düzeltme, büyük illerde 1995 seçimlerinden itibaren azaltılmış olan seçim çevresi sayısının artırılarak bir seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının en çok

4-6 düzeyine indirilmesidir. ANAP genel olarak 3-4 milletvekillik bir "daraltılmış bölge" uygulamasını en uygun yöntem olarak görmektedir. ANAP'a göre böylece milletvekili ile taban arasındaki ilişki güçlenecek, Meclis'te demokratik ağırlığı olabilecek milletvekilleri seçilebilecektir. Daraltılmış bölge uygulaması (bölge barajlarını yükselteceği için) ülke barajının da indirilmesini kolaylaştıracaktır.

ANAP yetkilisi dar bölge çoğunluk sistemine kesinlikle karşıdır. Buna karşılık, daraltılmış bölge sisteminde, ilk turdaki oy dağılımına bağlı olarak bazı seçim çevrelerinde ikinci tur oylama yapılabileceğini belirtmiştir.

MHP gerek seçim, gerek siyasal partiler mevzuatında bazı yeniden düzenlemelerin yapılabileceğini kabul etmekle birlikte, bu konulara özel bir öncelik vermemektedir. Görüşülen MHP yetkilisine göre, partilerin demokratikleşmesini SPK aracılığıyla sağlamak olanaklı değildir. Seçim mevzuatında bir değişiklik yapılacaksa, "ülkedeki düzeni, kültürel yapıyı, birlik ve beraberliği koruma" ve "çok nitelikli kadroların işbaşına gelmesi" hedefleri gözetilerek yapılmalıdır.

MHP bu bakımdan baraj konusunda çok duyarlıdır; ama ülke barajının yüzde 7-8 düzeyine çekilebileceği yönündeki geçmiş beyanlarına da bağlıdır. MHP zorunlu önseçim uygulamasını Türkiye koşullarında yararlı görmemektedir; tercihli oy uygulamasını ise maddi güç ve nüfuz istismarına olanak vereceği gerekçesiyle özellikle sakıncalı bulmaktadır. İki turlu seçime ise Türkiye'nin uyum sağlayamayacağını düşünmektedir.

ANAP yetkilisi, özellikle TÜSİAD'ın adını anarak iş çevrelerinin Türk siyasetinin yapısını yeterince incelemeyen seçim ve siyasal partiler mevzuatında bazı değişiklikleri empoze etmeye çalıştığını öne sürerek bundan yakınmıştır. MHP yetkilisi de bu konuda "bazı toplum kesimlerinin yetki ve sınırlarını aştıklarından" söz ederek bu kesimlerin seçim sistemini ve SPK'yı "kendi menfaatleri doğrultusunda değiştirmek istediklerini" vurgulamıştır.

Ne var ki MHP yetkilisi aynı zamanda, seçim mevzuatındaki değişiklik tartışmalarında siyasal partilerin görüşlerine daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini belirttikten sonra, "bir ülkenin kaderini tayin edecek bir seçim kanununu sadece siyasiler yapmamalı" da diyerek, "memleket gerçekleri çerçevesinde, mutlaka kamu kuruluşlarıyla ve sivil toplum örgütleriyle beraber hareket etmek, bütün toplum katmanlarıyla birlikte ele almak zorunludur" görüşünü dile getirmiştir.

Görüşülen bütün partilerin yetkilileri, siyasal partiler arasında seçim ittifaklarının kurulmasına imkân verilebileceği görüşünde birleşmektedirler. AKP, ANAP, DYP, HADEP ve İP yetkilileri, seçim ittifaklarını seçim sonrasında kurulacak birer koalisyon anlaşması biçiminde algıladıklarını vurgulamışlardır. Dolayısıyla, seçime ittifak halinde giren partilerin Meclis'te de birlikte davranma konusunda kendilerini bağlayacaklarını kabul etmektedirler. ANAP yetkilisi, bunun, seçim ittifaklarına izin verilmesi için şart olduğunu özellikle vurgulamıştır. Buna karşılık BBP, ittifak halinde Meclis'e giren partilerin Meclis'te diledikleri gibi davranmakta serbest olabilmelerini öngörmektedir.

Seçimlerde ittifak uygulaması için daha çok uygun bulunan yöntem, "sepet usulü" denen, ittifak partilerine verilen oyların birlikte sayılarak milletvekillerinin her seçim çevresinde d'Hondt sistemiyle önce ittifak bloklarına dağıtılması, her bloka düşen milletvekilliklerinin partiler arasında her birinin aldığı oya göre paylaşılması yöntemidir. Buna karşılık, DSP Bursa milletvekili Arabacı'nın kanun teklifinde seçim ittifaklarının "ortak liste" yoluyla seçmen karşısına çıkması öngörülmektedir. İP'nin tercihi de bu yöndedir.

Seçim Sistemine İlişkin Temel Tercihler

Temsilde adalet – yönetimde istikrar

Türkiye'ye uygun bir seçim sistemi tasarımında temel alınacak öncelikli ilke olarak "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkeleri arasında, görüşülen parti yetkililerinin tercihleri şöyle farklılaşmaktadır:

ANAP, DYP, LDP ve SP çok açık bir biçimde "yönetimde istikrar" ilkesine öncelik vermektedir. AKP yetkilisi de bu ilkeye öncelik vermekle birlikte, bu ilkenin temsilde adaleti sağlayıcı bazı düzenlemelerle (örneğin Türkiye milletvekilliği) dengelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

HADEP, İP ve ÖDP ise kesin olarak "temsilde adalet" ilkesine öncelik vermektedir. Bu partilerin yetkilileri istikrarın ancak temsilde adaletle sağlanabileceğini vurgulamışlardır.

BBP her iki ilkeyi dengeleyebilecek çözümleri aramaktadır. DSP Bursa milletvekili Arabacı'nın hazırladığı kanun teklifinde, temsilde adaleti yönetimde istikrarla dengelemeyi amaçlayan düzenlemeler (örneğin seçim çevresi büyüklüğünün 10 milletvekiline indirilmesi) yer almaktadır.

MHP'nin bu konudaki tercihini ise, yukarıda da belirtildiği gibi, "ülkedeki düzeni, kültürel yapıyı, birlik ve beraberliği koruma" ölçütünün belirleyeceği anlaşılmaktadır.

Tek parti – koalisyon hükümetleri

Görüşülen partiler arasında, koalisyon hükümetlerini Türkiye için olağan bir yönetim biçimi olarak kabullenme yönünde bir anlayış birliği gözlenmektedir. HADEP ve ÖDP yetkilileri, koalisyon hükümetlerinin demokratik kültürün gelişmesi bakımından tek parti hükümetlerinden daha da yararlı olabileceği görüşünü dile getirmişlerdir.

Seçim sisteminin tek parti hükümetlerini temin edecek biçimde düzenlenmesi yönündeki bir ihtiyacı en çok DYP yetkilisi vurgulamış, ikiden fazla ortaklı koalisyon hükümetlerine kesinlikle karşı olduklarını bildirmiştir.

Buna karşılık AKP yetkilisi, tek parti hükümetlerini koalisyonlardan daha yararlı bulduklarını belirtmekle birlikte, seçim sisteminin bu sonucu temin edecek biçimde zorlanmasına da karşı olduklarını vurgulamıştır.

Dar bölge – geniş bölge

Türkiye'nin en kısa zamanda dar bölge çoğunluk sistemine geçmesini öneren tek parti LDP'dir. SP yetkilisi de bu sistemi en uygun seçim sistemi olarak değerlendirmekte, ama bir geçiş dönemi için daraltılmış bölge nispi temsil sisteminin uygulanabileceğini düşünmektedir. DYP ve AKP de dar bölge çoğunluk sistemine zaman içinde, tedricen geçilmesini önermektedirler.

Buna karşılık ANAP, MHP, HADEP, BBP ve İP dar bölge çoğunluk sistemine kesin olarak karşı çıkmaktadır.

ÖDP, İngiltere'deki örneğiyle tek turlu dar bölge sistemini Türkiye'deki siyasal kültürün gelişme düzeyi bakımından sakıncalı bulmaktadır. Ama Fransa'daki örneğiyle iki turlu dar bölge çoğunluk sisteminin –ittifaklara olanak verilmesi koşuluyla– Türkiye için tartışılabileceğini düşünmektedir.

ANAP yetkilisi, dar bölge çoğunluk sisteminin etnik ve dinsel ilişkiler ile hemşehrilik ve para ilişkilerini etkili kılarak Türkiye'yi ciddi bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya getireceği, sonuç olarak "Türkiye'yi darbeye götüreceği" kanısını dile getirmiştir.

DSP Bursa milletvekili Arabacı, dar bölge sisteminin Türkiye'yi iki partili bir sisteme yönelteceği ve bunun da Türkiye'nin koşullarına uymayacağı düşüncesindedir. Buna karşılık Arabacı, dar bölge uygulamasının yerel nüfuz odaklarını ve/veya etnik yakınlıkları güçlendireceği yönündeki itirazların birtakım varsayımlara dayandığı, o nedenle çok inandırıcı olmadığı görüşündedir.

HADEP, Türkiye'deki siyasal partilerin çoğunun seçmenlerinin coğrafi bakımdan belirli bölgelerde (örneğin HADEP seçmenlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, MHP seçmenlerinin İç Anadolu'da) yoğunlaştığına dikkat çekerek, dar bölge sisteminin Meclis'te bölgesel bir parti dağılımına yol açacağından kaygı duymaktadır.

BBP, dar bölge sisteminin "mahalle muhtarı" tipinde milletvekili seçimine yol açacağı, maddi gücün ya da dinsel nüfuzun seçimleri etkileyeceği, seçilen çok dürüst milletvekillerini bile salt kendi seçim çevreleri için çalışmaya yönlendireceği kanısındadır.

İP de "Türkiye gibi kendisini ortaçağdan kurtaramamış ülkelerde" dar bölge sisteminin yerel otoritelerin seçimlerde ağırlık kazanmasına yol açacağı kanısındadır. İP, aynı gerekçeyle daraltılmış bölgeli nispi temsil uygulamasını da sakıncalı bulmaktadır.

MHP yetkilisiyle yapılan görüşmede dar bölge çoğunluk sistemi seçeneğinden söz açılmamış olmakla birlikte, bu parti de geçmişteki açıklamalarıyla yukarıda sıralananlara benzer gerekçelerle bu sisteme kesinlikle karşı olduğunu belirtmiştir.

Önseçim

Görüşülen partilerden DYP, AKP, BBP ve İP, genel merkezlere çok sınırlı bir kontenjan bırakılması koşuluyla milletvekili adaylarının önseçimle belirlenmesinin yasayla zorunlu kılınmasına önem vermektedirler. DSP milletvekili Arabacı'nın hazırladığı SPK değişikliği kanun teklifi de böyle bir düzenlemeyi içermektedir.

DYP, önseçimlerin ilgili seçim çevrelerinde kayıtlı tüm parti üyelerinin katılımıyla yapılmasından yanadır. Ama önseçimlere tüm üyelerin mi yoksa yalnızca delegelerin mi katılacağına parti tüzüklerince belirlenmesini uygun bulmaktadır. DYP'ye göre genel merkezlere yüzde 5'lik bir kontenjan bırakılması yeterli olacaktır.

AKP, önseçimlerin kayıtlı tüm parti üyelerinin katılımıyla yapılmasını zorunlu görmektedir. AKP'ye göre de genel merkez kontenjanı yüzde 5'i geçmemelidir.

DSP milletvekili Arabacı önseçimlerin bütün partilerce, genel seçimlerden en az üç ay önce Yüksek Seçim Kurulu'nun belirleyeceği aynı günde kayıtlı tüm üyelerin katılımıyla yapılmasını, genel merkezler her ilde seçilecek milletvekillerinin yüzde 20'sini geçmeyecek oranda kontenjan tanınmasını, kontenjan adaylarının hangi seçim çevresinde ve hangi sırada gösterileceğinin genel merkezlerce önseçimden 10 gün önce ilan edilmesini önermektedir.

BBP'nin önerisine göre, kayıtlı tüm üyelerin katılımıyla yapılacak ön seçimlerde üyeler, partiye aday adaylığı için başvuran kişiler arasından, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar aday seçerler. Böylece sıralanan aday adayları arasından en çok oy alan, seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar aday aday, partinin seçimin birinci turundaki aday listesini oluşturur. Yalnızca partilerin ülke düzeyindeki sıralamasını belirlemeyi amaçlayan bu turda seçmenler, oy verdikleri partinin adayları arasından milletvekili sayısı kadar adı işaretler. Bunun sonucunda sıralanan adayların en çok oy olan yarısı, partinin ikinci turdaki aday listesini, ikinci yarısı ise yedek aday listesini oluşturur. Dolayısıyla BBP'nin önerisi, milletvekili adaylarının tespitinde, parti üyelerinin yanı sıra seçmen tercihlerini de etkili kılmaktadır.

İP, önseçimlere bütün parti üyelerinin katılmasını gerekli görmektedir. İP, genel merkezler belirli bir kontenjanın yanı sıra, listelerdeki sıralamalarda da değişiklik yapma olanağının tanınmasını önermektedir.

HADEP yetkilisi, önseçimlere kayıtlı tüm parti üyelerinin katılmasını gerekli görmekle birlikte, Türkiye'deki üyelik sisteminin bugünkü haliyle sağlıklı sonuç alınamayacağı endişesini özellikle vurgulamıştır. HADEP'e göre aday tespitinde genel merkezler tanınacak kontenjan yüzde 10'u geçmemelidir.

ANAP, milletvekili aday tespitinde bugün uygulanan karma sistemin devamından yanadır. MHP yetkilisi ise, "Türkiye gibi demokrasinin henüz başlangıcında olan bir ülkede" önseçimi yararlı görmediklerini belirtmiştir. MHP yetkilisine göre, Türkiye'de bütün partilerin üye sayısı çok artmadıkça mevcut üyelere bir seçim hakkı vermek doğru olmayacak, özellikle bazı bölgelerde "ağır bedeller ödenecektir".

Tercihli oy

Görüşülen partilerden DYP, AKP ve BBP seçimlerde seçmene oy verdiği partiler arasından tercihte bulunma hakkının tanınmasını savunmaktadır.

DYP, Meclis Başkanlığı'na sunduğu kanun teklifinde, oy verdiği partinin adayları arasında tercih hakkını kullanmak isteyen seçmenlerin, o seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının üçte biri kadar (iki milletvekili seçilen çevrelerde bir) aday için tercih işareti kullanmasını zorunlu kılmayı önermektedir. Teklife göre, ilgili partinin o seçim çevresinde aldığı toplam oyun yüzde 20'si kadar tercih alan adayların tercih sayısı hesaba katılacak ve bu adaylar tercih oylarının sayısına göre listenin ön sıralarına yerleşecektir.

DSP milletvekili Arabacı'nın hazırladığı kanun teklifinde de bir tercih oyu sistemi düzenlenmektedir. Buna göre, seçmenler, partilerin o seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar isimden oluşan aday listelerinde seçilecek milletvekili sayısının yarısı kadar aday için tercih oyu kullanabileceklerdir. (Tercih oylarının geçerli sayılabilmesi için, işaretlenen aday sayısının gerekenden az ya da fazla olmaması gerekecektir.) 2-4 üyeli seçim çevrelerinde ilgili partinin o çevrede aldığı geçerli oyların en az yüzde 25'i, 5-7 üyeli çevrelerde en az yüzde 20'si, 8-10 üyeli çevrelerde ise en az yüzde 15'i kadar tercih oyu alan adaylar, tercih oyu sıralamasına göre ilgili parti listesinin ilk sıralarına yükselecektir.

AKP, 1991'de uygulanan tercihli oy sisteminin "halkın inisiyatifini biraz daha artıracak biçimde" genişletilmesini önermektedir.

BBP'nin tercihli oy uygulamasına ilişkin önerisi yukarıda Önseçim başlığı altında özetlenmiştir.

LDP ve ÖDP yetkilileri de tercihli oy uygulamasına karşı olmadıklarını, böyle bir formülün düşünülebileceğini belirtmişlerdir.

ANAP, MHP, HADEP ve İP yetkilileri ise tercihli oy uygulamasına karşı olduklarını açıklamışlardır.

ANAP yetkilisi, tercihli oy uygulamasının ancak, genel olarak Türkiye'de seçmenlerin en az yüzde 10'unun "bir siyasi partiye fiilen sahip çıkıyor olması" halinde işleyeceğini, oysa bu oranın halen ancak yüzde 1 dolayında olduğunu belirtmiştir. Bu durumda büyük yerleşmelerde tercihli oy uygulaması yalnızca halk arasında tanınmış adaylara yarayacaktır. Küçük yerleşmelerde ise zaten partilerin (genel başkanların) fazla tercih olanağı yoktur; partiye en çok oy kazandıracak kişileri aday göstermek zorundadırlar.

MHP, tercihli oy uygulamasına "Anadolu'nun etnik yapısının farklı olduğu, hâlâ feodal sistemin geçerli olduğu yörelerinde para ve nüfuz karşılığında oy kazanma imkanı yarattığı" için karşı çıkmaktadır.

HADEP ise tercihli oy uygulamasının popüler, medyatik kişilerin işine yarayacağı; aynı partinin adaylarının birbirleri aleyhine çalışmasına yol açacağı; yerel nüfuz ve maddi güç sahiplerine liste başlarına yükselme olanağı sağlayacağı kanısındadır.

İP, tercihli oy uygulamasına karşı çıkışını, hem dar ve daraltılmış bölgesel sistemlere karşı çıkışında olduğu gibi "yerel otoritelere ağırlık kazandıracak" gerekçesine, hem de parti otoritesini zayıflatacağı ve adaylar arasına nifak sokulması sonucunu doğuracağı kaygısına dayandırmaktadır.

Ülke seçim çevresi milletvekilliği

Yerel seçim çevrelerinden seçilen milletvekillerinin yanı sıra bir bölüm milletvekilinin de "ülke seçim çevresinden" seçilmesi (Türkiye milletvekilliği) DYP, ANAP, AKP ve SP tarafından yararlı ve gerekli görülmektedir.

DYP yetkilisi, bu yöndeki Anayasa değişikliği 1995'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olduğu için konuyu bu aşamada gündeme getirmediklerini belirtmiştir.

DSP milletvekili Arabacı da, genel başkanların tek seçici durumuna gelmemesi koşuluyla Türkiye milletvekilliği uygulamasını uygun bulduğunu, ama Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu iptal kararı nedeniyle bu düzenlemeye kendi kanun teklifinde yer vermediğini açıklamıştır.

AKP'nin, Türkiye milletvekilliği formülünü, aynı zamanda seçim sistemini "temsilde adalet" ilkesi doğrultusunda düzeltebilecek bir önlem olarak da gördüğü yukarıda belirtilmiştir.

MHP, HADEP, BBP ve İP yetkilileri ise "ülke seçim çevresi" düşüncesini onaylamadıklarını belirtmişlerdir.

MHP yetkilisi, kişisel görüşü olarak, böyle bir uygulamanın bir tür Senato gibi ayrıcalıklı bir konum yaratacağı kaygısını dile getirmiştir.

BBP yetkilisi, "Türkiye milletvekilliği" kavramına, "herkesin ülke milletvekili olması gerektiği" açısından karşı çıkmıştır. BBP yetkilisine göre, parlamentoya uzman niteliğindeki milletvekilleri girmesini sağlamanın yolu, milletvekilliğinin bir rant kapısı olmaktan çıkarılmasından geçmektedir.

İP de Türkiye milletvekilliği gibi uygulamaları demokratik bir seçim sisteminin ruhuna aykırı bulmaktadır.

HADEP yetkilisi ise Türkiye milletvekilliği gibi karmaşık uygulamaları sisteme sokmamak gerektiği görüşündedir.

Milletvekillerinin illere tahsis yöntemi

Görüşülen partiler arasında, MHP, DSP, BBP, HADEP ve ÖDP yetkilileri, milletvekillerinin illere tahsisinde küçük nüfuslu illere ayrıcalık sağlayan yürürlükteki yöntemin düzeltilmesinin "temsilde adalet" ilkesi bakımından yararlı olacağı görüşünü dile getirmişlerdir.

DSP milletvekili Arabacı'ya göre, yürürlükteki seçim sisteminin, nüfusu ne olursa olsun her ilde önce bir milletvekili tahsis etmesi ve kalan milletvekillerini de nüfusa göre dağıtması, hem küçük nüfuslu iller karşısında büyük nüfuslu iller aleyhine hem de seçmen/nüfus oranı küçük iller karşısında bu oranın büyük olduğu iller aleyhine çifte bir adaletsizlik yaratmaktadır. Arabacı'nın tahsis yöntemi önerisi, Türkiye nüfusu ile bir önceki genel seçimde seçmen kütüğüne yazılmış seçmen sayısının toplanmasını, bu rakamın 550'ye bölünmesiyle bir milletvekili tahsis katsayısının bulunmasını, her ilin çıkaracağı milletvekili sayısının ise o il nüfusu ile bir önceki genel seçimlerde o ilde kütüğe yazılmış seçmen sayısının toplamının milletvekili tahsis katsayısına bölünmesiyle saptanmasını öngörmektedir. Bu hesaplama-dan sonra milletvekili tahsis katsayısına ulaşamayan illere birer milletvekili tahsis edilecektir. Öneriye göre, bu hesaplama sonucunda çıkaracağı milletvekili sayısı 10'u aşan illerde bu milletvekilleri en çok 10, en az 2 üyeli seçim çevrelerine bölüşürülecektir.

BBP'nin kamuoyuna açıkladığı seçim sistemi önerisi ise, her ilde tahsis edilecek asgari milletvekili sayısının (yürürlükteki sistemin öngördüğü sayı olan) 2'den 1'e indirilmesini ve milletvekilliklerinin illere nüfusları oranında dağıtılmasını öngörmektedir. BBP'nin önerisine göre, bir ilden çıkacak milletvekili sayısının 4'ü aşması halinde o il YSK tarafından en çok dörder milletvekili seçecek seçim çevrelerine bölünecektir.

LDP'nin, yaklaşık her yüz bin seçmene bir milletvekili (toplam 300 milletvekili) tahsis eden dar bölge sistemi önerisi de kendiliğinden bir tahsis adaleti sağlamaktadır.

AKP yetkilisi, tahsis usulünün yol açtığı adaletsizliği dikkate almakla birlikte, tümüyle nüfusa oranlı bir dağıtımın da yapılamayacağını, o durumda Türkiye'nin üç ilden yönetileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu noktada "makul bir ölçü" tutturmayı gerekli görmektedir.

ANAP yetkilisi de mevcut tahsis sistemindeki adaletsizliği düzeltmek için fazla bir şey yapılamayacağı kanısındadır. Çünkü bu adaletsizliği düzeltmek için bazı illere yalnızca bir milletvekilliği tahsis etmek gerekecek, bu da ANAP'ın çok sakıncalı bulunduğu dar bölge uygulamasına yol açacaktır.

DYP yetkilisi, daraltılmış bölge uygulamasına geçilmesi halinde mevcut tahsis yönteminin yol açtığı adaletsizliğin bir ölçüde telafi edilebileceği kanısındadır.

Mevcut tahsis yöntemini sakıncalı değil yararlı bulan tek parti İP'dir. İP yetkilisine göre, mevcut yöntemden yararlanan daha az gelişmiş illerin tercihlerinin Meclis'e daha ağırlıklı yansması "daha demokratiktir" ve sistemin yapısal dengesizliklerini telafi etmektedir.

Siyasal Partiler Mevzuatına İlişkin Temel Tercihler

SPK'nın kapsamı

Görüşülen partilerden ANAP, DYP, BBP ve İP yetkilileri yürürlükteki SPK'nın, parti tüzüklerince düzenlenmesi gereken birçok örgütlenme konusunu ayrıntılarıyla düzenlemesini doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bu partilere göre SPK bu ayrıntılardan arındırılarak basitleştirilmeli, partilerin kuruluşuna ilişkin temel ve genel esasları belirlemekle yetinerek örgütlenme kurallarını parti tüzüklerine bırakmalıdır.

ANAP, BBP ve İP yürürlükteki SPK'nın bu içeriğiyle Türkiye'de "tek tip parti" yaratma amacına yönelik olduğunu vurgulamışlardır.

ANAP yetkilisi, siyasal partilerin yalnız fikirleriyle değil aynı zamanda yapılanmalarıyla da birbirlerinden farklı hale gelebilmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir. ANAP yetkilisinin verdiği bir örnek, partilerin delegelerini yalnızca kendi üyelerine değil doğrudan halka seçtirmesine yasanın izin vermesinin, en azından bu tercihi engellememesinin yararlı olacağıdır. ANAP yetkilisine göre o imkân tanınırsa

bundan yararlanan partilerde "üyelik kavgası" ortadan kalkacaktır; çünkü üyelik kavgası delege seçimlerinde söz sahibi olma çabasından kaynaklanmaktadır.

AKP yetkilisi de yürürlükteki SPK'nın gereksiz ayrıntılarla dolu olduğunu onaylamakla birlikte, yasanın içerdiklerinden çok içermediklerinin önem taşıdığını vurgulamıştır. SPK, bu kadar ayrıntı içermesine rağmen asıl içermesi gereken yönlendirici ilkeleri içermemektedir.

DSP milletvekili Arabacı da, Türkiye'de siyasal partiler hukuku alanındaki sorunların yalnızca hukuki önlemlerle aşılamayacağı, siyasal kültür değişiminin bu bakımdan daha büyük önem taşıdığı, ama hukuki önlemlerin de kültürel değişim sürecini kısaltabileceği kanısındadır. Arabacı'ya göre SPK, siyasal partilerin demokratikleşmesini sağlayacak düzenlemeleri siyasal partilerin kendi takdirlerine terk etmemeli, bu alanda açık hükümler getirmelidir.

HADEP de yürürlükteki SPK'nın "tek tip parti" yaratma amacına yönelik olduğu saptamasına katılmakta, ama yasanın bu özelliğini partilerin tek tip bir ideolojiyle sınırlandırılması bakımından vurgulamaktadır. Buna karşılık, partilerin örgütlenme modeline belirli standartlar getirilmesi gerektiği ve bu bakımdan SPK'daki modelin küçük değişikliklerle sürdürülebileceği görüşündedir.

MHP ise SPK'nın parti örgütlenmesini ayrıntılı biçimde düzenlemesini özellikle gerekli görmekte, aksi takdirde kontrolün olanaksız hale geleceğini düşünmektedir.

Lider sultanı – parti içi demokrasi

DYP, AKP, SP, LDP, BBP, ÖDP ve İP bugün Türkiye'de genel olarak siyasal partilerde bir "lider sultanı" sıkıntısı olduğunda görüş birliği içindedir.

DYP "lider sultanı"nın esas olarak hâkim önünde üyelik-hâkim önünde delege seçimi-hâkim önünde önseçim formülünün uygulanmasıyla aşılabileceği kanısındadır. DYP'nin bir kanun teklifi olarak sunduğu "hâkim önünde üyelik" formülü, üyelik başvurusunun partilerin ilçe örgütlerine yapılmasını, 15 gün içinde reddedilmeyen üyelik başvurusunun kabul edilmiş sayılmasını ve kabul edilen üyeliklerin en geç 7 gün içinde ilçe seçim kurullarına iletilmesini öngörmektedir. Bununla birlikte, DYP yetkilisiyle yapılan görüşmede, DYP'nin, üyelik başvurusunun doğrudan ilçe seçim kuruluna yapılması ve bu başvurunun iletildiği ilçe örgütünün üyeliği reddetmesinin belirli hukuki gerekçelere bağlanması yönünde bir düzenlemeye de açık olduğu görüşülmüştür.

DYP'ye göre, yerel parti teşkilatlarının haklarını genel merkezlere karşı korumayı amaçlayan yürürlükteki mevzuat (yargı denetimi) esas olarak –en azından DYP örneğinde– tatmin edici biçimde işlemektedir.

AKP, yürürlükteki SPK özellikle parti içi demokrasiyi kurumlaştırmayı sağlayacak önlemleri içermediği için eksiktir. Yukarıda ilk bölümde de belirtildiği gibi AKP'ye göre, bu amaçla, varsa sakıncaları da göze alınarak SPK bazı kontroller ve kısıtlamalar getirmelidir. Bunlar arasında, sağlıklı bir üyelik yapısının oluşturulması ve üyelerin karar mekanizmalarına katılabilmesi özellikle önem taşımaktadır. AKP de "hâkim önünde üyelik" formülünün belirli bir biçiminin uygulanabileceği görüşündedir.

BBP'nin "hâkim önünde üyelik" formülü önerisi, üyelik başvurusunun ilçe seçim kuruluna yapılması ve üyeliğin reddinin belirli hukuki gerekçelere bağlanması biçimindedir.

DSP milletvekili Arabacı da Türkiye'de siyasi partilerde lider sultasını önlemenin "üyelik hakları"nın korunmasından geçtiği görüşündedir. Bunun için, partilere üyelik başvurularının ilçe seçim kurulları kanalıyla yapılması ve onların denetiminde kesinleşmesi yönünde bir düzenleme uygun olacaktır. Bütün partilerin kayıtlı üye listeleri Cumhuriyet Başsavcılığı'nda toplanmalı ve bu kayıtlar, parti içindeki tüm seçimlerde esas alınmalıdır. Arabacı ayrıca, partiden çıkarma cezası verilen parti üyelerinin, bu cezalara karşı yalnızca yetki, şekil ve usul bakımından değil aynı zamanda parti içi demokrasi ilkesine esas bakımından aykırı bulunduğu iddiasıyla da yargı yoluna başvurabilmelerini önermektedir.

SP ise lider sultasına karşı en etkin önlemin, seçimlerde tek turlu dar bölgesi çoğunluk sistemine geçilmesi olduğu kanısındadır.

İP, Türkiye'de siyasal partilerde bir "lider sultası" olduğu teşhisine katılmakla birlikte, bu olgunun siyasal partiler mevzuatının düzenlenmesiyle önlenemeyeceği kanısındadır.

"Lider sultası"nı önlemenin bir yolu olarak genel başkanların aralıksız görev yapabileceği toplam süreye (dönem sayısına) kısıtlama getirme formülü yalnızca DYP ve AKP tarafından uygun görülmektedir.

DYP'nin SPK'da değişiklik öneren kanun teklifinde bu konu da yer almaktadır. Teklifte, beş olağan kongre süresini bu sıfatla dolduran bir genel başkanın, bir da-

ha herhangi bir partinin genel başkanlığına aday olamaması ve seçilememesi öngörülmektedir.

Bilindiği gibi yeni kurulan AKP'nin tüzüğünde genel başkanın görev süresi (kurucu genel başkanlık hariç) dört olağan kongre dönemiyle sınırlanmıştır. Ne var ki AKP, genel başkanların görev süresine getirilebilecek bu tür bir sınırlamanın SPK'ya yerleştirilmesini uygun bulmamaktadır.

Genel olarak böyle bir süre sınırlamasını uygun bulmayan partilerin yetkilileri, bunun başarılı ve kendini yenileyebilen parti liderlerinin de gereksiz yere tasfiyesine yol açacağı gerekçesini vurgulamışlardır.

ANAP, MHP ve HADEP yetkilileri ise Türkiye'de "lider sultanı" konusunun abartıldığı kanısındadırlar.

ANAP yetkilisi, yaygın izlenimin tersine partilerin genel başkanlar tarafından değil ekipler tarafından yönetildiğini ve bu çerçevede liderlerin her dilediklerini uygulama ya da yaptırma yeteneğinin bulunmadığını vurgulamıştır. ANAP yetkilisine göre Türkiye'de parti içi demokrasinin eksikliği esas olarak üye sayılarının azlığından kaynaklanmaktadır. Sistemin düzelmesi için, seçmenin, beş yılda bir oy kullanarak her türlü talepte bulunmakla yetinmeyip, partilere sahip çıkması gerekmektedir.

MHP yetkilisine göre ise, Türkiye'de liderlerin uzun süre görevde kalmaları siyasal kültürün bugünkü düzeyinden kaynaklanmaktadır. SPK'da yapılacak düzenlemelerle partilerin demokratik hale getirilmesi mümkün değildir.

HADEP yetkilisi, milletvekili aday listelerini belirleme yetkisinin genel başkanların elinden alınması halinde "lider sultanı" konusundaki yakınmaların da büyük ölçüde giderileceği kanısındadır. HADEP yetkilisine göre parti içi demokrasinin güvencesi, yasal düzenlemeler değil, parti üyelerinin demokrasiye gerçekten sahip çıkmasıdır.

Parti kapatma düzeni

Görüşülen partiler arasında AKP, SP, HADEP, BBP ve ÖDP hiçbir kısıtlama olmaksızın her türlü düşüncenin partileşebilmesinden yanadır. Bu partiler yalnızca şiddeti (ve şiddete yönelten ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi politikaları) savunan, şiddeti öven, teşvik eden ya da politikalarıyla şiddeti ortaya çıkaran partilerin yasa

dışı kabul edilebileceğini düşünmektedirler. SP yetkilisi, SPK'nın 103/2. maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle, Türkiye'de siyasal partilerin, derneklerin sahip olduğu güvenceden bile yoksun bırakıldığını özellikle vurgulamıştır.¹

Anılan partiler, yasaya uygun olarak kurulan bir partinin organlarının yukarıda anılan suçları topluca işlemesi halinde bile kapatılamaması konusunda görüş birliği içinde gözükmektedirler. Buna göre, her durumda, yalnızca suç işleyen üyeler bu suçlardan bireysel olarak sorumlu tutulup cezalandırılmalıdır.

SP yetkilisi bu konuda, İspanya'da *Herri Batasuna* partisi yöneticilerine ilişkin Anayasa Mahkemesi kararını önemli bir örnek olarak anmıştır.² Benzer bir yaklaşımla HADEP de parti kapatmanın tümüyle mevzuattan çıkarılmasını önermektedir. HADEP'e göre, üyelerinin ya da merkez yöneticilerinin tümü bu suçlardan sorumlu bulunarak cezalandırılmış bir parti zaten ayrıca kapatılmasına gerek olmaksızın işlevsiz hale gelecektir. AKP yetkilisi de kendi yaklaşımlarının bundan çok farklı olmadığını belirtmiştir.

Öte yandan ANAP, DYP, MHP ve İP değişik ölçülerde olmakla birlikte, yalnızca savundukları görüşler nedeniyle de partilerin kapatılabileceği konusunda birleşmektedirler.

ANAP yetkilisi, bir partinin uyması gereken programatik ilkeler olarak SPK'da belirtilmesi gereken koşulları, "evrensel demokrasi ölçülerine uymak, insan haklarına sahip çıkmak, ırkçılık ve din istismarı yapmamak, Cumhuriyet'e sahip çıkmak" biçiminde sıralamıştır.

DYP yetkilisi ise bir partinin yasal olarak kurulabilmesi için aranması gereken temel koşulu, tüzüğünün ve programının, Anayasa'nın devletin temel niteliklerine ilişkin hükümlerine aykırı olmaması biçiminde tanımlamıştır.

---

(1) Anayasa Mahkemesi'nin Fazilet Partisi'nin kapatılması davasına bakarken kendi kendine açtığı dava sonucunda 12 Aralık 2000'de iptal ettiği ve SPK'da 12 Ağustos 1999'da yapılan değişiklikle düzenlenmiş 103/2. fıkra şu hükmü içeriyordu: "Bir siyasi parti; birinci fıkrada yazılı fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre, merkez karar ve yönetim kurulu veya Meclis'teki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır." Bu fıkranın iptaliyle, bir partinin kapatılmayı gerektiren fiillerin odağı haline gelip gelmediğini belirleme yetkisi tümüyle Anayasa Mahkemesi'ne ait hale gelmiş oldu.

(2) İspanya'da Yüksek Mahkeme, 1998'de aldığı bir kararla, ayrılıkçı silahlı Bask örgütü ETA'nın siyasal kolu olarak bilinen Herri Batasuna adlı partinin Başkanlık Divanı'nın 23 üyesini silahlı örgütle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle yediser buçuk yıl hapse mahkûm etmiş, ama Başsavcılığın partinin kapatılması istemini reddetmiştir.

MHP yetkilisi, anarşi ve teröre katılmanın yanı sıra "ülke çıkarlarını tümüyle reddeden, ülkenin bölünmez bütünlüğünü tehdit edici bir tavır içine giren" partilerin de kapatılmasının olağan olduğunu belirtmiştir. MHP yetkilisine göre bunlar dışındaki suçlar dolayısıyla partilerin kapatılması yerine, o suçları işleyen üyelerin cezalandırılması, partilerin üst düzey yöneticilerine siyasi yasak getirilmesi, bütün parti yönetimi büyük bir kusur işlemişse ve bunda ısrarlıysa partiye maddi ceza verme ya da partiyi seçime sokmama gibi önlemlere başvurulması daha uygun olacaktır.

İP de milliyet ve mezhep partileri ile laiklik karşıtı partilere izin verilmemesi, böyle partiler kurulursa kapatılması gerektiği görüşündedir. İP yetkilisine göre bu niteliklerdeki partilerin kapatılması için gene de programlarından çok eylemlerine bakılmalıdır.

DSP milletvekili Arabacı'nın SPK değişikliği kanun teklifinde yürürlükteki parti yasaklarını liberalleştirici düzenlemeler getirilmektedir. Bunlarla SPK'nın 4/1, 81 ve 89. maddelerindeki bir dizi yasak kaldırılmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına neden olabilecek fiiller SPK'nın 101. maddesinde toplanmakta ve Anayasa'nın 68. maddesindeki yasaklar ile "din ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar", "yabancı devlet, kuruluş ve kişilerden yardım alma" ve "temelli kapatılan bir partinin başka ad altında kurulması" yasaklarıyla sınırlanmaktadır. Bu yasakların dışındaki hükümlerin ihlal edilmesi halinde partilere, belirli bir süre devlet yardımından veya yasaların partilere tanıdığı ayrıcalıklardan yoksun bırakma, belirli bir süre faaliyetten alıkoyma, seçimlere katılma hakkından yoksun bırakma gibi yaptırımlar uygulanacaktır. Arabacı'nın önerisi, siyasi partilerin kapatmayı gerektirecek fiillerin odağı haline gelmiş sayılması için gerekli şartları belirleyen ve Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş olan hükmü de (Madde 103/2) geri getirmektedir.

İşçi, Memur ve Esnaf Konfederasyonları Yetkilileriyle Yapılan Derinlemesine Görüşmeler

Derinlemesine görüşmeler kapsamında işçi, memur ve esnaf kesimlerinin toplam altı konfederasyonunun yetkilileriyle görüşülmüştür. Örgütler ve görüşülen yetkililer şöyledir:

DİSK: Genel Koordinatör Ahmet Asena

Hak-İş: Genel Başkanlık Danışmanı Osman Yıldız

Kamu-Sen: Genel Teşkilatlandırma Sekreteri ve Türk İmar-Sen Genel Başkanı Bayram Zengin

KESK: Genel Sekreter Sevil Erol

TESK: Genel Sekreter Naci Sulkalar

Türk-İş: Genel Başkan Başdanışmanı Yıldırım Koç

Seçim ve Siyasal Partiler Mevzuatına Genel Yaklaşım

Görüşülen kitle örgütlerinden Hak-İş dışındaki beşinin de yetkilileri seçim sisteminde ve SPK'da çeşitli yeni düzenleme ve düzeltmelerin yapılmasını zorunlu gördüklerini belirtmişlerdir.

Hak-İş yetkilisi ise, gerek seçim sisteminin gerekse SPK'nın kendi başlarına birer sorun kaynağı olarak "günah keçisi" haline getirilmesini eleştirmiştir. Hak-İş yetkilisine göre, Türkiye'de uygulanan ya da uygulanabilecek seçim sisteminin ve SPK düzenlemelerinin nasıl sonuç verdiği ya da vereceği esas olarak toplumun siyasal kültür düzeyine bağlı olacaktır. Örneğin, siyasal bölünmüşlüğün ortadan kaldırılması (efektif parti sayısının azaltılması) seçim sistemi tasarımıyla sağlanamaz.

Hak-İş yetkilisi, Türkiye'de seçim sistemine ilişkin yakınmaların, seçim sistemindeki her düzenlemenin seçimlere kısa bir süre kala, üzerinde mutabakat sağlanmadan yapılmasından kaynaklandığını özellikle vurgulamıştır. Yetkiliye göre bir seçim sisteminin "telaşsız" bir ortamda geniş bir mutabakatla düzenlenmesi halinde, o sistem yüzde 20 oyla bir partiyi tek başına iktidara getirdiğinde bile bu meşru sayılabilecektir.

Öbür konfederasyonlardan DİSK ve KESK yetkilileri de seçim sistemi ve SPK'da düzenlemeleri zorunlu görmekle birlikte Anayasa'da demokratikleşme yönünde ya-

pılacak değişiklikleri daha da öncelikli saydıklarını belirtmişlerdir. Türk-İş yetkilisi de seçim sisteminin bir "günah keçisi" olarak sunulmasına karşı çıkmış, "12 Eylül sonrasının antidemokratik kalıntılarının, siyasal partilerin işleyişinin, demokratik geleneklerin ve insan malzemesinin" de siyasal sorunların çözümünde ve istikrarın sağlanmasında bir o kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Genel olarak, sistemde çeşitli düzeltmeleri zorunlu gören beş konfederasyon, sistemdeki temel kusuru, seçmen iradesinin Meclis'e yansımalarını önleyen mevcut düzenleme ve pratiklerde bulmakta buluşmaktadırlar. Bu çerçevede de milletvekillerini seçmenden önce parti liderlerinin / genel merkezlerin tayin etmesine olanak veren uygulamaların düzeltilmesini, seçim sisteminin kendisi kadar önemli bulmakta ve o nedenle SPK'nın demokratikleştirilmesine bir anlamda öncelik vermektedirler.

Seçim Sistemine İlişkin Temel Tercihler

Görüşülen bütün konfederasyonların yetkilileri, seçim sisteminin tasarımında "temsilde adalet" ilkesine "yönetimde istikrar" ilkesine göre öncelik vermektedirler. Bu önceliği en çok vurgulayanlar Türk-İş, DİSK ve KESK yetkilileri olmuştur. Üç yetkili de istikrarın temsilde adaletten, toplumdaki bütün düşüncelerin Meclis'e yansımalarından kaynaklanabileceğini vurgulamışlardır. Yalnızca Türk-İş yetkilisi, "ülkenin bütünlüğüne ve demokrasiye yönelik tehditlerin" bu yansımanın dışında kalması gerektiğini belirtmiştir. TESK yetkilisi de adalet kavramını düşünce özgürlüğüyle ilişkilendirmiştir.

Hak-İş yetkilisi, "yürürlükteki sistemde devletin kendi ideolojisi doğrultusunda toplumu bir düzene sokmaya, belirli görüşlerin temsilini kontrol altına almaya çalıştığını, böylece milli iradenin temsilinin ikinci planda kaldığını" belirtmekle birlikte, "toplumun da devletin hassasiyetlerini gözetmesi" gereğini işaret etmiştir.

Kamu-Sen yetkilisi ise seçim sisteminin, "tehlikeli ve sıkıntılı" görülen görüşleri Meclis dışında tutmak yerine "demokratik sisteme entegre olmasını" sağlaması gerektiğini" vurgulamıştır. Ama aynı zamanda seçim sistemiyle ilgili bazı düzenlemelerde (örneğin iki turlu, dar bölgeli seçim) bölgesel tehlikesi gibi bazı "milli güvenlik" kaygılarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

TESK yetkilisine göre siyasi partiler ve seçim sistemleriyle ilgili temel sorun, seçmenin doğrudan iradesini, yasama görevini yapacak kişiye yansıtamamasıdır.

Seçmen iradesi ile seçilenler arasına giren "yetkisiz ama yasal bir mekanizma" olarak delege sistemi kaldırılmalı, seçmenin doğrudan iradesini yansıtan kişilerin parlamentoya girmesini sağlayacak bir sistemi kurulmalıdır.

Görüşülen konfederasyon yetkililerinin hiçbirisi, yönetimde istikrar için seçimlerin tek parti hükümetleri çıkarabilmesi gerektiği gibi görüşe katılmamaktadır.

Türk-İş ve Hak-İş yetkilileri, tek parti hükümetleri yerine koalisyonların, iktidardaki partilerin birbirlerini denetlemelerine imkân sağlamak, onları daha ılımlı politikalara yöneltmek bakımından ayrıca yararlı olduğu ve Türkiye'nin koalisyonlarla yönetilmeye artık alışmaya başladığı görüşünü vurgulamışlardır. TESK yetkilisi de benzer bir yaklaşımla, koalisyonları ya da tek parti hükümetlerini birbirlerine tercih etmek yerine, uzlaşma kültürüne dayalı katılımcı bir anlayışla hükümetlerin oluşmasına öncelik vermek gerektiğini belirtmiştir.

Türk-İş yetkilisine göre seçim sistemi tasarımı, tek parti hükümetlerinin oluşmasını kolaylaştırmayı olmadığı gibi, uyumlu koalisyon hükümetlerinin oluşmasını teşvik etmeyi de esas almamalıdır. Toplumda bir bölünmüşlük varsa bu parlamentoya yansımalıdır; ama bölünmeyi teşvik edici biçimde yeni yeni küçük partileri ortaya çıkarmak da doğru değildir.

Hak-İş yetkilisi de siyasal kültürün, toplumdaki her farklılığın ayrıca partileşmesini doğal karşılamayacak biçimde değişmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir.

Bu yaklaşımın karşısındaki uçta DİSK yetkilisi, örneğin siyasal partilere yapılan devlet yardımı bağlamında, yeni şada küçük partilerin lehine bir pozitif ayrımcılıktan yana görüş belirtmiştir.

Görüşülen bütün konfederasyon yetkilileri, nispi temsile dayalı bir seçim sistemini Türkiye için uygun bulmakta birleşmektedirler. Türk-İş yetkilisi, yüzde 3-4 gibi düşük bir barajla "milli bakiye" sistemine benzer bir sistemin de tercih edilebileceği kanısındadır.

Buna bağlı olarak, TESK dışında görüşülen bütün konfederasyon yetkilileri dar bölgesel ve/veya iki turlu seçim sistemlerine benzer gerekçelerle karşı çıkmaktadırlar. Türk-İş yetkilisi, iki turlu sistemin temsilde adalet ve demokratik yansıma ilkelere aykırı sonuçlar verdiğini, dar bölgenin ise bölgelerin saptanmasının doğuracağı tartışmalar bakımından sakıncalı olacağını belirtmiştir. Kamu-Sen yetkilisi, dar bölgesel sistemlerin, Türkiye'nin bazı coğrafi bölgelerinin Meclis'te yalnızca tabanla-

rı o bölgelerde yoğunlaşmış partilerce temsil edilmesi sonucunu doğurması ihtimali bakımından sakıncalı bulmaktadır.

Buna karşılık TESK yetkilisi iki türlü dar bölge sisteminin Türkiye’de denenmesi gerektiği görüşündedir. Bunun, Türkiye’de siyasal istikrarı kalıcı olarak sağlamak bakımından daha gerçekçi olabileceğini ve nitelikli kimselerin parlamentoya girmesinin önünü açabileceğini düşünmektedir.

Seçmenlerin yalnızca birinci değil, sonraki parti tercihlerinin de dikkate alınacağı bir seçim sistemi konusunda Türk-İş, Hak-İş ve KESK yetkililerinin görüşlerine başvurulmuştur. Türk-İş yetkilisi bu öneriye, karmaşıklığı nedeniyle Türkiye’de uygulanamayacağını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. KESK yetkilisi seçmenlerden böyle bir tercih istemenin zorlama olacağı kanısındadır.

Hak-İş yetkilisi ise, bu yöntemin Türkiye’de uygulanmasının güçlüğüne yanı sıra, iki karşı çıkış gerekçesi daha belirtmiştir: Birincisi, seçmen bir partiye belirli bir iddia dolayısıyla, yani o partiyi iktidara getirmek için oy verir. Öbür tercihlerini de belirtmesini istemek doğru değildir. İkincisi, oyların milletvekilliklerine bu tür bir sayım yöntemiyle çevrilmesiyle elde edilmek istenen sonuç, yani "seçmen çoğunluğunun iktidarda görmeyi hiç istemediği partilerin aldığı oy oranında Meclis’te temsil edilmesini önlemek" toplumda kutuplaşmayla sonuçlanacaktır.

Öte yandan Kamu-Sen yetkilisi, seçmenlerin, birden fazla partinin adayları arasında bir tercih sıralamasıyla kendi "karma liste"lerini oluşturabilmeleri lehinde görüş belirtmiştir. Türk-İş yetkilisi ise karma liste uygulamasını uygun bulmadıklarını vurgulamıştır.

Hak-İş dışında görüşülen beş konfederasyonun yetkilileri partilerin ittifak halinde seçime girmesine imkan tanınmasının olumlu olacağı görüşündedir.

KESK, TESK ve DİSK yetkilileri, seçim ittifakını bir koalisyon anlaşması ya da toplumsal ön mukavele olarak değerlendirmekte ve bu bakımdan yararlı görmektedir. Üç konfederasyonun yetkilileri de bugünkü uygulamada olduğu gibi koalisyonların seçimler ertesinde parlamentodaki dengeler sonucunda oluşmasındansa, seçmenin koalisyon seçeneklerini bilerek oy kullanmasının doğru olacağı kanısındadırlar.

Türk-İş yetkilisi, seçim ittifaklarına imkân tanınmasını, siyasal çizgi bakımından birbirine yakın olan partilerin (bugün olduğu gibi) birbirleriyle rekabet etmek yeri-

ne işbirliği içinde hareket etmeleri geleneğini oluşturabileceği ihtimali bakımından da olumlu değerlendirmektedir.

Kamu-Sen yetkilisi, seçim ittifaklarına, ittifak partilerinin hem ortak aday listeleri oluşturmaları hem de kendi bağımsız listeleriyle (alacakları oylar birlikte sayılıp milletvekilleri oy oranlarına göre dağıtılmak üzere) girmeleri seçeneklerini içerecek biçimde imkân tanınması gerektiğini özellikle belirtmiştir.

Hak-İş yetkilisi ise seçim ittifaklarına imkân tanınmasına karşı olmadığını, ama başka partilerle ittifak halinde seçime girmenin genel olarak "siyasi parti" tanımına aykırı olduğunu vurgulamıştır. Hak-İş yetkilisine göre, siyasi partiler tek başlarına ülkeyi yönetme iddiasıyla kurulur ve bunun için seçime girer. Seçim ittifaklarını yasaklamaya gerek yoktur ama seçim ittifaklarını tek tip bir hukuki düzenlemeye bağlamaya da gerek yoktur. İttifak halinde seçime girmeyi tercih eden partiler bunun için uygun yolu kendileri belirlemelidir.

Hak-İş yetkilisine göre ayrıca, koalisyon seçeneklerinin seçimlerden önce belirlenmesi biçiminde bir ittifak anlayışı milli iradeyi yönlendirmek anlamını taşır.

DİSK ve KESK yetkilileri ülke barajının tümüyle kaldırılması, TESK dışındaki öbür konfederasyon temsilcileri de yüzde 3-6 düzeyine indirilmesi yönünde görüş belirtmiştir. TESK yetkilisi ise ülke barajının istikrar bakımından zorunlu olduğu ama düzeyinin, herhangi bir partinin Meclis'e girip giremeyeceğini tamamen hesap dışı tutularak ülke koşulları çerçevesinde belirlenmesi gerektiği görüşündedir.

Hak-İş dışındaki konfederasyonların yetkilileri, partilerin milletvekili adaylarının esas olarak bir önseçim yöntemiyle belirlenmesinin yasayla zorunlu kılınması, genel merkezlere çok sınırlı bir kontenjan tanınması konusunda görüş birliği içindedir. TESK yetkilisi ayrıca milletvekili adaylarının tespitine seçmenin de katılmasını sağlayacak bir düzenlemenin düşünülebileceğini belirtmiştir.

Hak-İş yetkilisi, milletvekillerinin ne kadarının önseçimle ne kadarının genel merkezlerce belirleneceği konusunun partilerin tüzüklerine ya da kongre kararlarına bırakılması gerektiği kanısındadır. Hak-İş yetkilisine göre bir partiye oy verecek seçmenler o partinin liderinin tercihlerine de güvenmek durumundadır; partinin liderine güvenmeyen seçmenin o parti için oy kullanması beklenemez.

DİSK, KESK ve TESK yetkilileri tüm parti üyelerinin; Kamu-Sen yetkilisi partinin tüm "resmen kayıtlı" üyelerinin; Türk-İş yetkilisi ise aidat ödeyen ve parti yü-

kümlülüklerini yerine getiren tüm parti üyelerinin katıldığı önseçimleri uygun görmektedir.

Öte yandan TESK ve Kamu-Sen yetkilileri aynı zamanda seçmenin de oy vereceği partinin adayları arasında tercihte bulunabilmesini (tercihli oy) gerekli görmektedir. TESK yetkilisi, 1991'de uygulanan tercihli oy sistemine yönelik eleştirilerin dikkate alınması gerektiğini, ama "demokratik katılımın sağlanmasının, seçmen ile seçilen arasına ayrı bir irade konulmamasının" zorunluluğunu vurgulamıştır.

Türk-İş yetkilisi de tercihli oy uygulamasının olumlu sonuç verebileceğini düşünmekle birlikte, SPK'nın demokratikleşmesi ve önseçim sisteminin yerleşmesi halinde buna gerek kalmayacağı görüşündedir.

DİSK ve KESK yetkilileri ise parti üyelerince belirlenmiş aday listelerindeki sıralamanın tercihli oy uygulamasıyla bozulmaması gerektiği kanısındadır.

Son olarak, Kamu-Sen yetkilisi seçilmiş milletvekillerinin görev süreleri dolmadan seçmenlerce geri çağrılabilmesi (recall) uygulamasının da Türkiye için değerlendirilmesi önerisinde bulunmuştur.

Siyasal Partiler Mevzuatına İlişkin Temel Tercihler

Görüşülen konfederasyonlardan Hak-İş dışındaki beşinin de yetkilileri siyasal partilerde "liderler oligarşisi" ya da "lider sultanı" olarak adlandırılan antidemokratik bir yapılanma olduğu ve bunun giderilmesi için SPK'nın yeniden düzenlenmesi gerektiği konusunda görüş birliği içindedir.

Hak-İş yetkilisi ise Türkiye'de "lider sultanı" kavramının abartıldığı kanısındadır. Hak-İş yetkilisi de Türkiye'deki siyasal partilerin birer "lider partisi" olduğunu kabul etmekle birlikte, bu durumun SPK'dan çok toplumun siyasal kültüründen kaynaklandığı görüşündedir. Dolayısıyla, SPK'yı yeniden düzenleyerek partilerin demokratikleşmesi sonucunu elde etmek olanaklı değildir.

Öte yandan, görüşülen bütün konfederasyonların yetkilileri yürürlükteki SPK'nın, partilerin kendi tüzüklerince düzenlenmesi gereken ayrıntılar içerdiği ve bu bakımdan sadeleştirilmesi gerektiği konusunda görüş birliği içindedir. Tümü, SPK'nın, partilerin kuruluşunun genel ve temel ilkelerini belirtmekle yetinerek, parti örgütlenmesinin ayrıntılarının tüzük düzenlemelerine bırakılması gerektiği kanısındadır.

Öte yandan Kamu-Sen yetkilisi, SPK'nın yanı sıra bir siyasi ahlak yasasına gereksinim olduğu görüşünü dile getirmiştir. Bu çerçevede, partisinden istifa eden milletvekillerinin başka partiye üye olmasının yasaklanması önerilmektedir.

Türk-İş, Kamu-Sen ve KESK yetkilileri, parti içi demokrasinin güvence altına alınması açısından, partilerin yerel örgütlerinin ve delegelerin genel merkezlerce görevden alınmasının yargı denetimine açık hale getirilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır.

Parti üyeliği haklarının korunması bakımından Kamu-Sen yetkilisi, parti örgütlerine, kendilerine üyelik için başvuran herhangi bir kişinin üyeliğini reddetme hakkının tanınmaması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Türk-İş yetkilisi ise, bir ay içinde reddedilmeyen üyelik başvurusunun kendiliğinden yürürlüğe girmesini, ama üyeliğin ancak bir gerekçeyle reddedilebilmesini ve bu gerekçelerin de yargı denetimine açık olmasını savunmuştur.

TESK yetkilisi, siyasi parti liderlerinin performanslarının değerlendirildiği bir eliminasyon sisteminin yasal olarak yürürlüğe koyulması, bu sağlanamıyorsa genel başkanların görev sürelerinin SPK'yla sınırlanması lehinde görüş belirtmiştir.

Kamu-Sen ve KESK yetkilileri, siyasal partilerin gelir ve giderlerinin tam şeffaflık içinde denetlenmesi gerekliliğini özellikle vurgulamışlardır.

Türk-İş yetkilisi, siyasal partilerin, onlara oy veren seçmenlerin de denetimine açık olması gerektiği görüşünü dile getirmiştir.

DİSK, KESK ve Kamu-Sen yetkilileri memurların siyasal partilere üye olmasını önleyen yasağın kaldırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Kamu-Sen yetkilisi bu gerekliliği, siyasetle uğraşan kadroların eğitim düzeyinin yükseltilmesi gereğiyle ilişkilendirmiştir; ama aynı zamanda, siyasi partilere üye olan memurların görevlerini kötüye kullanmalarının daha ağır yaptırımlara bağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

DİSK ve Kamu-Sen yetkilileri, STK'ların ve özellikle sendikaların liderlerinin bu kuruluşlardaki görevlerini koruyarak milletvekili seçilebilmelerine olanak tanınması gerektiğini savunmuşlardır. DİSK yetkilisine göre, bir sendika kendi liderini parlamentoya seçerek kendi haklarını talep edebilmelidir.

Türk-İş, Hak-İş, Kamu-Sen ve TESK yetkilileri devletin temel niteliklerini değiştirmeyi amaçlayan, Anayasa'nın 14 ve 24. maddelerine aykırı davranan partilerin kapatılabileceği görüşündedir.

Türk-İş yetkilisi, etnik kimliğe dayalı, ırkçı ya da devlet yönetimini dini esaslara dayandırmak isteyen partilerin kurulamaması gerektiğini, eyleme dönüşme bile programı bu tanıma giren partilerin kapatılabileceğini, benzer bir biçimde devletin bütünlüğünü parçalamayı amaçlayan partilerin de bu yönde bir eylemleri beklenmeden kapatılması gerektiğini vurgulamıştır. Türk-İş yetkilisine göre, parti kapatma nedeni olarak belirlenen bu tür suçların belirli bir partinin durumuna uyup uymadığının takdiri yargıya bırakılmalıdır; bu konunun yasayla ayrıntılı biçimde tanımlanması doğru değildir.

Kamu-Sen yetkilisi, partilerin kapatılabilmesi için, ilgili suçun partinin tüzel kişiliğince işlenmiş olması şartının aranması (parti genel yönetimince yönlendirilmemiş kişilerin işledikleri suçların parti kapatma gerekçesi olmaması) gerektiğini vurgulamıştır. Kamu-Sen yetkilisine göre de parti kapatma nedeni olması gereken suçların tanımı konusunda Anayasa'da yeterli açıklık vardır; daha ayrıntılı bir tanımlamaya gerek yoktur.

TESK yetkilisi ise, partilerin kapatılmasını düzenleyen hükümlerin en temel yasa olan Anayasa'da yer alması, SPK'nin ise "alt hükümleri" içermesi gerekliliğine işaret etmiştir. TESK yetkilisi ayrıca, siyasi partilerin kapatılmasının "muvazaalı" uygulamaları gündeme getirdiğine dikkat çekerek, bugünkünden daha demokratik bir anlayışla parti kapatmanın zorlaştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Uzmanlarla Yapılan Derinlemesine Görüşmeler

Derinlemesine görüşmeler kapsamında, seçim sistemleri ve siyasi partiler konusunda uzman olan dört kişiyle görüşülmüştür:

Süheyl Batum

Tarhan Erdem

Ersin Kalaycıoğlu

Erdoğan Teziç

Sorunların tespiti

Görüşülen her 4 uzmana göre de seçim sistemine bağlı en önemli sorun yüzde 10'luk barajdır. Erdoğan Teziç, Süheyl Batum ve Tarhan Erdem'e göre, baraj konulmasının anlamı ve mantığı yoktur, yanlıştır ve olumsuz sonuçlar vermiştir. Erdem'e göre, barajla yapılmak istenen şey taraftarı az olan partilerin meclise girmesi ve parçalı yapının engellenmesi istenmesine rağmen, baraj istikrarı sağlamanın önüne geçen hukuki bir yapıdır. Teziç bazı partileri sistemden çıkararak istikrar sağlamanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Baraj olduğu zaman parlamento dışındaki kesimlerle diyalog kopmaktadır; oysa önemli olan ortak sorumluluk taşıyarak siyaseti belirlemektir.

İkinci önemli sorun partilerin kimlik sorunu, politik kimliklerin erozyonu (Teziç), ya da siyasal istikrar sorunudur (Erdem). Partiler 80 darbesinden sonra anlamalarını kaybetmişlerdir. Partiden çok arkadaki siyasi harekete oy verilmektedir (Kalaycıoğlu). Seçmenler tümüyle beğendikleri bir partiye oy vermemektedir. Bugün seçimlerde vatandaş kötüler arasında en az kötüsünü seçmektedir ve bir partiyi yürekten destekleyenlerin oranı yüzde 10 civarındadır (Erdem). Türkiye'de partilerin kimlikleri DP'nin kapatılmasıyla kesintiye uğramıştır. Hem 60'da, hem 80'de siyasal kimlikler kaldırılınca, bu partilerin yeniden oluşmaları zorlanmış, 80'de tepetaklak olmuştur (Teziç).

Sorun rejim sorunu, anayasa, seçim sistemi değil partilerin kimliklerinin oluşmamış olmasıdır. Bu da sosyolojik bir olgudur. (Teziç). Bugün seçmenin oy vereceği parti yoktur. Baraj parti olmasını da engellemekte; Türkiye değişmekte, buna karşılık partiler değişmemektedir. İstekleri karşılayacak yeni parti kurulamamaktadır. Kurulduğu zaman ise barajı geçemez diye oy verilmemektedir (Erdem).

Buna paralel olarak Süheyl Batum Siyasal Partiler Kanunu ve seçim sistemin birbirine bağılı olduğunu ve sorunların büyük ölçüde "demokratik" olmayan parti sisteminden kaynaklandığını vurgulamıştır. Batum'a göre, parti içi demokrasi yoktur, "tek adam", "tek lider" sorunları bulunmaktadır. Partilerin bütün sistemleri parti genelkurmayına bağılıdır; lider istediğı kişiyi seçtirebilmekte ve aday tespiti sorunu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, siyaset demokratik ve çoğulcu olmadığı için siyasi yapıda boşluk bulunmaktadır. Karar alınan bir alan olarak siyasi yapıda varolan boşluk başka odaklarla doldurulmaktadır. Batum'un bu çerçevede belirttiğı ikinci sorun ise seçim yasasından kaynaklanan partilerin seçimlerde yaptıkları harcamaların şeffaflık altında gerçekleşmemesidir.

Varolan sisteme göre milletvekilleri, Anayasa'ya rağmen, milletin değil, bölgelerin temsilcisidir. Vatandaş, anayasa ve seçim sistemi "temsilden" farklı şeyler anlamaktadır. Seçmen hukuken varolmayan bir şeyi siyaseten gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Kalaycıoğlu).

Başka bir sorun küçük seçim çevreleridir. Milletvekillerinin illere dağılımında bir milletvekiline düşen oy sayısı İstanbul'da 130.000, başka yerde 30.000 olmakta; kabul edilemez bir adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. Buna bağılı olarak, 2-3 milletvekili çıkaran yerlerde nispi değil, çoğunluk uygulanıyor demektir (Erdem). Batum'a göre de kırsal kesim, kentlere; İç Anadolu ve Doğu Anadolu batı bölgelerine kıyasla daha çok temsil edilmektedir.

Çözüm

Baraj

Her dört uzmana göre de baraj kaldırılmalı ya da makul bir düzeye (% 5, hatta % 3) çekilmelidir.

Tarhan Erdem, barajlar kaldırılınca, büyük partilerin küçük partileri yanlarına almak için programlarını değiştireceklerini ifade etmiştir. Şimdi ise, Erdem'e göre, büyük parti küçüğü ciddiye almamakta, değer vermemekte, nasılsa barajın altında kalacağını bilmektedir. Baraj kalkarsa, partiler artar zannedilmektedir; tam tersine azalacak; uzlaşma mecburiyeti olacaktır. Küçük partilerin oy çıkaramayacağı öngörülerek, bunların seçmenlerine hitabedilmeye çalışılmamaktadır. Oysa baraj kalkarsa bu seçmenler silinemeyecektir. Erdem'e göre, ayrıca, barajın kalkması partilerin küçük parçalar halinde çoğalmasını değil; tam tersine büyümesini sağlayacaktır; ancak bu ilk seçimde gerçekleşmeyecektir.

Ayrıca Süheyl Batum baraj nedeniyle sistem dışında kalan en az yüzde 20'lik kesimin sisteme sokulması gerektiğini belirtmiştir.

Nispi temsil

Nispi temsil Erdem, Teziç ve Kalaycıoğlu tarafından benimsenmektedir. (Süheyl Batum'a göre de en iyi sistem "nispi temsil"dir; ancak bugünkü varolan durumda kararlar parti başkanına bırakıldığı için halk sahiplenememektedir. Batum parti başkanlarının ağırlığının azaltılması için dar bölge sistemini önermektedir.)

Dünyada (İngiltere dahil) genel eğilim nispi temsile doğrudur (Kalaycıoğlu). Teziç'e göre, politik kimliklerin erozyonu sorununun tedavisi zaman içinde nispi temsille devam edilmesidir; dolayısıyla nispi temsil istikrar unsurudur. Teziç ayrıca basit, yalın, klasik d'Hondt (barajlı) sisteminin en uygun sistem olduğunu savunmuştur. Bu konuda Erdem, TİP'in yüzde 3 oy ile 15 milletvekili çıkardığı, % 52'yle iktidar çıkarılan Milli Bakiye sistemi dönemini örnek vermiş ve o döneme kıyasla Türkiye'nin bugün daha tecrübeli olduğuna işaret etmiştir. Erdem'e göre, basit d'Hondt sisteminin çok oy alanların avantajına olması değerlendirilecek bir avantajdır. Hatta milli bakiyenin bile dikkate alınması ve başka metodların zorlanmaması lazımdır.

Erdem ayrıca, her şeyin kanunla düzenlenebileceği gibi bir anlayışın bulunduğunu belirtmiştir. Oysa, Erdem'e göre, temsilde adalet nispi temsille olacaktır ve bunu kâmil vaziyette düzenlemek yeterli olacaktır.

Dar bölge

Kalaycıoğlu "dar bölge" aracılığıyla tek parti hükümeti arayışının çok iddialı olduğunu; örneğin Fransa'da da koalisyonların devam ettiğini vurgulamıştır. Öte yandan, Türkiye'de iki turlu seçim yapılması halinde radikal partilerin yükseleceğini belirtmiştir. Erdem'e göre de iki turlu, tek milletvekilli seçim çevreleri (dar bölge) Türkiye için tehlikelidir. İstanbul'da bile dini grupların, aşiret, tarikat gibi "bağnaz" anlayışlarının varlığı düşünülünce, dar bölge sistemi bugün olduğundan bile daha çok tehlikeli getirecektir. Öte yandan, iki turlu sistem yeni siyasal akımların ortaya çıkmasını engelleyecektir; oysa, Türkiye'nin bunun tam tersine ihtiyacı bulunmaktadır. Erdem bugünkü durumun bile dar bölgeden daha iyi olduğunu düşünmektedir. Teziç de benzer bir yaklaşımla, Fransa sistemi'nin Türkiye için uygun olmadığını düşünmektedir. Yarı feodal kalıntıların, ağalığın bulunduğu bir yapıda dar bölge

parti disiplinini zayıflatacak, yerel güç sahiplerinin daha da güçlendirilmesini kolaylaştıracaktır. Teziç'e göre ayrıca, ne İngiliz parlamento yapısı, ne ABD başkanlık sistemi 3. Dünya ülkelerinde aynı sonucu vermeyecektir.

Burada farklı görüş Süheyl Batum tarafından dile getirilmiştir. Batum Fransa'da karşılaşılacak bütün zorluklara rağmen, sonunda 5. Cumhuriyet ve De Gaulle faktörleriyle bloklaşmanın sağlandığını belirtmiştir. Batum ayrıca milletvekillerinin güç kazanması gerektiğini; feodal, etnik faktörlerin sorun yaratacağı eleştirisine katılmadığını; bu sorunların zaten bugünkü sistemde de var olduğunu vurgulamıştır.

Batum'a göre bugünkü durumda ideal olan sistem "dar bölge, iki turlu ve nispi temsille düzeltilmiş" bir seçim sistemidir.

İstikrar

Erdem'e göre seçim sistemi ile istikrar arasında önemli bir bağlantı yoktur. Teziç ise istikrardan daha önemli olanın "demokratikleşme" olduğunu vurgulamıştır. Buna bağlı olarak, bir partinin tek başına iktidarını istikrar olarak tanımlamak yanlıştır. Türkiye'de rejim buhranları tek parti yönetimlerinden uzak değildir. Kalaycıoğlu da benzer bir şekilde, hükümet istikrarının önemsenmemesi; istikrarın başka yerde aranması gerektiğine işaret etmiştir. Erdem'e göre, istikrarsızlık bugün halkın oy vereceği siyasetçi olmadığı için vardır, oysa istikrar halk oyuna dayanır.

Kalaycıoğlu seçim sistemi ile "oynarken", arkasındaki meşruiyet sistemini araştırmak gerekmektedir. Bir takım formüllerle, meşruluğu tartışılmayacak yapay bir hükümet çıkarılması kolayca mümkün değildir. Çünkü, hükümetin meşruiyeti tartışılmaya başlandığı zaman, otorite problemi başlamaktadır. Buna karşılık, meşruluğu olan hükümet en kuvvetli hükümettir. Teziç, bu sorunu seçmenin maceradan hoşlanmadığı şeklinde ifade etmiştir. Merkeze çekmek için suni ayarlamalar yapılmamalı; sonucu sandık belirlemelidir.

Teziç ve Batum, "çoğunluk" sisteminin lider sultasına bir ölçüde çözüm olabileceğini kabul etmektedirler. Ancak, her iki uzmana göre de soruna başka bir açıdan bakmak gerekmektedir: Teziç, bugünkü durumda bir lider partinin başında yıllarca kalabiliyorsa; parti liderliği, yasal düzenlemelerle, takvime bağlanarak Siyasal Partiler yasası ile düzenlenemeyeceğini belirtmektedir. Liderlerin sürekliliğinden kaynaklanan sorunu anlamak için, Türk siyasal hayatının yapısına inmek gerekmektedir: "Çünkü liderlik sultası sosyolojik bir olgudur ve Yasa koyucu bunu değiştire-

mez. Müdahaleci bir yaklaşımla istikrar sağlanamaz". Teziç'e göre, siyasi hayatın kendi dinamizmi önündeki engeller kalktıkça sağlıklı mücadele alanı olacaktır. Batum da sorunu "sosyolojik" olarak nitelendirmekte, ancak siyasal partiler yasasında demokratikleştirme yönünde yapılacak değişikliklerle, sorunun bir kısmının çözüleceğini savunmaktadır. Sorunun diğer boyutu da adayı öne çıkaracak dar bölgeye geçilmesi ile çözülecektir. Bu demokratikleşme sonunda Batum çoğunluk sisteminin "ortak kimlikler" yaratacağını, hiçbir "ortak değer"in olmadığı Türkiye'de faydalı olacağını belirtmiştir.

Bu konuya bağlı olarak, Kalaycıoğlu ayrıca, temsilde adalet ve istikrar arasında denge kurmak gerektiğini belirtmiştir.

Koalisyon ve ittifaklar

Kalaycıoğlu'na göre, bugün Türkiye'de koalisyon zorunludur, çünkü bölünmüşlük ve kutuplaşmalar çoktur. Ayrıca, koalisyon daha çoğulcudur; farklı desteklerin meclise taşınıp entegre olmalarına olanak sağlayan bir mekanizmadır. Teziç de Türkiye'nin koalisyonlarla yaşamak zorunda olduğunu düşünmektedir. Bugün, hem iktidarda, hem muhalefette uzlaşma olduğu gözleminden hareketle, Teziç, eğer uzlaşma genişlerse özgürlüklerin de genişleyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, partiler arasında uzlaşma zorlanmalı; partiler bir arada yaşamayı bilmelidirler. Bir arada yaşam kültürü için ise toplumda varolan farklı eğilimlerin siyasi haritaya yansımaları gerekmektedir.

Türkiye'nin koalisyonlara mahkum olduğunu belirten Kalaycıoğlu, bunun sosyolojik, antropolojik bir veri olduğunu ve görmezden gelinemeyeceğini vurgulamıştır. Aksi takdirde geliştirilen uygulamaların demokratik olamayacağını, "tek parti"nin suni olarak üretilmesinin "sorun" olduğunu eklemiştir. Kalaycıoğlu'na göre, "güçlü hükümet" tek parti hükümeti değil; farklı kesimleri birleştiren hükümettir.

Ayrıca, Teziç azınlık hükümeti olsun, koalisyon olsun, seçmenlerin beklentilerine cevap verebilen, popülist olmayan politikalar sunulduğu oranda istikrar sağlanacağını belirtmiştir.

Erdem'e göre, baraj kalktığı zaman, partiler kendi aralarında seçimden önce 2'li hatta 3'lü ittifaklar yapabilmeli, hangi partinin liderinin başbakan olacağı belirtilmeli, ortak program açıklanmalı, oylar müşterek sayılmalıdır. Ortak listeyle veya ayrı ayrı seçime girilebilmelidir.

Batum da benzer bir yaklaşımla, bugünkü durumda partilerin seçimler bittikten sonra birbirlerine yakınlaştıklarını belirtmekte; oysa iki turlu seçim sisteminde olduğu gibi daha önce ortak programlar oluşturulması halinde, ortaya "eklektik" programlar yerine "uygulanabilir" programlar çıkacağını vurgulamaktadır. MHP'nin yüzde 18'le iktidara ortak olmasında görüldüğü gibi, kime vuracağı belli olmayan iktidar şansı ("tersine Rus ruleti") yerine, önceden kurulacak ittifaklar sayesinde partiler iktidara hazır olacaklardır. Siyasette karar alınmasını sağlayacak şekilde, önceden ittifaklara izin verecek bir sistem olması gereklidir.

Diğer yaklaşımlar

Ülke milletvekili

Teziç ve Batum "Ülke milletvekili" olabilmesini savunmaktadır. Buna bağlı olarak milletvekili sayısı 600'e çıkarılmalı, İngiltere'de her seçimde arttığı gibi, Türkiye'de de (nüfusa paralel olarak) artabilmeli ve 100-150 ülke milletvekili olabilmelidir. Bu sayede seçim kampanyalarına giremeyecek özellikteki insanlar ; yani uzmanlıklarıyla varolan "değer"ler parlamentoya taşınabilecektir.

Batum ayrıca, ülke düzeyinde nispi temsille seçilmiş milletvekillerinin parti içinde demokratik olarak tespit edilmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Seçim çevreleri

Kalaycıoğlu'na göre, seçim çevreleri dar veya geniş bölge olabilir. Erdem ise, bugünkü seçim çevreleri en az 5, en çok 13 milletvekili çıkaracak şekilde düzenlenebilse, bugünkü sistemin "iyi" işleyebileceğini düşünmektedir. Erdem'e göre, örneğin İstanbul'da, 15'er milletvekilli içeren 4-5 seçim çevresi olmalıdır. Bu sayede, hem seçmen milletvekilini tanıyacak, hem de nispi temsil uygulanabilecektir. Ayrıca Batum'a göre dar bölge uygulaması seçim çevrelerindeki adaletsiz dağılım sorununu da çözecektir.

Tercihli oy

Erdem, "tercihli oy" sistemi olacaksa, belli bir sınır konulması gerektiğini düşünmektedir. Örneğin, tercihli oylar belli bir oranın altına düştüğü takdirde, tercihsiz kullananlara karşı haksızlık olmaması için tercihlilerin de iptal edilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir. Batum'a göre de tercihli sistem çok karışıktır; sistemin basit olması gerekmektedir.

Çoğunlukçu Uzlaşma sistemi

Kalaycıoğlu'nun modeline göre, "ikinci tercih oylar" önemlidir. Demokrasi herkesin 2. tercihinin olduğu bir rejimdir. "Uzlaşma sisteminde" kendi seçmenini kaybetmeden karşı oylara da hitabetmek gerekecektir. Sağ partinin sola, sol partinin sağa hitabetmesi gerekmektedir. Bu bir tür ılımlılaşmadır. Merkezin boşalmasına karşı bir önlemdir. Bu yöntemle keskin partiler (Kürtçülük, Türkçülük, dincilik) marjinalleşecektir. Buna karşılık, Teziç ve Batum bu yöntemi "çok sofistike", "karışık" ve "yapay" bir yöntem olarak değerlendirmektedir. "Masa başında" üretilen bu yöntemlerle istikrarı yakalamak mümkün değildir; sistem daha yalın olmalıdır. Batum karmaşıklaşan her unsurun sistemin "hakimlerine" yaradığını belirtmiştir. Ayrıca bu sistem "benzersizlikleri" reddeden bir sistemdir ve bu yüzden uzlaşma değildir.

Genel sorunların çözülmesi – şeffaflık

Siyasete ilişkin sorunların sosyolojik boyutuna göreli olarak daha çok dikkat çeken Teziç ve Batum'a göre, hem demokratik siyasal hayatı, hem ekonomik sosyal sorunları çözerek yola çıkılırsa liderlik sultası, istikrar gibi sorunlar da çözülecektir. Oysa bu zemin olmadığında, kanunlar uygulanamamakta; ölü metinler olarak kalmaktadır.

Teziç'e ve Batum'a göre, Batı'da siyasette en önemli unsur, partilerin harcadığı paraların denetlenmesinde şeffaflığı sağlamaktır. Türkiye'nin gündeminde yapılması gereken değişiklik de parti harcamalarının kontrolünü sağlamak, milletvekillerini yasama dokunulmazlığı zırhından çıkarmaktır. Batum siyasi harcamaların denetlenmesinin Türkiye gibi bir ülkede zor olduğunu teslim etmekte, ancak hiç denetimsiz kalmaması gerektiğini düşünmektedir.

Öte yandan Batum Siyasal Partiler Kanunu ve seçim sisteminin bir arada düşünülmesi gerektiğini, partiler düzeniyle birlikte, seçim sisteminin değiştirilmesi halinde demokratik açılım sağlanabileceğini belirtmiştir. Buna göre siyasal sistemin karar üretebilecek demokratik bir alan haline getirilmesi gerekmektedir.